

UNIVERSITATEA DE STUDII EUROPENE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Cu titlu de manuscris:

C.Z.U: 34:620.9(043.3)

ROBU-CEPOI ALEXANDRINA

**RECONFIGURAREA SISTEMULUI ENERGETIC (FLUXURILOR
ENERGETICE) ZONA MAREA NEAGRĂ – MAREA BALTICĂ,
CONSECINȚELE ASUPRA REPUBLICII MOLDOVA. ASPECTE
JURIDICO-POLITICE.**

**SPECIALITATEA: 552.08 – DREPT INTERNAȚIONAL ȘI EUROPEAN
PUBLIC**

TEZĂ DE DOCTOR ÎN DREPT

Conducător științific:

**GAMURARI VITALIE,
doctor în drept., conf. univ.**

Autor:

ROBU-CEPOI ALEXANDRINA

CHIȘINĂU, 2021

© ROBU-CEPOI ALEXANDRINA, 2021

CUPRINS

ADNOTARE (română, rusă, engleză)	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	11
Capitolul I. SECURITATEA ENERGETICĂ ÎN CONTEXTUL CERCETĂRIILOR ȘTIINȚIFICE ȘI A UNOR REGLEMENTĂRI INTERNAȚIONALE	21
1.1 Aspecte teoretice ale cooperării regionale și securității. Definirea securității energetice.....	21
1.2 Identificarea și analiza izvoarelor și principiilor caracteristice dreptului energetic.....	35
1.3 Concluzii la capitolul 1.....	49
Capitolul II. STRATEGIA ENERGETICĂ EUROPEANĂ ȘI STRATEGIA ENERGETICĂ RUSĂ FAȚĂ DE ȚĂRILE DIN VECINĂTATE	51
2.1. Politicile și cadrul normativ ale Uniunii Europene față de țările din UE și a celor din Parteneriatul Estic.....	51
2.2. Rolul și importanța geostrategică a Federației Ruse ca și actor regional bogat în energie și efectele asupra procesului de reglementare juridică în materie de strategie energetică.....	65
2.3. Concluzii la capitolul 2.....	79
Capitolul III. EVOLUȚIA SISTEMULUI ENERGETIC AL REPUBLICII MOLDOVA, ROMÂNIEI ȘI AL UCRAINEI DIN PUNCT DE VEDERE JURIDIC ȘI TEHNIC	82
3.1. Caracteristicile generale ale sistemelor energetice din Republica Moldova, România și Ucraina.....	82
3.2. Implementarea acquis-ului comunitar energetic în legislația națională a Republicii Moldova și a Ucrainei, aspect comparat	103
3.3. Concluzii la capitolul 3.....	125
Capitolul IV. TENDINȚE ȘI EVOLUȚII ALE SECURITĂȚII ENERGETICE DIN ZONA MAREA NEAGRĂ – MAREA BALTICĂ	128
4.1. Reglementarea juridică a cooperării regionale în domeniul energetic în regiunea Europei Centrale și de Est. Studiu de caz – Țările Baltice	128
4.2. Cadrul normativ ce stă la baza procesului de creare a pieței regionale de energie între Republica Moldova, Ucraina și România. Evoluții și perspective.....	142
4.3. Concluzii la capitolul 4.....	153

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	156
BIBLIOGRAFIE	163
DECLARAȚIE PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	191
CV-UL AUTORULUI.....	192

ADNOTARE

Robu-Cepoi Alexandrina, „Reconfigurarea sistemului energetic (fluxurilor energetice) zona marea Neagră – marea Baltică, consecințele asupra Republicii Moldova. Aspecte juridico-politice”. Teză de doctor în drept la specialitatea 552.08 – drept internațional și european public. Școala doctorală Științe Juridice a Universității de Studii Europene din Moldova. Chișinău, 2021.

Structura tezei: Introducere, 4 capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 310 titluri, 167 pagini text de bază. Rezultatele obținute sunt publicate în 7 lucrări.

Cuvinte cheie: securitate energetică, pachetul energetic III, principiile dreptului energetic, piața energetică, cooperarea regională, geopolitică, Republica Moldova, Ucraina, România, Uniunea Europeană, Federația Rusă, independență energetică, aquisul comunitar, legea energiei.

Domeniul de studiu: Lucrarea elaborată ține de domeniul dreptului internațional și european public, de dreptul energetic precum și de științele politice și relațiile internaționale.

Scopul și obiectivele lucrării: Scopul prezentei teze de doctorat constă în realizarea unei cercetări ample a securității energetice naționale, identificarea lacunelor și imperfecțiunilor existente în legislația și diplomația energetică a Republicii Moldova, evaluarea gradului de cooperare energetică regională, în vederea elaborării unor măsuri eficiente pentru perfecționarea cadrului legal și practic în domeniul de cercetare care va duce la sporirea securității energetice a Republicii Moldova. Pentru a realiza scopul lucrării, propunem următoarele *obiective*: definirea noțiunii de securitate energetică, identificarea principiilor și izvoarelor dreptului energetic; analiza sectoarelor energetice a Uniunii Europene și a Federației Ruse și mecanismelor de cooperare a acestor mari actori regionali cu țările din vecinătate; identificarea caracteristicilor reconfigurării sistemului energetic și al securității energetice a Republicii Moldova și a Ucrainei din perspectiva evoluției proceselor integraționiste; studierea gradului de armonizare a legislației naționale la aquis-ul comunitar. Implementarea Pachetului Energetic III și al compartimentului energetic din Acordului de Asociere; propunerea argumentată a remediilor legislative care vor contribui la îmbunătățirea legislației energetice naționale.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute se concretizează în: 1. Efectuarea unei analize comparative a gradului de racordare a legislației energetice naționale la aquis-ul comunitar al Republicii Moldova și al Ucrainei și sublinierea lecțiilor învățate din parcursul României în procesul de integrare energetică europeană; 2. Studiarea gradului de pregătire a sistemului energetic al Republicii Moldova și al Ucrainei de a se integra pe piața energetică europeană. Acest grad a fost analizat din punct de vedere legal și anume adoptarea și implementarea aquis-ului energetic, precum și din punct de vedere a condițiilor tehnice și anume a gradului de pregătire a rețelelor naționale să se cupleze cu cele europene precum și punctele de interconexiune energetice cu Uniunea Europeană; 3. Analiza marilor subiecți regionali care provoacă modificări ale fluxurilor energetice zonale, astfel, afectând direct, nivelul securității energetice al Republicii Moldova, Ucrainei, al României și al Țărilor Baltice; 4. Definirea noțiunii de securitate energetică, definitivarea izvoarelor și a principiilor specifice dreptului energetic.

Semnificația teoretică a lucrării: constă în completarea bazei teoretice a obiectului de studiu prin intermediul concluziilor și recomandărilor privind cadrul legal energetic, elaborarea strategiilor de sporire a securității energetice a Republicii Moldova, sistematizarea abordărilor științifice naționale și internaționale ale noțiunii de securitate energetică și concretizarea a acesteia, identificarea și analiza mecanismului de funcționare al piețelor energetice precum și argumentarea necesității utilizării triumphiului energetic în evaluarea nivelului securității energetice.

Valoarea aplicativă a cercetării: Prezenta lucrare poate fi utilizată ca și material științifico-didactic în instituțiile superioare de învățământ, poate servi drept lucrare de referință pentru alți cercetători din domeniul securității energetice și poate fi folosită ca și sursă de informare pentru autoritățile publice responsabile de adoptarea și implementarea politicilor publice din acest domeniu.

АННОТАЦИЯ

Робу-Чепой Александрина, «Реконфигурация энергосистемы (энергетические потоки) Черное море - Балтийское море, последствия для Республики Молдова. Политико-правовые аспекты». Докторская диссертация по специальности 552.08 - Международное публичное и европейское право. Университет Европейских Знаний Молдовы. Кишинёв, 2021.

Структура диссертации: введение, четыре главы, выводы и рекомендации, библиография из 310 названий; 167 страниц составляют основную часть диссертации. Достигнутые результаты опубликованы в 7 научных работах.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, энергетический пакет III, принципы энергетического права, энергетический рынок, региональное сотрудничество, геополитика, Республика Молдова, Украина, Румыния, Европейский Союз, Российская Федерация, энергетическая независимость, энергетическое право.

Предмет исследования: Данная работа относится к области международного публичного и европейского права, энергетического права, а также политологии и международных отношений.

Цель и задачи исследования: Целью данной докторской диссертации является проведение комплексного исследования национальной энергетической безопасности, выявление пробелов и недостатков в энергетическом законодательстве и дипломатии Республики Молдова, оценка степени регионального энергетического сотрудничества, разработка эффективных мер по совершенствованию правовой и практической базы в области исследований, которая приведет к повышению энергетической безопасности Республики Молдова. Для достижения цели диссертации, автором были предложены следующие задачи: определение понятия энергетической безопасности, определение принципов и источников энергетического права; анализ энергетических секторов Европейского Союза и Российской Федерации и механизмов сотрудничества этих основных региональных игроков с соседними странами; определение характеристик реконфигурации энергетической системы и энергетической безопасности Республики Молдова и Украины с точки зрения эволюции интеграционных процессов; изучение степени гармонизации национального законодательства с *acquis communautaire*. Реализация Энергопакета III и энергетической части Соглашения об Ассоциации; аргументированное предложение законодательных мер, которые будут способствовать совершенствованию национального энергетического законодательства.

Научная новизна и оригинальность исследования выражается в следующих: 1. Проведение сравнительного анализа степени адаптации национального энергетического законодательства Республики Молдова и Украины к *acquis communautaire* и выделение уроков, извлеченных Румынией в процессе европейской энергетической интеграции; 2. Изучение степени готовности энергосистем Республики Молдова и Украины к интеграции на европейский энергетический рынок. Эта степень была проанализирована с юридической точки зрения, а именно с точки зрения принятия и внедрения законодательных норм в области энергетики, а также с точки зрения технических условий, а именно степени готовности национальных сетей к соединению с европейскими, а также точек энергетического соединения с ЕС; 3. Анализ крупных региональных субъектов, которые вызывают изменения в зональных энергетических потоках, тем самым напрямую влияя на уровень энергетической безопасности Республики Молдова, Украины, а также Румынии и Балтийских стран; 4. Формулировка определения энергетической безопасности, определение источников и принципов, специфичных для энергетического права.

Теоретическая значимость и прикладная ценность работы заключается в завершении теоретической основы объекта исследования посредством тезисов, выводов и рекомендаций по правовой энергетической базе, разработке стратегий повышения энергетической безопасности в Молдове, систематизации национальных и международных научных подходов к понятию энергетической безопасности и конкретизации выявления и анализ функционирования энергетических рынков, а также обоснование необходимости использования энергетического треугольника при оценке уровня энергетической безопасности.

Прикладное значение: Эта диссертация может использоваться в качестве научно-дидактического материала в высших учебных заведениях, может служить справочным документом для других исследователей в области энергетической безопасности и может использоваться в качестве источника информации для государственных органов, ответственных за принятие и реализацию государственной политики в этой области.

ANNOTATION

Robu-Cepoi Alexandrina, “Reconfiguration of the energy system (energy flows) in the Black Sea - Baltic Sea area and its consequences on the Republic of Moldova. Political-legal aspects”. Doctoral thesis in law in specialty 552.08 - public international and European law. Doctoral School of Legal Sciences of the University of European Studies of Moldova. Chisinau, 2021.

Thesis structure: Introduction, 4 chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 310 titles, 167 pages basic text. The fundamental ideas and scientific results are exposed and published in six scientific papers.

Key-words: energy security, Third Energy Package, principles of energy law, energy market, regional cooperation, geopolitics, Republic of Moldova, Ukraine, Romania, European Union, Russian Federation, energy independence, *acquis communautaire*, energy law.

The domain of study of this thesis is related to the field of public international and European law, energy law as well as political science and international relations.

The purpose and objectives of the thesis: *the purpose* of this doctoral thesis is to conduct a comprehensive research on national energy security, identifying gaps and imperfections in the energy legislation and diplomacy of the Republic of Moldova, assessment of the degree of regional energy cooperation, the development of effective measures for improvement of the legal and practical framework in the field of research that will lead to increasing the energy security of the Republic of Moldova. In order to achieve the purpose of the thesis, the author proposed the following *objectives*: defining the national energy security, identification of the principles and sources of energy law; a deep analysis of the energy sectors of the European Union and the Russian Federation and identification of the mechanisms of cooperation of these major regional actors with their neighbouring countries; identifying the characteristics of the reconfiguration of the energy system and energy security of the Republic of Moldova and Ukraine from the perspective of the evolution of integration processes; studying the degree of harmonization of national legislation with the *acquis communautaire*. Implementation of the Energy Package III and of the energy compartment of the Association Agreement; reasoned proposal of legislative remedies that will contribute to the improvement of national energy legislation.

Scientific novelty and originality of the obtained results are materialized in: 1. Carrying out a comparative analysis of the degree of connection of national energy legislation to the *acquis communautaire* of the Republic of Moldova and Ukraine and highlighting the lessons learned by Romania on its pathway to the European energy integration; 2. Studying the degree of readiness of the energy system of the Republic of Moldova and Ukraine to integrate on the European energy market. This degree of readiness was analyzed from the legal point of view, namely the adoption and implementation of the energy *acquis*, as well as from the point of view of the technical conditions, namely the degree of readiness of the national networks to connect with the European ones as well as the energy interconnection points with the EU; 3. Analysis of the big regional subjects that may cause changes in zonal energy flows, thus directly affecting the level of energy security of the Republic of Moldova, Ukraine, Romania and the Baltic States; 4. Defining the notion of energy security, identifying the sources and principles specific to the energy law.

The theoretical importance: consists in completing the theoretical basis of the object of study through theses, conclusions and recommendations on the legal energy framework, developing strategies to increase the energy security of the Republic of Moldova, systematizing national and international scientific approaches to the notion of energy security and concretizing and analysing the functioning of energy markets as well as arguing the need of using the energy triangle in assessing the level of energy security.

Implementation of scientific results: This thesis can be used as a scientific-didactic material in the higher education institutions, can serve as a reference paper for other researchers in the field of energy security and can be used as a source of information for the public authorities responsible for adoption and the implementation of public policies in this field.

LISTA ABREVIERILOR

3SI - Inițiativa celor Trei Mări

AA - Acordul de Asociere

ACER – Agenția Europeană de Cooperare a Organismelor de Reglementare din domeniul Energiei

AIE - Agenția Internațională pentru Energie

AIEA – Agenția Internațională pentru Energie Atomică

Alin. – aliniat

ANE – Agenția pentru Energie Nucleară

ANRE - Autoritatea Națională de Reglementare în domeniul Energiei

Art. – articol

BEI – Banca Europeană de Investiții

BEMIP - Planul de interconectare a pieței energiei din zona baltică

BERD – Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare

Cap. – capitol

CCE – Conferința privind Carta Energiei

CE – Comisia Europeană

CEA - Comisariatul pentru Energie Atomică și Energii Alternative

CEF - Mecanismul pentru Interconectarea Europei

CESEC - Conectivitatea energetică central sud-estică

CID – Proiecte de cercetare, inovare și dezvoltare

CIE – Carta internațională a energiei

CVDT – Convenția de la Viena privind dreptul tratatelor

DG ENERG – Direcția Generală pentru Energie a Comisiei Europene

EEPR - Programul energetic european pentru redresare

ENTSO - Rețeaua Europeană a Operatorilor de Transport și Sistem

ENTSO-E - Rețeaua Europeană a Operatorilor de Transport și Sistem pentru energie electrică

ENTSO-G - Rețeaua Europeană a Operatorilor de Transport și Sistem pentru gaze naturale

Etc. – etcetera

FEDR - Fondul european de dezvoltare regională

FR – Federația Rusă

GIPL – Interconectarea de gaze naturale Polonia-Lituania

IAP - Conducta Ionică-Adriatică

IRENA – Agenția Internațională pentru Energie Regenerabilă

Lit. – literă

LNG - Gaz natural lichefiat

MD – Republica Moldova

OCDE – Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică

OIG – Organizație Interguvernamentală

ONG – Organizație non-guvernamentală

ONU – Organizația Națiunilor Unite

OPEC - Organizației Țărilor Exportatoare de Petrol

OST – Operatorul Sistemului de Transport

PCI - Proiecte de Interes Comun (*Projects of Common Interest*)

Pct. – punct

PE – Parlamentul European

PCI - Proiecte de Interes Comun ale Comunității Energetice

PEER - Programul Energetic European pentru Reconstrucție

PEV - Politica Europeană de Vecinătate

PF4EE - Facilitatea „Conectarea Europei”

PNAA - Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica

RM – Republica Moldova

RO – România

Rosstat - Serviciului Federal de Statistică al Federației Ruse

SER – Surse de energie regenerabilă

SIDA - Agenția Suedeză de Dezvoltare și Cooperare Internațională

SUA – Statele Unite ale Americii

TCE - Tratatul privind Carta Energiei

TEP - Al Treilea Pachet Energetic

TEN-E – Rețeaua trans-europeană de transport

TFUE - Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene

TYNDP – Planul Național de 10 ani de Dezvoltare a Rețelelor Electrice

UA- Ucraina

UE - Uniunea Europeană

UPS - Sistem Energetic Integrat al Rusiei

URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

USD – Dolar american

V4 - Grupul de la Vișegrad

ZLSAC – Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. Încă de la independența Republicii Moldova din 1991, când Republica Moldova a devenit subiect de drept internațional, unul din obiectivele strategice trasate de noul stat a fost și rămâne diversificarea surselor și resurselor de energie. Cu regret, după aproape 30 de ani acest deziderat rămâne nerealizat. Subiectul capătă o importanță și mai mare în special din moment ce țara noastră (dar și alte state din Parteneriatul Estic) sunt în proces de integrare europeană și și-au luat angajamente ferme în acest sens față de Uniunea Europeană. Astfel, unul dintre cele mai comprehensive documente strategice la nivel național este Strategia energetică a Republicii Moldova până în anul 2030, care a fost aprobată prin Hotărârea de Guvern Nr. 102 din 05.02.2013. Strategia reflectă viziunea Republicii Moldova în domeniul dezvoltării sistemului energetic, probleme prioritare ale sectorului precum și obiectivele strategice ale țării dintre care subliniem: creșterea nivelului securității aprovizionării cu energie, crearea piețelor concurențiale și integrarea lor atât la nivel regional cât și european, protejarea mediului și combaterea schimbărilor climatice. Guvernul își propune să interconecteze Republica Moldova în regim bidirecțional cu vecinii săi, atribuindu-i astfel statului calitatea de actor strategic de tranzit la nivel regional. Conexiunea de transport de gaze cu România a devenit din 2013 prioritară pentru Republica Moldova fiind o soluție viabilă pentru creșterea securității energetice naționale, inclusiv și datorită faptului că atunci a fost finalizat sistemul magistralelor de transport al gazelor naturale din Uniunea Europeană, astfel, țara noastră poate cumpăra gaz nu doar de la țara vecină România, ci și de la vecinii României sau vecinii vecinilor, întrucât statele sunt interconectate între ele și sunt reglementate de aceeași legislație europeană. Integrarea Republicii Moldova în piața unică a energiei din Uniunea Europeană are două dimensiuni distincte, prima este integrarea sub aspect regulatoriu, adică să implementeze acquis-ul comunitar energetic în legislația națională și cea de a doua dimensiune care vizează crearea condițiilor tehnice necesare integrării, cum ar fi consolidarea sistemului de interconexiuni precum și pregătirea sistemului energetic național. Pe lângă aceste oportunități pe care le are Republica Moldova, actualitatea temei mai este reliefată și de contextul relațiilor ostile dintre Ucraina și Rusia și problematica prelungirii Acordului de tranzit a gazelor rusești pe teritoriul Ucrainei, care a fost semnat pe 31 decembrie 2019 după lungi dispute și negocieri. Acordul a fost semnat pe un termen de 5 ani cu dreptul de a fi prelungit pentru încă 10 ani. Republica Moldova a fost însă una dintre țările care a suferit din cauza incertitudinii semnării contractului, astfel autoritățile naționale au fost nevoite să găsească soluții alternative de aprovizionare cu gaz, în cazul în care Federația Rusă și Ucraina nu reușeau să ajungă la un acord.

Originalitatea tezei constă în evidențierea și sistematizarea lacunelor existente în legislația națională din domeniul energetic, identificarea gradului de influență a aspectelor regionale asupra securității energetice naționale, sublinierea tendințelor geopolitice și actorii interesați în reconfigurarea sistemului energetic regional, precum și efectuarea unui studiu comparat al reglementării juridice al sistemului energetic din Țările Baltice cu cel al Republicii Moldova, al României și al Ucrainei.

Ultimele evenimente regionale, printre care: instabilitatea din regiunea estică a Ucrainei, semnarea acordului privind construirea interconexiunilor de gaze România-Republica Moldova, semnarea acordurilor privind construirea și/sau proiectarea unor interconexiuni energetice europene noi precum Turkish Stream, Nord Stream II, Altai, duc la remodelarea sistemului energetic în zona Marea Neagră-Marea Baltică care va avea implicații directe asupra securității energetice a Republicii Moldova. României i se atribuie un rol primordial în balansarea pieței de energie electrică a Republicii Moldova devenind un centru regional de stabilitate și securitate energetică, fiind totodată un exemplu de bune practici în vederea adoptării cadrului legal național.

Făcând o analiză de ansamblu a sistemului energetic al Republicii Moldova, menționăm că statul este dependent de importurile de energie din partea Federației Ruse în proporție de 99% în ceea ce ține de consumul intern de gaze naturale, un 1% fiind importat din țara vecină România, prin conductele gazoductului Iași-Ungheni și în proporție de 70 - 75% în ceea ce privește energia electrică. Energia electrică importantă este produsă la centrala electrică Moldavskaia Gres care se află pe teritoriul „regiunii transnistrene” iar cea produsă domestic, aproximativ 30-25% are ca materie primă gazul importat.

Din cele menționate anterior deducem că datorită gradului înalt de dependență de importuri dintr-o singură sursă, nivelul securității energetice a țării este foarte scăzut, ceea ce plasează Republica Moldova pe poziția 107 din 128 în clasamentul „Energy Trilemma Index 2019” realizat de Consiliul Mondial al Energiei.¹ Complexitatea și importanța aspectelor juridice și geopolitice menționate mai sus au determinat-o pe autoare și conducătorul științific să aleagă această temă pentru teza de doctorat, în care își propun să găsească soluții ce vor duce la sporirea securității energetice atât la nivel național, cât și la nivel regional.

În acest context, atenuarea impactului amenințărilor interne și externe asupra securității energetice, cuantificarea modalităților eficiente de sporire a performanței securității energetice reprezintă o prioritate în dezvoltarea economiei naționale și asigurarea intereselor naționale ale

¹ World Energy Council. *2019 Energy Trilemma Index. Benchmarking the sustainability of national energy systems.* London 2019. Disponibil https://www.worldenergy.org/assets/downloads/WETrilemma_2019_Full_Report_v4_pages.pdf citat 02.10.2019.

Republicii Moldova pe plan regional și mondial. Astfel, în vederea soluționării problemelor indicate, cercetarea științifică în cauză este orientată spre studierea multitudinii de opinii în special de ordin juridic, de natură teoretico-practică, specifice temei abordate, pentru ca, ulterior, intervenția științifică să poată oferi posibilitatea identificării unor soluții practice, care să țintească îmbunătățirea nivelului de securitate energetică și armonizarea cadrului juridic național la cel al Uniunii Europene.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în evaluarea gradului de armonizare a legislației naționale la acquis-ul comunitar, identificarea principalelor caracteristici și deficiențe de ordin juridic ale sectorului energetic al Republicii Moldova și formularea recomandărilor și propunerilor care au drept scop îmbunătățirea domeniului de reglementare a legislației energetice și valorificarea eficientă a acestora în vederea sporirii și consolidării din punct de vedere juridic a securității energetice naționale.

Direcțiile de soluționare a problemei. Pentru a identifica răspunsul la problema cercetată, a fost analizată legislația energetică națională și comunitară, inclusiv Tratatul și Acordurile semnate de Republica Moldova cu Uniunea Europeană, a fost parcursă literatura de specialitate fiind cercetat conceptul de securitate energetică și evoluțiile diplomației energetice zonale. Am căutat opinii critice în afara curentului principal și am efectuat o analiză comparativă a legislației naționale cu cea a Ucrainei și a României, precum și cadrul normativ ce asigură politica regională a țărilor din zona Marea Baltică cu cele din zona Marea Neagră.

Obiectul cercetării constă în cercetarea cadrului legislativ energetic național, identificarea gradului de implementare a normelor și directivelor energetice europene în legislația națională, efectuarea unui studiu comparat al legislației energetice Moldave cu a celei din România, Ucraina și Țările Baltice, precum și determinarea rolului normelor juridice ce stau la baza cooperării regionale și consecințele acestora asupra securității energetice naționale, formulând propuneri în acest sens.

Scopul lucrării și obiectivele tezei. Analiza abordărilor teoretico-metodologice privind securitatea energetică și instabilitatea economică a permis formularea scopului tezei ce constă în realizarea unei cercetări ample a cadrului normativ al securității energetice naționale, identificarea lacunelor și imperfecțiunilor existente în legislația și diplomația energetică a Republicii Moldova, evaluarea gradului de cooperare energetică regională, în vederea elaborării unor măsuri eficiente pentru perfecționarea cadrului legal și practic în domeniul temei de cercetare care va duce la sporirea securității energetice a Republicii Moldova.

În vederea atingerii scopului cercetării, propunem următoarele **obiective**:

1. Cercetarea și formularea noțiunii de securitate energetică, identificarea principiilor și izvoarelor dreptului energetic;
2. Analiza cadrului normativ de ordin juridic al sectorului energetic a Uniunii Europene și a Federației Ruse și mecanismelor de cooperare bazate pe dreptul internațional a acestor mari actori regionali cu țările din vecinătate;
3. Identificarea caracteristicilor inclusiv de ordin juridic, ce ar asigura reconfigurarea sistemului energetic și al securității energetice a Republicii Moldova și a Ucrainei din perspectiva evoluției proceselor integraționiste;
4. Studiarea gradului de armonizare a legislației naționale la aquis-ul comunitar. Implimentarea Pachetelor Energetice II și III și al compartimentului energetic din Acordului de Asociere;
5. Analiza comparativă ale aspectelor juridice din sistemul energetic moldav și cel român;
6. Determinarea importanței negocierii și încheierii unor acorduri privind cooperarea regională pentru creșterea gradului de securitate energetică și securitate în alimentarea cu energie, în calitate de exemplu fiind propus cazul Țărilor Baltice;
7. Cercetarea cadrului legal din domeniul energetic al actorilor regionali. Extinderea rețelei ENTSO-E în regiune. Interesele geopolitice ale actorilor regionali bazate pe dreptul internațional;
8. Propunerea argumentată a remediilor legislative în vederea îmbunătățirii legislației energetice naționale, precum și formularea concluziilor și recomandărilor prezentei lucrări științifice.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute

Prezenta lucrare, precum și rezultatele obținute, reprezintă un subiect foarte puțin exploatat în Republica Moldova, deoarece în literatura de specialitate nu au fost cercetate până în prezent consecințele politice și juridice ale reconfigurării fluxurilor energetice din zona Marea Neagră – Marea Baltică asupra sistemului energetic al Republicii Moldova. Tangențial, a fost precăutat de alți autori din Republica Moldova nivelul securității energetice naționale, precum și nivelul de interconectare energetică a Republicii Moldova cu țările din vecinătate, însă studiile s-au concentrat în mare parte pe analiza economică și politică.

Noutatea științifică a prezentei teze constă în efectuarea unei analize comparative a gradului de racordare a legislației energetice naționale la aquis-ul comunitar a Republicii Moldova și a Ucrainei și au fost subliniate lecțiile învățate din parcursul României în procesul de integrare energetică europeană. A fost identificat faptul că Republica Moldova se află la un nivel mai

avansat de transpunere a legislației europene decât Ucraina, dat fiind faptul, inclusiv pentru că Republica Moldova a beneficiat de o derogare în ceea ce privește separarea activităților de transport de cele de producere și furnizare pe piața de gaze naturale. Au fost cercetate următoarele acorduri internaționale semnate de Republica Moldova și Ucraina cum ar fi Acordurile de Asociere semnate cu Uniunea Europeană și Tratatul Comunității Energetice la care a aderat atât Republica Moldova, cât și Ucraina, prin care, cele două țări s-au obligat să implementeze directivele și regulamentele europene în domeniul energetic. A fost identificat faptul că cele două acorduri sunt complementare, existând o coordonare foarte bună între cele două seturi de angajamente. Deși acordurile semnate între Republica Moldova – Uniunea Europeană și Ucraina– Uniunea Europeană sunt aproape identice, totuși există diferențe între termenii negociați precum și conținutul juridic al acestora.

Un alt element de noutate a cercetării este studierea gradului de pregătire, inclusiv din punct de vedere juridic, a sistemului energetic al Republicii Moldova și al Ucrainei de a se integra pe piața energetică europeană. Acest grad a fost analizat din punct de vedere legal și anume adoptarea și implementarea acui-ului energetic, precum și din punct de vedere a condițiilor tehnice și anume a gradului de pregătire a rețelelor naționale să se cupleze cu cele europene precum și punctele de interconexiune energetice cu Uniunea Europeană. A fost analizată oportunitatea de interconectare sincronă și asincronă, din prisma economică și tehnică. În urma cercetării, am identificat faptul că procesul de interconectare sincronă va fi unul de lungă durată, ambele țări având de făcut multe reforme tehnice. Din acest motiv, susținem soluția conectării asincrone, care va permite ca în termen scurt Republica Moldova să procure energie electrică din România. În prezentare lucrare am adus și exemplul Țărilor Baltice de la care atât Republica Moldova, cât și Ucraina pot prelua bunele practici dar și punctele forte de integrare energetică. Deși Țările Baltice sunt membre a Uniunii Europene din 2004, sistemul lor energetic nu este încă decuplat de la cel rus și sincronizat cu cel european. Acest proces este în desfășurare.

Mai aducem o noutate la prezenta teză și anume analiza cadrului normativ, inclusiv a acordurilor internaționale semnate de către marii actori regionali, care provoacă modificări ale fluxurilor energetice zonale, astfel, afectând direct, nivelul securității energetice a Republicii Moldova, Ucrainei dar și a României și a Țărilor Baltice. A fost studiat nivelul de utilizare a dreptului internațional de către cele două mari puteri regionale Uniunea Europeană și Federația Rusă și a fost făcută o analiză comparativă a instrumentelor de politică externă ale acestora, inclusiv cea bazată pe dreptul internațional. S-a concluzionat că prin intermediul politicii de cooperare regională, a instrumentelor financiare și a platformelor create, Uniunea Europeană își exportă legislația precum și obiectivele energetice stabilite, inclusiv cele ce țin de combaterea

schimbărilor climatice, către țările din vecinătatea estică. Pe de altă parte, Rusia construiește noi elemente de infrastructură pentru a reconfigura fluxul energetic zonal, precum și folosește tactici economico - diplomatice precum “repartizarea pieții”, „clauzele de destinație” „diplomația de conductă”, prin care își păstrează influență în regiune. Or, în lipsa unor argumentări din punct de vedere al dreptului internațional, o astfel de politică nu poate crea obligații de ordin juridic.

O altă lacună existentă în literatura de specialitate ține de faptul că nu există o definiție universal acceptată, inclusiv din punct de vedere juridic, a securității energetice, astfel, propunem o definiție proprie a securității energetice. La fel, cercetătorii din domeniu dezbate dacă dreptul energetic este o ramură desinestătătoare a dreptului, din acest motiv, cercetătoarea a identificat izvoarele proprii dreptului energetic precum și principiile caracteristice acestei ramuri de drept, astfel contribuind la soluționarea acestei dezbateri, argumentând că dreptul energetic trebuie considerat ca fiind o ramură a dreptului internațional și este necesară introducerea sa în materiile de predare în cadrul universităților.

Semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Importanța teoretică a acestei lucrări constă în completarea bazei teoretice a obiectului de studiu prin intermediul tezelor, concluziilor și recomandărilor privind cadrul legal energetic, elaborarea strategiilor de sporire a securității energetice a Republicii Moldova, inclusiv prin prisma acordurilor internaționale, sistematizarea abordărilor științifice naționale și internaționale ale noțiunii de securitate energetică și concretizarea acesteia, identificarea și analiza mecanismului de funcționare, inclusiv din punct de vedere a dreptului internațional, al piețelor energetice precum și argumentarea necesității utilizării triunghiului energetic în evaluarea nivelului securității energetice.

Referindu-ne la valoarea aplicativă a lucrării, menționăm că aceasta poate servi drept lucrare de referință pentru alți cercetători din domeniul securității energetice, poate fi utilizată ca și material științifico-didactic în procesul educațional și poate fi folosită ca și sursă de informare pentru autoritățile publice responsabile de adoptarea și implementarea politicilor publice din acest domeniu.

Metodologia cercetării. În vederea realizării unei cercetări multiaspectuale a subiectului tezei, care ar facilita soluționarea problemei științifice, au fost utilizate următoarele metode de cercetare științifică :

- *metoda comparativă* prin intermediul căreia am evidențiat caracteristicile distincte ale strategiei energetice europene și ale strategiei energetice ruse, inclusiv din punct de vedere a dreptului internațional, față de țările din vecinătate. De asemenea, am utilizat procedeul

comparației în compartimentul în care am analizat cadrul juridic al Republicii Moldova, al României și al Ucrainei;

- *metoda istorică* a fost utilizată pentru analiza evoluției conceptului de securitate energetică națională și regională, precum și dezvoltarea formelor de cooperare regională pe parcursul ultimului deceniu;
- *metoda inductivă și deductivă* care a ajutat la elaborarea posibilelor scenarii viitoare ale reconfigurării sistemului energetic zona Marea Neagră – Marea Baltică;
- *metoda descriptivă* a fost aplicată în vederea delimitării unei serii de concepte, precum resurse naturale, dezvoltare durabilă, energia sau securitatea energetică care sunt utilizate larg pe parcursul întregii lucrări;
- *relația cauzală* (incluzând relația de condiționare, respectiv cea de interdependență) utilizată pentru determinarea efectelor armonizării legislației la cea europeană, spre exemplu, modificarea sistemului energetic a Țărilor Baltice în urma accederii la ENTSO-E și sincronizării sistemului energetic național la cel european;
- *metoda logică* prin intermediul căreia am formulat clar concluziile studiului care vor contribui la sporirea securității energetice naționale.

Aprobarea rezultatelor. Constatările și concluziile prezentei teze de doctorat au fost prezentate și au constituit subiectul dezbaterilor în cadrul a mai multor conferințe naționale și internaționale precum și au fost reflectate în articole științifice publicate în reviste de prestigiu cum ar fi: Conferința Internațională Științifico – Practică “Integrarea Europeană: Aspecte Economico-Juridice” (Chișinău 2018); Conferința Internațională „Energetica Moldovei” (Chișinău 2016), Articolul “Economic Diplomacy in the Energy Sector in EU’s Eastern Vicinity”, publicat în revista internațională “The Journal Political Sciences” (Banská Bystrica, Slovacia 2019), Articolul “Caracteristicile generale ale sistemelor energetice din Republica Moldova, România și Ucraina” publicat în REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE (Chișinău 2018), etc.

Sumarul compartimentelor tezei. Structura tezei este compusă din introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie, adnotări și lista abrevierilor. Teza de doctorat a respectat normele prestabilite pentru întocmirea unei lucrări științifice.

În **Introducere** este argumentată actualitatea, importanța și gradul de studiere a temei cercetate. Este formulat scopul cercetării și obiectivele investigației. Sunt prezentate elementele care formează noutatea științifică, semnificația teoretică, valoarea aplicativă a rezultatelor obținute și sumarul capitolelor tezei.

Capitolul 1, intitulat “Securitatea energetică în contextul cercetărilor științifice și a unor reglementări internaționale” pune în evidență aspectele privind locul și rolul securității energetice precum și cadrul legal al acesteia. Sunt cercetate particularitățile principiilor și izvoarelor dreptului energetic, este definită noțiunea securității energetice și sunt precăutate reperele teoretice necesare pentru definirea conceptului de cooperare și securitate. Acest capitol reprezintă suportul istoriografic și conceptual-teoretic necesar pentru realizarea obiectivelor și a scopului lucrării.

În prima parte a capitolului sunt trecute în revistă principalele repere teoretice indispensabile pentru cercetarea la un nivel academic avansat a conceptului de securitate energetică precum și a subiectului cooperării regionale. Un alt aspect teoretic important pentru teză este conceptul de armonizare a legislației la acquis-ul comunitar. În continuare, în partea a doua a capitolului a fost descrisă baza metodologică care a fost utilizată pe parcursul cercetării.

Au fost analizate materialele științifice la subiectul tezei publicate în Republica Moldova, Belgia, România, Federația Rusă, Ucraina, Franța, Marea Britanie, Țările Baltice și în alte țări.

Considerând gradul de cercetare a acestei teme, putem afirma că subiectul tezei de doctorat este încă foarte puțin exploatat, astfel, atestăm o lipsă a studiilor comparative ale legislației energetice din Republica Moldova, Ucraina și România. Această constatare reafirmă originalitatea și unicitatea acestei lucrări.

În compartimentul doi a prezentei lucrări, sunt trecute în revistă principalele definiții ale securității energetice, precum și este formulată definiția proprie a autoarei. De asemenea, au fost cercetate izvoarele dreptului energetic. Constatăm că în literatura de specialitate izvoarele acestei ramuri de drept sunt foarte puțin precăutate și analizate, astfel, am folosit unicele surse găsite în biblioteca de la Universitatea Cambridge. Spre final, au fost analizate principiile dreptului energetic, asupra cărora de asemenea nu există o părere unanim acceptată de către savanții din domeniu. În urma cercetării, am propus un set de șapte principii definitorii ale acestei ramuri de drept.

Capitolul 2 “Strategia energetică europeană și strategia energetică rusă față de țările din vecinătate” este dedicat analizei celor mai importanți actori zonali și anume a Uniunii

Europene și a Federației Ruse și a politicilor energetice externe promovate de către acești subiecți de drept internațional față de țările din vecinătatea apropiată.

În primul compartiment *Politicile și cadrul normativ al Uniunii Europene față de țările din UE și a celor din Parteneriatul Estic* este trecută în revistă balanța energetică europeană și cadrul de reglementare a sectorului energetic european. În continuare, este argumentat rolul strategiei europene de diversificare a rutelor și surselor de aprovizionare cu gaze naturale și energie electrică precum și sunt descrise instrumentele Uniunii Europene de securizare a pieței energetice comunitare unde o atenție sporită i s-a acordat cooperării regionale, care este considerată piatra de temelie a sporirii securității energetice europene. De asemenea, este evaluat rolul și importanța Comunității Energetice ca fiind instrumentul principal de cooperare a Uniunii Europene cu țările din Parteneriatul Estic.

În a doua parte a capitolului, intitulat *Rolul și importanța geostrategică a Federației Ruse ca și actor regional bogat în energie și efectele asupra procesului de reglementare juridică în materie de strategie energetică*, este efectuată o analiză amplă a evoluției sectorului energetic rus, din punct de vedere juridic și tehnic. Este caracterizată piața internă de energie, resursele naturale, precum și mijloacele de transmitere a petrolului și gazelor naturale către beneficiarii finali. În prezenta teză este cercetată multidimensional strategia energetică a Federației Ruse față de țările din vecinătatea vestică și sunt subliniate cele mai importante tactici și metode folosite de Rusia în raporturile sale economice, notând faptul că vânzarea unor volume mari de resurse energetice (în principal gaz și petrol) către statele membre ale Uniunii Europene și cele din Parteneriatul Estic nu a fost niciodată un proces limitat doar la aspecte comerciale și economice.

În capitolul 3, intitulat **“Evoluția sistemului energetic al Republicii Moldova, României și al Ucrainei din punct de vedere juridic și tehnic”**, este investigat cadrul normativ al sectoarelor energetice din cele trei țări, fiind cercetate diferențele și asemănările dintre legislații. Am efectuat un studiu amplu al nivelului securității energetice în Republica Moldova, Ucraina și România, subliniind cele mai importante caracteristici ale sectoarelor energetice din cele trei țări învecinate.

În prima parte a capitolului *Caracteristicile generale ale sistemelor energetice din Republica Moldova, România și Ucraina* au fost descrise structurile piețelor de energie ale celor trei țări, gradul de dependență de resursele externe precum și vulnerabilitățile și punctele forte ale fiecărui sector energetic în parte.

În a doua parte a capitolului a fost efectuată o analiză comprehensivă a schimbărilor structurale semnificative care au avut loc după implementarea Pachetului Energetic III (TEP) în

legislația internă a Republicii Moldova și a Ucrainei. Este evaluat rolul Acordului de Asociere ca și stimulator pentru transpunerea acquis-ului comunitar energetic în sistemul de drept al Republicii Moldova și al Ucrainei. Adicional, este prezentată povestea de succes a României prin intermediul căreia este evidențiat modul prin care reformele structurale interne duc la integrarea în piața unică europeană. Capitolul vine cu un element foarte puțin tratat în mediul academic și de experți din Republica Moldova, cât și de peste hotare și anume, cercetarea comparativă concomitentă atât a legislației cât și a nivelului de securitate energetică din punct de vedere juridic și tehnic din Republica Moldova, România și Ucraina.

În Capitolul 4 intitulat “**Tendențe și evoluții ale securității energetice din zona Marea Neagră – Marea Baltică**” sunt analizate și cercetate principalele evoluții ale securității energetice zona Marea Neagră – Marea Baltică în mare parte privite prin prisma cooperării regionale și este investigat impactul pozitiv al creării pieței regionale de energie între Republica Moldova, Ucraina și România.

Primul compartiment al acestui capitol vizează *Reglementarea juridică a cooperării regionale în domeniul energetic în regiunea Europei Centrale și de Est. Studiu de caz – Țările Baltice*, în cadrul căruia a fost descrisă sincronizarea rețelelor electrice ale Țărilor Baltice cu cele din Uniunea Europeană, a fost cercetat gradul de interconectare a Țărilor Baltice în domeniul gazelor, au fost precăutate cele mai importante proiecte energetice finanțate de Uniunea Europeană și s-a reliefat impactul pozitiv al europeanizării sectorului energetic Estonian, Leton și Lituanian.

În a doua parte a acestui capitol, *Cadrul normativ ce stă la baza procesului de creare a pieței regionale de energie între Republica Moldova, Ucraina și România. Evoluții și recomandări*, sunt prezentate cele mai importante beneficii ale construirii unei piețe de energie viabile și funcționale între cele trei state învecinate, aceasta fiind și unica soluție pentru sporirea securității energetice a Republicii Moldova. Un element novatoriu al acestei teze este și studiul comparativ făcut între rezultatele cooperării energetice a Estoniei, Letoniei și Lituaniei cu cel a Republicii Moldova, România și Ucraina, fiind subliniate lecțiile și modele de succes care pot fi învățate de țările din zona Marea Neagră de la țările din Zona Marea Baltică.

Concluziile generale și recomandările reprezintă o sinteză a rezultatelor investigației efectuate de către autoare, relevă principalele recomandări privind direcțiile de perfecționare a legislației naționale din domeniul cercetat și a acțiunilor tehnico – economice care trebuie întreprinse pentru sporirea securității energetice a Republicii Moldova.

I. SECURITATEA ENERGETICĂ ÎN CONTEXTUL CERCETĂRILOR ȘTIINȚIFICE ȘI A UNOR REGLEMENTĂRI INTERNAȚIONALE

1.1 Aspectele teoretice ale cooperării regionale și securității. Definierea securității energetice

Prezenta teză își propune să cerceteze și să proiecteze reconfigurarea sistemului energetic al Republicii Moldova în contextul regiunii Marea Neagră din punct de vedere politico-juridic. Astfel, orice analiză din perspectiva politică și juridică poate fi elaborată doar în baza unui studiu comprehensiv a teoriei în domeniul dat.

Observăm însă că atunci când analizăm reconfigurarea sistemului energetic înțelegem că de fapt, acest domeniu este unul profund interdisciplinar și înglobează în sine o serie de arii interdependente precum dreptul internațional, aspecte de cooperare regională și internațională, securitate națională și regională, securitate energetică, etc. Astfel, în prima parte a acestui capitol vom trece în revistă cele mai importante teze teoretico-științifice referitoare la cooperarea internațională, securitate ca termen juridic și politic, securitate energetică, ca termen contemporan adaptat la specificul din domeniul energetic. În partea a doua a prezentului capitol vor fi studiate baza legală și principiile dreptului energetic.

În literatură de specialitate din străinătate, conceptul de cooperare este abordat de autori precum Robert Keohane în lucrarea *After Hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*; Michael Taylor, *Anarchy and cooperation*; Wiley Axelrod în cărțile *The emergence of cooperation among egoists* și *The evolution of cooperation*; Thomas Schelling, *The strategy of conflict (2d ed.)*; James Fearon, *Rationalist explanations for war*; Helen Milner, *International Theories of Cooperation Among Nations*.

Statele au practicat cooperarea internațională, cu mult înainte ca Tucitides să abordeze diplomația, tratatele și alianțele, cu mai bine de 2000 de ani în urmă. Cu toate acestea, studiul cooperării internaționale este surprinzător de recent.

Cercetarea conceptului de cooperare internațională s-a dezvoltat progresiv de la începutul anilor 1970, când s-a observat o creștere a interesului mai multor state de a intensifica legăturile din perspectiva economică și de securitate. Astfel de acțiuni au fost cele mai numeroase începând cu anul 1945. După îndelungi polemici, a fost agreată o definiție acceptată la nivelul comunității academice, cea a savantului Robert Keohane, prin care cooperarea este acea relație în care „actorii își adaptează comportamentul la preferințele actuale sau anticipate ale altor actori, prin procesul

de coordonare a politicilor”.² Filosofia coordonării politicilor presupune că fiecare stat adoptă politici astfel încât să reducă consecințele negative pentru alte țări partenere. În această ordine de idei, conceptul de cooperare conține două aspecte fundamentale. Primul element constă în îndreptarea fiecărui actor spre atingerea unui scop și nu este necesar ca acesta să fie unul comun, doar că este imperativ ca acesta să fie un comportament rațional. Al doilea element presupune ca actorii să beneficieze de o balanță de beneficii, care iarăși, nu este neapărat să fie de aceeași mărime, dar este relevant ca ele să fie pentru ambele părți. Astfel, fiecare actor contribuie ca ceilalți parteneri să-și atingă unele obiective prin coordonarea și adaptarea politicilor proprii.³

Așa cum îl cunoaștem astăzi, termenul de cooperare, a fost definitivat încă de la începutul anilor ‘80, prin cercetările savanților Robert Axelrod și Michael Taylor. Potrivit acestora, cooperare este „un comportament coordonat al unor actori independenți și, chiar individualiști, care este avantajos pentru toți”⁴. În aceeași lucrare, Taylor specifică însă că individualismul nu ar trebui să afecteze cooperarea în contextul de interdependență, atunci când prosperitatea unui actor depinde de comportamentul celorlalți; cooperarea nu este condiționată de altruism și nici guvernare.

În proces de cercetare a conceptului de cooperare este important să determinăm formele acesteia. Cooperarea poate fi una tacită și comunicarea poate apărea natural, de la sine sau printr-un acord explicit, fapt care necesită un comportament colaborativ. Important de reținut este că, cooperarea mai poate fi obținută printr-un proces direct de negocieri. O altă formă pe care o poate avea cooperarea este cea impusă, iar un exemplu în acest sens este când un actor mai influent își poate constrânge aliatul ca acesta să-și ajusteze politica externă. În cazul în care, și partea constrânsă are câteva beneficii din această conlucrare, atunci este vorba de cooperare. Cât de mare va fi beneficiul celui constrâns depinde de cât de mare este diferența de influență. Definiția de mai sus, însă, nu se referă la partajarea beneficiilor în cadrul cooperării, este importantă prezența lor pe ambele părți.⁵

Chiar dacă teoria cooperării internaționale se referă deseori la conceptul de stat, ea poate antrena în proces și alți subiecți de drept internațional precum organizațiile interguvernamentale

² Keohane, R. *After Hegemony: Cooperation & Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, USA, 1984, pp. 51, ISBN 9780691122489.

³ Keohane, R. *After Hegemony: Cooperation & Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, USA, 1984, pp. 51-52, ISBN 9780691122489.

⁴ Taylor, M. (1976). *Anarchy and cooperation*. London: Wiley., Axelrod, R. (1981). The emergence of cooperation among egoists. *American Political Science Review*, 75, 306–318, Axelrod, R. (1984). *The evolution of cooperation*. New York: Basic Books., Schelling, T. C. (1980). *The strategy of conflict* (2d ed.). Cambridge, MA: Harvard University Press, ISBN 9780691186702.

⁵ Milner, H. International Theories of Cooperation Among Nations. Strengths and Weaknesses. In: *World Politics*, Vol. 44, no. 3, 1992, pp. 471-473, ISBN 0043-8871.

(OIG) și organizațiile nonguvernamentale (ONG). Această formă a cooperării internaționale este confirmată și de cercetătorul Daniel Drezner, care subliniază că fenomenul de cooperare are loc nu doar între indivizi, ci și între entități colective cum ar fi companii, formațiuni politice și alt tip de organizații similare. Cercetătoarea Lisa Martin completează faptul că, cooperarea se desfășoară chiar și între entități precum organizațiile criminale și teroriste. În aceeași lucrare, co-autoarea Lisa Martin adaugă că rezultatele unei colaborări internaționale poate avea și consecințe negative, cum ar fi crearea carteluri-lor pe piața energetică și a altor forme de sfidare a regulilor de piață liberă, astfel, cooperarea poate rezulta în mari pierderi pentru cei care nu participă la proces sau intenționat sunt excluși. Un exemplu elocvent sunt sancțiunile.⁶ Menționăm faptul că principiul cooperării este unul fundamental de drept internațional, altfel spus – normă cu caracter jus cogens.

În viziunea savantului Thomas Schelling, conform teoriei strategiei conflictuale, partenerii care au interese contradictorii au totuși cel puțin un obiectiv comun care permite cooperarea strategică care îi va avantaja pe ambii într-un final.⁷

Un aspect pe larg discutat în cadrul teoriei cooperării internaționale este rolul hegemoniei în acest proces. Astfel, potrivit cercetătorului Charles Kindleberg, atunci când obiectul cooperării este un bun public de care toți beneficiază, buna funcționare a acestei cooperări este posibilă doar prin participarea unui actor hegemon. Acest lucru se întâmplă în cazul cooperării pentru partajarea și gestionarea resurselor naturale.⁸ Mancur Olson observa că și în cazul altor situații decât bunul public, organizațiile cu o ierarhie verticală strictă sunt capabile să depășească mai eficient conflictele interne.⁹

Încercările de a înțelege care sunt condițiile propice pentru a favoriza cooperarea la nivel internațional ne-au dat posibilitatea să identificăm câteva ipoteze.

Prima ipoteză este investigată de cercetătorul Joseph Grieco care explică că națiunile se împart în cele care caută în cadrul cooperării beneficii reciproce, relative sau absolute.¹⁰ Un exemplu elocvent ar fi crearea unei piețe regionale de energie care ar duce la sporirea securității energetice a țărilor participante.

⁶ Martin, L. L. (1992a). *Coercive cooperation: Explaining multilateral economic sanctions*. Princeton, NJ: Princeton University Press.// Drezner, D. W. (1999). *The sanctions paradox: Economic statecraft and international relations*. New York: Cambridge University Press, ISBN: 9780691034768.

⁷ Schelling, T. C. (1980). *The strategy of conflict* (2d ed.). Cambridge, MA: Harvard University Press, ISBN 9780674840317.

⁸ Kindleberger, C. P. (1973). *The World in Depression, 1929–1939*. Berkeley: University of California Press, ISBN: 9780520275850.

⁹ Olson, M. (1965). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press, ISBN 9780674537514.

¹⁰ Grieco, J. *Cooperation among Nations*. Cornell University Press, New York, 1990, p. 47, ISBN 9780801496998.

O altă ipoteză se referă la numărul participanților în cadrul cooperării. Kenneth Oye ajunge la concluzia că, cu cât mai mulți actori implicați, cu atât mai puțin cooperarea va fi una eficientă, numărul de doi parteneri fiind cel mai eficace.¹¹ Iar savantul Duncan Snidal subliniază că este mai periculos să fii într-o cooperare cu puțini participanți, întrucât trișarea unuia înseamnă sfârșitul cooperării. La polul opus, când sunt mai mulți actori, devierea unuia sau mai multora este posibilă de contracarat prin crearea de alianțe și formarea unui echilibru de forțe care să corecteze anomaliile demonstrate de unii co-participanți.¹²

Cea de-a treia ipoteză prevede că dacă participanții la cooperare își propun să concluceze pentru o perioadă mai lungă, probabilitatea de a trișa va fi mai mică, ca și în cazul când cooperarea cu același actor se repetă pe baza experienței pozitive anterioare.¹³

Următoarea ipoteză, ce de-a patra, evaluează elementele de bază a guvernării unei cooperări de succes. Concluzia este că o guvernare eficientă trebuie să prevadă un sistem corect și transparent de informare despre ceilalți actori. Aceasta trebuie să prevadă la fel mecanisme de excludere a situațiilor de trișare și să aplice măsuri stricte dacă aceasta se întâmplă. Astfel, actorii participanți nu vor avea necesitatea să-și verifice și monitorizeze pe cont propriu partenerii de cooperare, fapt care este costisitor și duce la creșterea neîncrederii între parteneri.¹⁴

A cincea ipoteză demonstrează că, chiar dacă unul din actori din cadrul cooperării este mai puternic, există posibilitatea că acesta va mai ceda din pozițiile sale pentru a menține cooperarea, chiar dacă celălalt actor nu are ce ceda în plus. Astfel această ipoteză motivează actorii să intre în cooperare și în cazurile când balanța de putere nu este egală la început, însă ea se poate mișca spre egalitate pe parcursul cooperării și în baza istoriilor de succes.¹⁵

În continuare, vom aborda conceptul de securitate și securitate energetică pentru ca să înțelegem importanța strategică a unui stat de a nu fi dependent doar de o sursă de aprovizionare sau o conductă de import a gazului natural și a altor resurse energetice.

Printre cei mai proeminenți cercetători care au abordat conceptul de securitate se numără Arnold Wolfers și lucrarea sa „*Securitatea națională ca simbol ambiguu*”; Richard Smoke cu

¹¹ Oye, Kenneth A. *Cooperation under Anarchy*. Princeton University Press, Princeton, 1986, p. 18? ISBN 0691076952.

¹² Snidal, D. (1991). Relative gains and the pattern of international cooperation. *American Political Science Review*, 85(3), 701–726.

¹³ Milner, H. *International Theories of Cooperation Among Nations. Strengths and Weaknesses*. In: *World Politics*, Vol. 44, no. 3, 1992, pp. 475-478? ISBN 0043-8871, 0043-8871.

¹⁴ Keohane, Robert. *After Hegemony: Cooperation & Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press, USA, 1984, p. 90, ISBN 9780691122489.

¹⁵ Eichelgreen, B. *Elusive Stability*, Cambridge University Press, New York, 1990, pp. 113-152, 271-311, ISBN 0-521-36538-4.

cercetarea intitulată „*Securitatea națională și dilema nucleară*”; Barry Buzan în cartea „*Popoarele, statele și teama*”, Bird T. Croft S în „*Școala de la Copenhaga și securitatea europeană*”, Sheehan, Michael „*International Security: An Analytical Survey*”, precum și Malik. Shahin, „*Constructing Security*”.

Un mod de a determina valoarea securității este să ne punem întrebarea cum ar fi viața fără securitate. Cel mai faimos răspuns la această întrebare este acela oferit de Thomas Hobbes care descrie viața fără securitate ca fiind una „solitară, săracă, urâtă, brutală și scurtă”.¹⁶ Astfel, securitatea devenind o condiție prealabilă pentru a beneficia și a savura alte valori precum prosperitatea, libertatea sau orice altceva.

Conceptul de securitate, chiar dacă a fost pe larg studiat, rămâne a fi considerat încă nedescoperit și chiar ambiguu, afirmă savantul David Baldwin. Termenul este de multe ori utilizat ca argument pentru strategii politice care nu totdeauna coincid cu intenția reală de a întări securitatea statului, în sensul științific al termenului de securitate, pe care îl vom defini în cele ce urmează.¹⁷

O singură definiție a termenului de securitate nu a fost agreată la nivelul comunității științifice în principal din cauza componentei obiective și subiective a termenului. Ken Booth afirmă că demisiunea obiectivă se referă la amenințarea fizică reală pe care o are un stat, iar cea subiectivă la percepția de insecuritate pe care o simte la nivel de conducere și chiar populație.¹⁸

Prin urmare, una dintre cele mai utilizate definiții ale conceptului de securitate este dată de savantul american Barry Buzan care descrie securitatea drept „absența amenințărilor care ar putea afecta existența statului ca entitate suverană și independentă dar și a celor care pot afecta nivelul normal (acceptabil) de viață al societății.”¹⁹

Și în opinia cercetătorului Arnold Wolfers securitatea, în sens obiectiv, este lipsa amenințării față de valorile națiunii, iar în sens subiectiv, lipsa fricii că valorile pot fi în pericol. Astfel, securitatea devine un bun care trebuie obținut și câștigat și poate fi măsurată în mai multă securitate sau mai puțină. O altă ipoteză afirmă că națiunile vor căuta să-și reducă la minimum eforturile de creștere a securității, întrucât, până la urmă, aceasta este mai degrabă o valoare negativă.²⁰ Savantul Richard Smoke analizează termenul de securitate din punct de vedere tehnic

¹⁶ The Leviathan (1651), Part I, Ch. XIII

¹⁷ Ibid

¹⁸ Op. cit., p. 25

¹⁹ Buzan B. Popoarele, statele și teama. Chișinău: Cartier, 2000. p.13-21, ISBN 978-9975-79-727-6.

²⁰ Arnold Wolfers, “‘National Security’ as an Ambiguous Symbol,” Political Science Quarterly 67, no. 4 (1952). P. 62, ISBN 9781315236339.

și conchide că securitatea reprezintă relația dintre calitatea guvernării, problemele cu care se confruntă țara dată, precum și programele de soluționare a acestor probleme.²¹

Ceea ce a caracterizat abordarea tradițională a securității în special în perioada de dominanță necontestată a abordării realiste, a fost statul ca obiect de referință și plasat în centrul atenției. Chiar dacă termenul preferat a fost „securitate națională”, acesta a avut o utilizare greșită la nivel global, excepții fiind cazurile când conceptele de stat și națiune coincideau între ele.²²

După sfârșitul „Războiul Rece”, conceptul de securitate s-a diversificat și către alte sfere precum securitatea umana, etc. Acest concept a fost dezvoltat în cadrul Școlii de securitate de la Copenhaga pornind în principal de la răspunsul la întrebarea „care este beneficiarul final al securității unei țări, instituția statală sau cetățeanul?”²³ Evident că lipsa competiției militare și economice dintre cele două puteri mondiale, a scos în evidență beneficiarul final al securității, care este persoana, instituția familiei, tradițiile comunității, etc.²⁴

Epitomu Școlii de la Copenhaga a fost o carte publicată în 1983 de unul dintre principalii ei gânditori Barry Buzan, împreună cu Ole Waever și Jaap de Wilde; intitulată „Popoarele, statele și teama”. Pentru savanții europeni, această carte a fost considerată drept „canonul de referință indispensabilă pentru studiile de securitate”.²⁵ În cartea sa, Barry Buzan prezintă ideea că securitatea este multisectorială și complexă; aspectul militar al statului nu este decât o caracteristică a acestuia. El subliniază că înțelegerile tradiționale despre securitate sunt „întemeiate prea îngust” și obiectivul său a fost „dezvoltarea unui cadru mai larg de securitate” prin includerea unor aspecte neconvenționale.

Acest proiect instigator în studiile de securitate își datorează originalitatea ideii de „sectorizare” a securității. Pentru a ține cont de complexitatea conceptului de securitate, Buzan sugerează cinci sectoare interrelaționate, fiecare având un obiect de referință care se poate schimba atunci când treceți de la un nivel de analiză la altul (micro-macro); individul, statul și sistemul

²¹ Smoke, Richard. *National Security and the Nuclear Dilemma: An Introduction to the American Experience in the Cold War*, 3rd Edition. New York: McGraw-Hill, 1993, p. 43, ISBN 978-0070593527.

²² Bjørn Møller. *The concept of security: the pros and cons of expansion and contraction*. Paper for joint sessions of the Peace Theories Commission and the Security and Disarmament Commission at the 18th General Conference of the International Peace Research Association (IPRA) Tampere, Finland, 5-9 August 2000, p. 3.

²³ Bird T. Croft S. *Școala de la Copenhaga și securitatea europeană*. În: *Studii de securitate*. București: Cavallioti, 2005, p. 16.

²⁴ Erik Sportel; Sami Faltas. *Reforma sectorului de securitate în Republica Moldova: consolidarea controlului asupra sectorului de securitate*. Groningen: Olanda, Centrul pentru Studii Europene de Securitate (CESS), 2009 p. 95, ISBN 9789975802987.

²⁵ Mcsweeney, Bill. « Identity and security: Buzan and the Copenhagen school. » *Review of International Studies* 22, no.01,(1996):81-93? ISSN 1469-9044 .

internațional. Astfel, securitatea generală a unei țări poate fi asigurată prin securizarea a 5 sectoare ale statului: politic, economic, societal, militar și de mediu.

Securitatea politică este despre gradul de consolidare și nivelul de funcționare a instituțiilor vitale ale statului, formele de guvernare, sistemele de partide și doctrinele pe care se bazează ele, etc. Cea economică se referă la disponibilitatea resurselor vitale necesare pentru a asigura buna funcționare a statului în competiția economică globală. Aici ne referim la resurse proprii sau accesul facil la resurse precum cele financiare, naturale, umane, forță de muncă, etc. Securitatea societală se referă la elementele de identitate a unei națiuni, regiuni, etc. precum limba, apartenența la o națiune distinctă, tradițiile, istoria, specificul național, religia, cultura, etc.

Al patrulea tip de securitate este cea militară, care timp îndelungat era considerată ca fiind principala și chiar unica ramură a securității. Ea se referă evident la capacitatea armatei statului de a se apăra în cazul unei invazii sau de a invada în cazul în care interesele ei vitale directe sunt amenințate și reprezintă un pericol iminent pentru viitor. Ea se mai axează și pe posibilitatea de a crea alianțe, a cere ajutor și a avea o influență în regiune.

În final, un aspect din ce în ce mai important în zilele noastre este securitatea mediului, care este despre păstrarea resurselor naturii precum apele curate și viața sănătoasă din acestea, aerul curat, păsările, insectele, etc., biodiversitatea, stratul de ozon, lipsa poluării și alte condiții de bază necesare pentru viața pe acel teritoriu.²⁶

Eforturile lui Buzan de a revigora conceptul de securitate au fost apreciate cu precauție. În timp ce proiectul său se referea mai mult la „lărgirea” conceptului securității decât la „aprofundarea” acestuia, alți cercetători importanți, reprezentanți ai școlii de Studii critice de securitate subliniază necesitatea „emancipării individului” în cadrul abordării securității și insistă „că statul trebuie dislocat ca destinatar principal al securității.”²⁷

Însă, în ciuda sensibilității lui Buzan față de actorii non-statali, Michael Sheehan susține că o mare parte din cercetarea lui Buzan nu este altceva decât un concept de securitate centrat pe stat.²⁸ Cu toate acestea, este de remarcat faptul că într-o carte publicată în 2003, Buzan și Waeber au specificat că teoria conceptului de securitate sectorizată este concepută astfel încât să poată

²⁶ Buzan, Barry. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 1st ed. by Harvester Wheatsheaf (1991), 2nd edition, (ECPR Press, 2007), p. 34-38. ISBN 978-9975-79-727-6.

²⁷ Malik. Shahin, « Human Security », in Hough. Peter, Malik. Shahin, Moran. Andrew, and Pilbeam. Bruce, *International Security Studies: Theory and Practice*, (Routledge, 2015), 58, ISBN 9780415734356.

²⁸ Sheehan, Michael. *International Security: An Analytical Survey*, (United States, Lynne Rienner Publishers, 2005), 50, ISBN: 978-1-62637-938-1.

găzdui actorii non-statali și chiar le permit să fie dominanți.²⁹ Alții, în principal grupuri de presiune și activiști pentru drepturile omului, și-au exprimat reticența față de extinderea sectoarelor și noțiunea de securitizare, deoarece acest lucru ar oferi o acoperire pentru a legitima utilizarea abuzivă a măsurilor de securitate în fiecare aspect al vieții; prin urmare, riscul este o compensare între libertate și securitate.

Un element crucial în activitatea lui Buzan este procesul de „securizare”, care a fost formulat în principal de către Ole Weaver în anii '90. Acest concept se află la intersecția dintre Școala de la Copenhaga și Constructivism. La fel ca și constructiviștii, Buzan și Wilde susțin că amenințările care sunt, apar și se manifestă prin intermediul limbajului și al discursurilor. Noțiunea de securitizare este în esență deconstructivă, întrucât este prima etapă către securitizare.³⁰

Waever a definit securitatea drept rezultatul unui discurs iar securitizarea drept procesul social-lingvistic prin care o problemă anumită este privită ca o amenințare existențială. Securitatea, așadar, depinde de modul în care actorii sociali și politici plasează anumite probleme din sfera politicii puțin relevante în cea foarte importantă pentru stat și cetățeni.³¹

Cu referire la configurația actuală a securității internaționale, cercetătoarea Olga Dorul constată că aceasta este dominată de considerentele securității politice (în primul rând) decât militar, întrucât strategia de securitate a majorității țărilor este astăzi realizată în timp de pace unde anume instituțiile statale pot asigura securitatea generală și nu armata sau forțele militare.³²

Savantul rus Igor Lukashuk adaugă că celelalte componente ale securității precum societal, de mediu și economic fac parte în măsură egală din strategiile de securitate ale statelor și că accentul este pus de fapt pe prevenirea conflictelor prin căi diplomatice, menținerea relațiilor de prietenie și parteneriat, etc.³³

Securitatea energetica

Definiția conceptului de securitate energetică a evoluat în ultimele decenii, fiind adaptată continuu pentru a se încadra în realitățile geopolitice reglementate de dreptul internațional,

²⁹ Barry Buzan, Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, (The Press Syndicate of the University of Cambridge, 2003), p.12.

³⁰ Barry Buzan, Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, (The Press Syndicate of the University of Cambridge, 2003), p. 29, ISBN-13 978-0-511-49125-2.

³¹ Malik. Shahin, « Constructing Security », in Hough. Peter, Malik. Shahin, Moran. Andrew, and Pilbeam. Bruce, *International Security Studies: Theory and Practice*, (Routledge, 2015), p. 80, ISBN 9780367109868.

³² Dorul O. *Dreptul securității internaționale*. În: *Drept internațional public*. Coordonator: A. Burian. Chișinău: Editura „Elena-V.I.” SRL, 2009, p. 585, ISBN 978 9975 106 406 436.

³³ Лукашук И.И. *Международное право. Особенная часть*, 3-е издание, переработанное и дополненное. Москва: Волтерс Клувер, 2005. P. 284, ISBN 5-466-00103-1.

regionale și globale. În anii 1980-1990, securitatea energetică a fost definită drept „disponibilitatea energiei în orice moment sub diferite forme, în cantități suficiente și la prețuri accesibile”³⁴. Noțiuni precum „cantități suficiente” și „prețuri accesibile” sunt niște formule vagi și pot fi potrivite pentru o gamă largă de situații, în funcție de perspectivele și interesele unui actor dintr-o anumită regiune geografică și la o anumită perioadă. Mai recent, definiția securității energetice a inclus aspecte ecologice, astfel încât o definiție acceptată pe scară largă în 2001 o descria drept „disponibilitatea fizică neîntreruptă la un preț accesibil, respectând preocupările legate de mediu”³⁵.

Adaptarea conceptului de securitate energetică la locația geografică a fiecărei țări, la politicile și relațiile energetice naționale (diplomatice, de afaceri și politice), la cooperarea și parteneriatele regionale a generat definiția unui concept mai localizat și specific a „securității energetice naționale”. Sensul securității energetice naționale depinde în mare măsură de perspectiva fiecărui stat (sau regiune), de rolul său de producător, consumator sau entitate de tranzit pe harta globală a energiei.

O gamă largă de indicatori au fost creați pentru a măsura conceptul de securitate energetică. Spre exemplu, Consiliul Mondial al Energiei a dezvoltat un set de indicatori denumiți Energy Trilemma Index, care evaluează capacitatea fiecărei țări de a furniza energie durabilă prin 3 dimensiuni: securitate energetică, echitate energetică și durabilitate ecologică.”³⁶ În acest complex de concepte reciproc interdependente, securitatea energetică este definită ca fiind „gestionarea eficientă a rezervelor de energie primară din surse interne și externe, fiabilitatea infrastructurii energetice și capacitatea furnizorilor de energie de a răspunde cererii actuale și viitoare”³⁷. Astfel, conform celei mai recente definiții, asigurarea securității energetice nu se bazează doar pe „disponibilitatea în orice moment” a resurselor, ci mai ales pe gestionarea eficientă, infrastructura fiabilă și preocupările legate de cererea viitoare. Necesitatea de a asigura energie accesibilă pentru populație face parte din conceptul de „echitate energetică”, în timp ce sustenabilitatea mediului înglobează eficiența energetică și dezvoltarea energiei regenerabile și a altor surse cu conținut redus de carbon.

³⁴ European Environment Agency (EEA) multilingual glossary, EEA, Brussels, Belgium, Disponibil <http://glossary.eea.europa.eu/> citat 20.03.2017.

³⁵ Jessica Jewell, ‘The IEA Model of Short-term Energy Security (MOSES). Primary Energy Sources and Secondary Fuels’, *International Energy Agency Working Paper*, Paris, France, 2011. Disponibil https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/moses_paper.pdf, citat 25.04.2017, ISBN 0301-4215.

³⁶ World Energy Council, *Energy Trilemma Report 2016*, World Energy Council, London, UK, 2016, p.4. Disponibil at: <https://trilemma.worldenergy.org>, citat 09.04.2017.

³⁷ Ibid.

Securitatea energetică are multe aspecte: securitatea energetică pe termen lung se ocupă în principal de investiții pentru furnizarea de energie în conformitate cu evoluțiile economice și necesitățile de mediu. Pe de altă parte, securitatea energetică pe termen scurt se concentrează pe capacitatea sistemului energetic de a reacționa prompt la schimbările bruște ale balanței cerere-ofertă.

Cercetătorii Morgenthau și Klare sunt de opinia că energia poate fi considerată un instrument geopolitic care poate contribui la atingerea obiectivelor statului, fiind un element în plus la celelalte elemente de putere pe care le poate avea un stat: militar, politic, economic și altele³⁸³⁹.

Considerăm că în toate timpurile, securitatea energetică globală a fost strâns legată de considerente geopolitice. În anii 1980, prețurile petrolului brut la nivel mondial au fost împărțite la un factor de 3,5, în timp ce producția în anumite țări din Orientul Mijlociu (în principal Arabia Saudită) a crescut de 4 ori⁴⁰. Aceasta a dus la o scădere accentuată a veniturilor din export, generate de sectorul energetic al URSS, marcând începutul sfârșitului pentru Uniunea Sovietică și influența sa asupra statelor socialiste satelite din Europa de Est.

Cercetătorii Sovacool și Mukherjee definesc securitatea energetică ca fiind capacitatea unei țări de a accesa resursele energetice de care are nevoie pentru a menține nivelul actual al puterii sale suverane, fără a compromite obiectivele politicii externe, economice, sociale și de mediu. Securitatea energetică este esențială pentru securitatea umană și a devenit un concept din ce în ce mai popular pentru factorii de decizie, academicieni și antreprenori⁴¹. Atenția sporită a factorilor de decizie asupra conceptului de securitate energetică a fost cauzată de apariția de noi giganți ai economiei mondiale și de creșterea cererii lor de energie.

Așa cum a subliniat Cherp și Jewell (2014),⁴² o definiție clasică a securității energetice a fost oferită de Yergin (1988), care a definit securitatea energetică drept asigurarea „furnizărilor de energie suficientă, fiabilă și la prețuri rezonabile”, adăugând la aceasta o componentă geopolitică,

³⁸ Morgenthau, H., 1985. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. 6th ed., New York, USA: Knopf, ISBN 978-1-912303-40-3.

³⁹ Klare, M., 2008. *Rising Powers, Shrinking Planet, the New Geopolitics of Energy*. New York: Metropolitan Books, ISBN-13: 978-0805080643.

⁴⁰ Frank Umbach, 'Energy: The geopolitical impact of falling oil prices', *Geopolitical information service*, 38 1229-1240, Munich-Berlin, Germany, 2010. Disponibil la <http://carleton.ca/ces/wp-content/uploads/Global-Energy-Security-and-Implications-for-the-EU.pdf>, citat 20.03.2017, ISSN 0301-4215. (consultat pe 13.02.2019).

⁴¹ Sovacool, B. K., and Mukherjee, I., 2011. Conceptualizing and Measuring Energy Security: A Synthesized Approach. *Energy*, 36, 5343-5355, ISSN 0360-5442.

⁴² Cherp, A., and Jewell, J., 2014. *The Concept of Energy Security: Beyond the Four As*. Energy Policy, 75, 415-421, ISBN 0301-4215.

prin faptul că această asigurare trebuie furnizată „în moduri care nu pune în pericol valorile sau obiectivele naționale”.⁴³

După cum am menționat anterior, securitatea energetică înseamnă diferite lucruri pentru diferite țări, în funcție de: locația lor geografică; dotarea cu resurse naturale; starea lor economică⁴⁴ statutul lor de producător/exportator, consumator/importator sau de tranzit⁴⁵, vulnerabilitatea lor la întreruperile aprovizionării cu energie; sistemul lor politic; opiniile și percepțiile lor ideologice⁴⁶; și statutul relațiilor lor internaționale, de ex. dependența de gazul rusesc în funcție de experiențele istorice din timpul Războiului Rece⁴⁷. Analizat în diferite perioade istorice, conceptul de securitate energetică este dinamic și fluid, cu provocări evolutive ale politicii energetice.⁴⁸

Într-un document care evaluează securitatea energetică în regiunea Asia-Pacific, savantul Sovacool a descoperit cel puțin 45 de definiții diferite ale securității energetice care au o mare similitudine, dar au dus la dificultăți în ceea ce privește operaționalitatea conceptului⁴⁹. Cercetătorul Ang împreună cu alți savanți au identificat 83 de definiții ale securității energetice în literatura de specialitate iar unele dintre cele mai eminente vor fi acum revizuite⁵⁰. Agenția Internațională pentru Energie (AIE) definește securitatea energetică drept disponibilitatea neîntreruptă a surselor de energie la un preț accesibil. Ca extindere la definiția inițială a securității energetice formulată de AIE, Centrul de cercetare energetică Asia Pacific (APEREC, 2007) a evidențiat așa-numitele patru aspecte ale securității energetice: (1) disponibilitatea furnizării de resurse energetice; (2) accesibilitatea prețului resurselor energetice, astfel încât performanțele economice să nu fie afectate negativ; (3) accesibilitatea tuturor actorilor sociali; și (4) acceptabilitatea din punct de vedere al sustenabilității⁵¹. Primele două (disponibilitatea și accesibilitatea) constituie abordarea clasică a securității energetice (secolul XX), în timp ce ultimele două (accesibilitate și acceptabilitate) reflectă anumite preocupări contemporane (secolul

⁴³ Yergin, D., 1988. Energy Security in the 1990s. *Foreign Affairs*, 67(1), 110-132.

⁴⁴ Luft, G., and Korin, A., 2009. Energy Security: In the Eyes of the Beholder. In *Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook*, Luft, G., and Korin, A. (eds), Santa Barbara, California, USA: Praeger Security International, ISBN-13: 978-0275999971 ISBN-10: 0275999971.

⁴⁵ Johansson, B., 2013. A Broadened Typology on Energy and Security. *Energy*, 53, 199-205.

⁴⁶ Marquina, A., 2008. The Southeast-Southwest European Energy Corridor. In *Energy Security: Visions from Asia and Europe*, Marquina A. (ed.), UK: Palgrave Macmillan, p. 54-68.

⁴⁷ Leonard, M., and Popescu, N., 2007. *A Power Audit of the EU-Russia Relations*. London, UK: European Council on Foreign Relations.

⁴⁸ Manson, A., Johansson, B., and Nilsson, L. J., 2014. Assessing Energy Security: An Overview of Commonly Used Methodologies. *Energy*, 73, p. 1-14

⁴⁹ Sovacool, B. K., Cooper, C., and Parenteau, P., 2011. From a Hard Place to a Rock: Questioning the Energy Security of a Coal-Based Economy. *Energy Policy*, 39, 4664-4670, ISBN 9780415721639.

⁵⁰ Ang, B. W., Choong, W. L., and Ng, T. S., 2015. Energy Security: Definitions, Dimensions and Indexes. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 42, 1077-1093

⁵¹ Bert Kruyt, *et al*, 'Indicators for energy security', *Energy Policy*, 37(6), pp. 2166-2181 (2009) Disponibil la http://www.relooney.com/NS4053-Energy/0-Energy-Security_31.pdf, citat 25.04.2017.

XXI), de ex. lipsa de combustibil și schimbările climatice globale. Alte definiții ale securității energetice folosesc, de asemenea, termenul disponibilitate pentru a implica furnizarea de energie stabilă și neîntreruptă (IEA, 2007)⁵², în timp ce unii autori folosesc termenul de fiabilitate pentru a face referire la rolul infrastructurii energetice (WEC, 2016)⁵³. În ceea ce privește accesibilitatea, aceasta a fost în centrul dezbaterilor din domeniul securității energetice și al abordărilor politice din secolul XXI (Kopp, 2014)⁵⁴. Cherp și Jewell (2014) au comparat cele patru dimensiuni cu cea de-a cincea - accesul la îngrijiri medicale (disponibilitate, cazare, accesibilitate și acceptabilitate)⁵⁵.

Mai mult, într-o lucrare intitulată „Unicitatea problemei de securitate energetică, justiție și guvernare”, Goldthau și Sovacool (2011) descriu următoarele trei provocări energetice cheie: securitatea energetică; justiția energetică și tranziția spre emisii reduse de carbon, în care se subliniază necesitatea de a considera securitatea energetică ca o problemă a democrației; echitatea ca un aspect important al accesibilității și schimbările climatice globale ca un aspect important al acceptabilității⁵⁶.

Ceea ce se poate adăuga este: (1) securitatea fizică în ceea ce privește amenințări precum terorismul; (2) șocurile integrate de energie cauzate de dezastre naturale, cum ar fi uragane și furtuni, în care energia electrică, combustibilul, serviciile de urgență etc. sunt în același timp în scădere și regiuni întregi sunt imobilizate; și (3) atacuri cibernetice care pot afecta producția la scară largă și pot crea devastări globale⁵⁷.

Cercetătorii Sovacool și Rafey au propus un set similar de patru dimensiuni ale securității energetice: (1) disponibilitatea, adică diversificarea combustibililor, pregătirea recuperării perturbațiilor și minimizarea dependenței de aprovizionarea străină; (2) accesibilitatea, adică furnizarea de servicii energetice accesibile și reducerea la minim a volatilității prețurilor; (3) eficiență și dezvoltare, adică îmbunătățirea eficienței energetice, modificarea atitudinii

⁵² International Energy Agency (IEA), 2007. Energy Security and Climate Policy: Assessing Interactions. Paris: IEA/OECD.

⁵³ World Energy Council (WEC), 2016. World Energy Trilemma I 2016. Defining Measures to Accelerate the Energy Transition. London, UK: WEC. Available https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2016/05/World-Energy-Trilemma_fullreport_2016_web.pdf [accessed: 20 Iunie 2020]

⁵⁴ Kopp, S. D., 2014. Politics, Markets and EU Gas Supply Security. Case Studies of the UK and Germany. Berlin, Germany: Springer. Disponibil <http://www.springer.com/gp/book/9783658083236> [Citat: 31.05.2019], ISBN: 978-3-658-08324-3.

⁵⁵ Cherp, A., and Jewell, J., 2014. The Concept of Energy Security: Beyond the Four As. Energy Policy, 75, 415-421, ISBN 0301-4215.

⁵⁶ Goldthau, A., and Sovacool, B. K., 2011. The Uniqueness of the Energy Security, Justice and Governance Problem. Energy Policy, 21, 232-240.

⁵⁷ Ibid

consumatorilor și dezvoltarea infrastructurii energetice; și (4) administrarea mediului și aspectelor sociale, adică protejarea mediului natural, a comunităților și a generațiilor viitoare⁵⁸.

În lucrarea menționată mai sus, care evaluează performanța securității energetice din 18 țări din Asia Pacific, din 1990 până în 2010 au fost enumerate următoarele dimensiuni și componente (cu unele valori menționate): (1) disponibilitatea, cu componentele de securitate de aprovizionare, producție, dependență și diversificare; (2) accesibilitatea, cu componentele stabilității, accesului, echității și accesibilității; (3) dezvoltarea și eficiența tehnologiei, cu componentele inovației și cercetării, eficiența energetică, siguranța și fiabilitatea, precum și rezistența; (4) sustenabilitatea mediului, cu componentele utilizării terenurilor, apei, schimbărilor climatice și poluării; și (5) reglementarea și guvernarea, cu componentele guvernării, comerțului și conectivității, concurenței și informațiilor.⁵⁹

Totuși, menționăm faptul că nu există o definiție universală a securității energetice pe care Chester a descris-o în mod corespunzător drept „alunecoasă” și „polisemică”⁶⁰. Drept urmare, securitatea energetică a devenit un termen-cadru pentru diferite scopuri politice⁶¹.

După ce am analizat dimensiunile, componentele, valorile și metodele de securitate energetică, prezentăm în continuare un nou index de securitate energetică, semnificativ, concis și inclusiv. A fost realizat un efort însemnat pentru a comprima dimensiunile și componentele care au fost prezentate și astfel se propune o clasificare din 7 puncte:

1. Disponibilitatea fizică, baza istorică a securității energetice, care răspund de securitatea aprovizionării; autosuficiența (care include dependența de importul de petrol și gaze); rezervele strategice de petrol (care acționează ca zonă tampon și un element de descurajare); diversificarea energetică (inclusiv dezvoltarea surselor regenerabile)⁶².

2. Dezvoltarea tehnologiei: starea și maturitatea infrastructurii, de ex. raportul dintre cantitatea de petrol disponibil și capacitatea infrastructurii de rafinare; eficiența energetică (numit și „al cincilea combustibil”); consumul de energie și izolarea sectorului construcțiilor, a sistemelor

⁵⁸ Sovacool, B. K., and Rafey, W., January/February 2011. Snakes in the Grass: The Energy Security Implications of Medupi. *The Electricity Journal*, 24(1), 92-100.

⁵⁹ Sovacool, B. K., 2013. An International Assessment of Energy Security Performance. *Ecological Economics*, 88, 148-158

⁶⁰ Chester, L., 2010. Conceptualising Energy Security and Making Explicit its Polysemic Nature. *Energy Policy*, 38, 887-895

⁶¹ Winzer, C., 2012. Conceptualizing Energy Security. *Energy Policy*, 46, 36-48

⁶² Luft, G., and Korin, A., 2009. Energy Security: In the Eyes of the Beholder. In *Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook*, Luft, G., and Korin, A. (eds), Santa Barbara, California, USA: Praeger Security International, ISBN-13: 978-0275999971 ISBN-10: 0275999971.

de transport și a industriei; descentralizarea, adică distribuția la scară mică; dezvoltare și inovare în domeniul energiei.

3. Accesibilitatea economică, poate cea de-a doua cea mai importantă dimensiune a securității energetice din punct de vedere istoric: accesibilitatea prețurilor la energia electrică și la resursele petroliere (exprimată în puterea de cumpărare); stabilitatea (adică lipsa volatilității) și predictibilitatea prețurilor; concurență, subvenție (pe cap de locuitor), rentabilitate; intensitatea energiei (adică consumul de energie electrică pe cap de locuitor și valoarea din PIB); economia combustibilului vehiculelor de pasageri (legată și de tehnologie).

4. Accesibilitatea socială, adică administrarea socială care se referă la dependență (exprimată drept cantitatea de energie importată pe cap de locuitor); electrificarea, adică procentul populației cu acces la rețeaua electrică; democrația energetică, de ex. procentul de gospodării care sunt sărace în combustibil; echitate socială, de ex. procentul gospodăriilor care se bazează pe surse tradiționale de energie (cum ar fi lemnul) pentru gătit și încălzire; conștientizarea consumatorilor cu privire la energia regenerabilă⁶³.

5. Guvernare care ține cont de: calitatea guvernării, măsurată de indicatorii guvernantei mondiale ai Băncii Mondiale care indică responsabilitatea, stabilitatea politică, absența violenței, eficacitatea guvernului, calitatea reglementării, statul de drept și controlul corupției; tipul de sistem politic (democratic sau nu); puterea militară (eventual o variabilă calitativă); calitatea și securitatea datelor; politici bine reglementate (de exemplu, evitarea suprareglării, stabilirea unor criterii rezonabile și obiective de performanță, evitarea alegerii câștigătorilor și a pierderilor) și adoptarea politicilor energetice „potrivite”, adică furnizarea energiei tuturor păturilor societății⁶⁴.

6. Amenințări neconvenționale, inclusiv amenințări asimetrice, paramilitare sau hibride la infrastructura energetică, cum ar fi: revoluții (de ex. Revoluție iraniană, primăvară arabă); accidente cauzate de eroare umană; durabilitate și siguranță (a infrastructurii, legată și de tehnologie); incidente de terorism, inclusiv război informațional.

7. Mediul ambiant: supraexploatarea resurselor care sunt bunuri publice, prezența energiei abundente și a resurselor naturale în țările sărace; atenuarea poluării mediului, de ex. emisii de CO₂ (pe cap de locuitor); atenuarea schimbărilor climatice globale; acoperire forestieră; utilizarea terenului; disponibilitatea apei, adică calitatea și cantitatea, (lipsa) deficitului de apă, accesul

⁶³ Paravantis, J. A., Stigka, E., Mihalakakou, G., Michalena, E., Hills, J. M., and Dourmas, V., 2018. Social Acceptance of Renewable Energy Projects: A Contingent Valuation Investigation in Western Greece. *Renewable Energy*, 123, 639-651, ISSN: 0960-1481.

⁶⁴ Thomson, M., 1987. Among the Energy Tribes: A Cultural Framework for the Analysis and Design of Energy Policy. *Policy Sciences*, 17, 321-329

populației la apă potabilă; gestionarea mediului (durabilitate); probleme de sănătate cauzate de degradarea mediului, de ex. (concentrație mare de substanțe toxice).

1.2 Identificarea și analiza izvoarelor și principiilor caracteristice dreptului energetic

În mediul academic, pe parcursul unei perioade de aproximativ trei decenii are loc o dezbatere cu privire la ceea ce constituie dreptul energetic, care sunt izvoarele și principiile acestei ramuri de drept și dacă dreptul energetic poate fi considerat o disciplină aparte, care poate fi predată în cadrul instituțiilor superioare de învățământ. Din punct de vedere doctrinar, dreptul ecologic, dreptul schimbărilor climatice și cel energetic sunt interrelaționate, însă, dreptul energetic nu a evoluat singur și nu s-a bucurat de o dezvoltare teoretică, așa cum au făcut-o celelalte două. Spre exemplu, legislația mediului a dezvoltat principii de bază care nu numai că au fost adoptate legal în dreptul internațional, european și național, ci și în afara profesiei juridice, de către sectorul de afaceri și chiar publicul larg.

Cercetătorul Adrian Bradbrook subliniază faptul că în prezent este necesară o revizuire a tot ceea ce constituie „dreptul energetic” ca disciplină în literatura academică, dat fiind faptul că ultima revizuire de acest gen a fost finalizată cu aproximativ 20 de ani în urmă⁶⁵. Există multe motive care denotă că această revizuire este imperios necesară, ele regăsindu-se atât în practica juridică, cât și în cercetare. În ultimele trei decenii, în mare parte din cauza privatizării și liberalizării piețelor de energie la nivel mondial, a „tranziției energetice” în curs (în principal în legătură cu considerațiile privind schimbările climatice), precum și din cauza internaționalizării și schimbării piețelor energetice, dreptul energetic ca și ramură de drept, a crescut și s-a maturizat. În practică, dreptul energetic s-a dezvoltat, legea energetică și practica juridică conexasă au devenit unele dintre cele mai practicate domenii la nivel internațional⁶⁶. Cu toate acestea, doar în ultimii ani, savanții universitari au început să promoveze dreptul energetic ca și domeniu academic desinestător. Subliniem însă faptul că dreptul energetic a suferit încercări de a fi divizat în mai multe ramuri, astfel, unii cercetători sugerează ramuri juridice separate pentru petrol și gaze (lex petroli) și pentru minerit (lex mineralia). Există însă un număr important de savanți, printre care și Daintith, care au criticat pe larg poziția cercetătorilor care au afirmat că ar trebui să existe ramuri a dreptului energetic precum lex petrolea și lex mineralia⁶⁷.

⁶⁵ A Bradbrook, ‘Energy Law as an Academic Discipline’ (1996) 14(2) Journal of Energy & Natural Resources Law 193

⁶⁶ A treatise for energy law Raphael J. Heffron*, Anita Rønne**, Joseph P. Tomain***, Adrian Bradbrook**** and Kim Talus*****, Journal of World Energy Law and Business, 2018, p.34

⁶⁷ T Daintith, ‘Against “lex petrolea” ’ (2017) 10 (1) The Journal of World Energy Law and Business 1

Sectorul energetic este sângele oricărei economii. Domeniul energetic a devenit un laborator al guvernantei internaționale și europene și al legiferării internaționale la care sistemele de drept naționale ale statelor se aliniază. Până nu demult, sectorul energetic a fost aproape exclusiv o chestiune de interes național, supus legislației interne a fiecărei țări. Însă, o dată cu dezvoltarea economică, apariția gigantilor economici, precum și necesitatea stringentă de cooperare regională în vederea creșterii securității energetice, dreptul energetic a devenit un subiect de interes comun al comunității internaționale și este internaționalizat progresiv. Raporturile juridice care au fost stabilite între state și alți subiecți ai dreptului internațional și au avut ca și obiect activități economice, politice sau sociale legate de energie au dus la apariția unor norme juridice de ordin intern și internațional, fiind reglementate atât de dreptul național cât și de cel internațional.

În mediul academic este fără echivoc acceptat faptul că un ansamblu de norme juridice care au la bază aceleași principii, obiect de reglementare, metode precum și izvoare specifice, formează o ramură a dreptului.

Astfel, savantul Brunnee subliniază faptul că dreptul energetic este o ramură distinctă a dreptului internațional îndeplinind toate caracteristicile menționate mai sus și a cărui corp de reguli internaționale a ajuns la maturitate, având trăsături distinctive față de celelalte ramuri de drept. Expertul insistă asupra faptului că sectorul energetic este de interes comun pentru comunitatea internațională a statelor, mai degrabă decât de interes național pentru fiecare stat individual, în sensul că necesită acțiuni colective de legiferare, iar în cazul nerespectării acestor norme de către subiecții implicați, nici un stat nu poate să manifeste forța coercitivă desinestătătoare⁶⁸. Prin urmare statele, organizațiile internaționale sau alți subiecți ai dreptului internațional determină conținutul și formele exterioare ale normelor juridice care țin de sectorul energetic, pe care le formalizează în cadrul tratatelor, a acordurilor sau a convențiilor internaționale.

În opinia savantului Alexandru Burian, “prin izvoarele dreptului internațional public se înțeleg acele mijloace de determinare a normelor de drept rezultate din acordul de voință al statelor. Izvorul de drept internațional public poate fi definit ca fiind un instrument juridic (tratatul sau cutuma internațională), care dau formă exterioară normelor juridice internaționale, prin acordul de voință al subiectelor dreptului internațional public, în primul rând statele.”⁶⁹ Considerăm că acesta

⁶⁸ J. Brunnee, ‘International Environmental Law and Community Interests: Procedural Aspects’, in E. Benvenisti and G. Nolte (eds.), *Community Obligations in International Law* (2017, forthcoming), SSRN, available at <https://ssrn.com/abstract=2784701> (for community interest); R. Wolfrum, ‘Enforcing Community Interests Through International Dispute Settlement: Reality or Utopia?’, in *Liber Amicorum Simma*, note 3, 113 (inherent community interests).

⁶⁹ *Drept Internațional Public*, Alexandru BURIAN, Natalia SUCEVEANU, Diana SÂRCU, Nicolae OSMOCHESCU, Olga DORUL, Chisinau 2009, ISBN 978-9975-106-43-6.

definiție poate fi utilizată și pentru dreptului energetic internațional, pe care o clasificăm ca fiind o ramură a dreptului internațional public.

Izvoarele specifice dreptului energetic pot fi clasificate în trei mari vectori. Pentru comunitatea internațională a statelor, o importanță deosebită o ocupă tratatele multilaterale generale, care reglementează interesele și preocupările comune ale acestor state în ceea ce vizează diferite sectoare, inclusiv cel energetic. Astfel, menționăm cele două tratate internaționale care stau la baza dreptului energetic, acestea sunt: Tratatul privind Carta Energiei (TCE) care este baza reglementării relațiilor interguvernamentale din domeniul energiei și Tratatul de instituire a Comunității Energiei care are drept scop uniformizarea dreptului pe o piață de energie regională, având drept scop implementarea legislației energetice europene și cea internațională în acea regiune. Al doilea vector ține de tratatele bilaterale încheiate între două state în vederea dezvoltării anumitor proiecte energetice transfrontaliere. Iar al treilea vector constă în instituționalizarea cooperării statelor în domeniul energiei. Suveranitatea statelor asupra resurselor lor energetice este o funcție comună a acestor vectori.

Analizând Tratatul privind Carta Energiei împreună cu protocolul său de însoțire privind eficiența energetică și aspectele de mediu conexe (PEERREA), subliniem faptul că acesta este singurul tratat multilateral cu domeniu de aplicare universal, care tratează, în mod special, energia. TCE acoperă întregul lanț al valorii energetice, de la explorare la utilizarea finală de către consumatori, precum și toate produsele energetice și echipamentele legate de energie. Astfel, deși originile istorice ale Tratatului privind Carta Energiei își au rădăcina în perioada de după “Războiul Rece”, acesta constituie modelul pentru reglementarea internațională a tuturor aspectelor energetice.⁷⁰

Preambulul Tratatului privind Carta Energiei prevede ca obiectivul său general este de a fi baza juridică pentru punerea în aplicare a Cartei Europene a Energiei care nu este un act obligatoriu, precum și să ofere un cadrul structural pentru guvernanta energetică. Obiectivul principal al acestei guvernante bazate pe norme de drept este creșterea comerțului energetic durabil și liberalizat și a investițiilor în acest sector, susținând în același timp eficiența și protecția mediului⁷¹. În general, TCE promovează statul de drept pentru sectorul energetic, la care părțile s-au angajat în cadrul Cartei de la Paris pentru o nouă Europă din 1990.

⁷⁰ C. Bamberger and T. Walde, “The Energy Charter Treaty” in *Energy Law in Europe: National, EU and International Law and Institutions*, Oxford University Press, 2001, ISBN 978-0-19-534069-3.

⁷¹ Tratatul privind Carta Energiei. Disponibil <https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/> (Citat 20.05.2020)

TCE echilibrează piețele de energie și interesul părților care dispun de resurse cu cele ale altor părți care accesează aceste resurse.

Articolul 1 definește domeniul de aplicare al Tratatului privind Carta Energiei în mod cuprinzător, atât *ratione materiae* — sectorul energetic — și *ratione loci* — zona ECT. Articolul 2, prevede ca scopul TCE este de a stabili cadrul juridic pentru promovarea cooperării pe termen lung în domeniul energiei între părți⁷². Într-adevăr, TCE este conceput să ofere ordine juridică pentru „toate operațiunile din cadrul ciclului energetic” (articolul 19) în întreaga zonă. Tratatul ECT prevede intervenții în materie de reglementare pe patru piloni, liberalizarea comerțului cu energie și a tranzitului (a), protecția investițiilor, pe baza extinderii tratamentului național sau a tratamentului națiunii celei mai favorizate (oricare dintre acestea este mai favorabil) și protecție împotriva riscurilor cheie necomerciale (b), crearea condițiilor nediscriminatorii pentru comerțul cu materiale, produse și echipamente energetice bazate pe normele OMC și norme pentru a asigura fluxurile de tranzit transfrontalier de energie prin conducte, rețele și alte mijloace de transport (c), soluționarea litigiilor dintre statele participante și - în cazul investițiilor - între investitori și statele gazdă (d). Carta Internațională a Energiei din 2015 actualizează TCE în concordanță cu norma universală privind energia durabilă, promovarea eficienței energetice și încercările de a minimiza impactul producției și utilizării energiei asupra mediului (e).⁷³

Comerțul și tranzitul energiei (partea II) din TCE vizează o piață deschisă și competitivă pentru materialele și produsele energetice în acest scop, ECT se referă la legislația OMC. Acesta extinde domeniul de aplicare al disciplinelor GATT (1) și îl aprofundează pentru tranzitul energiei electrice în rețea (2). TCE merge mai departe decât legislația OMC în ceea ce privește elementele legislației privind piața internă a Uniunii Europene (3)⁷⁴.

Liberalizarea comerțului în domeniul energiei în temeiul articolului 4 prevede că Acordul OMC se aplică comerțului cu bunuri și servicii energetice între părți, care sunt membre ale OMC, extinzând în același timp aceste norme de liberalizare pentru sectorul energetic și ale părților care nu sunt încă membre OMC. Aceasta include norme ale Acordului General pentru Tarife și Comerț (GATT) din 1994 privind nediscriminarea în ceea ce privește tratamentul național și restricțiile cantitative pentru comerțul cu energie, în cazul în care cel puțin una dintre părți nu este încă membră a OMC. TCE este de asemenea și obiectul unor norme ale GATT în ceea ce privește comerțul cu mărfuri aplicabile produselor energetice și materialelor energetice, precum și

⁷² Tratatul privind Carta Energiei. Disponibil https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/1994_ECT.pdf, p. 13, (citată 20.03.2020).

⁷³ Tratatul privind Carta Energiei. Disponibil <https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/> (citată 20.03.2020).

⁷⁴ Ibid

echipamentelor legate de energie. Printre acestea se numără gazele, petrolul, cărbunile, energia nucleară și electricitatea produsă din surse de energie regenerabile.

Tratatul privind Carta Energiei aprofundează, de asemenea, normele OMC privind accesul la piață prin introducerea obligatorie a unor tarife pentru importuri și exporturi. Pentru astfel de tarife, există o obligație generală de transparență și o clauză suspensivă de tip „best effort” a clauzei, care se extinde la materialele și produsele energetice și la echipamentele legate de energie.⁷⁵

Articolul 7 din ECT cu privire la tranzitul energiei prin rețea aprofundează articolul V din Acordul GATT legat de tranzitul liber, adică circulația mărfurilor între două state pe teritoriul unui stat terț. Articolul 7 „Facilitățile de transport energetic” clarifică aplicabilitatea tranzitului liber al mărfurilor energetice care cuprinde atât conductele, cât și rețelele electrice. De asemenea, prevede soluționarea litigiilor de tranzit, printr-o procedură de conciliere elaborată. Această procedură de conciliere poate fi inițiată de oricare dintre părțile implicate în dispută, însă nu de Secretariatul Cartei Energiei.⁷⁶

În ceea ce privește alimentarea continuă cu energie din surse sigure de energie, această continuitate depinde de securitatea juridică a investițiilor atât naționale cât și internaționale în explorarea și exploatarea resurselor energetice. Astfel de investiții sunt importante din punct de vedere al capitalului, al contractelor pe termen lung și al contractelor elaborate în temeiul legislației naționale. ECT instituie normele internaționale prin care investiții străine pot fi realizate în statul gazdă în condiții favorabile și stabile, permițând circulația capitalurilor, a serviciilor și a bunurilor. Aceasta se referă la valoarea de referință a legislației internaționale în materie de investiții pentru a moda unul dintre puținele regimuri multilaterale de protecție a investițiilor și singurul specific investițiilor în domeniul energiei.

După cum am menționat anterior, preambulul Tratatului privind Carta Energiei stipulează obiectivul protecției judiciare. Prin urmare, articolul 26 alineatul (2) din partea a V-a) conferă investitorului posibilitatea de a alege între trei mecanisme de soluționare a litigiilor: Primul este judecarea de către instanțele statului gazdă. Părțile sunt obligate să prevadă măsuri corective individuale în legislația lor națională [articolul 10 alineatul (12)]. Alternativele sunt o procedură de soluționare a litigiilor convenită anterior sau arbitrajul. În practică, litigiile sunt supuse

⁷⁵ Ibid

⁷⁶ Tratatul privind Carta Energiei. Disponibil, <https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/>. (citat 20.03.2020)

arbitrajului, pentru a beneficia de avantajele obișnuite ale arbitrajului în ceea ce privește caracterul informal, internaționalizat, costurile reduse, rapiditatea și executarea hotărârii⁷⁷.

În continuare, Conferința privind Carta Energiei este o organizație internațională cu personalitate juridică, ai cărei membri sunt părți semnatare și semnatori ai TCE cu drepturi depline de vot, iar alte state și organizații internaționale au statut de observator. Conferința privind Carta Energiei are dreptul de a ajusta, actualiza sau adopta noi prevederi ale TCE. În mai 2015, CCE a adoptat Carta internațională a energiei (CIE), succesoare a Cartei europene a energiei din 1991. Deși neobligatorie, părțile sale au interpretat IEC în sensul articolului 31 alineatul (3) litera (a) din Convenția de la Viena din 1969 privind dreptul tratatelor (CVDT). Astfel, CIE actualizează articolul 18 din Tratatul privind Carta Energiei cu privire la suveranitatea permanentă a părților asupra propriilor resurse energetice. Articolul 18 alineatul (1) face ca Declarația ONU privind suveranitatea permanentă a statelor asupra resurselor lor naturale, să se aplice în mod explicit în ceea ce privește resursele energetice. În conformitate cu articolul 18 alineatul (3), această suveranitate cuprinde politici de explorare și exploatare, cu toate acestea, statele trebuie să respecte prevederile legale internaționale.⁷⁸

Analizând cel de al 2-lea tratat și anume, **Tratatul de constituire a Comunității Energetice**, menționăm că integrarea în cadrul piețelor regionale de energie și armonizarea legislației naționale cu cea europeană este obligatorie pentru statele din Europa de Sud-Est care își doresc să devină membre ale Uniunii Europene. Prin urmare, acesta este un tratat multilateral de legiferare care reunește Uniunea Europeană și vecinii săi pentru a crea o piață paneuropeană integrată a energiei. Organizația a fost înființată prin Tratatul de instituire a Comunității Energiei, semnat în octombrie 2005 la Atena, Grecia, intrând în vigoare în iulie 2006. Obiectivul cheie al Comunității Energiei este extinderea regulilor și principiilor pieței interne a energiei din Uniunea Europeană către țările din Europa de Sud-Est, regiunea Mării Negre și nu numai, pe baza unui cadru legal obligatoriu. Tratatul are stabilite următoarele obiective: a. consolidarea unui cadru de reglementare și de piață stabil, capabil să atragă investiții în generarea de energie și în rețele, precum și crearea unei piețe integrate a energiei care să permită comerțul transfrontalier cu energie și integrarea în cadrul pieței Uniunii Europene; b. îmbunătățirea securității aprovizionării pentru a asigura furnizarea de energie stabilă și continuă, esențială pentru dezvoltarea economică și stabilitatea socială; c. îmbunătățirea situației de mediu în legătură cu aprovizionarea cu energie din regiune și încurajarea utilizării energiei regenerabile și a eficienței energetice; d. nu în ultimul

⁷⁷ Importanța Arbitrajului, Disponibil <https://caib-biac.ro/wp-content/uploads/2017/03/De-ce-Arbitraj.pdf>, (citată 09.10.2020)

⁷⁸ Towards a European Energy Union: European Energy Strategy in International Law, de Volker Roeben, Cambridge University Press, UK 2018, ISBN 9781107142817.

rând, dezvoltarea concurenței la nivel regional și exploatarea economiilor de scară. Acest tratat va fi supus atenției în viitoarele capitole, dat fiind faptul că atât Republica Moldova cât și Ucraina sunt părți contractante ale tratatului.⁷⁹

În ceea ce vizează cooperarea instituționalizată în materie de energie, subliniem că „Arhitectura sectorului energetic la nivel mondial” se bazează pe organizații internaționale care servesc cooperarea dintre producătorii și consumatorii de energie produsă din combustibili fosili, atomici și din surse regenerabile.

a. Energie neregenerabilă: Modelul organizațional pentru cooperarea interguvernamentală în domeniul energiei fosile s-a bazat în mod tradițional pe apartenența selectivă care reflectă interesele specifice ale producătorilor și ale statelor consumatoare ale acestor produse energetice. Organizația țărilor exportatoare de petrol (OPEC) este organizația interguvernamentală a producătorilor de petrol. Aceasta este asemănătoare cu un acord privind mărfurile, însă reprezintă doar producătorii. În ceea ce privește gazele naturale, asociația echivalentă este Forumul țărilor exportatoare de gaz.⁸⁰ În continuare, Agenția Internațională pentru Energie (AIE) reprezintă cooperarea consumatorilor de energie sub auspiciile Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE).⁸¹

Agenția pentru Energie Nucleară (ANE) este o agenție specializată în cadrul OCDE, unde Agenția Internațională pentru Energie Atomică (AIEA) sprijină dezvoltarea energiei atomice în anumite state. Prin contrast, Carta Forumului Internațional al Energiei, un acord interguvernamental, promovează dialogul privind securitatea energetică între membrii consumatori și producători de energie, inclusiv statele aflate în perioada de tranzit.

b. Agenția Internațională pentru Energie Regenerabilă (IRENA) este organizația interguvernamentală care sprijină țările aflate în tranziție către un viitor energetic durabil și servește drept platformă principală pentru cooperarea internațională în domeniul energiei din surse regenerabile.⁸²

Pentru a demonstra faptul că dreptul energetic este o ramură desinestătătoare a dreptului internațional, în continuare ne propunem să cercetăm principiile definitorii ale acestei ramuri. În ciuda existenței îndelungate a dreptului energetic, putem afirma că în doctrină lipsesc un set de

⁷⁹ Comunitatea Energetică, Tratatul privind Comunitatea Energetică, Disponibil <https://www.energy-community.org/legal/treaty.html>

⁸⁰ Declarația de la Doha din 15 noiembrie 2011

⁸¹ Towards a European Energy Union: European Energy Strategy in International Law, de Volker Roeben, Cambridge University Press, UK 2018, ISBN 9781107142817.

⁸² Statue of the International Renewable Energy Agency, 26 January 2009, entered into force 10 May 2012

principii universal acceptate, specifice acestei ramuri de drept, în comparație cu dreptul ecologic sau a schimbărilor climatice care are setul său de principii. Având obiectivul de a remedia această omisiune, întrucât ne dorim să demonstrăm faptul că dreptul energetic este o ramură a dreptului, sunt propuse următoarele șapte principii directe, care s-au dezvoltat în practică și în legislație. Aceste principii sunt următoarele:

1. Principiul suveranității naționale asupra resurselor naturale;
2. Principiul accesului la serviciile energetice moderne;
3. Principiul Echității Energetice;
4. Principiul utilizării prudente, raționale și durabile a resurselor naturale;
5. Principiul protecției mediului, sănătății umane și combaterii schimbărilor climatice;
6. Principiul securității și fiabilității energetice;
7. Principiul rezilienței.⁸³

În continuare, vom examina principiile dreptului energetic, enumerate mai sus, în funcție de conținutul lor juridic.

Principiul suveranității naționale asupra resurselor naturale

Discuția privind suveranitatea asupra resurselor naturale, în special asupra resurselor de petrol, a apărut după sfârșitul perioadei coloniale. Notăm că în perioada anterioară, companiile petroliere internaționale au controlat explorarea și producerea resurselor și produselor petroliere în multe dintre statele coloniale și post-coloniale, astfel controlând implicit veniturile guvernului și diminuând importanța economică a resurselor energetice. Perioada care a urmat celui de al 2-lea război mondial a fost marcată de creșterea naționalismului în lumea postcolonială, multe dintre țările ex-coloniale militau pentru schimbare. Această epocă este marcată de crearea Organizației Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC) în 1960 și de adoptarea a unor rezoluții importante ale O.N.U privind suveranitatea permanentă asupra resurselor naturale. Rezoluția Adunării Generale a O.N.U nr. 1803/1962 privind Suveranitatea permanentă asupra resurselor naturale, a recunoscut „dreptul inalienabil al tuturor statelor de a dispune liber de bogăția și resursele lor naturale în conformitate cu interesele lor naționale”⁸⁴ care a fost urmată de Rezoluția Adunării Generale a O.N.U nr.3281/1974 care prevede că: “Este recunoscută suveranitatea deplină permanentă a

⁸³ A treatise for energy law Raphael J. Heffron*, Anita Rønne**, Joseph P. Tomain***, Adrian Bradbrook**** and Kim Talus*****, Journal of World Energy Law and Business, 2018, p.34

⁸⁴ https://legal.un.org/avl/ha/ga_1803/ga_1803.html

fiecărui stat asupra resurselor sale naturale și a tuturor activităților economice. Pentru a-și proteja resursele naționale, fiecare stat are dreptul să exercite un control efectiv asupra resurselor naturale de care dispune și a exploatării acestora, folosind toate instrumentele permise, inclusiv dreptul la naționalizare sau transferul de proprietate către resortisanții săi, acest drept fiind o expresie a suveranității depline și permanente a statului. Niciun stat nu poate fi supus unor constrângeri economice, politice sau de orice alt tip care ar putea împiedica exercitarea liberă și deplină a acestui drept inalienabil”⁸⁵.

Un argument ce confirmă caracterul imperativ al acestui principiu este și dreptul de ocupație, care prevede expres că Puterea Ocupantă nu poate prelua dreptul asupra resurselor naturale, acestea rămân în continuare în proprietatea statului aflat sub regim de ocupație. În calitate de exemplu putem aduce cazul Irakului. Gestionarea resurselor petroliere, inclusiv încheierea acordurilor internaționale cu companiile străine (americane și britanice), ține de competența Autorității Provizorii, instituite în urma ocupației Irakului⁸⁶.

De asemenea, principiul suveranității naționale a fost convenit ca principiu specific în Declarațiile de la Stockholm care a fost adoptată în cadrul Conferinței Națiunilor Unite din 1972 și în „Declarația de la Rio asupra mediului și dezvoltării”, supranumită și Cartea Terrei, adoptată la Rio de Janeiro în 1992.⁸⁷ Astăzi, suveranitatea națională permanentă asupra resurselor este recunoscută de dreptul internațional și exercitarea acestuia este stabilită în cadrul constituțiilor naționale.⁸⁸

Subliniem faptul că legătura strânsă dintre suveranitate și energie nu este semnificativă numai pentru statele producătoare de energie sau hidrocarburi. Aprovizionarea cu energie este, de asemenea, considerată o problemă suverană în multe state importatoare și consumatoare de energie. Organizarea și divizarea competențelor în domeniul dreptului și politicilor energetice ale Uniunii Europene (UE) este un exemplu în acest sens. „Excepția de suveranitate” în temeiul articolului 194 alineatul (2) din Tratatul privind funcționarea UE (TFUE) prevede că „măsurile politicilor energetice ale Uniunii Europene nu trebuie să afecteze dreptul statelor membre de a determina condițiile de exploatare a propriilor resurse energetice, dreptului său de a alege diferite

⁸⁵ Organizația Națiunilor Unite, a 29-a Adunare Generală, Disponibil la [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a/res/3281\(XXIX\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a/res/3281(XXIX)), (consultat 23.05.2019).

⁸⁶ Gamurari V. Aplicabilitatea dreptului de ocupație ca parte componentă a jus ad bellum în condițiile conflictelor armate contemporane: aspecte teoretico-practice. În: Studii Juridice Universitare. ULM. № 3-4. Anul IX/2016, p. 11-21, 0,8 c.a. ISSN 1857-4122.

⁸⁷ Agenția pentru Protecția Mediului, Disponibil <http://www.anpm.ro/dezvoltare-durabila>, (accesat 10.08.2020)

⁸⁸ E Pereira and K Talus, Upstream Law and Regulation: A Global Guide (Globe Law and Business 2017), ISBN 9781911078241.

surse de energie și structurii generale a aprovizionării sale cu energie [...] ”⁸⁹. Motivul acestei dispoziții este acela că statele membre au decis că aceste probleme sunt și trebuie să rămână în sfera de aplicare a suveranității naționale. În plus, acest principiu este reflectat direct și în preambulul și articolul 2 al Directivei 94/22/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 30 mai 1994 privind condițiile de acordare și folosire a autorizațiilor de prospectare, explorare și extracție a hidrocarburilor.⁹⁰

Principiul accesului la serviciile energetice moderne

În ultimele decenii s-a recunoscut faptul că pentru ca dezvoltarea durabilă să aibă loc în țările în curs de dezvoltare, este esențial ca serviciile energetice moderne să fie disponibile pentru întreaga comunitate. Importanța acestei probleme a fost consemnată pentru prima dată în 1987 în Raportul Comisiei Mondiale pentru Mediu și Dezvoltare (Raportul Brundtland).⁹¹ Acest principiu a devenit și mai important datorită raportului “Evaluarea energiei mondiale: energia și provocările sustenabilității”, elaborat de Programul ONU de Dezvoltare (UNDP), Departamentul pentru Afaceri Economice și Sociale al ONU (DESA ONU) și Consiliul Mondial al Energiei. Raportul a solicitat o acțiune mondială pentru a oferi acces la servicii energetice tuturor locuitorilor planetei și a subliniat puternicul Nexus dintre energie și sărăcie.⁹² Raportul din 2000 a fost consolidat și actualizat printr-un raport publicat în 2004 elaborat de UNDP care subliniază faptul că noțiunea de „Servicii de energie” trebuie să fie folosită mai des decât noțiunea de „energie”, întrucât societatea nu poate folosi energia primară în forma sa brută. În continuare, dorim să menționăm că la Summit-ul Organizației Națiunilor Unite din 2015 a fost adoptată Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă, unde se regăsesc și cele 17 Obiectivele de Dezvoltare Durabile. Astfel, obiectivul 7 din cele 17 este dedicat energiei accesibile și curate, iar prima țintă a acestuia este “Până în 2030, asigurarea accesului universal la servicii energetice accesibile, sigure și moderne”.⁹³

Principiul Echității Energetice

Echitatea energetică este o mișcare morală, filosofică și etică care s-a afirmat la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI și care este în continuă dezvoltare. Scopul acestui

⁸⁹ Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, Tratatul Privind Funcționarea Uniunii Europene, Disponibil la <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>, (consultat pe 13.06.2019).

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ Federal Office for Spatial Development, Disponibil <https://www.are.admin.ch/are/en/home/sustainable-development/international-cooperation/2030agenda/un--milestones-in-sustainable-development/1987--brundtland-report.html>, (consultat pe 13.06.2019).

⁹² UN Development Programme, World Energy Assessment: Overview 2004 Update (2004)

⁹³ Agenția de Cooperare Internațională pentru dezvoltare, *Asigurarea accesului tuturor la energie la prețuri accesibile, într-un mod sigur, durabil și modern*. Disponibil la <http://roaid.ro/odd-7-asigurarea-accesului-tuturor-la-energie-la-preturi-accesibile-intr-un-mod-sigur-durabil-si-modern/>, (consultat pe 13.06.2019).

principiu este de a contribui la construirea unui sistem energetic global, imparțial, care diseminează just atât beneficiile cât și costurile serviciilor energetice și care determină luarea deciziilor echitabile și reprezentative în materie de energie.⁹⁴

Această chestiune de justiție socială depășește preocupările tradiționale ale guvernului și ale industriei printre care: securitatea energetică, dezvoltarea economică și tehnologică, industrializarea, luând în considerare moralitatea în procesul decizional. Acest principiu este relevant atât pentru soluționarea diferendelor internaționale (cum ar fi dreptul persoanelor din țările în curs de dezvoltare de a scăpa de capcana sărăciei prin accesul universal la serviciile energetice, evitarea daunelor de mediu rezultate din exploatarea inadecvată a resurselor energetice de către corporațiile multinaționale sau depozitarea și eliminarea deșeurilor nucleare produse în țările dezvoltate în baza acordurilor internaționale, în cadrul cărora statul își exercită suveranitatea și expediate în țările în curs de dezvoltare), precum și la depășirea problemelor interne cum ar fi: scoaterea în afara legii a desproprierii forțate pentru construirea de noi proiecte hidroelectrice la scară mare.

Literatura de specialitate împarte echitatea energetică în trei ramuri fundamentale: justiția distributivă, justiția procedurală și justiția de recunoaștere⁹⁵. Justiția distributivă încearcă să asigure ca amplasarea proiectelor energetice să nu lezeze într-o mare măsură numai drepturile persoanelor defavorizate și sărace, astfel, obiecțiile cu privire la noile proiecte energetice sunt examinate în detaliu de către guverne și organele de drept, fără presiuni nejustificate din partea dezvoltatorilor. Se consideră a fi echitabil ca toate segmentele societății să beneficieze și să sufere în mod egal în urma deciziilor guvernamentale. Justiția procedurală implică capacitatea egală a tuturor grupurilor sociale de a putea participa la procesele de luare a deciziilor în ceea ce privește dezvoltarea noilor proiecte energetice fie ele internaționale sau naționale. Deși acest principiu a fost stipulat deja în Convenția de la Aarhus din 1998, aplicarea acestuia în cazuri individuale poate părea adesea compromisă. În ceea ce privește justiția de recunoaștere, acest principiu are scopul de a asigura condiții de concurență echitabilă pentru toate părțile interesate în procesul de luare a deciziilor în domeniul dezvoltării energetice.

Principiul utilizării prudente, raționale și durabile a resurselor naturale

⁹⁴ K Sovacool and others, 'Energy Decisions Reframed as Justice and Ethical Concerns' (2016) 1 Nature Energy 1 Disponibil la www.nature.com/natureenergy, (consultat pe 20.06.2019).

⁹⁵ D McCauley and others, 'Advancing Energy Justice: The Triumvirate of Tenets' (2013) 3 International Energy Law Review 107, ISSN 1757-4404.

Utilizarea durabilă a resurselor naturale este un termen menționat în mai multe convenții, fie direct⁹⁶, fie prin utilizarea unor expresii alternative precum „conservare”⁹⁷, „management durabil”⁹⁸, „utilizare optimă, eficientă și rațională” sau „reduce și elimină tiparele de producție nesustenabile și consum”, așa cum este menționat în Declarația de la Rio de Janeiro privind Mediul și Dezvoltarea (1992).⁹⁹ Principiul utilizării durabile este reflectat și în articolele 2, 3.4, 4.1 a Convenției-cadru a Națiunilor Unite privind schimbările climatice.

Pentru a reduce emisiile de carbon dăunătoare atmosferei, este necesară o utilizarea durabilă a energiei care implică în primul rând promovarea eficienței energetice, a conservării energiei și utilizării energiei regenerabile, așa cum este reflectat și în articolul 2 din Protocolul de la Kyoto care așa și nu a intrat în vigoare, însă ideile și conceptul de bază au fost preluate de acordurile ulterioare, în special de Acordul de la Paris. De asemenea, Acordul de la Paris (2015) recunoaște necesitatea de a promova accesul universal la energie durabilă în țările în curs de dezvoltare, precum și utilizarea într-un procent cât mai mare a surselor regenerabile de energie.

Utilizarea durabilă a resurselor naturale este, de asemenea, încorporată la nivelul politicilor Uniunii Europene. Obiectivul politicii Uniunii privind energia este stipulat în articolul 194 TFUE și promovează eficiența energetică, economisirea de energie precum și dezvoltarea de noi surse de energie și energii regenerabile. Acest principiu a devenit și punctul central pentru unul din cele șapte inițiative-pilot din cadrul „Strategiei Europa 2020” precum și „Strategiei Energetice Europene 2030”.¹⁰⁰ Uniunea Europeană și-a propus să fie lider în ceea ce privește combaterea schimbărilor climatice, având ca și obiectiv să emită 0 emisii de carbon până în anul 2050.

La fel ca și Uniunea Europeană, unele state au adoptat dispoziții constituționale sau alte acte normative care prevăd utilizarea durabilă a resurselor naturale. Deși este discutabil dacă dreptul internațional impune astăzi statelor obligația de utilizare durabilă a resurselor naturale, este totuși sigur că acest principiu este acceptat ca și obiectiv global și are o recunoaștere din ce în ce mai mare la nivel internațional fiind prezent într-un număr mare de tratate internaționale. În contextul celor spuse, am putea presupune că astfel, acest principiu, ar putea prelua forma unei cutume¹⁰¹.

⁹⁶ The Biodiversity Convention 1992, the Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses 1997, etc

⁹⁷ The World Charter for Nature 1982, Principle 3; UNCLOS 1982, Preamble and art 61 (living resources); and UNFCCC 1992, art 4 (d)

⁹⁸ UNFCCC 1992 Ibid

⁹⁹ Declarația de la Rio

¹⁰⁰ COM (2010) 2020

¹⁰¹ Gamurari V. Cutuma ca izvor de drept și rolul ei în codificarea dreptului internațional. În: Analele. ULIM. Seria Drept. Vol.7. 2007, p. 103-113, 0,9 c.a.

Principiul protecției mediului, sănătății umane și combaterii schimbărilor climatice

Energia și mediul sunt strâns conectate în ciclul combustibilului natural. De la explorare, extracție, procesare și transport, până la distribuție, consumul final și eliminarea deșeurilor, circuitul energetic produce consecințe importante asupra mediului înconjurător.

Notabil este faptul că, fenomenul schimbărilor climatice agravează problemele de mediu - sectorul energetic fiind principalul emițător al emisiilor de CO₂. Aceste probleme de mediu includ degradarea habitatelor naturale, poluarea aerului, încălzirea globală, ceea ce poate avea consecințe asupra calității vieților oamenilor, putând provoca în unele regiuni chiar și decese.

Inevitabil, există legături între energie și mediu care trebuie abordate și, mai important, depășite. Istoric, obiectivul tradițional al energiei s-a concentrat pe creșterea economică. Energia ieftină, disponibilă și fiabilă a fost și rămâne un element esențial pentru economia oricărei țări¹⁰².

În prezent, securitatea energetică, eficiența energetică și protecția mediului sunt parametrii fundamentali ai oricărei politici energetice contemporane. Toate formele de energie au într-o măsură mai mare sau mai mică un impact negativ asupra mediului, sănătății umane și a economiei. Din acest motiv, este necesar ca întotdeauna să fie analizat impactul ecologic produs de fiecare sursă de energie pe parcursul întregului său ciclu de viață. Experții de mediu atenționează că, combustibilii fosili aduc daune severe și de o durată mai lungă sistemului ecologic decât majoritatea surselor alternative de energie. Mai mult decât atât, tranziția de la economia de carbon la o economie verde nu este doar o problemă de mediu, ci și o necesitate de supraviețuire a speciei umane.¹⁰³

Principiul securității și fiabilității energetice

Securitatea energetică se află la baza sistemelor moderne de politici energetice și se regăsește într-un număr mare de legi și reglementări naționale și internaționale din domeniul energetic. Semnificația acesteia este legată de importanța generală a energiei pentru societate. Principiul securității energetice se referă la două obiective distincte și anume la securitatea aprovizionării, ceea ce înseamnă de obicei disponibilitatea continuă a energiei la un cost rezonabil și la securitatea cererii, ceea ce înseamnă existența continuă a cererii de produse energetice pentru cantitatea de energie produsă¹⁰⁴. În mod tradițional, acest principiu se referă la sectorul

¹⁰² A Okun, *Equality and Efficiency: The Big Trade-Off* (Brookings Institution Press 1975), ISBN 9780815726531.

¹⁰³ JP Tomain, *Ending Dirty Energy Policy: Prelude to Climate Change* (CUP 2011) chs 3 and 4

¹⁰⁴ K Talus, 'Security of Supply – An Increasingly Political Notion', in B Delvaux, M Hunt and K Talus (eds), *EU Energy Law And Policy Issues* (Euroconfidentiel 2008), ISBN 9781780680484 ISBN 9781780681870.

hidrocarburilor, dar include și energia provenită din surse regenerabile de energie, cum ar fi hidroenergia.

În timp ce securitatea aprovizionării este un obiectiv oarecum universal al politicii energetice, aplicarea sa practică la nivelul legislației și politicii naționale depinde de specificul național. Pentru o țară sau o regiune importatoare de energie, cum ar fi Republica Moldova, securitatea aprovizionării se referă, printre altele, la securitatea importurilor de energie¹⁰⁵. Aceasta se manifestă prin diversificarea atât a surselor de aprovizionare, cât și a rutelor de transport, susținerea de către stat a investițiilor în infrastructura de import, construirea depozitelor de stocare, etc. De asemenea, statele importatoare de energie prezintă un interes major pentru dezvoltarea surselor alternative de energie, cum ar fi sursele neconvenționale de petrol și gaze, precum și față de energia regenerabilă. Pentru o țară producătoare de energie, cum ar fi România, obiectivului de securitate energetică i se atribuie măsuri diferite. În cazurile în care cererea națională de energie poate fi satisfăcută din cadrul producției locale, politica de securitate a ofertei nu se bazează pe asigurarea importurilor, ci pe prevenirea exporturilor de produse energetice. Acest lucru poate fi realizat printr-o politică națională prevăzută în cadrul strategiilor energetice ale acestor țări¹⁰⁶.

Principiul rezilienței

Principiul rezilienței se aplică atât aprovizionării cu gaze naturale și combustibili fosili, cât și producerii de electricitate. Cele două sectoare menționate mai sus au diferențe uriașe, spre exemplu, combustibilii transportați pot fi ușor identificați și depozitați, iar electricitatea este fungibilă, iar stocarea acesteia este posibilă numai pe termen scurt. În ciuda diferențelor existente, ambele sisteme trebuie să fie rezistente și fiabile. Datorită faptului că, combustibilii transportați sunt ușor de stocat și distribuiți pe teritoriul unei țări, sistemul de transport a gazelor naturale și a altor combustibili este relativ rezistent. Situația este însă diferită în ceea ce ține de energia electrică. Subliniem faptul că rezistența devine acum o preocupare majoră pentru sectorul electricității, care poate fi perturbat de către unele evenimente meteorologice care pot împiedica livrarea de energie electrică către consumatorii finali. Pe lângă schimbările climatice, preocupările legate de rezistență implică și amenințări cibernetice. Departamentul de energie al SUA, de exemplu, recunoaște că sistemul electric se confruntă cu un pericol iminent de atacuri cibernetice care, de fapt, sunt din ce în ce mai frecvente și mai sofisticate¹⁰⁷.

¹⁰⁵ B Sovacool (ed), *Handbook of Energy Security* (Routledge 2011), ISBN 9780415721639.

¹⁰⁶ K Talus and E Pereira, 'National Petroleum Supply Reservations: Background and Comparison' (2014) 7(6) *Journal of World Energy Law and Business* 527.

¹⁰⁷ US Department of Energy, *Transforming the Nation's Electricity System: The Second Installment of the Quadrennial Energy Review* (2017).

Conchidem cu ideea că pentru a reduce impactul economic și social al posibilelor întreruperi de energie din cauza evenimentelor meteorologice catastrofale sau a unor atacuri cibernetice, operatorii de sisteme electrice trebuie să investească considerabil în mărirea rezistenței sectorului energetic, inclusiv prin construcția unor surse alternative de transport, pentru a permite sistemului să continue operațiunile în timpul unui astfel de eveniment și identificarea soluțiilor rapide de revenire la operațiunile normale după survenirea întreruperii. În consecință, subliniem faptul că pentru a avea un sistem energetic viabil și stabil, trebuie să acordăm o atenție deosebită conceptului de reziliență.

Concluzii la Capitolul I

Sectorul energetic este coloana vertebrală a oricărei economii. Domeniul energetic a devenit un laborator al guvernantei internaționale și europene și al legiferării internaționale la care sistemele de drept naționale ale statelor se aliniază. Până nu demult, sectorul energetic a fost aproape exclusiv o chestiune de interes național, supus legislației interne a fiecărei țări. Însă, o dată cu dezvoltarea economică, apariția gigantilor economici, precum și necesitatea stringentă de cooperare regională în vederea creșterii securității energetice, dreptul energetic a devenit un subiect de interes comun al comunității internaționale și este internaționalizat progresiv. Raporturile juridice care au fost stabilite între state și alți subiecți ai dreptului internațional și au avut ca și obiect activități economice, politice sau sociale legate de energie au dus la apariția unor norme juridice reglementate atât de dreptul național cât și de cel internațional. Astfel, au luat naștere izvoarele și principiile specifice acestei ramuri de drept.

Izvoarele specifice dreptului energetic pot fi clasificate în trei mari surse: tratatele multilaterale și anume Tratatul privind Carta Energiei și Tratatul de instituire a Comunității Energetice; tratatele bilaterale încheiate între două state; și instituționalizarea cooperării statelor în domeniul energiei. În ceea ce privește principiile dreptului energetic, menționăm că deși în doctrina de specialitate nu există principii unilateral agreeate, există un număr mare de savanți care demonstrează existența principiilor specifice acestei ramuri de drept. Astfel, pentru a remedia această omisiune, propunem următoarele șapte principii directe: Principiul suveranității naționale asupra resurselor naturale; Principiul accesului la serviciile energetice moderne; Principiul Echității Energetice; Principiul utilizării prudente, raționale și durabile a resurselor naturale; Principiul protecției mediului, sănătății umane și combaterii schimbărilor climatice; Principiul securității și fiabilității energetice; Principiul rezilienței.

Considerăm că odată cu definitivarea izvoarelor și a principiilor specifice dreptului energetic, am demonstrat că această ramură de drept, deși foarte nouă, are dreptul la existență în cadrul dreptului internațional și trebuie să devină disciplină de studii în cadrul instituțiilor de învățământ superior.

Obiectivul prezentei teze este de a cerceta și proiecta reconfigurarea sistemului energetic al Republicii Moldova din punct de vedere juridic și politic. Astfel, analizând acest domeniu, înțelegem că acesta este unul profund interdisciplinar. Din acest motiv, în prima parte a prezentului capitol am analizat cele mai importante teze teoretico-științifice referitoare la cooperarea internațională și regională, securitatea ca și termen juridico-politic, precum și termenul de securitate energetică.

În cadrul cercetării doctrinare realizate am constatat faptul că nu există o definiție universal acceptată de toți savanții din acest domeniu cu privire la securitatea energetică, aceasta evoluând în ultimele decenii pentru a se încadra în relațiile geopolitice regionale și globale monitorizate de dreptul internațional. Prin urmare, definim securitatea energetică ca fiind disponibilitatea neîntreruptă a surselor de energie la un preț accesibil, având în vedere îmbunătățirea eficienței energetice, modificarea atitudinii consumatorilor și dezvoltarea infrastructurii energetice, protejarea mediului natural, a comunităților și a generațiilor viitoare.

De asemenea, după ce am analizat dimensiunile, componentele, valorile și metodele de securitate energetică a realizat un nou index de securitate energetică care înglobează următoarele șapte dimensiuni: disponibilitatea fizică, baza istorică a securității energetice, care răspund de securitatea aprovizionării; dezvoltarea tehnologiei: starea și maturitatea infrastructurii; accesibilitatea economică, poate cea de-a doua cea mai importantă dimensiune a securității energetice din punct de vedere istoric: accesibilitatea prețurilor la energia electrică și la resursele petroliere; accesibilitatea socială, adică administrarea socială care se referă la dependență; guvernare care ține cont de: calitatea guvernării, măsurată de indicatorii guvernantei mondiale ai Băncii Mondiale care indică responsabilitatea, stabilitatea politică, etc.; amenințări neconvenționale, inclusiv amenințări asimetrice, paramilitare sau hibride la infrastructura energetică; mediul ambiant: supraexploatarea resurselor care sunt bunuri publice, prezența energiei abundente și a resurselor naturale în țările sărace.

II. Strategia energetică europeană și strategia energetică rusă față de țările din vecinătate

2.1 Politicile și cadrul normativ ale Uniunii Europene față de țările din UE și a celor din Parteneriatul Estic.

Politicile Energetice ale Uniunii Europene se centrează pe două obiective strategice: combaterea schimbărilor climatice și sporirea securității energetice în statele membre. În ultimele câteva decenii, Uniunea Europeană și-a propus ca obiectiv sectorial adoptarea unei politici energetice comune și consolidarea unei piețe interne unificate de energie. În consecință, au fost pe larg dezbătute, adoptate și parțial implementate două strategii energetice, Strategia Europa 2020 și Cadrul privind energia și clima 2030, precum și Pachetele Energetice I, II, III. În prezent, sunt duse negocieri între Parlamentul European și Comisia Europeană pentru adoptarea noilor directive care sunt incluse în noul pachet cadru “Energie curată pentru toți europenii”.

Potrivit Direcției Generale pentru Energie (DG ENER), realizări semnificative au fost obținute în cadrul Cadrului Strategiei 2020: emisiile de gaze cu efect de seră au scăzut cu 19% între 1990 și 2013, economiile de eficiență energetică au fost de 15,5% în 2013 iar ponderea energiei regenerabile în mixtul de energie european constituie 15,0% (2013), cu premise realiste de a atinge obiectivul de 20% până în 2020¹⁰⁸. În ciuda rezultatelor pozitive înregistrate și a asumării de către Uniunea Europeană a rolului de lider global în combaterea schimbărilor climatice în cadrul Acordului de la Paris, mai sunt necesare de a fi întreprinse acțiuni importante pentru atingerea obiectivelor-cadru 2030 (- 40% emisii de gaze cu efect de seră, 27% energie regenerabilă în mixtul european de energie, 27% economii de eficiență energetică), precum ar fi: concentrarea eforturilor asupra producției proprii de energie (astăzi UE este cel mai mare importator de energie din lume), creșterea competitivității la prețurile de energie (care sunt mai mari decât în SUA, Norvegia, Marea Britanie, Rusia, Algeria, Libia, etc.), finalizează creării pieței energetice unice, asigurarea transparenței totale a piețelor de gaze și limitarea (sau eliminarea completă) a dependenței de un singur furnizor de resurse energetice.

Indicatorii cheie care permit evaluarea gradului de punere în aplicare a Cadrului European privind clima și energia pentru 2030 includ: diversificarea importurilor și creșterea cotei de energie produsă autohton, construirea mai multor rețele inteligente și a conexiunilor energetice între statele membre, reducerea diferențelor prețurilor la energie între țările Uniunii Europene, cuplarea

¹⁰⁸ European Commission, Directorate General for Energy, European Commission, *Eu energy in figures, Statistical Pocketbook 2013*, Brussels, Belgium. Disponibil https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2013_pocketbook.pdf, consultat 05.04.2017.

piețelor energetice europene, stimularea concurenței și liberalizarea pieței și promovarea inovației tehnologice.

Președintele Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, a exprimat în 2015 voința de a institui o nouă Uniune Europeană a Energiei, ca mijloc de reorganizare și reformare a politicii energetice a Uniunii Europene¹⁰⁹. Scopul primordial al acestei Uniunii este asigurarea fiecărui cetățean european cu o energie la prețuri accesibile, sigură, durabilă, competitivă și curată¹¹⁰. Pentru ca obiectivele sus menționate să fie atinse, au fost trasate cinci dimensiuni directe pe care țările Uniunii Europene trebuie să le urmeze și în baza cărora să elaboreze planuri naționale pentru perioada 2021-2030. Aceste dimensiuni sunt: siguranța aprovizionării, solidaritatea și încrederea; eficiența energetică; combaterea schimbărilor climatice – reducerea emisiilor CO₂; cercetarea, inovarea și competitivitatea¹¹¹.

Securitatea energetică este nucleul uniunii energetice, iar după 2014 este cel mai important factor determinant al unor noi proiecte de dezvoltare a infrastructurii din sectorul energetic în Uniunea Europeană. Analizând riscurile la care sunt expuse statele membre dependente de livrările de energie din exterior, subliniem faptul că pe lângă amenințarea tradițională cu întreruperea livrărilor de energie din țările din care UE importă combustibil, mai sunt și factori noi care au o importanță din ce în ce mai mare, precum condiții meteorologice extreme, pericolele industriale, atacurile cibernetice, atacurile teroriste și amenințările hibride¹¹².

În prezent, Uniunea Europeană importă aproximativ 55% din totalul de energie pe care o consumă, ceea ce corespunde la 226 miliarde de euro pe an. Importul de energie constituie 15% din totalul de importuri ale Uniunii Europene.¹¹³ Prin urmare, strategia de sporire a securității energetice europene (privită prin prisma reducerii dependenței de energie provenită din afara Uniunii) se bazează pe trei direcții directive: creșterea transparenței pe piața gazelor naturale; diversificarea surselor și a rutelor de aprovizionare cu energie; și consolidarea rolului Uniunii Europene pe piețele globale de energie.

Din punct de vedere istoric, o serie de evenimente cu conotație negativă care s-au desfășurat în Europa de Est în deceniul trecut (2006) au stat la baza direcționării Uniunii Europene către o

¹⁰⁹ Interview with Mr. Jean-Claude Juncker, President of the European Commission, *Energy is as important for Europe now as it was in the 1950's*, Horizon. The EU Research & Innovation Magazine, 06.03.2015. Disponibil la https://horizon-magazine.eu/article/energy-important-europe-now-it-was-1950s_en.html, consultat 07.04. 2017.

¹¹⁰ Consiliul Uniunii Europene, *Uniunea energetică*, Disponibil la <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/energy-union/>, consultat 07.04. 2017.

¹¹¹ Comisia Europeană, *Securitatea Energetică și schimbările climatice*, Disponibil la https://ec.europa.eu/commission/priorities/energy-union-and-climate_ro, (consultat 03.02.2019)

¹¹² Comisia Europeană, *Securitatea Energetică*, Disponibil la <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-security>, (consultat 03.02.2019)

¹¹³ Ibid.

politică energetică comună și către o piață internă, unificată de energie. Astfel, după criza din 2006, Uniunea Europeană și-a reafirmat angajamentul de a asigura securitatea energetică printr-o “abordare pe baza guvernantei pieței”.¹¹⁴ Comisia Europeană a stipulat într-o notă adresată Consiliului European că “piețele mondiale funcționale sunt cel mai bun mod de a asigura aprovizionarea cu energie într-un mod sigur și la prețuri accesibile”.¹¹⁵ De asemenea, documentul precizează că ”Este necesar să convingem țările consumatoare din afara Uniunii Europene că piețele mondiale de energie pot lucra pentru acestea. Dacă ar ajunge la concluzia că singura cale către securitate se află în acordurile bilaterale, riscul întreruperii furnizării de energie ar crește”.¹¹⁶ O piață de energie electrică liberalizată ar putea conduce la apariția unor noi furnizori, a unei concurențe loiale de piață, astfel punându-se capăt schemelor opace existente în acest sector. Reformele interne ar avea ca rezultat atragerea unui număr mai mare de investiții în sector ceea ce ar duce la micșorarea prețurilor pentru consumatorii finali.

Războaiele de gaz ruso-ucrainean din 2006 și 2009, ambele provenind din oscilarea politicii externe a Ucrainei între orientarea „proeuropeană” sau „pro-rusă”, au demonstrat clar că securitatea aprovizionării cu energie este strâns legată de stabilitatea politică în țările de producere de energie precum și în cele de tranziție. În timpul crizei de gaz Ruso-Ucrainene din 2009, care a durat 13 zile, Uniunea Europeană s-a trezit în incapacitatea de a găsi surse alternative de aprovizionare, punând în pericol securitatea cetățenilor europeni. Astfel, punerea în aplicare a măsurilor de diversificare energetică (diversificare mixtului energetic, furnizarea de importuri de gaze din noi surse, construirea noilor proiecte de infrastructură, măsuri de eficiență energetică, etc.) au permis în anii următori scăderea considerabilă a dependenței energetice a Uniunii Europene de gazele naturale provenite din Federația Rusă. Astfel, în 2012, pentru prima dată, UE-28 a importat mai mult gaz din Norvegia decât din Rusia (cu toate acestea, Rusia și-a recăpătat poziția dominantă în anul următor). Dependența generală a scăzut în ultimele două decenii, de la 61% în 1995 la 32% în 2012¹¹⁷. Cele mai dependente sunt statele Europei Centrale și de Est.

În 2013, 53% din exporturile de gaze ale gigantului rus Gazprom către Uniunea Europeană au tranzitat rețeaua de conducte din Ucraina. După o serie de amenințări adresate de către președintele rus Vladimir Putin statelor membre ale Uniunii Europene în aprilie 2014, indicând

¹¹⁴ Richard Youngs, *Europe's External Energy Policy: Between Geopolitics and the Market 1*, Center For European Policy Studies, Working Paper No. 278, 2007, Disponibil: <http://ceps.be/book/europes-external-energy-policy-between-geopolitics-and-market> (consultat la data de 02.03.2017).

¹¹⁵ European Commission, Commission Report on an External Policy to Serve Europe's Energy Interests, at 2, S160/06 (2006) European Commission, Brussels, Belgium. Disponibil: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/90082.pdf (citat 30.04.2017).

¹¹⁶ Ibid

¹¹⁷ Frank Umbach, 'Energy: EU can beat Russia's threat of new gas supply cuts', *GIS: Geopolitical information service*, 16 June 2014, p. 4.

clar posibilitatea stopării aprovizionării cu gaz, Uniunea Europeană, ca și măsură de apărare, a adoptat Strategia europeană pentru securitate energetică pe 28 mai a aceluiași an¹¹⁸. Strategia prezintă o serie de decizii și acțiuni pe termen scurt (9 luni), pe termen mediu (1 până la 5 ani) și pe termen lung (mai mult de 5 ani) precum și acțiuni care trebuie întreprinse în cazul unei noi crize de aprovizionare cu energie.

Astfel, măsurile pe termen scurt includ: finalizarea creării pieței interne de energie, implementarea eficientă a mecanismelor de urgență și solidaritate și protecția infrastructurilor strategice; Obiectivele pe termen mediu se referă la o creștere treptată a producerii energiei în Uniunea Europeană, moderarea cererii de energie (măsuri sporite de eficiență energetică) și o diversificare continuă a surselor externe de aprovizionare; în timp ce măsurile pe termen lung se bazează pe coordonarea politicilor energetice naționale și pe formularea de poziții comune în politica energetică externă. Pentru a evalua posibilele consecințe ale unei noi perturbări a aprovizionării cu energie în perioada de iarnă, Comisia Europeană și-a propus să efectueze un test al sistemului energetic al Uniunii Europene. Pe lângă aceasta, statele membre au elaborat un Plan de pregătire în caz de urgență și un Plan de intervenție în caz de urgență, care să permită îmbunătățirea rezilienței în cazul unor viitoare deficiențe de aprovizionare¹¹⁹.

Cercetând aspectul juridic al creării pieței interne a energiei, aceasta își are baza în articolele 194 și 114 a Tratatului privind Funcționarea Uniunii Europene¹²⁰. Analizând istoria procesului de liberalizare a piețelor de energie electrică și gazelor naturale, menționăm că acesta a fost lansat în 1996, când instituțiile europene au adoptat primele directive de liberalizare a pieței energiei electrice. Doar doi ani mai târziu, același instrument a fost utilizat în sectorul gazelor naturale ca urmare a deciziei Uniunii Europene și a statelor membre de a deschide treptat aceste piețe.¹²¹ Chiar dacă implementarea Pachetului Energetic I a fost un succes, actele normative nu au fost suficiente, astfel, instituțiile europene au adoptat reglementări suplimentare pentru aprofundarea procesului de liberalizare. Prin urmare, în 2003 a fost adoptat Pachetul Energetic II.¹²² Prin noile directive Comisia Europeană și-a propus să evite perpetuarea monopolurilor de gaze naturale și energie electrică, încurajând apariția unor noi furnizori pe piețele de energie. În

¹¹⁸ Parlamentul European, *Raportul referitor la Strategia europeană pentru securitate energetică (2014/2153(INI))*, Disponibil la http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2015-0164_RO.html, (consultat la 23.03.2019).

¹¹⁹ European Commission, *Energy, EU Energy Security Strategy*, Brussels, Disponibil la <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy>, (consultat 05.05.2017).

¹²⁰ EUR-lex, Versiune consolidată a Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene, Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ro/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT> (citat 15.03.2017).

¹²¹ European Commission, *Energy and environment*, European Commission, Brussels, Belgium. Disponibil: http://ec.europa.eu/competition/sectors/energy/overview_en.html (citat 15.03.2017).

¹²² Dirk Buschle, Simon Hirsbrunner, Christine Kaddous, in *European Energy Law – Droit européen de l'énergie*, Helbing Lichtenhahn, Bale, 2011, p. 28.

aceiași timp, prin noile legi, Uniunea Europeană a oferit consumatorilor posibilitatea de a alege cel mai convenabil furnizor de energie, garantând un tarif echitabil pentru distribuție și furnizare.

Cu toate acestea, ancheta în domeniul energetic realizată de către Directoratul General Concurență al Comisiei Europene în 2006, a evidențiat faptul că liberalizarea pieței nu a fost finalizată, iar obiectivul celui de al II-lea Pachet Energetic de a crea o piață unică nu a fost atins, sectorul energetic rămânând a fi fragmentat în diverse piețe naționale. De asemenea, mai multe dispute, cum ar fi “insula energetică” Lituaniană, nu au fost soluționate în mod corespunzător.¹²³ Pentru a implementa în continuare reformele setate, Comisia Europeană a propus adoptarea Pachetului Energetic III care a modificat cele două directive. “Directiva privind energia electrică (2009/72 / CE) a abrogat Directiva 2003/54 / CE și cea a gazelor naturale (2009/73 / CE) prin care s-a abrogat Directiva 2003/55 / CE”.¹²⁴ Este necesar să subliniem faptul că primul și al doilea pachet energetic nu și-au atins obiectivele principale, dar au reprezentat piatra de temelie pentru dezvoltarea reglementării pieței energetice.

Noile directive ale pachetului energetic III au introdus câteva măsuri importante care duc la liberalizarea deplină a pieței prin: înființarea unor autorități de reglementare independente, separarea întreprinderilor integrate verticale, exportul regimului European, sporirea protecției consumatorilor, “reglementarea accesului terților la instalațiile de stocare a gazelor naturale și gaz natural lichefiat (LNG), stabilirea unor norme privind transparența și raportarea periodică privind rezervele de gaze”¹²⁵, cooperarea între OTS, colaborarea între statele membre în cazurile întreruperilor de gaze naturale.¹²⁶

Instrumentele Uniunii Europene de securizare a pieței energetice comunitare

Uniunea Europeană susține activ proiectele energetice care au o relevanță majoră pentru interconectarea energetică a Statelor Membre, contribuind astfel la sporirea securității energetice regionale și naționale. În vederea realizării obiectivelor sale, Uniunea Europeană a creat instrumente financiare printre care: Programul energetic european pentru redresare (EPR)¹²⁷,

¹²³ Olivier Koch and Celine Gauer ‘Energy Liberalisation and Competition Law’, in: Dirk Buschle, Simon Hirsbrunner, Christine Kaddous, in *European Energy Law – Droit européen de l’énergie*, Helbing Lichtenhahn, Bale, 2011, p. 28

¹²⁴ European Parliament, *Fact Sheets on European Union*, European Parliament, Brussels, Belgium. Disponibil: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.7.2.html (citată 15.03.2017).

¹²⁵ European Parliament, *Fact Sheets on European Union*, op.cit.

¹²⁶ Bram Delvaux, Michael Hunt, Kim Talus, in *EU Energy Law and Policy Issues*, Vol.3, ELRF Collection, Cambridge, UK 2012, p.15, ISBN 9781780680484 ISBN 9781780681870.

¹²⁷ Comisia Europeană, REPORT FROM THE COMMISSION TO THE COUNCIL AND THE EUROPEAN PARLIAMENT On the implementation of the European Energy Programme for Recovery and the European Energy Efficiency Fund, Disponibil la: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/RO/1-2015-484-RO-F1-1.PDF>

Fondul european de dezvoltare regională (FEDR)¹²⁸, Facilitatea „Conectarea Europei” prin care sunt sprijinite proiectele de infrastructură, Instrumentul de Finanțare privată pentru eficiență energetică (PF4EE), Fondul european 2020 pentru energie, schimbări climatice și infrastructură (Marguerite)¹²⁹. Aceste mecanisme facilitează în principal proiecte de infrastructură și ajută la determinarea echilibrului general al proiectelor. Este de notat faptul, că unele din aceste proiecte de anvergură obțin sprijinul instituțiilor europene chiar și în situația în care implementarea lor nu este pe deplin justificată din considerente economice. Anumite lacune de ordin strict economic sunt suplinite prin luarea în calcul a considerentelor strategice pe termen îndelungat. Astfel, proiectele respective se bucură de sprijinul constant al decidenților europeni de nivel înalt.

Un alt instrument al Uniunii Europene - cooperarea regională, este percepută de Bruxelles ca fiind piatra de temelie care va contribui la contracararea cauzelor de întrerupere a alimentării cu energie prin creșterea lichidității pieței și sporirea interconectivității între participanții la piața europeană de energie. În continuare, pentru a facilita cooperarea regională și a forma o piață unică, conectată de energie, unde nici un stat membru să nu rămână izolat, Uniunea Europeană a creat Grupuri de nivel înalt în sectorul energetic care sunt formate din reprezentanții organelor de conducere, operatorii de sisteme de transport și instituțiile de reglementare din țările Uniunii Europene din regiune. Aceste grupuri au drept scop monitorizarea progreselor înregistrate și elaborarea de îndrumări pe domeniile tehnice.¹³⁰ Pentru regiunile analizate în prezenta teză și anume marea Neagră și marea Baltică, vor fi cercetate două grupuri de importanță strategică: Planul de interconectare a pieței energiei din zona baltică (BEMIP) și Conectivitatea energetică central sud-estică (CESEC).

Aceste grupuri regionale la nivel înalt au contribuit semnificativ la dezvoltarea infrastructurii, susținând în special regiunile europene care se confruntă cu dificultăți prin stabilirea priorităților “în ceea ce privește proiectele cheie de interes comun în regiune”.¹³¹

Cercetând *Planul de interconectare a pieței energiei din zona baltică* (BEMIP) menționăm că acest grup a fost instituit în 2009 incluzând Danemarca, Germania, Estonia, Letonia, Lituania, Finlanda, Polonia și Suedia. Obiectivul BEMIP este atingerea unei piețe de energie liberalizată și deschisă între țările Uniunii Europene din regiune precum și soluționarea izolării energetice a celor

¹²⁸ Comisia Europeană, *European Regional Development Fund*, Disponibil la: https://ec.europa.eu/regional_policy/ro/funding/erdf/, (citată 15.04.2017).

¹²⁹ Comisia Europeană, *High level groups*, Disponibil la: file:///C:/Users/Admin/Downloads/1_RO_ACT_part1_v3.pdf p.23, (citată 15.04.2017).

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Comisia Europeană, *Registrul documentelor Comisiei*, Disponibil la: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/RO/COM-2017-718-F1-RO-MAIN-PART-1.PDF>, pg. 5 (citată 15.05.2019).

3 state Baltice. Astfel, BEMIP a contribuit semnificativ la finalizarea interconexiunilor “Nordbalt” cu o capacitate de 700 MW, care a conectat Lituania de Suedia și a “Liptol Link” cu capacitatea de 500 MW dintre Lituania și Polonia. Cel mai important proiect pilot susținut de înaltul grup este sincronizarea rețelelor statelor Baltice cu rețeaua continentală europeană. După mulți ani de discuții și dezbateri, Operatorul Sistemului de Transport din Polonia, la cererea Operatorilor din țările Baltice, a depus aplicația la ENTSO-E prin care solicită interconectarea sincronă între cele două părți¹³². Amintim că Letonia, Lituania și Estonia sunt în continuare integrate cu rețelele din Rusia și Belarus. În vederea realizării proiectului, în Octombrie 2018 OTS-urile Litgrid din Lituania, AST din Letonia și Elering din Estonia au depus o cerere de finanțare la instrumentul european CEF de 432 milioane euro pentru implementarea primei etape a proiectului. Proiectul de interconectare sincronă este preconizat de a fi funcțional în 2025 prin intermediul interconexiunilor (AC) LitPol Link între Lituania și Polonia și cablu submarin de curent dintre aceste țări. Costul total al proiectului este aproximativ 770-960 milioane de euro, 75% fiind achitate de către Uniunea Europeană.

Din punct de vedere a sectorului gazelor, Grupul de nivel înalt BEMIP a contribuit substanțial la a pune capăt izolării Letoniei, Lituaniei, Estoniei și Finlandei de celelalte țări Europene. Astfel, interconectorul GIPL dintre Polonia și Lituania cu o lungime de 500 km care urmează a fi finalizat în 2021 și Interconectorul Baltic dintre Estonia și Finlanda au primit finanțare prin intermediul Mecanismului pentru interconectarea Europei.¹³³ Dacă aceste două proiecte vor fi finalizate cu succes în termenii stabiliți, atunci țările baltice se vor putea bucura de un nivel înalt de securitate energetică.

Per general, Uniunea Europeană a susținut dezvoltarea infrastructurii energetice din regiunea BEMIP cu circa 740 de milioane euro din MIE și 430 de milioane de euro din FEDR.

În ceea ce privește *Conectivitatea energetică central sud-estică (CESEC)* a fost lansată în 2015 de către Austria, Bulgaria, Croația, Grecia, Italia, România și Ungaria, cu susținerea Comisiei Europene. CESEC a fost extins în continuare cu Statele Membre ale Comunității Energetice printre care și Republica Moldova și Ucraina. Obiectivul inițial al acestui format este diversificarea surselor de gaze naturale și sporirea securității energetice ale țărilor participante, ținând cont de vulnerabilitatea istorică a regiunii la întreruperea aprovizionării cu energie și de prețurile neechitabile pentru gazele naturale care sunt plătite de aceste țări, mult mai mari decât prețurile

¹³² Ibid

¹³³ CEEP Report, *op.cit.*, pag. 6

achitate de țările din Europa de Vest.¹³⁴ Ulterior, formatul s-a extins și la domeniul electricității și a eficienței energetice. Una dintre cele mai mari realizări ale CESEC este gazoductul BRUA care va interconecta Bulgaria, România, Ungaria și Austria, transportând spre piețele din Europa Centrală rezerve de gaze naturale din regiunea Caspică.

Dimensiunea orizontală a cooperării energetice regionale

Statele din regiunea Europei Centrale și de Est, membre ale Uniunii Europene, au moștenit din perioada totalitară comunistă o serie de deformări sistemice care își poartă amprenta asupra caracteristicilor pe care le posedă în prezent sistemele de transporturi, de telecomunicații și cele energetice din regiunea respectivă. Infrastructura subdezvoltată și absența unor interconexiuni de-a lungul unei mari axe imaginare pe direcția Nord-Sud au constituit în ultimele trei decenii motivele principale pentru gradul relativ scăzut de integrare a regiunii în Europa Centrală și de Est cu partea occidentală a continentului european. Situația însă a evoluat puternic în ultimii ani, odată cu conștientizarea beneficiilor pe care le poate genera cooperarea regională pe dimensiunea orizontală.

În vederea identificării soluțiilor și a proiectelor cheie care ar duce la fortificarea sistemului energetic, statele Europei Centrale și de Est au dezvoltat platforme regionale durabile, care au fost ulterior sprijinite de Uniunea Europeană și de alți parteneri de dezvoltare. Printre aceste platforme menționăm: Inițiativa celor Trei Mări, Grupul Visegrad, Piața unică a gazelor naturale din Marea Baltică. Inclusiv grație cooperării în cadrul acestor structuri regionale statele au fost capabile să identifice proiectele care corespund cel mai bine necesităților de integrare la nivel regional și european, și au elaborat modele durabile de implementare a acestora. Bucurându-se de sprijin politic la nivelul instituțiilor europene, mecanismele de cooperare regională au contribuit la obținerea finanțării din fondurile europene pentru marile proiecte de infrastructură și pentru eforturile de integrare și liberalizare a piețelor energetice.

Pentru a înțelege importanța grupurilor sus menționate, le vom face o scurtă descriere și vom trece în revistă cele mai importante proiecte dezvoltate.

Inițiativa celor Trei Mări (Three Seas Initiative – TSI sau 3SI)

Inițiativa celor Trei Mări (3SI) este o platformă politică flexibilă, lansată în 2015 la nivel prezidențial. Inițiativa include cele 12 state membre ale Uniunii Europene situate între Marea

¹³⁴ Comisia Europeană, COMUNICARE A COMISIEI CĂTRE PARLAMENTUL EUROPEAN, CONSILIU, COMITETUL ECONOMIC ȘI SOCIAL EUROPEAN ȘI COMITETUL REGIUNILOR Comunicare privind consolidarea rețelelor energetice europene, Disponibil la: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/RO/COM-2017-718-F1-RO-MAIN-PART-1.PDF>, p.7 (Consultat 12.03.2021).

Adriatică, Marea Baltică și Marea Neagră: Austria, Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia și Slovenia¹³⁵. Platforma și-a propus ca și obiectiv stimularea dezvoltării mai rapide a regiunii care se întinde între Marea Baltică, Marea Neagră și Marea Adriatică. Acest scop poate fi atins inclusiv prin implicarea mai multor părți interesate în ceea ce privește creșterea conectivității între Statele Membre, abordându-se o atenție deosebită infrastructurii, energiei și interconectivității digitale¹³⁶. TSI organizează în fiecare an un summit de nivel înalt, iar începând cu anul 2017 a fost creat un Business Forum al celor Trei Mări. În același an statele membre ale Inițiativei au convenit asupra creării unui Fond de Investiții al celor Trei Mări. În versiunea sa inițială acest Fond va fi creat cu participarea băncilor de dezvoltare din 6 țări membre ale TSI (Cehia, Croația, Letonia, Polonia, România și Slovacia) și va fi dotat cu un capital de 5 miliarde de euro.

În ceea ce ține în special de sectorul energetic, Inițiativa urmărește să ofere suport politic la nivel înalt pentru proiectele cheie de infrastructură. Astfel, în timpul Summit-ului de la București din septembrie 2018 a fost adoptată lista proiectelor prioritare, printre care:

- Interconectarea cu gaz între Polonia - Lituania (GIPL);
- Conducta de gaze BRUA care va uni Bulgaria - România - Ungaria – Austria;
- Sistem de gazoduct din Bulgaria în Slovacia (cunoscut în prezent drept Eastring);
- Integrarea și sincronizarea sistemului de energie electrică al Țărilor Baltice cu cele ale celorlalte țări UE din vecinătate;
- Coridorul de gaze România – Ungaria – Slovacia;
- Diversificarea surselor de aprovizionare cu gaze și integrarea infrastructurii de gaze naturale în regiunea Inițiativei celor Trei Mări prin implementarea proiectului "Pipe Baltic" și a interconexiunilor transfrontaliere dintre Polonia-Slovacia și Polonia-Ucraina;
- Conducta Ionică-Adriatică (IAP);
- Terminalul LNG de pe insula Krk (Croația), cu conducta de evacuare.¹³⁷

Printre cele mai importante proiecte bilaterale și naționale care prezintă un potențial internațional în regiunea TSI, se numără¹³⁸:

¹³⁵ Inițiativa celor 3 Mări, *About*, Disponibil la: <http://three-seas.eu/about/>, (consultat la 20.03.2020).

¹³⁶ *ibid*

¹³⁷ Central Europe Energy Partners, Cross-border energy cooperation in Central Europe, Disponibil la: <https://www.ceep.be/www/wp-content/uploads/2018/11/CEDE-2018-policy-papper.pdf>, p.10, (consultat la 20.03.2020).

¹³⁸ Lista proiectelor de interconectare prioritare din cadrul Inițiativei celor Trei Mări, Summitul Inițiativei celor Trei Mări de la București, 17 – 18 septembrie 2018. Disponibil la: <http://three-seas.eu/three-seas-initiative-short-list-of-priority-interconnection-projects>, (consultat la 20.03.2020).

- Interconexiunea de gaze naturale Ungaria – Slovenia;
- Proiectul de *smart grid* SINCRO.GRID implementat de Croația și Slovenia;
- Terminalul LNG din Paldiski, Estonia;
- Procurarea unei Stații flotante de stocare și regazificare pentru terminalul LNG din Klaipeda.

Piața unică de gaze naturale din Regiune Baltică

Prim-miniștrii statelor din țările Baltice au semnat pe 9 decembrie 2016 o declarație comună cu privire la crearea unei piețe unice, regionale a gazelor naturale. Piața unică prevede o fuziune a piețelor gazelor din Lituania, Letonia și Estonia într-o singură zonă prin dezvoltarea unui sistem unic de puncte de intrare și ieșire a gazelor naturale cu un regim tarifar comun pentru transportul de gaze completat cu un mecanism eficient de compensare a sistemului de transmisie, inclusiv un singur punct de comercializare virtuală și o zonă de echilibrare comună coordonată cu un mecanism eficient de alocare a capacităților. Un alt avantaj al pieței regionale unice în țările baltice este că va asigura un acces îmbunătățit celor trei țări la terminalul LNG Klaipeda și la alte surse alternative de aprovizionare cu gaze. Grupul de coordonare a pieței unice a gazelor naturale din regiunea baltică alcătuit din ministere, autorități de reglementare și operatori ai infrastructurii de gaze de importanță regională, va elabora regulile pieței care vor fi urmate de participanții la piață¹³⁹.

În continuare, menționăm cele mai importante proiecte de infrastructură regională:

- Gazoductul Jurbarkas-Klaipeda dat în exploatare în anul 2013;
- Terminalul LNG Klaipeda, finisat în anul 2014;
- Îmbunătățirea capacității conductei Klaipeda-Kiemėnai din Lituania (KKP), proiect realizat în anul 2015;
- Îmbunătățirea interconectării Estonia-Letonia (flux invers), proiect în proces de implementare;
- Interconectorul Baltic, proiect în proces de implementare;
- Interconectarea de gaze naturale între Polonia-Lituania (GIPL), proiect preconizat de a fi finalizat în anul 2021;
- Îmbunătățirea interconectării Letonia-Lituania, proiectul este planificat de a fi realizat în anul 2021¹⁴⁰.

¹³⁹ Central Europe Energy Partners, *op.cit.*, p.9

¹⁴⁰ Amber Grid, Baltic Gas Market: Prices and Projects, Disponibil la: https://www.lsta.lt/files/events/171123_Verslo_zin/11_saulius_bilys_dujos.pdf, (consultat 30.05.2020)

Grupul de la Vișegrad (denumit în mod curent V4, în versiunea prescurtată) este cel mai vechi și cel mai dezvoltat format de cooperare regională din regiunea Europei Centrale și de Est. Cele patru țări membre ale Grupului – Polonia, Cehia, Slovacia și Ungaria – au identificat o serie de domenii-cheie de cooperare regională. De rând cu transporturile și telecomunicațiile, sectorul energetic ocupă un loc prioritar în lista domeniilor prioritare de cooperare în cadrul V4. Președinția slovacă (2018 – 2019) a Grupului de la Vișegrad a definit securitatea energetică în calitate de prioritate pe termen mediu și îndelungat a cooperării în domeniul energetic¹⁴¹. În acest sens, accentul este pus pe diversificarea surselor de aprovizionare cu energie, pe o cooperare mai strânsă în domeniul energiei regenerabile, și pe implicarea țărilor membre ale V4 în proiectele de infrastructură care au ca scop completarea Coridorului Gazier Nord-Sud. De asemenea, este subliniată importanța integrării piețelor energetice, inclusiv prin dezvoltarea și implementarea unor abordări comune în privința evoluțiilor legislative în domeniu la nivelul Uniunii Europene. Energia nucleară este recunoscută în calitate de instrument principal pentru atingerea obiectivelor Uniunii Europene de reducere a emisiilor de gaze cu efect de seră. În cadrul V4 negocierile se desfășoară în formate formale sau informale la nivel de miniștri sau secretari de stat în domeniul energetic, în cadrul grupurilor de lucru în domeniul energetic, sau în diverse evenimente de tip conferințe sau seminare cu o largă participare a experților din domeniu. În anul 2016 în cadrul V4 a fost constituit un Forum Permanent ale Organismelor de Reglementare în domeniul Energetic. Grupul statelor V4 a lansat recent un *think-tank* în domeniul energiei, activitățile căruia sunt finanțate prin intermediul Fondului Internațional Vișegrad¹⁴².

Rolul Comunității Energetice în calitate de instrument pentru cooperarea cu țările din Parteneriatul Estic

Comunitatea Energetică a fost instituită prin Memorandumul de la Atena din 2005, fiind creată cu scopul de a stabili o abordare regională a problemelor energetice persistente în Europa de Sud și de Est și pentru a extinde piața europeană a energiei electrice dincolo de teritoriul Uniunii Europene.¹⁴³ Obiectivele principale ale Comunității Energetice sunt de a contribui la liberalizarea pieței de energie, la integrarea regională a părților contractante, precum și la sporirea securității

¹⁴¹ Visegrad Group, Presidency Programs, Dospinibil la: <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs>, (consultat 23.04.2020).

¹⁴² Akcenta, *Semnificația cooperării dintre țările Grupului de la Vișegrad*, Dospinibil la: <https://www.akcenta.ro/clanky-semnificaiia-cooperrii-dintre-rile-grupului-de-la-visegrad.html>, (consultat 23.04.2020).

¹⁴³ Rozeta Karova, 'Energy Community for South East Europe: Relations Behind and Implementation to Date' in: *EUI Working Papers*, nr. 12, Robert Schuman Center for Advanced Studies, Florence School of Regulation, Florence, Italy, 2009, p.8.

energetice a aprovizionării și atragerea noilor investiții în acest sector.¹⁴⁴ Tratatul de instituire a Comunității Energiei a fost semnat în 2005 de către Uniunea Europeană, pe de o parte, și nouă țări din Europa de Sud-Est, pe de altă parte¹⁴⁵, fiind inițial valabil până în 2016 și apoi prelungit până în 2026. Comisia Europeană a afirmat că “europenizarea” va duce la liberalizarea sectorului și la crearea unei piețe energetice paneuropene, stabilind cadrul pentru schimbare substanțială a orientării politicilor energetice de la cele bazate pe considerente geopolitice către un concept bazat pe funcționalitatea economiei de piață, având la bază cererea și oferta.¹⁴⁶

Comunitatea Energetică s-a confruntat cu numeroase modificări după 2005, în cea mai mare parte în ceea ce privește “părțile contractante”. Începând cu 2007, Bulgaria, România, iar apoi în 2013 și Croația au aderat la Uniunea Europeană și, prin urmare, și-au schimbat statutul din stat contractant la cel al unui stat membru. Cu toate acestea, Comunitatea Energetică și-a extins aria de activitate către țările din vecinătatea estică. Republica Moldova a devenit parte contractantă a Comunității Energetice în mai 2010. Ucraina a devenit parte contractantă în februarie 2011, în timp ce Georgia a devenit partea contractantă în iulie 2017. În același timp, Armenia, Norvegia și Turcia au statutul de observatori.¹⁴⁷

Pentru a-și atinge obiectivele, Tratatul Comunității Energetice a creat cinci instituții: Consiliul Ministerial, Grupul permanent la nivel înalt, Comitetul de Reglementare al Comunității Energetice, Forumurile și Secretariatul Permanent.¹⁴⁸ La baza Comunității Energetice se află Consiliul Ministerial format din miniștrii responsabili de domeniul energetic al fiecărei părți contractante și doi reprezentanți ai Uniunii Europene - Comisarul European pentru Energie și un reprezentant al Președenției Uniunii Europene. Consiliul Ministerial se întrunește o dată pe an și adoptă de regulă prin unanimitate, acte procedurale și orientări politice, cu toate acestea, unele propuneri pot fi adoptate prin vot majoritar.¹⁴⁹ Grupul Permanent de Nivel Înalt se reunește de patru ori pe an și îndeplinește lucrurile preparatorii pentru întâlnirile Consiliului Ministerial.

¹⁴⁴ Energy Community, *About us*, Vienna, Austria. Disponibil: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Who_are_we (consultat la data de 15.02.2017).

¹⁴⁵ The Republic of Albania, the Republic of Bulgaria, Bosnia and Herzegovina, the Republic of Croatia, the former Yugoslav Republic of Macedonia, the Republic of Montenegro, Romania, the Republic of Serbia and Kosovo

¹⁴⁶ Stephan Renner, ‘The Energy Community of Southeast Europe: a neo-functionalist project of regional integration’ *European Integration online Papers*, Vol.13, 2009, p.3. Disponibil: <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2009-001.pdf> (consultat la data de 16.02.2017).

¹⁴⁷ Energy Community, *Members*, Vienna, Austria. Disponibil: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/MEMBERS (consultat la data de 15.02.2017).

¹⁴⁸ Energy Community Secretariat, *Treaty Establishing the Energy Community*, Oct. 25, 2005, 2006 O.J. L 198/14, ECS, Athens, Greece. Disponibil: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Legal/Treaty#Preamble (consultat la data de 14.03.2017).

¹⁴⁹ Energy Community Secretariat, *Ministerial Council*, Vienna, Austria. Disponibil: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Institutions/Ministerial_Council ECS, (consultat la data de 14.03.2017).

Consiliul de Reglementare facilitează schimbul de bune practici și cunoștințe în cadrul agențiilor naționale de reglementare în domeniul energiei ale părților contractante. Secretariatul Permanent cu sediul la Viena răspunde de coordonarea activităților cotidiene și asigurarea suportului administrativ. Forumul este o instituție nouă, formată din reprezentanți ai părților interesate în reformele sectorului energetic, incluzând autoritățile de reglementare, consumatorii, producătorii, distribuitorii și furnizorii. Prin intermediul Forumului, procesul de luare a deciziilor este deschis grupurilor interesate, care pot recomanda modificări ale politicilor către Grupul Permanent de Nivel Înalt.¹⁵⁰

Dorim să subliniem faptul că, Comunitatea Energetică este un instrument care funcționează pe verticală. Părțile contractante care și-au asumat să îndeplinească întregul set de obligații, nu au capacitatea de manevră pentru a discuta și a negocia reformele care urmează a fie puse în aplicare în structurile lor interne. Comunitatea are obiectivul de a susține transpunerea legislației energetice comunitare în cadrul de reglementare național al părților contractante, fără însă a le oferi o viitoare perspectivă de integrare europeană clară, cu excepția exemplului de integrare a țărilor sud-estice (România, Bulgaria și Croația).

După cum urmează, dorim să menționăm beneficiile Republicii Moldova și ale Ucrainei în calitatea de părți contractante ale acestei instituții și care este gradul de implementare a pachetelor energetice europene. Experții europeni Hunt și Karova au subliniat că, costurile de aproximare pentru țările fără perspective clare de aderare la Uniunea Europeană sunt mult mai mari și rămâne de văzut dacă stimulentele din cadrul PEV vor fi suficiente pentru a asigura realizarea obiectivelor ambițioase ale Uniunii Europene.¹⁵¹ Analizând exemplul Republicii Moldova și al Ucrainei, dorim să evidențiem că interesul primordial al celor două țări este de a spori securitatea aprovizionării cu energie, pentru a fi mai puțin dependente de furnizorul din Est și pentru a se putea integra în piața regional europeană. Aceste priorități naționale corespund obiectivelor principale ale Comunității Energetice, care pregătesc țările care urmează a fi parte a pieței europene de energie, inclusiv prin transpunerea acquis-ului în domeniul electricității, gazului și petrolului. De asemenea, Tratatul Comunității Energetice include în articolele 44-45 o clauză de solidaritate în cazul întreruperii alimentării cu energie¹⁵². Prin urmare, membrii Comunității Energetice pot beneficia de asistență reciprocă.

¹⁵⁰ Ibid., art.65

¹⁵¹ Michael Hunt and Rozeta Karova, 'The Energy Acquis under the Energy Community Treaty and the integration of South East European Electricity Markets: An Uneasy Relationship?' in B. Delvaux, M.Hunt, K. Talus, *EU Energy Law and Policy Issues*, ELRF Collection, Euroconfidentiel, 2010, p.59, ISBN: 9782930066721.

¹⁵² EUR-lex, *The Energy Community Treaty*, Disponibil la: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l27074>, (consultat 24.07.2020).

Fiind un observator al transpunerii și implementării legislației comunitare, precum și al evoluției instituționale în domeniul electricității, al gazelor naturale, al petrolului și a eficienței energetice, Comunitatea Energetică elaborează un raport anual în care evaluează progresele înregistrate de fiecare parte contractantă. Republica Moldova și Ucraina s-au angajat, în calitate de părți contractante a Comunității Energetice, să transpună treptat cadrul normativ al Uniunii Europene în legislația națională. Termeni limită concreți au fost stabiliți pentru fiecare directivă sau reglementare majoră a Uniunii Europene care trebuie adoptată în legislația națională a ambelor țări. Chiar dacă Uniunea Europeană și Comunitatea Energetică acordă asistență tehnică Republicii Moldova și Ucrainei, în procesul de transpunere a acquis-ului comunitar, termenele stabilite urmează a fi respectate cu strictețe. Secretariatul Comunității Energetice monitorizează și informează când părțile contractante nu respectă termenele limită stabilite. Articolul 91 stabilește mecanismul de soluționare a litigiilor care poate duce la suspendarea anumitor drepturi atribuite părților contractante, de exemplu suspendarea dreptului de vot și neadmiterea la reuniuni.¹⁵³ Cu toate acestea, am dori să menționăm că, chiar dacă Comunitatea Energetică este un instrument juridic cu caracter obligatoriu, puterea de executare silită a acestuia este redusă. În conformitate cu articolul 92, instituția autorizată de a judeca un caz pornit de către Secretariatul Comunității Energetice este Consiliul Ministerial, în locul unei autorități judiciare care ar monitoriza încălcările legii.

Politica Europeană de Vecinătate (PEV)

Fiind o inițiativă comună, Politica Europeană de Vecinătate presupune acțiuni și angajamente din partea ambelor părți în favoarea valorilor comune: statele din vecinătate își asumă angajamente ferme față de respectarea bunei funcționări a statului de drept, drepturilor omului, democrației, regulilor pieței deschise și dezvoltarea durabilă, buna guvernare¹⁵⁴, în timp ce Uniunea Europeană oferă sprijinul financiar, accesul la piața europeană, regimul fără vize pentru anumite țări (Republica Moldova, Georgia și Ucraina) și asistență în transpunerea legislației europene.¹⁵⁵ “Nivelul de ambiție al acestei relații depinde de măsura în care aceste valori sunt împărtășite.”¹⁵⁶ Luând în considerare pragmatismul Uniunii Europene, PEV poate fi considerată drept o alternativă a extinderii Uniunii Europene.¹⁵⁷ Politica Europeană de Vecinătate poate fi

¹⁵³ Energy Community Secretariat, *Treaty Establishing the Energy Community*, op.cit.

¹⁵⁴ Parlamentul European, Disponibil la:

http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html, (consultat la data de 21.04.2017).

¹⁵⁵ European Commission, *European Neighbourhood Policy (ENP)*, op.cit.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ European Union External Action, *European Neighbourhood Policy*, Brussels, Belgium, Disponibil: https://eeas.europa.eu/topics/european-neighbourhood-policy-enp_en citat 20.04.2017.

văzută și ca o formă de “guvernanță externă”, care are drept scop promovarea valorilor, normelor și standardelor europene, statele vecine având posibilitatea să beneficieze de multe facilități cu toate acestea, fără a avea acces la instituțiile Uniunii Europene.¹⁵⁸ Transpunerea legilor și reglementărilor Uniunii Europene în țările terțe se efectuează prin utilizarea diferitelor instrumente, dar vom evidenția doar două instrumente principale considerate a fi unele din cele mai eficiente: “Planurile de Acțiune” și “Acordurile de Asociere” care sunt negociate separat cu fiecare țară.

2.2 Rolul și importanța geostrategică a Federației Ruse ca și actor regional bogat în energie.

Analiza sectorului energetic rus din perspectivă tehnică și juridică

Gazul natural, petrolul și cărbunele sunt cele mai importante produse energetice tranzacționate pe piețele comerciale, care satisfac 20% din necesarul de energie în lume și de care depinde securitatea energetică și bunăstarea statelor. Datorită caracteristicilor fizice unice, transportul și stocarea gazelor naturale este mai dificil și costisitor decât a celorlalte produse, astfel, pe parcursul unei perioade îndelungate, transportul de gaze naturale a fost limitat în principal la conducte. Prin urmare, datorită acestui fapt, piața globală a gazelor a avut o structură regională statică. Comerțul internațional cu gaze naturale a crescut în ultimele două decenii doar până la 30% din producția globală, și asta în mare parte datorită noilor infrastructuri recente de Gaz Natural Lichefiat și a liberalizării piețelor de energie¹⁵⁹.

Federația Rusă este cel mai mare producător și exportator de gaze naturale la nivel mondial. Conform statisticilor Eurostat, în 2018 gazul rusec a înregistrat o cotă record de 41,5% pe piața europeană¹⁶⁰. Piața Federației Ruse este dominată de trei companii mari: Gazprom, Novatek și Rosneft. În timp ce compania Gazprom deține monopolul de stat pentru exportul gazelor naturale de prin conducte, aceasta trebuie să concureze cu celelalte două entități comerciale și să-și protejeze cota majoritară pe piața internă. Piața gazelor rusești are două caracteristici unice: reglementarea pârțitoare a prețurilor datorită subvenționării compensatoare a consumatorilor industriali și casnici și proprietatea Gazprom asupra Sistemul Unificat de Alimentare cu Gaz (SUAG). Mecanismul de stat de reglementare a prețurilor și alți factori duc la o tranziție treptată

¹⁵⁸ Sergiu Buscaneanu, ‘Republica Moldova and the EU in the European Neighbourhood Policy Context. Implementation of the EU-Republica Moldova Action Plan’, Chisinau, Republica Moldova, 2008 Disponibil: <http://www.e-democracy.md/files/realizarea-pauem-en.pdf> (consultat la data de 07.04.2017).

¹⁵⁹ Talipova, A., Parsegov, S., 2018. Evolution of natural gas business model with deregulation, financial instruments, technology solutions, and rising lng export. comparative study of projects inside the us and abroad. In: SPE Annual Technical Conference and Exhibition, pp. 24–26.

¹⁶⁰ Eurostat, 2019. “EU Imports of Energy Products - Recent Developments - Statistics Explained,” Eurostat, No. May 2019, pp. 1–13

a consumatorilor industriali, în regiuni extrem de profitabile, de la Gazprom la producători independenți. Această tranziție a erodat marja de profit a Gazprom și cota de piață internă de la 80% la 68% din 2010. În același timp, serviciul antimonopolist a încercat să încurajeze comerțul liber și apariția concurenței. Inițiativa a venit ca urmare a analizei reclamațiilor privind reglementarea inefficientă a companiei de stat pe piața internă, inclusiv opacitatea tarifului de transport, practicile de concurență neloială și modernizarea lentă a sistemului de conducte.¹⁶¹

Cercetând sectorul energetic rus, menționăm că acesta a fost suspus unui proces masiv de privatizare în anii 90, proces care și-a atins apogeul în 1996, când piața gazelor naturale a fost împărțită între mai multe companii private și Gazprom. La acel moment, Gazprom se considera a fi „doar sub control indirect de stat”¹⁶². Cu toate acestea, starea de lucruri s-a schimbat radical și sectorul energetic rus a devenit centralizat. Gazprom este cea mai mare companie energetică din Rusia care deține monopolul pe conductele de gaz. Cea mai importantă caracteristică a acestui gigant este faptul că statul deține 51% din cota sa, de aceea putem conchide că, în comparație cu sistemul energetic european, deținut în mare parte de companiile private, cel rus este naționalizat¹⁶³. Astfel, divizarea puterii între autoritățile statului și mediul privat în sectorul energetic rus este foarte limitată, aproape inexistentă.

Istoric, industria gazelor din Rusia a moștenit infrastructura centralizată de conducte de la Uniune Sovietică. În 1993 Gazprom a fost constituită ca și companie națională de stat care a preluat toate activele. În 1996, compania Gazprom Mezhhregiongaz, deținută integral de Gazprom, a preluat controlul și asupra întregului Sistem Unificat de Alimentare cu Gaz (SUAG). Decretul guvernamental nr. 1021 (Guvernul Federației Ruse, 2000), a instituit reglementarea guvernamentală a prețurilor gazelor naturale pentru toți producătorii, cu excepția Gazprom, care a deținut controlul conductelor. Conform Rezoluției Guvernului nr. 1021, orice producător rus de gaze naturale, care nu este afiliat Gazprom, este considerat ca fiind un producător independent. Rezoluția nr. 1021 din 29 decembrie 2000 a stabilit un mecanism de stabilire a prețurilor la gaz pentru Gazprom. Modificările la această rezoluție au devenit condiții preliminare pentru liberalizarea pieței și o trecere de la prețul reglementat pentru Gazprom la reglementarea tarifelor de transport pentru toți jucătorii (Guvernul Federației Ruse, 2002). În ciuda tuturor încercărilor declarate de creștere a concurenței, experții internaționali au fost de acord că nu există o reformă reală. Fondul Monetar Internațional (FMI) a recomandat îmbunătățirea guvernării tuturor

¹⁶¹ Aminam Talipova *, Sergei G. Parsegov, Pavel Tukpetov, *Russian gas exchange: A new indicator of market efficiency and competition or the instrument of monopolist?* Higher School of Economics, Texas A&M University, USA, Energy Policy 135, 2019, ISSN: 0301-4215.

¹⁶² Margarita M. Balmaceda, *op.cit.* p.39.

¹⁶³ Steven Woehrel, “Russian Energy Policy Towards Neighbouring Countries”, US Congress Research Service, September 2009. Disponibil la: <https://fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf> (consultat 25.05.2017).

monopolurilor „naturale” din Rusia, inclusiv Gazprom. Aceste recomandări includeau pregătirea planului de restructurare / privatizare, aplicarea reglementării tarifare și stimularea concurenței de piață (Odling-Smee, 2014).

La începutul anului 2000, experții FMI au concluzionat că singura acțiune semnificativă întreprinsă la acea vreme, a fost fuziunea între companiile de distribuție a gazelor naturale. Această decizie a dus la instituirea sistemului tarifelor de transport a gazelor naturale și la reglementarea prețurilor pentru monopolul gazelor naturale. Din 1998, guvernul și monopolurile infrastructurii nu au dorit să înceapă reformele structurale. Cu toate acestea, au fost întreprinse alte încercări de extindere a concurenței. În 2001, guvernul a modificat Decretul nr. 426 din iulie 1997, care permite dreptul de acces la SUAG în mod nediscriminatoriu, dar numai dacă Gazprom avea capacitate suplimentară în conductele sale (Guvernul Federației Ruse, 1997). Cu toate acestea, în realitate, Gazprom a oferit acces în regimul „primul venit”.

Industria gazelor naturale este o parte importantă a economiei ruse. În 2018 volumul total de producție a fost de 725 miliarde m³, un nivel record în ultimele două decenii. Rusia este liderul cu 245 miliarde m³ de gaz exportat în 2018. În ciuda tranzitului dificil și a disputelor contractuale, exportul către Uniunea Europeană reprezintă peste 90% din totalul exportului de gaze naturale. Acesta a crescut pentru al treilea an consecutiv și până în 2018 a ajuns în jur de 200 bcm. Pe piața internă, gazul natural este utilizat de gospodării pentru încălzire, de centrale electrice (peste 70% din totalul combustibililor consumați reprezintă gaz natural) și este utilizat în multe sectoare industriale, de exemplu, agricultură, metalurgie și producere chimică. Gazul reprezintă 52% din consumul total de energie al țării. Nu este de mirare de ce industria gazelor generează direct aproximativ 10% din PIB, iar exportul de gaze naturale este o parte substanțială a bugetului federal (cu alte surse de energie - aproape 50%). Prin urmare, industria gazelor este o țintă pentru reglementarea guvernamentală. Piața internă este divizată în segmente reglementate și nereglementate. Gazprom este singurul furnizor din segmentul reglementat și este responsabil pentru asigurarea aprovizionării pentru gospodării. Guvernul reglementează în întregime prețurile gazelor naturale pentru Gazprom și afiliații săi; tarifele pentru serviciile de transport prin SUAG pentru producătorii independenți; plăți suplimentare pentru distribuție.¹⁶⁴

Un alt subsector gigant al domeniului energetic din Rusia este sectorul energiei electrice care după caracteristicile sale și după schimbările în timp este un subiect de studiu la fel de interesant.

¹⁶⁴ Aminam Talipova *, Sergei G. Parsegov, Pavel Tukpetov, Russian gas exchange: A new indicator of market efficiency and competition or the instrument of monopolist? Higher School of Economics, Texas A&M University, USA, Energy Policy 135, 2019, ISSN: 0301-4215.

Sistemul energetic unificat al Rusiei se întinde în 69 de regiuni și este format din șapte sisteme de alimentare interconectate. Există linii de transmisie 220/500kV printre Sistemele Energetice Integrate (UPS). Infrastructura de rețea este relativ bine dezvoltată în UPS-ul central, fiind dens populat. UPS-urile estice și siberiene sunt mai puțin dezvoltate, și astfel UPS-ul estic operează de obicei separat de celelalte UPS-uri.¹⁶⁵

În 2017, energie electrică totală generată a fost de aproximativ 1060 000 GWh (Operator de sistem al UPS, 2018). Acesta este unul dintre cele mai înalte niveluri din 1991 încoace, dat fiind faptul că odată cu destrămarea URSS încetinirea producției industriale a dus la scăderea cererii de energie electrică și reducerea ofertei de electricitate. Capacitatea instalată de energie electrică a Rusiei este a cincea cea mai mare din lume după China, Statele Unite, India și Japonia. Capacitatea totală interconectată instalată în UPS a ajuns la 244GW până în 2017, centralele cu combustibil fosil reprezentând 58,6% (160,2 GW), hidroenergie pentru 17% (48 GW) și capacitatea nucleară pentru 18,7% (27,9 GW), relatează Ministerul Energia Federației Ruse în 2017. Centralele eoliene și solare ocupă o porțiune minoră (mai mică de 0,05%).

Piața electrică rusă este în prezent divizată în piața en gross și piața cu amănuntul, piața reglementată și cea liberalizată. Pe piața liberalizată, prețul energiei este determinat de fluctuațiile pieței.

În mai mult de două decenii ale reformei, industria energetică rusă a suferit modificări structurale radicale. Majoritatea etapelor de reformă planificate au fost realizate și au fost obținute rezultate substanțiale. Fără îndoială, realizarea majoră a reformei este suma imensă de investiții realizate în acest sector. Necesitatea investițiilor în infrastructura rețelelor și centralelor electrice din 2000 până în 2010 a fost estimată la 74 de miliarde de dolari. Important este că o parte substanțială a programului de investiții a fost acoperită de capitalul privat.

Creșterea competitivității pe piața energiei electrice în urma reformei este considerată drept un succes. După cum se poate observa, prețurile la energie reflectă mai bine elementele fundamentale ale cererii și ofertei decât, de exemplu, prețurile la gaz care rămân în mare parte sub controlul guvernului.

În 2018, guvernul rus a făcut un pas important și mult așteptat prin inițierea reformei sistemului de furnizare a căldurii. Noile reglementări ar trebui să contribuie la crearea unor reguli de piață mai transparente pentru a atrage investitori și a moderniza sistemul, oferind în același timp o reducere de prețuri pentru consumatorii rezidențiali. Procedurile de conectare la rețeaua de

¹⁶⁵ Ksenia Letovaa,*, Rui Yaob, Mikhail Davidsona,c, Ekaterina Afanasyevad, *A review of electricity markets and reforms in Russia*, Utilities Policy 53 (2018), p. 1

energie electrică au fost substanțial simplificate, ceea ce face ca industria electrică să fie sectorul din Rusia care să se plaseze în primele zece nominalizări ale ratingului Doing Business-2018 (comparativ cu 2015, când Rusia a fost doar pe locul 146 în procedurile de conectare la rețeaua de energie electrică).¹⁶⁶ Ministerul Energiei al FR elaborează reglementări care ar contribui la creșterea concurenței în regiunile îndepărtate de Est (în prezent are un singur producător de energie, iar tariful este subvenționat) cu scopul de a crea prețuri bazate pe tendințele de pe piețele străine din Orient. În ianuarie 2018, Guvernul rus a anunțat un nou program de investiții care vizează 76 GW din capacitatea termică actuală și va dura până în 2030.¹⁶⁷

Industria energiei din Rusia a trecut prin unul dintre cele mai ambițioase programe de reformă implementate vreodată în lume, însă rămâne de văzut dacă aceasta constituie și o bază pentru reformarea din punct de vedere economic a sistemului energetic rus.

În ceea ce privesc sursele de energie regenerabilă (SER), subliniem că acestea devin din ce în ce mai atractive pentru societate, factorii de decizie de toate nivelurile, actorii publici și cei privați, precum și alte părți interesate din întreaga lume. Experții internaționali punctează faptul că sursele de energie SER au avantaje substanțiale atât sociale cât și de mediu față de combustibilii fosili, deoarece economisesc resurse naturale, contribuie la decarbonizare și la reducerea poluării, având un impact mai mic și asupra erodării calității apei¹⁶⁸. Având în vedere rezultatele Conferinței ONU pentru schimbările climatice COP21 de la Paris, în cadrul căreia s-a adoptat un nou cadru legal pentru decarbonizare și anume Acordul de la Paris privind schimbările climatice, care a intrat în vigoare pe 4 noiembrie 2016, sursele alternative de energie au devenit o prioritate globală. Acordul a fost ratificat de 55 de state, cumulând cel puțin 55% din emisiile globale de gaze cu efect de seră¹⁶⁹. Prin urmare, omenirea se află într-un proces intens de transformare, unde energia regenerabilă ar putea deveni sursa principală de energie, iar acest lucru ar duce la diminuarea emisiilor de carbon.

Referindu-ne la situația energiei regenerabile în Federația Rusă, autorul Sidorovich menționează că anume Rusia, succesoarea de drept a Uniunii Sovietice, a fost printre pionierii dezvoltării timpurii a tehnologiilor de energie regenerabilă. Astfel, în 1930, Uniunea Sovietică a lansat o producție în serie a mai multor turbine eoliene la scară mică. În 1931 a fost începută construcția celei mai mari centrale eoliene în apropiere de Balaklava (Crimeea). Cu regret, acest

¹⁶⁶ Ministerul Energiei al Federației Ruse, Новости и события. Disponibil la: <https://minenergo.gov.ru/node/7759>

¹⁶⁷ <https://minenergo.gov.ru/node/4164>, (consultat la 19.12.2020).

¹⁶⁸ Tatiana A. Lanshina*, John A. "Skip" Laitner, Vladimir Y. Potashnikov, Vera A. Barinova, *The slow expansion of renewable energy in Russia: Competitiveness and regulation issues*, Energy Policy 120, 2018, p.1

¹⁶⁹ Consiliul European, Acordul de la Paris privind schimbările climatice, Disponibil la: <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/climate-change/timeline/>, (consultat 13.09.2019).

proiect a fost distrus în bătălia de la Sevastopol în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Poate fi la fel de interesant faptul că URSS a construit și unele dintre primele panourilor solare în nave spațiale. Prima navă spațială sovietică care a utilizat energia soarelui - Sputnik-3 - a intrat pe orbită în 1958.¹⁷⁰

Pe lângă cele menționate anterior, URSS a construit de timpuriu centrale electrice de producere a biogazului din lemn și deșeuri agricole. La fel de important este și faptul că în 1966, a fost construită prima centrală geotermică sovietică pe peninsula Kamchatka, și anume uzina Puzhetskaya. Inițial, capacitatea sa a fost de 5MW (MW), ulterior, în urma modernizărilor, centrala a ajuns la capacitatea de 12 MW. Cu toate acestea, odată cu începutul erei marilor centrale electrice din anii 1960 și 1970, URSS a pierdut interesul pentru energia regenerabilă în favoarea combustibililor fosili și a resurselor de energie nucleară, precum și a instalațiilor hidroenergetice pe scară largă¹⁷¹.

Cercetând poziția din ultimii ani a energiei regenerabile în mixtul de energie al Federației Ruse, conform analizei statistice mondiale BP, în 2015 Rusia a fost a cincea cea mai mare țară din lume producătoare de hidroelectricitate, iar energia hidroenergetică a reprezentat aproape 16,0% din totalul de energie electrică a țării¹⁷². Conform estimărilor BP, celelalte surse de energie regenerabile au avut o pondere neglijabilă de doar 0,05% din totalul de energie electrică. Pe de altă parte, conform Serviciului Federal de Statistică al Federației Ruse (Rosstat), regenerabilele, cu excepția instalațiilor hidroenergetice mari (peste 25 MW din capacitatea instalată) au reprezentat 0,19% din totalul de energie electrică în 2015,¹⁷³ diferența fiind însă nesemnificativă.

În urma cercetării realizate, menționăm că întregul sector energetic al Rusiei poate fi caracterizat ca fiind abundent în resurse de combustibili fosili, iar acest lucru rezultă într-o inerție economică. După cum a fost menționat anterior, Federația Rusă este cel mai mare exportator mondial de gaze naturale și unul dintre principalii exportatori de petrol brut. Pe parcursul unei perioade îndelungate de timp, Rusia obișnuia să primească venituri mari din aprovizionarea Europei cu petrol și gaze, astfel având posibilitatea de a oferi populației sale propria energie

¹⁷⁰ Sidorovich, V., 2015. *Mirovaya Energeticheskaya Revolyutsia (Global Energy Revolution)*. Alpina Publisher, Russia, pp. 208 (în rusă).

¹⁷¹ Sidorovich, V., 2015. *Mirovaya Energeticheskaya Revolyutsia (Global Energy Revolution)*. Alpina Publisher, Russia, pp. 208 (în rusă).

¹⁷² BP, 2016. *BP Statistical Review of World Energy*. Disponibil la: <<https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-worldenergy-2016-full-report.pdf>> (Consultat 20.02.2017).

¹⁷³ Rosstat, 2016. *Tekhnologicheskoe Razvitie Otrasei Ekonomiki (Technological Development of Industries)*, Moscow. Consultat la: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/economydevelopment/> (Consultat 22.01.2017).

termică și electrică la prețuri relativ ieftine¹⁷⁴. Din acest motiv, dezvoltarea sectorului energiei regenerabile nu a fost atractiv pentru investitorii ruși pentru o lungă perioadă de timp.

Analizând legislația energetică a Rusiei, subliniem că aceasta a făcut pași importanți pentru a-și contura politica națională a energiei regenerabile. Legea federală „Cu privire la energia electrică” din 26 martie 2003 nu a vizat inițial sectorul SER¹⁷⁵. În 2007, modificările aduse acestei legi au definit sursele de energie regenerabilă și au pus bazele introducerii schemelor de susținere a energiei regenerabile.¹⁷⁶ Aceste modificări și amendamentele care au urmat au avut în vedere două variante de promovare a RES: un tarif bazat pe primă și un sistem de sprijin bazat pe capacitate¹⁷⁷. Schema bazată pe capacități de producere este un model nou, adoptat în 2013 pentru a sprijini producerea de energie solară, eoliană și hidroenergetică de capacități mici¹⁷⁸. Aceste acte normative au ca și obiectiv susținerea sectorului de energie regenerabilă prin a-l face mai atractiv pentru investitori.

La fel ca și Uniunea Europeană, Rusia și-a stabilit obiective strategice pentru sectorul RES. Guvernul Rusiei a stabilit în Rezoluția din 8 ianuarie 2009 obiectivul ca până în 2020, ponderea energiei regenerabile (cu excepția energiei provenite de la centralele hidroenergetice de capacități mari) să fie de 4,5% din totalul de energie electrică produsă. Aceeași rezoluție prevedea că în 2010 energia electrică din surse regenerabile să constituie 1,5% din totalul de producție a energiei electrice, iar până în 2015 - 2,5%¹⁷⁹. Obiectivele pe termen scurt și mediu de 1,5% și respectiv 2,5%, au fost deja ratate. În anul 2015, Guvernul Rusiei a prelungit termenul limită pentru obiectivul pe termen lung (4,5%) până în 2024¹⁸⁰. Având în vedere că, în prezent, Rusia produce mai puțin de 0,5% de energie electrică din surse SER (excluzând energia hidroenergetică produsă de centrale cu capacitate mare), aceasta este o țintă destul de ambițioasă¹⁸¹.

După ce am cercetat resursele naturale ale Federației Ruse și piața internă de energie, cunoscând faptul că această țară este cel mai mare exportator de petrol și gaze naturale, ne

¹⁷⁴ Tatiana A. Lanshina*, John A. “Skip” Laitner, Vladimir Y. Potashnikov, Vera A. Barinova, op.cit. p. 602

¹⁷⁵ Russian Government, 2003. Federal Law of 26 March 2003 On Power Sector N 35-FZ

¹⁷⁶ Russian Government, 2007. Federal Law of 4 November 2007 On amendments of legislative acts of the Russian Federation N 250-FZ

¹⁷⁷ Russian Government, 2011. Federal Law of 6 December 2011 On amendments of legislative acts of the Russian Federation N 394-FZ

¹⁷⁸ Russian Government, 2013. Decree of 28 May 2013 “On the mechanism for the promotion of renewable energy on the wholesale power and capacity market” N 449.

¹⁷⁹ Russian Government, 2009. Resolution of 8 January 2009 On the main directions of the government policies in the sphere of energy efficiency of the power sector through RES use up to 2024 N 1-r.

¹⁸⁰ Russian Government, 2015b. Resolution of 28 July 2015 On the amendments to the Main directions for the state policy to improve energy efficiency in power sector on the basis of RES for the period of up to 2020 N 1472-r.

¹⁸¹ Russian Government, 2017b. Resolution of 28 February 2017 On amendments to the Resolution of 8 January 2009 N 1-r N 354-r.

propunem să studiem care sunt mijloacele de transmitere ale gazului și petrolului către beneficiarii finali.

Analizând exporturile de petrol ale Federației Ruse, în 2019 au fost exportate 267,5 milioane de tone (mt), înregistrându-se o creștere de aproximativ 2,7% față de anii precedenți, producția totală pe țară fiind de 560,8 mt.¹⁸² Astfel, împreună cu Arabia Saudită, Federația Rusă este cel mai mare producător de petrol. Aproximativ 90% din exporturi au fost gestionate de Transneft, operatorul național de conducte petroliere. Petrolul a fost exportat în principal prin cinci conducte în patru destinații principale: conducta Druzhba pentru vânzarea directă de petrol către rafinăriile europene; cele două conducte ale sistemului de conducte baltice (BPS-1 și BPS-2) pentru exporturi prin porturile rusești de pe coasta Baltică; conducta Novorossiysk pentru exporturi prin portul Novorossiysk din Marea Neagră; și conducta ESPO pentru vânzări pe piețele asiatice¹⁸³. În total, cele cinci conducte au avut o capacitate estimată de 270,5 mt – fiind suficiente pentru a gestiona toate exporturile de petrol rusec¹⁸⁴.

Capacități suplimentare de export pentru petrolul rusec se găsește sub forma rutelor de tranzit prin Ucraina, Kazahstan și Țările Baltice. Aceste căi de tranzit sunt suplimentare conductei Druzhba, care trece prin Belarus și Ucraina.

Pentru a aprecia utilitatea practică a acestor conducte, vom cerceta rezumatul anual al Ministerului Energiei din Rusia pentru sectorul petrolier. Acesta a evidențiat capacitatea excedentară din ce în ce mai mare a conductelor Transneft care transportă petrol în Europa. În special, exporturile prin Marea Neagră au fost în scădere. Transporturile prin conductele Baltice, cele prin BPS-1, au scăzut, de asemenea. În schimb, exporturile către Asia prin conducta ESPO au crescut rapid, iar conducta funcționează aproape la capacitate maximă¹⁸⁵.

Experții ruși afirmă că, capacitatea excedentară din Rusia pentru exportul de țiței ar putea fi un fenomen care să se extinde pe termen lung. Modul în care evoluează această capacitate excedentară va depinde de o serie de factori, cum ar fi construirea unor noi conducte planificate,

¹⁸² Neftgaz, 3a 2019 г. экспорт российской нефти вырос на 2,7%, Disponibil la: <https://neftegaz.ru/news/Trading/526720-za-2019-g-eksport-rossiyskoy-nefti-vyros-na-2-7/>, (consultat la 12.04.2020)

¹⁸³ Adnan Vatansever, Is Russia building too many pipelines? Explaining Russia's oil and gas export strategy, Energy Policy 108 (2017), p. 2, ISBN 0301-4215.

¹⁸⁴ Ibid

¹⁸⁵ Ministry of Energy of the Russian Federation website, 2015d. Zagruzka Osnovnykh Truboprovodnykh Marshrutov Eksporta Nefti v 2014 g. Consultat la: <http://minenergo.gov.ru/activity/oilgas/index.php?Print=Y>. (18.01.2016).

perspectivele dezvoltării sectorului petrolier din Rusia și tranzitul petrolului străin (în principal cel kazac).¹⁸⁶

Strategia energetică a Guvernului până în 2035 presupune că producția de petrol va rămâne la circa 550 mta, conform scenariului său de bază. De asemenea, strategia energetică include un scenariu conservator care prezice o scădere a producției de petrol până la 476 mt până în 2035. Capacitatea excedentară a Rusiei în rețeaua sa de export de petrol deschide posibilitatea creșterii livrărilor de tranzit de petrol în regiunea caspică. Acest scenariu poate fi posibil în cazul folosirii acestei căi pentru exporturile brute din Kazahstan. Cu toate acestea, un astfel de rezultat se bazează în primul rând pe intenția Kazahstanului de a utiliza rețeaua Transneft. În prezent, Kazahstanul beneficiază de mai multe opțiuni alternative de tranzit.

Înainte de a cerceta rutele de export ale gazelor naturale, concluzionăm că, capacitate excedentară din rețelele de export de petrol din Rusia este probabil să rămână, însă rutele sale de export vor fi afectate diferit. Diferențele geografice sunt susceptibile să devină mai accentuate. Există deja un contrast accentuat între rutele din Asia care operează la capacitate maximă și rutele subutilizate dinspre vest. Pe măsură ce exporturile asiatice continuă să crească, extinderea conductei ESPO va viza să răspundă acestei nevoi crescânde de o nouă capacitate. Dar, pe măsură ce petrolul este redirecționat către Asia, în mijlocul perspectivelor unei creșteri modeste a exporturilor totale de petrol, rutele occidentale pot fi martorii unei creșteri suplimentare a capacității excedentare¹⁸⁷.

În continuare, analizând rețelele de export ale gazelor naturale ruse notăm că în 2019, exporturile de gaze prin rețelele de conducte din Rusia au fost de 199,2 miliarde de metri cubi (bcm). Dintre acestea, spre piața europeană, turcă și chineză au fost direcționate 161,5 miliarde, în timp ce restul de 37,7 miliarde au fost vândute în fostele Republici Sovietice¹⁸⁸. Exporturile de gaze non-FSU din Rusia se transportă prin cinci rute de conducte, toate conducând în diferite părți ale Europei. Față de volumele efective exportate pe această piață, utilizarea capacității totale a rețelei de export de gaze din Rusia a rămas la 57%¹⁸⁹.

Cercetătoarea Mazneva afirmă că utilizarea de către Gazprom a principalelor sale conducte de export pare foarte inegală. Tendința majoră care a putut fi observată în ultimii ani a fost scăderea

¹⁸⁶ Transneft's investments plan for 2014–2020 calls for significant investments in internal pipelines in order to connect new fields and/or redirect oil flows from West Siberia towards ESPO pipeline. Major projects include Zapolyarnoe-Purpe-Samotlor pipeline (45 mta capacity), Kyumba-Taishet pipeline (15 mta capacity) (consultat 20.08.2015).

¹⁸⁷ Ibid

¹⁸⁸ Warsaw Institute, *Gazprom's Oil and Natural Gas Exports Fall Sharply*, Consultat la: <https://warsawinstitute.org/gazproms-oil-natural-gas-exports-fall-sharply/>, (disponibil la 20.09.2019).

¹⁸⁹ Naftogaz reports its network's import capacity from Russia at 288 bcm a year (Naftogaz Website, 2016b).

utilizării traseului care traversează Ucraina și într-o mai mică parte Republica Moldova, astfel, tranzitul de gaze a scăzut constant de la 137,1 mld/cm în 2004 la 62,4 mld/cm în 2014. Conducta relativ mică către Finlanda a funcționat, de asemenea, cu o capacitate de rezervă substanțială. În schimb, Gazprom a livrat gaze naturale la capacitatea sa maximă prin conducta Yamal-Europa prin Belarus. O altă rută de export importantă, conducta Blue Stream către Turcia, s-a apropiat și ea de exportarea la întreaga capacitate¹⁹⁰.

Începând cu 2016, pe agenda Gazprom au fost incluse patru conducte noi. Două dintre acestea sunt proiectate cu scopul de a oferi noi capacități pentru exporturile de gaze în Europa: conducta Nord Stream 2, care urmărește să dubleze capacitatea rutei Nord Stream 1, la 110 bcm, și conducta Turkish Stream cu capacitatea de 31,5. Gazprom anunță că livrările prin ambele conducte vor începe înainte de sfârșitul deceniului și vor atinge progresiv capacitatea maximă,¹⁹¹ cu toate acestea gazoductul Nord Stream 2 încă nu a fost finalizat din cauza opoziției unor țări din Uniunea Europeană. Gazoductul Turkish Stream a fost inaugurat pe 8 ianuarie 2020 în prezența președintelui Federației Ruse, Vladimir Putin, președintelui Republicii Turce, Recep Tayyip Erdogan, președintelui Republicii Sârbe, Aleksandar Vucic, prim-ministrului Bulgariei, Boyko Borissov și alți înalți demnitari. Turkish Stream traversează Marea Neagră, creând o legătură între sistemele de transport al gazelor din Rusia și Turcia. Conducta de gaz are două gazoducte cu o capacitate de producție combinată de 31,5 miliarde de metri cubi de gaz. Primul gazoduct va livra gaze către Turcia, în timp ce al doilea este destinat tranzitului de gaze către sudul și sud-estul Europei, traversând teritoriul turcesc¹⁹².

În ceea ce privește celelalte două conducte, Gazprom a anunțat intenția de a construi două conducte pentru piața chineză: Puterea Siberiei cu o capacitate de 38 mld/cm și cu o lungime de 5111 km și conducta Altai (cunoscută și sub numele de Puterea Siberiei 2), care ar aduce 50 de bcm suplimentari către China de Vest. Inaugurarea gazoductului Puterea Siberiei a avut loc pe 2 decembrie 2019. În continuare, Gazprom a demarat un studiu de fezabilitate pentru gazoductul Puterea Siberiei 2¹⁹³.

¹⁹⁰ Pipeline and Gas Journal, 2012. *Nord Stream Can't Restrict Other Suppliers*, vol. 239(5). Disponibil la: <http://www.pipelineandgasjournal.com/nord-stream-can%E2%80%99t-restrict-other-suppliers>. (Consultat 21.05.2016).

¹⁹¹ Mazneva, E., 2016. *Russia Pushing Ahead with Turkey Gas Link as Ties Improve*. Bloomberg. Disponibil la: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-09-03/russia-pushing-ahead-with-turkey-gas-link-as-ties-improve>. (Consultat 12.09.2016).

¹⁹² Gazprom, *TurkStream gas pipeline officially launched in grand ceremony*, Disponibil la: <https://www.gazprom.com/press/news/2020/january/article497324/?fbclid=IwAR1fHY-pGHcLCTtFERvIRmLwabLlq35L2WZWzZqWzWySS7oDAufmMtG4u8>, (Consultat 12.09.2018).

¹⁹³ Gazprom, *TurkStream gas pipeline officially launched in grand ceremony*, Disponibil la: https://www.gazprom.com/projects/power-of-siberia/?fbclid=IwAR3B7UpMmh4zVnIx8pXgxiKQilstAjHHe9Lex-P-9xFn_YKBO76EwnRsh44, (consultat 12.09.2020)

Astfel, după ce aceste patru conducte noi vor fi construite și operaționale la capacitatea maximă, capacitatea de export a conductelor din Rusia va crește până la 408,5 mld/cm, dintre care 340,5 mld/cm pentru piața Europeană și 88 mld/cm pentru piața Chineză. Rusia și-ar putea mări capacitate de export prin extinderea vânzărilor de gaze LNG. Potrivit datelor colectate, există cinci proiecte de LNG planificate și unul în construcție. Direcționând în principal piața asiatică, aceste proiecte propuse au o capacitate estimată de aproximativ 90 mld/cm¹⁹⁴.

Subliniem că deosebire de sectorul petrolier, sectorul gazului rusesc nu se confruntă cu o provocare semnificativă, ceea ce face posibilă extinderea producției și a exporturilor pe termen lung.

Strategia Energetică Rusă 2035 prognozează creșterea producției de gaz la 723 miliarde m³ în 2020 și o creștere și mai mare, până la 885 miliarde m³ până în 2035. Strategia energetică proiectează creșterea exporturilor de gaze naturale la 244 miliarde m³ în 2020 și 317 miliarde m³ până în 2035. Chiar dacă scenariul său conservator este mai puțin ambițios, acesta oricum prevede o creștere a exporturilor până la 282 miliarde m³ până în 2035.

Strategia energetică a Federației Ruse față de țările din vecinătatea vestică.

Din punctul de vedere al Federației Ruse, conceptul de securitate energetică mai este legat de necesitatea asigurării securității cererii și reprezintă o pârghie geopolitică prin care această putere își menține influențele în regiune și mai ales în spațiul post-sovietic. Vânzarea unor volume mari de resurse energetice (în principal gaz și petrol) către statele membre ale Uniunii Europene și cele din Parteneriatul Estic nu a fost niciodată un proces limitat doar la aspecte comerciale și economice.

Un exemplu de utilizare în scopuri geopolitice a proceselor comerciale de către gigantul rus Gazprom este așa-numita „repartizare a pieței”, adică vânzarea de gaze naturale către diferite țări la prețuri diferite. Aducem ca exemplu Ucraina și Statele Baltice, care au achiziționat gazul de la Gazprom la prețuri considerabil mai mari decât Germania și alte țări din Europa de Vest, în ciuda distanțelor de transport mai lungi către cele din urmă. Înainte de 2014, conform unui acord de închiriere pe termen lung cu Ucraina (valabil până în 2042), Rusia și-a situat baza militară navală din Marea Neagră în Sevastopol (Crimeea), în schimbul unei „reduceri” de 100 USD pentru o mie de metri cubi de gaz. În ciuda acestei reduceri, prețul gazului rus vândut Ucrainei a fost

¹⁹⁴ US EIA, *Russia—International Energy Data and Analysis*. Disponibil la: <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?Iso=RUS>, (10.09.2016).

printre cele mai ridicate din lume, fără nici un mijloc realist pentru guvernul ucrainean să se opună acestei stări de fapt¹⁹⁵.

Introducerea clauzelor contractuale de „preluare sau plată” (țările consumatoare din UE sunt obligate să plătească chiar și pentru volumele neutilizate de gaz livrat) de către Gazprom în contractele de furnizare pe termen lung, pot fi considerate ca și o pârghie geopolitică prin care Federația Rusă pune în dificultate Uniunea Europeană, demonstrându-i fragilitatea și dependența, astfel încât își asigură un nivel ridicat al veniturilor din export, cruciale pentru echilibrarea bugetului de stat rus.

Însă, printr-o integrare eficientă a pieței interne a energiei, statele membre ale Uniunii Europene au reușit să elimine treptat „clauzele de destinație” (interdicția de a re-vinde volumele de gaz neutilizate către terți, odată ce factura este plătită) din contractele pe termen lung cu Gazprom. Prin aceste dispoziții cuprinse în contractele de furnizare pe termen lung, Rusia are ca scop menținerea și chiar aprofundarea dependenței Europei de aprovizionarea cu energie din Rusia. Cu toate acestea, în câțiva ani, aceste dispoziții s-au îndreptat împotriva Gazprom și au contribuit la scăderea semnificativă a „influenței gazelor naturale” ruse asupra vecinilor săi, în special asupra Ucrainei. Astfel, în contextul crizei economice și a stagnării industriale în mai multe state membre ale Uniunii Europene, cererea de gaz rusesc a scăzut semnificativ, generând un surplus de gaz, în special în Germania. O serie de noi stații de compresie construite pe porțiuni ale UE ale conductelor de gaz au permis inversarea fluxurilor dinspre vest spre est. Primele miliarde de metri cubi de gaz „german” au fost vândute de gigantul energetic german RWE direct în Ucraina în noiembrie 2012, cu un an înainte de începerea Euromaidanului la Kiev. În urma protestelor insistente ale Gazprom față de aceste noi practici, RWE a susținut că, după ce prețul negociat a fost plătit furnizorului, acesta poate decide desinestător cum să utilizeze acest gaz¹⁹⁶.

În următorii câțiva ani, alte interconexiuni cu flux invers din Ungaria, Slovacia și Polonia au permis Ucrainei să diminueze drastic volumul de gaze importate din Rusia, de la 45 bcm în 2011 la 6 bcm în 2015¹⁹⁷ și la 0 în 2016. În 2012 Comisia Europeană a lansat un caz anti-concurență împotriva Gazprom, pe baza unor practici de partajare a pieței (diferența prețurilor între țări, care nu se bazează pe diferențele realiste ale pieței fiscale), bariere artificiale pentru diversificarea

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Dorin Dusciac et al, *op. cit.*, pp. 251-268.

¹⁹⁷ Frank Umbach, ‘Ukraine’s energy security and energy foreign policies on the way to Europe’, *op. cit.*, pp.11-13.

ofertei (prin împiedicarea terților de a utiliza conductele sale), și indexarea învechită a prețurilor la petrol și gaze naturale¹⁹⁸.

Dimensiunea energetică a evoluțiilor geopolitice în relațiile Ruso-Ucrainene din 2014 este adesea neglijată de observatorii politici. În ciuda acestui fapt, argumentele energetice formează o „față ascunsă”, explicând o mare parte din acțiunile Rusiei în regiune și ambiția sa pe termen lung de a continua să joace un rol decisiv pe tărâmul energetic al continentului european. Strategia Ucrainei din 2013 cu privire la securitatea energetică, prevedea extragerea gazului din rezervele de gaze off-shore din Crimeea și utilizarea cărbunelui din minele din estul Ucrainei, ca modalități de a reduce dependența țării de aprovizionarea externă. După conflictul din 2014 care s-a soldat cu ocuparea Crimeii de către ruși (rezerve estimate de gaz de 4 - 13 trilioane de metri cubi de gaz, unul dintre cele mai mari parcuri de energie solară din Europa și potențial imens de energie eoliană) și transformarea regiunilor estice ale Ucrainei (unde sunt situate marile mine de cărbune) într-o zonă de „conflict internaționalizat” au împiedicat aplicabilitatea acestor prevederi din strategia energetică¹⁹⁹. Filiala din Crimeea a operatorului național ucrainean de gaz NaftoGaz, Chornomor NafotGaz a fost rapid încorporată în gigantul Gazprom. Pe de altă parte, în aceeași perioadă Ucraina a semnat capitolele economice ale Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană și s-a angajat să transpună în legislația națională Pachetul Energetic III. Aceste noi circumstanțe de fapt au declanșat o serie de reforme fundamentale ale sectorului energetic al acestei țări. De asemenea, considerăm necesar să menționăm faptul că, contractul între Rusia și Ucraina prevedea o clauză specială, pe care Kievul a ratat-o astfel, fiind pierdută posibilitatea de a opera cu norme și prevederi de drept internațional.

Politicile discriminatorii de stabilire a prețurilor și piruetele „diplomației de conductă” sunt departe de a fi limitele strategiei „divide și cucerește” a Kremlinului față de Europa. Pentru a menține controlul asupra conductelor de tranzit, precum și pentru a avea acces sigur la resursele caspice, Rusia și-a „economizat” politica externă și a utilizat energia ca pe o pârghie²⁰⁰ prin care își poate impune autoritatea: fie prin vânzarea de gaz subvenționat în țările sărace energetic și/sau prin posedarea rutelor de tranzit și transport în țările bogate în energie.²⁰¹ Astfel, în ultimele decenii,

¹⁹⁸ Frank Umbach, ‘Energy: Russia’s gamble over Crimea could deliver major energy rewards and influence’, *GIS: Geopolitical information service*, 23 June 2014, p.2.

¹⁹⁹ Frank Umbach, ‘Ukraine’s energy security and energy foreign policies on the way to Europe’, *op. cit.*, pp.11-13.

²⁰⁰ Maria Raquel Freire, ‘Russia’s Energy Politics in Eurasia: Empowerment or Entrapment’ in R. Kanet and M. Freire, *Competing for influence: The EU and Russia in Post-Soviet Eurasia*, Dordrecht, 2012, p. 13, ISSN 1647-0737.

²⁰¹ Heidi Kjaernet, ‘Azerbaijani-Russian relations and the economization of foreign policy’ in: I. Overland et. Al. *Caspian Energy Politics: Azerbaijan, Kazahstan and Turkmenistan*, Routledge, New York, 2010, p. 151

Gazprom a început să achiziționeze și / sau să controleze infrastructura de energie critică (în special gaz) în statele membre ale Uniunii Europene și în cele din țările post-sovietice²⁰².

„În decursul anilor 1990 și 2000, Gazprom a obținut controlul asupra mai multor conducte strategice de export și a spațiilor de depozitare, fie prin achiziționarea directă a acestora, sau prin crearea de societăți mixte²⁰³”. Aducem un exemplu elocvent din 2005, când Gazprom a condiționat Georgia, fie să plătească un preț mult mai mare pentru gazul rusesc, fie să își vândă rețelele de energie, astfel, ilustrându-se modul în care energia este utilizată ca și instrument de presiune. Armenia este un alt stat care a fost obligat indirect să vândă o parte din infrastructura sa energetică în schimbul menținerii prețului subvenționat pentru gazele naturale. De atunci, Gazprom deține conducta Iraniană-Armenească, împiedicând Armenia să utilizeze acest gazoduct ca pe o sursă independentă de tranzit, prin intermediul căreia Rusia ar putea fi ocolită. În ceea ce privește structura pieței de gaze naturale din Republica Moldova, Gazprom²⁰⁴ deține direct 51%, plus 13% indirect (prin intermediul autorităților separatiste) acțiuni din Moldovagaz, o companie monopolistă integrată pe verticală, care sabotează punerea în aplicare a Directivei privind gazele naturale din cel de al trei-lea pachet energetic și care contestă în fața Curții cele mai importante decizii ale Autorității Naționale de Reglementare.

Potențialele implicații pe termen lung, atât geopolitice cât și strategice, sunt încă neglijate pe larg de factorii de decizie europeni. Cu toate acestea, Rusia este conștientă că „concuranța pe piața europeană a gazelor va crește. În acest context, exporturile către regiunea Asia-Pacific, în principal China, Japonia și Republica Coreea vor crește”²⁰⁵, considerăm însă că noile piețe nu vor compensa stagnarea pieței energetice a Uniunii Europene.

Noua situație geopolitică din Europa de Est, în contextul evoluțiilor din 2014, impune Federația Rusă să caute noi modalități de a asigura securitatea cererii și transportul resurselor energetice către partenerii occidentali, în special având ca și obiectiv ocolirea Ucrainei. Cu toate acestea, chiar dacă notăm o scădere semnificativă a volumelor tranzitate prin sectorul de conducte de gaze ucrainean în ultimul deceniu, Ucraina își va păstra în continuare statutul de tranzit pentru exporturile de gaz rusesc către Uniunea Europeană până și după 2019, așa cum a fost convenit în cadrul Summit-ului Consiliului European organizat în primăvara anului 2015. Acest lucru va

²⁰² Ibid.

²⁰³ Margarita M. Balmaceda, *The Politics of Energy Dependency, Ukraine, Belarus and Lithuania between domestic oligarchs and Russian pressure*, University of Toronto, Toronto, Canada, 2013, p.39, ISBN 9781442695795.

²⁰⁴ European Bank for Reconstruction and Development, *Republica Moldova Country Profile*, EBRD, Republica Moldova, p.159. Disponibil la: <http://www.ebrd.com/downloads/legal/irc/countries/Republica Moldova.pdf> (consultat on 25.05.2017).

²⁰⁵ Sussane Oxenstierna and Veli-Pekka Tynkkynen, *Russian Energy and Security up to 2030*, Routledge, New York, USA, 2014, p.22, ISBN 9781138204232.

permite părții ucrainene să acumuleze, cel puțin parțial, venituri din tranzitul gazelor naturale. În vara aceluiași an, Rusia a declarat începerea negocierilor cu Ucraina pentru o prelungire a contractelor de tranzit cu cel puțin câțiva ani, în ciuda declarațiilor anterioare privind „lipsa de interes” a Gazprom-ului în colaborarea viitoare cu Ucraina ca țară de tranzit pentru gazul rusesc. Contractul semnat în 2015 a expirat la data de 31 decembrie 2019, cele două părți negociind un nou acord anual.

Pentru a-și atinge obiectivul de a-și securiza tranzitul gazelor naturale, Federația Rusă a accelerat dezvoltarea mai multor proiecte de infrastructură mari, cum ar fi: construirea a două conducte prin Marea Baltică (Nord Stream 1 și 2), Altai, South Stream și finisarea construcției gazoductului Turkish Stream în noiembrie 2018, care traversează Marea Neagră, transportând gazul rusesc în Turcia, iar apoi în Italia și Grecia, pentru a ocoli Ucraina, România și Bulgaria.

În concluzie notăm faptul că, în ceea ce privește spațiul post-sovietic, Rusia are o înțelegere foarte specifică despre „Țările din vecinătate”, care se doresc să rămână sub „sfera de influență” a Moscovei²⁰⁶. Astfel, transpunerea acquis-ului energetic prin instrumentele europene PEV și PNAA este considerată de către Kremlin ca o amenințare pentru zona care prezintă un interes vital din punct de vedere geopolitic, economic și comercial²⁰⁷. După cum am menționat anterior, Rusia reacționează la politica Uniunii Europene prin mijloace precum: achiziționarea infrastructurii de tranzit, negocierea acordurilor bilaterale cu statele membre ale Uniunii Europene, semnarea cu producătorii caspici a unor acorduri pe termen lung pentru controlul exporturilor lor și, prin opoziție, semnarea contractelor pe termen scurt cu țările sărace în energie, spre exemplu cu Republica Moldova, asupra căreia poate exercita presiuni de fiecare dată când contractul urmează a fi renegociat și prelungit²⁰⁸, sau chiar dezvoltarea a noi proiecte energetice, cum ar fi North Stream II, South Stream, Turkish Stream și altele.

Concluzie la Capitolul II

În urma cercetării efectuate, putem conchide că Uniunea Europeană susține atât țările din parteneriatul Estic, cât și cele din regiunea Baltică prin proiecte economice, suport tehnic, grupuri de lucru la nivel înalt și alte instrumente politice menite să sporească securitatea energetică regională. Pentru realizarea obiectivelor propuse de Uniunea Europeană și anume crearea pieței

²⁰⁶ Syuzanna Vasilyan, “A Cacophony: The EU’s Security Policy Towards the South Caucasus”, in K. Henderson and C. Waeber, *The Black Sea Region and EU Policy. The challenge of Divergent Agendas*, Ashagate, 2010, p.91, ISBN 9781409412014.

²⁰⁷ Frank Umbach, “Energy Security in Eurasia: Clashing interests” in A. Dellecker and T. Gomart, *Russian Energy Security and Foreign Policy*, Routledge, New York, 2011, p. 36, ISBN 9780203816738.

²⁰⁸ Rise Republica Moldova, *Gazprom empire in Republica Moldova*, Disponibil la: <https://www.rise.md/english/confidential-contract-gazprom-empire-in-Republica Moldova/> (consultat 26.05.2017).

unice, liberalizate de energie europeană și menținerea poziției de lider în lupta cu schimbările climatice, Uniunea Europeană a adoptat pachetul energetic III și IV, numit „Energie curată pentru toți europenii”. Cooperarea regională este unul dintre instrumentele principale prin intermediul căruia Statele Membre și cele din vecinătate pot implementa proiecte comune de infrastructură energetică.

Strategia de securitate energetică a Uniunii Europene în raport cu țările din Europa de Est se manifestă prin transpunerea directă, transparentă și eficientă a procedurilor, directivelor și regulamentelor Uniunii Europene în statele din afara granițelor sale. Implementarea prevederilor de drept incluse în Al Treilea Pachet Energetic de către părțile contractante ale Comunității Energetice va suporta o serie de consecințe previzibile asupra sectorului energetic și situației economice generale a acestor țări. Separarea funcțională a operatorilor de energie, liberalizarea pieței energetice și integrarea ulterioară în piața energetică Europeană va crea un set adecvat de condiții capabile să atragă investiții considerabile din străinătate în economia națională. Modernizarea infrastructurii energetice rezultată va duce la o scădere a tarifelor utilizatorului final și va stimula dezvoltarea energiilor regenerabile. Modificarea graduală a mixtului de energie și sporirea măsurilor de eficiență energetică vor contribui la realizarea cu succes a tranziției către o energie curată și la îmbunătățirea indicatorilor de mediu ai acestor țări. În ansamblu, un mediu de afaceri previzibil combinat cu o legislație armonioasă în concordanță cu legislația energetică a Uniunii Europene va asigura în mod eficient o securitate energetică ridicată și va permite o stabilizare politică a regiunii date.

Pe de altă parte, Rusia este un vecin estic influent, bogat în resurse energetice care asigură livrări de gaze naturale, petrol și alte produse energetice în proporții de 94% din totalurile sale de exporturi către Uniunea Europeană și fostele state CSI, ceea ce reprezintă aproximativ 40% din totalul de energie consumată de Uniunea Europeană, iar pentru unele din fostele țări CSI, procentul gazului rus consumat intern poate ajunge și la 99%. Aceste tranzacții economice reprezintă un câștig reciproc pentru ambele părți, Rusia suplinindu-și bugetul național cu aproximativ 50%, iar Uniunea Europeană își asigură o sursă de energie relativ stabilă și mai apropiată din punct de vedere geografic.

În urma analizei făcute a sistemului energetic rus, am constatat că, în comparație cu piața gazelor naturale ale Uniunii Europene, cea a Federației Ruse nu este liberalizată, concurența fiind aproape inexistentă. În schimb, piața energiei electrice deși este una gigantă, a cunoscut schimbări structurale radicale, devenind unul dintre cele mai competitive sectoare economice ale Federației Ruse. Cercetând ponderea energiei regenerabile în mixtul energetic rus, vedem că sectorul hidro este foarte dezvoltat în Rusia, reprezentând 18% din totalul de electricitate, alte surse de energie regenerabilă sunt însă foarte slab dezvoltate.

Federația Rusă tinde să își asigure securitatea cererii, fără a ține cont de libertățile economice a țărilor vecine. Acest lucru duce la o serie de conflicte geopolitice care generează o presiune politică severă în țările din regiunea Europei de Est. Ignorarea regulilor de conduită în afacerile internaționale, aduce deseori rezultate opuse expectanțelor. Prin urmare, în ciuda câștigurilor economice aparente ce au urmat după obținerea Crimeei în 2014 (controlul asupra unor surse mari de gaze off shore), Rusia pierde parteneriatul Ucrainei în exportul de gaze naturale. Astfel, din punctul de vedere a dreptului internațional, participăm la încălcarea în cazul Crimeii de către Rusia a dreptului de ocupație prin „naționalizarea” resurselor energetice ce aparțin de jure Ucrainei. Având în vedere precedentul ucrainean, o serie de alte țări europene și-au propus să-și diminueze considerabil dependența de energia provenită din Rusia, înțelegând importanța de nu fi dependente de Rusia în conflictul în care aceasta are statut de Putere Ocupantă și față de care sunt impuse sancțiuni, în special contramăsuri conform prevederilor dreptului răspunderii internaționale. Prin încălcarea prevederilor dreptului de ocupație sunt afectate nu doar interesele ale statului, dar și cele private ale persoanelor fizice și juridice, fapt ce contravine expres normelor Dreptului Internațional. Or, proprietatea privată nu poate fi schimbată în interesul Puterii Ocupante doar din motiv că nu susții noua guvernare, cel puțin asta prevede dreptul de ocupație.

Pe de altă parte, pentru a ocoli Ucraina, FR construiește gazoducte noi, cum ar fi Nord Stream II. Aceste proiecte economice necesită însă investiții foarte mari și eforturi considerabile din partea Rusiei și a aliaților săi, lovindu-se de opoziția unui număr important de State Membre ale Uniunii Europene.

Pentru ca țările din Uniunea Europeană și din Europa de Est să-și sporească securitatea energetică și să-și reducă dependența față de o singură sursă de energie, este necesar să fie întreprinse câteva acțiuni concrete. Privind printr-o perspectivă de durată scurtă și medie, unificarea comună a resurselor de gaz din Uniunea Europeană printr-un acord internațional ar putea să combată politica de prețuri instabile ale furnizorilor externi de gaze naturale. Crearea unei asemenea rezerve comune de gaz ar pune Federația Rusă în dificultatea de a justifica prețurile variate față de același cumpărător. O altă măsură care ar trebui să fie luată în calcul este o viziune comună europeană care ar da naștere la strategii naționale privind infrastructura critică a energiei care trebuie în mod imperativ să rămână sub controlul autorităților naționale ale Statelor Membre ale Uniunii Europene și ale țărilor din vecinătatea sa. Mai mult decât atât, este necesar să se ajungă la consensul participării statelor Uniunii Europene în finanțarea proiectelor majore de infrastructură energetică, în special în țările din vecinătate. Privind printr-o perspectivă de lungă durată, Uniunea Europeană ar trebui să includă statele vecine în efortul de a formula poziții comune și de a avea o singură voce în raport cu furnizorii externi de energie, printre care și Rusia, care s-a dovedit a fi de departe un actor imprevizibil din punct de vedere economic și politic.

III. Evoluția sistemului energetic al Republicii Moldova, României și al Ucrainei din punct de vedere juridic și tehnic

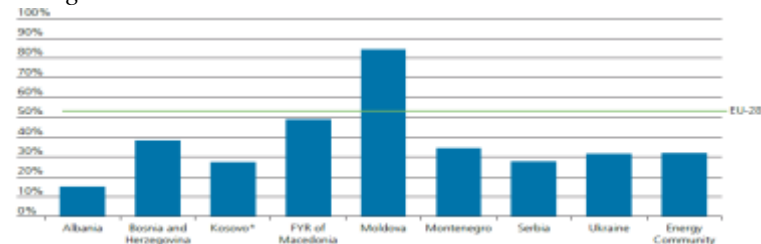
3.1 Caracteristicile generale ale sistemelor energetice din Republica Moldova, România și Ucraina.

Evoluția sectorului energetic al Republicii Moldova

Sectorul energetic al Republicii Moldova este dependent de energia de import în proporții de 100% în ceea ce ține de gazele naturale și 75%-80%²⁰⁹ de energie electrică (partea dreaptă a Nistrului), restul de 25%-20% fiind asigurate de către Centrala Electrică Termoficare Nr.2 din Chișinău, Centrala Electrică de Termoficare Nord din Bălți, Nodul Hidroenergetic Costești și alte surse de energie în proporții nesemnificative, printre care și sursele de producere a energiei regenerabile.²¹⁰ Este important de menționat că Centrala termoelectrică de la Cuciurgani este cel mai mare producător de energie electrică din Republica Moldova, fiind situată în partea stângă a Nistrului, teritoriu controlat până în prezent de autoritățile separatiste din așa numita “regiune transnistreană”. Prin urmare, energia electrică pe care Chișinăul o procură de la Tiraspol este considerată energie de import, provenind dintr-un teritoriu ce nu se află sub autoritatea guvernului central iar achiziția de energie se realizează în USD și nu în moneda națională.

În comparație cu celelalte Părți Contractante ale Comunității Energetice, Republica Moldova înregistrează cea mai înaltă rată de dependență de importul de energie electrică fiind urmată de Macedonia, Bosnia și Herțegovina. Prin urmare, fiabilitatea și durabilitatea sectorului energetic moldovenesc depind de capacitatea autorităților publice de a diversifica sursele de energie electrică și gaze naturale precum și de a stabili un tarif echitabil la energie care ar fi atractiv pentru investitorii autohtoni și cei internaționali în vederea dezvoltării producției locale de energie.

Graficul 3.1. Rata de dependență de importul de energie electrică a Părților Contractante ale Comunității Energetice

Sursa: Secretariatul Comunității Energetice²¹¹

²⁰⁹ Energy Community Secretariat, Energy Sector overview, Energy Community Secretariat, Vienna, Austria. Disponibil la: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Overview (consultat 03.04.2017).

²¹⁰ Moldelectrica, *Surse de energie*, Consultat la: http://www.moldelectrica.md/ro/electricity/energy_sources, (consultat 12.09.2020).

²¹¹ Energy Community, *opt. cit.*

Un grad ridicat de dependență față de importurile de energie caracterizează multe state ale lumii care au rate de dependență superioare Republicii Moldova, printre care țări foarte dezvoltate cum ar fi Japonia, sau Singapore, iar în UE Malta, Cipru sau Luxemburg. Ceea ce diferențiază aceste țări de Republica Moldova, multitudinea opțiunilor de import, respectiv numărul limitat de alternative pe care le are Republica Moldova atât în importul de gaze naturale cât și în importul de energie electrică. Ca factor agravant, ce contribuie suplimentar la un nivel redus de siguranță în aprovizionarea cu energie, Republica Moldova depinde de un număr limitat de rute de aprovizionare, ce o fac vulnerabilă la conflicte regionale, cum ar fi cel dintre Ucraina și Federația Rusă. Potrivit Indexului publicat de către Consiliul Mondial al Energiei „Energy Trilemma Index”²¹² 2016, Republica Moldova s-a clasat pe locul 92 din 125²¹³, pe când în 2015, țara a înregistrat unul dintre cele mai negative scoruri deținând poziția 127 din 130. În urma eforturilor de diversificare a surselor și rutelor, poziția Republicii Moldova s-a îmbunătățit în 2019, ocupând locul 107 din 128 de țări analizate. Acest rezultat negativ se datorează faptului că Republica Moldova importă gaz natural în proporții de 99% din Federația Rusă și numai 1% este procurat din sursa adiacentă care este România. Folosirea unei singure surse majore de import care este transportat prin intermediul conductelor de gaz care tranzitează Ucraina (reprezintă o sursă de vulnerabilitate sporită, dat fiind faptul că autoritățile de la Moscova și-au exprimat intenția directă de a exporta gaz către Uniunea Europeană prin alte rute cum ar fi: North Stream II, South Stream (proiect abandonat), Turkish Stream având drept obiectiv să ocolească Ucraina²¹⁴.

Diversificarea surselor de energie și a rutelor de aprovizionare

Începând cu anul 2010, diversificarea surselor de energie a devenit principala preocupare a guvernului de la Chișinău în prim plan fiind puse interconectările energetice cu Uniunea Europeană. Astfel, punctul 3 din Strategia Energetică a Republicii Moldova până în anul 2030²¹⁵ prevede că „Conexiunea reversibilă a sistemului de transport de gaze naturale cu sistemul magistralelor de transport al gazelor naturale din Uniunea Europeană care va fi finalizată în 2013, va oferi alternative de aprovizionare în situații de urgență și va contribui la realizarea obiectivului strategic pe termen lung, care constă în beneficierea de conexiunile existente (cu Ungaria), în construcție (cu Bulgaria) și planificate (cu Serbia1) ale României.”²¹⁶ Ca rezultat,

²¹² <https://trilemma.worldenergy.org/>

²¹³ World Energy Council, *op. cit.*, p.11.

²¹⁴ Margarita M. Balmaceda, *op. cit.*, p. 38.

²¹⁵ Hotărârea de Guvern Nr.102 din 8 februarie 2013 cu privire la aprobarea cu privire la Strategia energetică a Republicii Moldova până în anul 2030

²¹⁶ Guvernul Republicii Moldova, HOTĂRÎRE Nr. 102 din 05.02.2013 cu privire la Strategia energetică a Republicii Moldova până în anul 2030, Disponibil la: <http://lex.justice.md/md/346670/>, (consultat 22.03.2020).

proiectarea și construirea interconexiunii Iași-Ungheni dintre România și Republica Moldova a fost finalizată în august 2014, gazoductul care transportă gaz european devenind operațional în martie 2015, având o lungime de 43 km și o capacitate de 1,5bcm/an. Cu toate acestea, cele două părți (Republica Moldova și România) au realizat prin această interconexiune doar prima fază a proiectului, respectiv, Republica Moldova având posibilitatea să procure doar 1 mil. metri cubi de gaz pe an datorită capacității limitate a rețelelor de transport de gaze atât din România, în amonte de Iași, cât și din Republica Moldova, în aval de Ungheni. România și Republica Moldova s-au angajat ca până în 2020 să-și îndeplinească acordul bilateral energetic și anume: partea română să consolideze rețeaua în regiunea estică a țării cu două conducte în lungime totală de 163 km (Onești – Gherăiești – Lețcani) și două stații de compresoare, iar omologii moldoveni urmau să construiască o prelungire a gazoductului de 120 km pe direcția Ungheni-Chișinău, care a fost calificat de către guvernul de la Chișinău drept „proiect de importanță națională în domeniul gazelor naționale”²¹⁷, fiind emisă și o lege specială în acest sens - Lege nr. 105 din 09-06-2017 privind declararea utilității publice pentru lucrările de interes național de construcție a conductei de transport gaze naturale pe direcția Ungheni – Chișinău.

Construcția gazoductului pe teritoriul Republicii Moldova a fost inițial asigurată cu o finanțare nerambursabilă de 10 milioane de euro de la Comisia Europeană și două împrumuturi de 41,5 milioane de euro de la BEI și BERD. Acordurile de parteneriat cu băncile internaționale au fost semnate la 19 decembrie 2016 și au fost adoptate în luna iulie 2017 de către parlamentul național. Ulterior, în 2017 Guvernul Republicii Moldova a modificat strategia de finanțare a gazoductului Ungheni – Chișinău, iar în decembrie 2017 Agenția Proprietății Publice a lansat procesul de privatizare a companiei VestMoldTransgaz, companie de stat ce deținea în proprietate partea moldovenească a interconectorului Iași – Ungheni. Licitația a fost câștigată de operatorul de transport gaze din România Transgaz, care s-a angajat să construiască extinderea gazoductului pe direcția Ungheni - Chișinău în 23 luni de la intrarea în efectivitate a contractului de privatizare²¹⁸. Astfel, în 2020 a fost finisată construcția gazoductului Iași-Ungheni-Chișinău având o capacitate de transport de 1,5 milioane de metri cubi pe tronsonul din Republica Moldova. Capacitatea ulterioară a acestuia a fost crescută de 4,6 ori. Cu toate acestea, gazoductul nu a fost

²¹⁷ Deschide, Disponibil la: <https://deschide.md/ro/stiri/economic/15162/Republica-Moldova-va-%C3%AEmprumuta-82-mln-euro-pentru-gazoductul-Ungheni-Chi%C8%99in%C4%83u.htm>, (consultat la 12.03.2020)

²¹⁸ Agora, *Transgaz România a câștigat licitația de privatizare a Vestmoldtransgaz*, Disponibil la: https://agora.md/stiri/42671/transgaz-romania-a-castigat-licitatia-de-privatizare-a-vestmoldtransgaz?fb_comment_id=2357950790897506_2358003507558901, (consultat la 12.03.2018).

încă finalizat pe partea României, însă partenerii români au promis finalizarea acestuia până la sfârșitul anului 2021.

Înaltul Consilier al Uniunii Europene pe Politici Energetice pentru Republica Moldova, dl. Alexandru Săndulescu și-a exprimat convingerea că după ce gazoductul va fi operabil la capacitatea maximă, acesta ar putea transporta gaz european în proporții de 90% din necesitățile de gaz ale Republicii Moldova. Există opțiunea ca statul să procure în continuare gaz din Federația Rusă, însă în proporții mai mici²¹⁹. În opinia autorului, proiectul de interconexiune va spori nivelul de securitate energetică al Republicii Moldova și va diminua gradul de dependență a țării față de marele actor regional estic care folosește poziția privilegiată în domeniul energetic ca pe o armă geopolitică împotriva fostelor țări CSI sărace în energie, pentru a-și menține sferele de influență regională. De asemenea, interconectarea energetică cu Uniunea Europeană vine să demonstreze că Republica Moldova își respectă angajamentele naționale și internaționale de a continua parcursul european, a prelua modelul Uniunii Europene în unul din cele mai importante sectoare ale economiei și a se integra treptat în piața internă de energie a Uniunii Europene.

Cercetând structura pieței de gaz din Republica Moldova, dorim să subliniem că aceasta este monopolizată de compania integrată pe verticală MoldovaGaz, care îndeplinește următoarele funcții: import, furnizare, transport și tranzit și care deține mai mult de 98% din rețeaua de distribuție. Datorită faptului că MoldovaGaz este deținută de Gazprom (50% + 1 cota din companie plus circa 14% din acțiuni deținute de „regiunea separatistă transnistreană” și concesionate Gazprom), Republica Moldova a întâmpinat dificultăți în a implementa prevederile Pachetului Energetic III privind separarea activității de transport de cele de producere și furnizare în ceea ce privește sectorul gazelor naturale, accesul terților fiind astfel limitat. Cu mare întârziere, Moldovagaz a prezentat un Plan de măsuri pentru separarea activității de transport gaze la sfârșitul anului 2019, plan ce a fost aprobat de ANRE în februarie 2020²²⁰. Planul de măsuri urmează a fi implementat. Dorim să menționăm că Uniunea Europeană la rândul său s-a confruntat cu multe impedimente în adoptarea și implementarea Directivelor Energetice în Statele Membre, această etapă fiind sfârșitul unui proces lung de liberalizare a piețelor de energie²²¹.

O altă vulnerabilitate a sectorului de gaze din Republica Moldova este absența depozitelor subterane de gaz, care ar permite asigurarea furnizării neîntrerupte de gaze naturale la consumatorii

²¹⁹ Interview with Mr. Alexandru Săndulescu, EU High Level Advisor on Energy Policy, Chisinau, Republica Moldova interview via Skype, 10 March 2017.

²²⁰ Agenția Națională de Reglementare în Energetică, Planul de acțiuni privind separarea operatorilor de transport, Disponibil la: <http://www.anre.md/anre-a-aprobat-planul-de-masuri-privind-separarea-operatorului-sistemului-de-transport-al-gazelor-naturale-srl-Republica-Moldovatransgaz-3-98>, (consultat 12.10.2020).

²²¹ Peter Cameron, *Competition in Energy Markets, Law and Regulation in the European Union*, Oxford University Press, New York, USA, 2002, p. 249, ISBN 9780199282975.

naționali în cazul sabotajelor sau a întreruperii livrărilor de gaze din cauza externalităților negative, spre exemplu în cazul crizei din octombrie 2021. În prezent, specialiștii din Republica Moldova au identificat două locații în care s-ar putea realiza depozite subterane de gaze naturale în satele Zagarancea- Mânzesti și Unghenii de Jos în raionul Cantemir, cu toate acestea, până în prezent nu a fost luată nici o decizie guvernamentală în această direcție²²². O altă soluție ar fi închirierea depozitelor de gaze naturale în România sau Ucraina pentru a face rezerve de stat de gaze naturale. Aceste rezerve ar asigura securitatea țării în cazul unor presiuni din partea furnizorilor de gaze naturale.

Pentru a reduce dependența țării de importul de gaze naturale și a diversifica sursele de energie, Republica Moldova a semnat cu corporația americană Frontera Resources, un acord de concesiune cu privire la explorarea și ulterioară exploatare a hidrocarburilor. Prin intermediul acestui acord, corporația are dreptul de a extrage petrol și zăcăminte naturale din Republica Moldova, pe o suprafață de circa 3 milioane de acri, echivalent cu 12.000 km pătrați, sau circa 40% din teritoriul întregii țări, pentru o perioadă de 50 de ani²²³. Concesiunea a fost considerată suspectă de către societatea civilă având în vedere lipsa de credibilitate a companiei Frontera²²⁴²²⁵, dar nici aceste argumente și nici lipsa de activitate a acesteia în nu a dus la rezilierea contractului, până la data elaborării prezentei teze²²⁶.

Sectorul energiei electrice al Republicii Moldova

În ceea ce privește sectorul energiei electrice, sursele interne de aprovizionare acoperă circa 20-25% din consumul național (cu excepția regiunii transnistrene). Sistemul electro-energetic este compus din: Centralele electrice de Termoficare Nr.1 și Nr.2 din Chișinău, o CHP situată în regiunea Bălți²²⁷, opt CHP mici, inclusiv centrala hidroelectrică Costești²²⁸ precum și energia

²²² Sergiu Borș, Ion Cristea, Eugen Cușnir, 'Potențiale depozite subterane pentru inmagazinarea de gaze naturale pe teritoriul Republicii Moldova', in: *International Conference "Energy of Republica Moldova – 2012. Regional Aspects of Development*, Chisinau, Republic of Republica Moldova, 4 October 2012, p. 3. Disponibil la: <http://www.ie.asm.md/assets/images/img/pdf/A-19.pdf> (consultat 03.04.2017).

²²³ Frontera Resources, *Frontera Resources and Government of Republica Moldova Sign Protocol of Joint Declaration*, Houston, USA, 03.03.2017. Disponibil la: <http://fronteraresources.com/recent-news/frontera-resources-and-government-of-Republica-Moldova-sign-protocol-of-joint-declaration> (consultat la 03.04.2017).

²²⁴ Expert Group, *Apel public: 6 solicitări pe marginea contractului de concesiune a lucrărilor de explorare a 40% din teritoriul Republicii Moldova*, Disponibil: <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1403-6-solicitari-pe-marginea-contractului-de-concesiune-a-lucr%C4%83rilor-de-explorare&category=184>, (consultat la 12.03.2019).

²²⁵ Mold Street, *Ce a făcut explotatorul american de gaze și petrol în Moldova timp de doi ani*. Disponibil la: <https://www.mold-street.com/?go=news&n=8543>, (consultat la 03.04.2019).

²²⁶ Independent, *În martie se fac trei ani de la concesiunea a 40% din teritoriul Moldovei unei companii americane. Despre controversatul contract nu se mai aude nimic*, Disponibil la: <https://independent.md/in-martie-se-fac-trei-ani-de-la-concesiunea-a-40-din-teritoriul-moldovei-unei-companii-americane-despre-controversatul-contract-nu-se-mai-aude-nimic/>, (consultat pe 12.03.2020).

²²⁷ CET Nord, *Caracteristici Generale*. Disponibil la: <http://cet-nord.md/ro/station>, (consultat 03.04.2017).

²²⁸ European Bank for Reconstruction and Development, *op.cit.*, p.2.

electrică produsă din sursele regenerabile de energie, aceasta reprezentând aproximativ 2,59% din totalul consumului anual de energie electrică al anului 2018. Dorim să subliniem că cea mai mare centrală termo-electrică cu capacitatea instalată de 2520 MW se află în regiunea transnistreană, în localitatea Cuciurgani și este deținută de compania rusă Inter-Rao. Republica Moldova a procurat de la centrala termoelectrică de la Cuciurgani aproximativ 75-80% din consumul total de energie electrică al Republicii Moldova (malul drept al Nistrului) în perioada noiembrie 2014-2017. Fiind suspiciuni întemeiate privind neplata gazelor consumate de către acest producător de energie electrică, Republica Moldova pare să fi subvenționat indirect regimul separatist transnistrean prin schema pieței de energie electrică. Un semnal pozitiv la începutul anului 2017 a fost dat de către Republica Moldova partenerilor europeni și în special Comunității Energetice prin organizarea unei licitații transparente la care au fost prezenți inclusiv și reprezentanții Uniunii Europene, compania ucraineană DTEK Trading câștigând licitația și urmând să vândă energie electrică Republicii Moldova până la 1 aprilie 2018²²⁹, prin intermediul furnizorului local de stat (trader) Energocom. Cu toate acestea, doar peste câteva luni, Ministerul Energiei și Cărbunelui din Ucraina anunță reducerea exporturilor către Republica Moldova și Belarus la circa o treime din cantitatea necesară²³⁰. În aceste condiții, Energocom a fost practic obligată să facă apel la cea de-a doua sursă posibilă de import de energie electrică și a încheiat un contract adițional cu Centrala Electrică de la Cuciurgani, motivând totodată decizia și prin aceea că producătorul a depus o nouă oferta prin care oferă un preț cu 10% mai mic decât cel al partenerilor din Ucraina și prin diversificarea surselor de procurare a energiei electrice.

Republica Moldova și-a propus să se conecteze sincron sau asincron la rețeaua europeană continentală de transport energie electrică și implicit la piața internă de energie electrică a Uniunii Europene prin intermediul interconexiunilor noi care urmează a fi construite, având totodată sarcina să-și consolideze și modernizeze rețelele interne de energie electrică. Această evoluție este esențială pentru creșterea securității aprovizionării cu energie electrică a statului, factor important pentru bunăstarea socială a Moldovei. Prima interconexiune asincronă se preconiza a fi construită între regiunea sud-estică a României – stația electrică Isaccea și regiunea de sud a Moldovei – stația electrică Vulcănești. Acesta va avea o capacitate totală de 600 MW, iar costurile estimate sunt de circa 261 milioane de euro, care vor fi acoperite o parte prin subvențiile din partea Uniunii Europene (40 mil. euro), iar o altă parte din împrumuturile pe care guvernul Republicii Moldova

²²⁹ Ministry of Economy of Republica Moldova, *Republica Moldova a semnat cu Ucraina noul contract de furnizare a energiei electrice*, Chisinau, Republic of Republica Moldova, 01.04.2017. Available at: <http://www.mec.gov.md/ro/content/republica-Republica-Moldova-semnat-cu-ucraina-noul-contract-de-furnizare-energiei-electrice> (consulted on 03.04.2017).

²³⁰ Interfax, *Минэнергоуля прогнозирует снижение втрое экспорта э/э в Молдову*, Disponibil la: <https://interfax.com.ua/news/economic/424370.html>, (consultat 02.03.2019)

le va lua de la Banca Mondială (61 mil. Euro), BEI și BERD (câte 80 mil. euro)²³¹. O serie de întârzieri în luarea deciziei politice privind acest proiect precum și întârzieri în negocierea și aprobarea finanțărilor au făcut ca termenul de punere în funcțiune a interconexiunii să fie amânat pentru 2024. Celelalte două interconexiuni asincrone posibile, Suceava – Bălți și Iași-Ungheni sunt numai în etapa de negocieri.

Figura 1. *Interconexiunile de energie electrică asincrone posibile între Republica Moldova și Uniunea Europeană*

Sursa: Entso-E²³²

Surse regenerabile de energie

Sectorul energiei regenerabile din Republica Moldova a înregistrat o evoluție lentă, dar pozitivă, însă mai puțin rapidă comparativ cu celelalte piețele regionale.

În anul 2012, Republica Moldova s-a angajat în cadrul Comunității Energetice ca până în 2020, cantitatea de energie provenită din surse regenerabile să atingă cota de 17% din consumul final de energie, comparativ cu obiectivul de 11,9% trasat în 2009²³³. Conform raportului de țară publicat de Comunitatea Energetică în 2015, Republica Moldova a atins o cotă de 14,9% de energie provenită din surse regenerabile în consumul final pe țară, din care 11% sunt asigurate de sectorul de biomasă, care este cel mai dezvoltat sector al energiei regenerabile, datorită materiei prime disponibile în țară dar și a susținerii de care se bucură din partea donatorilor internaționali²³⁴. În anul 2017 metodologia

²³¹ Interview with Mr. Alexandru Sandulescu, *op.cit.*

²³² Entso-E, *Map*, Entso-E, Brussels, Belgium. Disponibil la: <https://www.entsoe.eu/map/Pages/default.aspx> (consultat 01.05.2017)

²³³ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report 2015/2016*, Vienna, Austria, 01.9.2016, p.111. Disponibil la: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/DOCS/4332394/3D790302C9FD5024E053C92FA8C0D492.pdf (consultat 03.04.2017).

²³⁴ Energy Efficiency Agency of Republica Moldova, *Biomasă*, Chisinau, Republica Moldova, 2012. Disponibil la: <http://www.aee.md/energie/biocombustibil/descriere-3> (consultat 03.04.2017).

de calcul al consumului național de biomasă s-a modificat, fiind aliniată la practicile Uniunii Europene, recalcularea ducând la atingerea țintei asumate de Republica Moldova privind ponderea surselor regenerabile de energie în total consum.

Tabel 1: Ponderea surselor regenerabile în total consum de energie [%]

Anul	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Energie electrică	1,70	1,70	1,70	1,70	1,93	2,00	2,04	2,16	2,59
Căldură	34,29	36,04	39,02	39,99	43,61	44,53	45,54	46,09	44,96
Energie în transporturi	0,01	0,06	0,04	0,14	0,17	0,17	0,23	0,31	0,27
Total energie regenerabilă	21,26	21,97	24,32	24,38	26,12	26,16	26,85	27,83	27,46

Sursa: Ministerul Economiei și Infrastructurii în 2019²³⁵

Sectorul energetic al Republicii Moldova poate fi caracterizat din punct de vedere național ca un câmp de luptă între interesele economice ale companiilor de a moderniza și eficientiza sistemul, obiective care necesită finanțare și implică un nivel ridicat al tarifelor și intereselor politice de a nu adopta reforme nepopulare sau creșteri de tarife care vor duce la diminuarea ponderii politice a partidelor aflate la guvernare. Din perspectiva regională, sectorul energetic este supus unor presiuni continue din partea ambilor poli geografici, partenerii din est dorind să mențină monopolul asupra sectorului de gaze naturale, astfel, folosind sectorul ca pe o armă geopolitică mai ales atunci când Republica Moldova urmează să negocieze aspecte esențiale cu privire la reglementarea diferendului “transnistrean” sau piața de desfacere pentru produsele agricole. Pe de altă parte, partenerii europeni susțin diversificarea surselor de energie electrică și gaze naturale, inclusiv prin suport material, monitorizează implementarea Pachetului Energetic III și anunță sancțiuni prin intermediul Comunității Energetice în cazul în care statul nu își va respecta obligațiile asumate.

Evoluția sectorului energetic al României

Fiind țară de graniță a Uniunii Europene, România este expusă direct tensiunilor geopolitice crescânde din bazinul Mării Negre, mai cu seamă a celor dintre Ucraina și Rusia. Riscul

²³⁵ Ministerul Economiei și Infrastructurii, Disponibil la: <https://mei.gov.md>, consultat pe (10.09.2019.).

utilizării tranzitului de gaze prin Ucraina ca ‘armă’ geopolitică într-un conflict politic și militar crează suspiciuni privind durabilitatea pe termen lung a rutei ucrainene de aprovizionare cu gaz, care poate avea impact atât în stabilitatea țării vecine, cât și a întregii regiuni.

Exploatănd poziția geografică și potențialul său, România ar putea să joace un rol crucial pe scena energetică regională. Gazele naturale din România ar ajuta țările vecine precum Republica Moldova și Bulgaria să-și reducă dependența excesivă de o sursă unică. În același timp, producătorii din România ar avea un impuls să investească în extinderea duratei de viață a depozitelor de gaz existente și în exploatarea noilor zăcăminte descoperite în Marea Neagră. De asemenea, România ar putea avea un rol activ în redistribuirea resurselor energetice care urmează a fi transportate din regiunea Caspică, din Orientul Mijlociu și din regiunea mediteraneeană pe piața Europei de Est, ceea ce ar duce la sporirea securității energetice regionale.²³⁶

Conform indexului mondial Energy Trilemma, România are un nivel înalt de securitate energetică, clasându-se pe locul 24 din 125 în anul 2016²³⁷ și scăzând puțin, pe locul 26 în 2019. Statul vecin poate fi caracterizat ca având unul dintre cele mai scăzute niveluri de dependență față de energia din import, în comparație cu alte țări din Europa Centrală, de Sud-Est și de Est. Aceste rezultate se datorează existenței unui volum semnificativ de resurse energetice locale și implementării unor măsuri coerente de eficiență energetică adoptate începând cu 1998. Un alt factor important care contribuie la menținerea unei dependențe reduse de sursele de energie externe este extragerea de gaze naturale din bazinele exploatare în prezent dar și de proiectele de explorare a noilor resurse petroliere și de gaze naturale, descoperite recent atât pe uscat, cât și în bazinul Mării Negre.²³⁸

România dispune de importante resurse geologice și rezerve de petrol și țiței. Valoarea acestora este de 60 milioane de tone rezerve confirmate și 2020 mil. tone rezerve geologice estimate dintre care 96% pe uscat și 4% pe platoul continental al Mării Negre. Aceste rezerve ar putea satisface consumul național timp de cel puțin 15-20 de ani, la o producție medie de 4,2 mil. tone / an, cu o scădere constantă anuală a rezervelor cu 5% pe an și o rată de înlocuire de 3-5% pe an a petrolului brut și a rezervelor condensate.²³⁹ În ceea ce privesc rezervele de gaze naturale,

²³⁶ Interview with Mr. Siegfried Mureșan, MEP (EPP), Chief Negotiator for the 2018 EU Budget, via Skype, Brussels, Belgium, 09.03.2017.

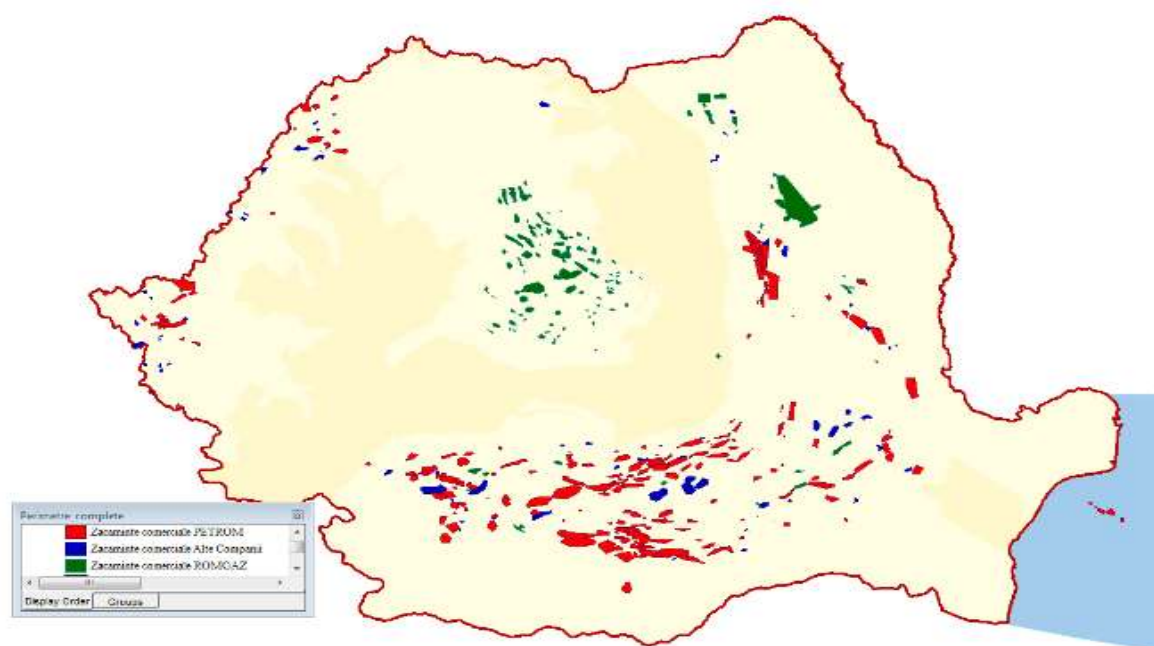
²³⁷ World Energy Council, *Energy Trilemma Index*, Disponibil la: <https://trilemma.worldenergy.org/>, (consultat 12.03.2019).

²³⁸ Romanian Government, *Energie*, Bucharest, Romania, Disponibil la: <http://gov.ro/ro/obiective/strategii-politici-programe/energie&page=1> (consultat 03.04.2017).

²³⁹ Energy Ministry of Romania, *Strategia Energetică a României 2016-2030, cu perspectiva anului 2050. Versiune preliminară supusă consultării publice*, Bucharest, Romania, Disponibil la: http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2016-11-15-21418046-0-strategia-energetica-romaniei-2016-2030-versiune-propusa-spre-consult.pdf p.25 (consultat 03.04.2017).

acestea sunt de circa 137,8 Mtoe, rezerve atestate și rezervele estimate de aproximativ 564,97 Mtoe, având în vedere producția medie anuală în ultimii ani (aproximativ 10,8 miliarde de metri cubi), în scădere constantă de 5% rata de înlocuire de 80%.²⁴⁰ Putem concluziona că rezervele de gaze naturale din România vor fi epuizate în circa 15-20 de ani. Cu toate acestea, noile descoperiri și estimări privind rezervele din Marea Neagră vor oferi României acces la rezerve de aprox. 70 miliarde de centimetri de gaz și 85 de milioane de barili de rezerve de petrol. Aceste rezerve pot crește cu 18 ani independența energetică a statului. Astfel, prin exploatarea doar a resurselor cunoscute, România își poate asigura independența energetică timp de 34 de ani.

Figura 3.2. Locațiile de rezerve de hidrocarburi din România

Sursa: Romania libera²⁴¹

Roșu – concesiunile către OMV Petrom

Sursa: NAMR 2016

Verde – concesionat către Romgaz

Albastru – concesionat către alte companii

Pentru a exploata rezervele de gaze naturale din Marea Neagră, Transgaz, operatorul de transport gaze naturale român, și-a propus să construiască o conductă de la malul mării până la stația de comprimare Podișor de unde noua conductă va fi conectată la proiectul BRUA. Noua conductă de gaze va avea o lungime de aproximativ 285 km și va fi proiectată pentru o presiune maximă de 55 bari. Statul Român preconizează să finalizeze construcția până în 2020, chiar dacă

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Romania Libera, Harta gazelor de sist din Romania. Bucharest, Romania. Disponibil la: <http://www.romanalibera.ro/special/investigatii/harta-gazelor-de-sist-din-romania-315807> (consultat 01.05.2017).

investiția are un grad ridicat de incertitudine, studiile economice arătând o rentabilitate scăzută din cauza prețului actual al gazelor naturale pe piețele internaționale.²⁴²

Date actualizate privind rezervele de resurse energetice ale României sunt prezentate în proiectul Strategiei energetice 2019 – 2030, cu perspectiva anului 2050²⁴³:

Tablelul 3.2. Rezervele de resurse energetice ale României

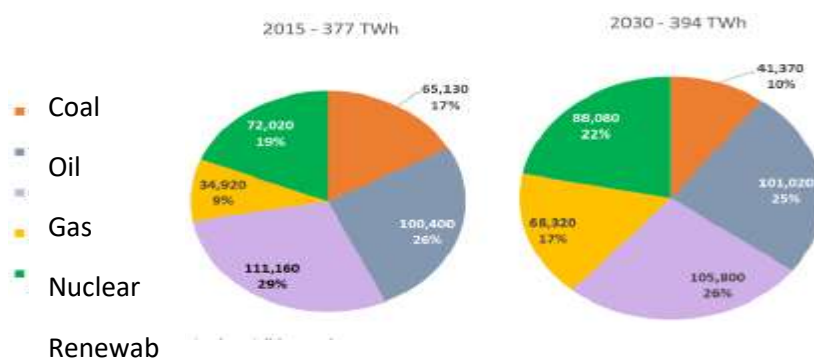
RESURSE PURTATOARE DE ENERGIE PRIMARA	RESURSE		REZERVE		PRODUCTIE ANUALA ESTIMATA		PERIOADA DE ASIGURARE CU RESURSE SI REZERVE	
	Milioane Tone ¹⁾	Milioane Tep	Milioane Tone ¹⁾	Milioane Tep	Milioane Tone ¹⁾	Milioane Tep	RESURSE	REZERVE
							ANI	ANI
LIGNIT	690	124	290	52	25	4.5	28	12
HUILA	232	85	83	30	0.8	0.3	290	104
TITEI	229.2		52.6		3.4		67.4	15.5
GAZE NATURALE	726.8		153		10.5		69.2	14.6
URANIU ²⁾								

¹⁾exclusiv gaze naturale exprimate in Miliarde m³
²⁾date cu regim special disponibile in anexa clasificata

Sursa: Pagina oficială a companiei Ceoltenia²⁴⁴

Analizând mixul energetic primar al României, ar trebui să menționăm că, potrivit datelor din 2015, gazul natural are cea mai mare pondere de 29%, urmat de petrol cu 26%, sursele de energie regenerabile cu 19%, cărbunele cu 16% și energia nucleară cu 9%.²⁴⁵ Mixul energetic și evoluția estimată a acestuia sunt prezentate în figura următoare:

Graficul 3.2. Mixul de Energie Român

Sursa: Pagina oficială a companiei Ceoltenia²⁴⁶

²⁴² Interview with Mr. Alexandru Săndulescu *op.cit.*

²⁴³ Ministerul Energiei al României, *Strategia Energetică a României*, Disponibil la: <http://energie.gov.ro/transparența-decizională/strategia-energetică-a-româniei-2019-2030-cu-perspectiva-anului-2050/>, (consultat la 10.08.2020).

²⁴⁴ Ceoltenia, Piata de Energie, Bucharest, Romania. Disponibil la : <http://www.ceoltenia.ro/business/piata-de-energie/> (consultat 20.04.2017).

²⁴⁵ Energy Ministry of Romania. *Strategia Energetică a României 2016-2030, cu perspectiva anului 2050*. Versiune preliminară supusă consultării publice, *op.cit.*, p.25 (consultat 30.04.2017).

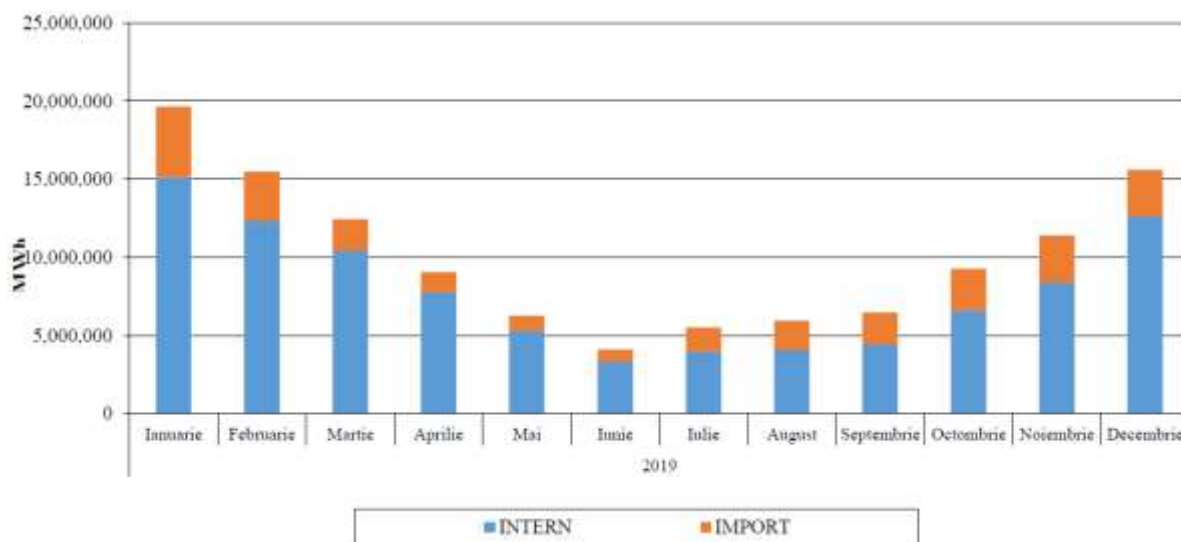
²⁴⁶ Ceoltenia, Piata de Energie, Bucharest, Romania. Available at : <http://www.ceoltenia.ro/business/piata-de-energie/> (consulted on 20.04.2017).

Sectorul gazelor naturale

Sectorul gazelor naturale din România este guvernat de legea privind energia electrică și gazele naturale nr. 123/2012,²⁴⁷ care este în conformitate cu cel de-al treilea pachet energetic și este supravegheat de Autoritatea Națională de Reglementare în Domeniul Energiei (ANRE). Analizând dinamica sectorului gazelor naturale din România, ar trebui să subliniem faptul că piața gazelor naturale a fost liberalizată treptat începând cu 2001, când aceasta avea o deschidere de doar 10% evoluând către o deschidere teoretică de 100% marcată la 1 iulie 2007. Ca și în cazul energiei electrice, există o separare clară a piețelor de gaze naturale angro și cu amănuntul.²⁴⁸ Totuși, în România s-au mai practicat prețuri reglementate pentru gazele naturale, sub forma unei obligații de serviciu public, aceste tarife reglementate urmând să fie complet eliminate la 1 iulie 2020.

Dorim să subliniem faptul că sursa principală de gaze naturale din România este cea internă, importurile de gaze din Rusia acoperă doar vârfurile de consum pe timpul iernii, împreună cu gazele din depozitele subterane, care au o capacitate de aproximativ 3,5 miliarde de metri cubi.

Graficul 3.3. Variația anuală a consumului de gaze (exemplul anului 2019)

Sursa: Autoritatea Română de Reglementare în Domeniul Energiei²⁴⁹

²⁴⁷ Romanian Parliament, *LEGEA Nr. 123/2012 energiei electrice și a gazelor naturale.*, Bucharest, Romania, 16.07.2012. Disponibil: http://www.legalis.ro/wp-content/uploads/2012/07/Legea_123_2012_a_energiei_electrice_si_a_gazelor_naturale.pdf (consultat 03.04.2017).

²⁴⁸ Romanian Energy Regulatory Authority, *Piața gazelor naturale*, ANRE, Bucharest, Romania. Disponibil la: <https://www.anre.ro/ro/gaze-naturale/rapoarte/rapoarte-piata-gaze-naturale> (consultat 03.04.2020).

²⁴⁹ Romanian Energy Regulatory Authority, *Gas Market Monthly Report December 2019*, ANRE, Bucharest, Romania. Disponibil la: <https://www.anre.ro/ro/gaze-naturale/rapoarte/rapoarte-piata-gaze-naturale/rapoarte-lunare-de-monitorizare-pentru-piata-interna-de-gaze-naturale-2019> (consultat 03.04.2020).

În ceea ce privește extinderea rețelelor de transport al gazelor naturale, există mai multe proiecte prevăzute în Planul Național de Dezvoltare a Sistemului Național de Transport a Gazelor Naturale 2019 – 2028 elaborat de Transgaz²⁵⁰:

- Noua interconectare cu Republica Moldova, care necesită pe teritoriul României extinderea cu două conducte de gaze, Onești - Gherăiești și Gherăiești - Lețcani și două stații de comprimare, câte 9,14 MW fiecare, în Onești și Gherăiești. În acest scop este prevăzută subvenția de 48 milioane de euro finanțare din fondurile structurale europene, costul total al proiectului fiind estimat la 174,25 milioane euro.
- Proiectul BRUA, Bulgaria - România - Ungaria - Austria este promovat de Comisia Europeană, fiind aprobat în 2016. Uniunea Europeană a alocat pentru lucrări finanțarea de 179 de milioane de euro pentru lucrări pe partea română, costurile estimate fiind de 560 milioane euro. Proiectul include construirea unei capacități de transmitere a gazelor naturale între punctele existente de interconectare cu sistemele de transport din Bulgaria (Giurgiu) și Ungaria (Arad - Csanadpalota).²⁵¹ Noua conductă va avea în România o lungime totală de circa 550 km pe coridorul Giurgiu - Podișor - Corbu - Hurezani - Recaș - Horia. Conducta va avea o capacitate maximă de 1,5 miliarde metri cubi pe an pe sensul spre Bulgaria și 4,4 miliarde spre Ungaria. Termenul limită pentru implementarea proiectului era inițial anul 2019²⁵², dar a fost extins pentru anul 2022²⁵³

Sectorul energiei electrice

În ceea ce privește sectorul energiei electrice, ar trebui să subliniem că România dispune de un mix echilibrat de capacități de generare a energiei electrice, putând acoperi pe deplin consumul intern. Producția națională de energie electrică a fost în anul 2019 de 61,97 TWh, consumul intern fiind de 55,76 TWh²⁵⁴. S-au importat 5,05 TWh și s-au exportat 3,54 TWh de energie electrică, ca urmare a mecanismelor concurențiale și a integrării României în piața regională. Analizând vârfurile de consum, care sunt de circa 9500 MW, se pare că există un surplus de generare, însă în realitate acest lucru nu este veridic, deoarece circa 4200 MW au fost instalate

²⁵⁰ Transgaz, *Planul de dezvoltare a sistemului de transport - gaze naturale*, Disponibil la: <http://www.transgaz.ro/sites/default/files/uploads/users/admin/Plan%20dezvoltare%202019%20-%202028.pdf> (consultat 12.03.2020).

²⁵¹ Transgaz, *Comunicat de presă*, Bucharest, Romania, 13.12.2016. Available at: http://new.transgaz.ro/ro/media/comunicate_de_presa_presa/2016 (consulted on 03.04.2017).

²⁵² Ibid.

²⁵³ Transgaz, *Planul de dezvoltare a sistemului de transport - gaze naturale*, Disponibil la: <http://www.transgaz.ro/sites/default/files/uploads/users/admin/Plan%20dezvoltare%202019%20-%202028.pdf> (consultat 20.05.2020).

²⁵⁴ Autoritatea Națională de Reglementare în Domeniul Energiei, *Rezultate monitorizare piata energie electrica din 2019*, Disponibil la: <https://www.anre.ro/energie-electrica/rapoarte/rezultate-monitorizare-piata-energie-electrica/20191556881773>, (consultat pe 20.08.2020).

în surse necontrolabile de energie regenerabilă, din care circa 3000 MW în surse eoliene, cu perioade relativ lungi de inactivitate.

Pe piața angro a energiei electrice participă la tranzacții numai producătorii licențiați și furnizorii de energie electrică.²⁵⁵ Piața României de energie electrică pe termen scurt, numită și Piața pentru Ziua Următoare, este cuplată la o piață regională de energie, numită 4M - MC, cu Ungaria, Slovacia și Republica Cehă din noiembrie 2014.²⁵⁶ Piața intra zilnică de energie electrică din România este cuplată din noiembrie 2019 cu piețe similare din 20 țări europene, crescând pe această bază foarte mult lichiditatea și relevanța prețurilor²⁵⁷:

Figura 3.3. Piața intra zilnică europeană unică SIDIC

Sursa: Volumul total tranzacționat intra zilnic²⁵⁸

Atât Piața pentru Ziua Următoare cât și Piața Intra zilnică sunt organizate de un operator unic la nivel național, OPCOM SA.

²⁵⁵ Romanian Energy Regulatory Authority, *Raport Monitorizare Piata de Energie Electrica 2016*. Disponibil la: <http://www.anre.ro/ro/energie-electrica/rapoarte/rapoarte-monitorizare-piata-reglementata>, ANRE, Bucharest, Romania, (consultat pe 03.04.2017).

²⁵⁶ Transelectrica, *Memorandum of Understanding*, Bucharest, Romania. Disponibil la: <http://www.transelectrica.ro/-/republica-ceha-slovacia-ungaria-romania-si-polonia-au-semnat-memorandumul-de-intelegere-in-vederea-extinderii-cz-sk-hu-market-coupling-catre-pietele-1> (consultat 27.04.2017)

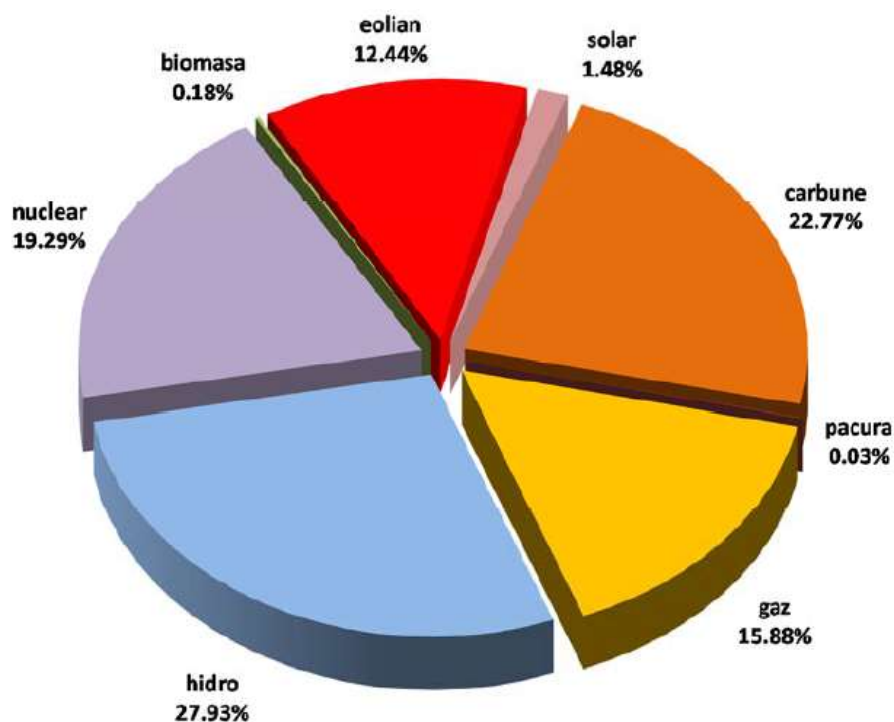
²⁵⁷ Operatorul pieței de energie electrică și de gaze naturale din România, *Piața Intra zilnică / Prezentare*, Disponibil la: https://www.opcom.ro/tranzactii_produce/tranzactii_produce.php?lang=ro&id=162 (consultat 23.04.2018).

²⁵⁸ Ibid.

Datorită existenței a mai multor componente (certIFICATE VERZI, COGENERARE EFICIENTĂ, ACCIZE) și a tarifelor de rețea mai mari decât în Ucraina sau Republica Moldova, putem observa că în România prețurile pe piața angro de energie electrică sunt mai scăzute decât în Ucraina sau Republica Moldova, iar pe piața cu amănuntul a energiei electrice, unde se adaugă aceste componente, prețurile sunt mai mari decât în Ucraina sau Republica Moldova.

În ceea ce privește energia provenită din sursele regenerabile, este necesar de subliniat faptul că România deține surse de energie regenerabile bogate și variate, având o cotă de 42,03% din producția de energie electrică a anului 2019²⁵⁹. Acestea includ: biomasa, hidroenergia, energia geotermală, energie eoliană, solară și fotovoltaică. Acestea sunt răspândite în întreaga țară și vor fi exploatate pe o scară tot mai largă, deoarece raportul preț-performață se va îmbunătăți prin apariția noilor generații de echipamente și a instalațiilor aferente.²⁶⁰

Graficul 4. Surse de energie regenerabilă

Sursa: Agenția Națională de Reglementare în Energetică din România

²⁵⁹ Autoritatea Națională de Reglementare în Energie, *Rezultate monitorizare piața energie electrică - 2019* Disponibil la: <https://www.anre.ro/ro/energie-electrica/rapoarte/rezultate-monitorizare-piata-energie-electrica/20191556881773>, (consultat 20.02.2020).

²⁶⁰ Romanian Energy Regulatory Authority, *Strategia Energetică a României 2016-2030, cu perspectiva anului 2050, op.cit.*, p.25 (consultat 03.04.2017).

Analiza sectorului energetic Ucrainean

Reforma sectorului energetic al Ucrainei este considerată piatra de temelie a unei restructurări economice profunde, a luptei împotriva corupției și a independenței față de Rusia, cunoscându-se bine faptul că energia poate fi o sursă de vulnerabilitate sau un potențial atu. Timp de mai multe decenii, Moscova a folosit energia ca instrument geopolitic prin care și-a promovat propriile interese în vecinătate și mai ales în Ucraina, datorită faptului că până în 2012 Ucraina a fost dependentă 100% de gazul rusesc, neavând nici o altă sursă alternativă de gaze naturale²⁶¹.

Subliniem faptul că deși diversificarea surselor de gaz a înregistrat un nivel minim în acel moment, implementarea Strategiei Energetice Ucrainene din 2013 ar fi dus la o creștere radicală a securității energetice datorită eficientizării energetice și măririi cantității de gaze produse autohton (în zona offshore și pe uscat)²⁶².

În anii 2012-2013 se aștepta o revoluție importantă pe piața de energie a Ucrainei, întrucât, conform datelor Agenției Internaționale de Energie, s-au descoperit zăcăminte naturale de gaze de șist în mărime de 1.2 trilioane de metri cubi în bazinele din Donesk-Prydniprovskyy și Lublinsky. Zăcămintele descoperite reprezintă cea mai mare rezervă de gaze de șist din Europa. Această descoperire a intrigat companiile internaționale, prin urmare companiile: Shell, Chevron, Exxon Mobil au semnat acorduri cu guvernul de la Kiev care le dădeau dreptul să producă și extragă gaze de șist în Ucraina. Conform planurilor de investiții ale companiilor, extragerea gazelor de șist urma să înceapă în anul 2017²⁶³. În urma revoluției de pe Maidan din noiembrie 2013, care s-a soldat cu anexarea Crimeii și crearea conflictelor în regiunea de est a Ucrainei, partenerii externi au abandonat planurile de extragere a gazelor de șist, nedorind să investească într-o regiune instabilă.

Începând cu 2009, după o criză a gazelor ce a avut loc în ianuarie, Ucraina și-a reconfigurat sistemul energetic pentru a spori securitatea nivelului de aprovizionare cu energie, realizând progrese importante până în prezent, chiar dacă piața de energie nu a devenit la fel de dinamică ca cea a celorlalte țări din regiune. Conform indexului mondial Energy Trilemma, în 2016

²⁶¹ Frank Umbach, *op.cit.*, p. 1

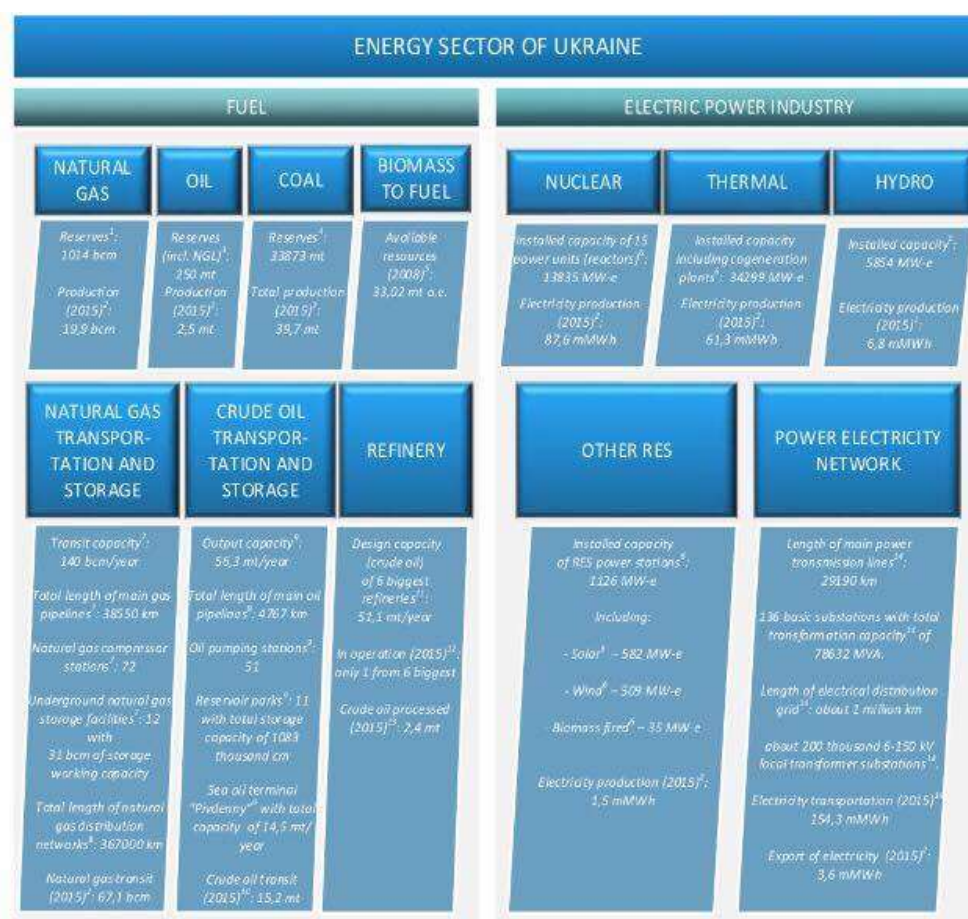
²⁶² Ibid

²⁶³ Robert Giles, *Shale gas revolution may open Ukraine's integration into Europe*, GlobalPost, PRI, 17.06.2013. Disponibil la: <https://www.pri.org/stories/2013-06-17/shale-gas-revolution-may-open-ukraine-s-integration-europe> (consultat 03.04.2017).

clasamentul general situează Ucraina pe poziția 63, iar în ceea ce privește securitatea energetică, statul vecin înregistrează un scor înalt, situându-se pe poziția 28.²⁶⁴ Urmare a eforturilor depuse și a diversificării surselor de gaze naturale, în evaluarea din anul 2019 poziția Ucrainei se îmbunătățește cu două puncte, ocupând locul 61, iar la secțiunea securitate energetica are un salt spectaculos până pe poziția 7²⁶⁵.

Din punct de vedere structural, industria combustibililor și a energiei electrice reprezintă cele două mari subsectoare ale sectorului energetic ucrainean. Subsectorul combustibil constă în: gaz natural, combustibil pe bază de biomasă, petrol, țiței, cărbune, rafinării și transport și depozitare. Industria de energie electrică încorporează cinci elemente: rețelele nucleare, de energie electrică, hidroelectrică, alte SRE și termice.²⁶⁶

Figura 4. Sectorul energetic din Ucraina

²⁶⁴ World Energy Council, *op.cit.*

²⁶⁵ Enerz Council, *Energy Trilemma Index 2019*, Disponibil la: <https://trilemma.worldenergy.org/>, (consultat 20.08.2020).

²⁶⁶ Victor Logatskiy, Leading Expert, Energy Programmes, Razumkov Centre, *ENERGY SECTOR OF UKRAINE IN 2014-2016: REVIEW AND SWOT ANALYSIS*. Disponibil la: http://old.razumkov.org.ua/upload/1467706848_file.pdf (consultat 03.04.2017).

Sursa: Leading Experts²⁶⁷

Sectorul gazelor naturale

Analizând sectorul gazelor naturale, am dori să subliniem faptul că în ultimii trei ani cererea a scăzut considerabil de la 59,3 miliarde de metri cubi în 2011 la 33,8 miliarde de metri cubi în 2015, din cauza unui conglomerat de factori externi și interni. Conflictul din estul Ucrainei a jucat un rol cheie în reducerea cererii ucrainene de gaze naturale, luând în considerare faptul că Donetsk a contribuit cu 15% din consumul total de gaze, Lugansk - 7% și Crimeea, care a fost ocupată de Rusia cu 4%.²⁶⁸

Ucraina produce aproximativ 20 miliarde de metri cubi de gaz pe an, din care UkrGasVydobuvannya (UGV), o filială a companiei Naftogaz deținută de stat produce 73%.²⁶⁹ În ansamblu, țara și-a mărit producția de gaz cu doar 1% față de datele din 2015, dar ar putea înregistra o schimbare pozitivă substanțială în următorii ani, datorită alinierii cadrului de reglementare la cel de-al treilea pachet energetic și liberalizarea pieței. În prezent, condițiile de reglementare sunt încă nefavorabile pentru accesul noilor companii, de aceea doar câteva companii care au sprijinul puterilor oligarhice sunt capabile să atingă succese în acest domeniu. Cu toate acestea, statul este dispus să restructureze Naftogaz și una dintre posibilitățile luate în considerare aici este de a privatiza UkrGasVydobuvannya care va duce la schimbarea prețului reglementat al gazului, care este acum sub nivelul pieței.²⁷⁰

Din 2013, importul de gaze din Ucraina s-a schimbat considerabil, scăzând cu 50% și trecând de la importurile directe de gaze rusești către gazul european. Analizând structura importului de gaze, ar trebui să subliniem că importurile din Rusia au scăzut cu 80% în 2015 și au devenit 0 în 2016, în timp ce importurile din Vest au crescut de la 0 la 10 miliarde de metri cubi în 2015,²⁷¹ și a atins suma de 11,1 miliarde de metri cubi în 2016.²⁷² Aceste schimbări radicale au survenit pentru că guvernul Ucrainei a decis să pună capăt dependenței de gazul rusesc, privând Federația Rusă de cea mai importantă armă geopolitică. Această reformă a contribuit substanțial la implementarea noii legislații care vizează crearea unei piețe liberalizate și mai transparente a

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ Georg Zachmann, Dmytro Naumenko, *Ukraine energy update 2015/16*, German Advisory Group, Institute for Economic Research and Policy Consulting, Berlin/Kyiv, 03.2016, p.5, Disponibil la: http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2016/05/TN_01_2016_en.pdf 03.04.2017.

²⁶⁹ Naftogaz, *2016 results: Ukraine increased its gas production by 200 mcm*, Kiev, Ukraine. Available At: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweben.nsf/0/1083208DB4E3F04CC22580BC0049FE1C?OpenDocument> (consultat 03.04.2017).

²⁷⁰ German Advisory Group, Institute for Economic Research and Policy Consulting, *op.cit.*, p.9.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Naftogaz, *Gas imports in Ukraine, 2015-2016*, Kiev, Ukraine, 03.02.2017, Disponibil la: <http://naftogaz-europe.com/article/en/gasimportsukraine20152016> (consultat 03.04.2017).

gazelor naturale. Ca rezultat, în 2016, Naftogaz a cumpărat gaze de la 15 furnizori europeni diferiți, fiecare reprezentând mai puțin de 30% din totalul gazelor importate de Naftogaz.²⁷³

Ucraina este o țară de tranzit importantă, deoarece Rusia exportă în jur de 50% din gazul său către vest prin Ucraina. Din 2006 până în 2015, gazul de tranzit rusesc prin Ucraina a fost redus la jumătate, de la 128 miliarde metri cubi până la 67 miliarde de metri cubi și a crescut ușor până la 82 miliarde de metri cubi în 2016.²⁷⁴ Reducerea radicală a apărut din cauza tensiunilor ruso-ucrainene din 2006, 2009 și a construcției North Stream I. Chiar dacă Rusia și-a proiectat planurile de a construi Turk Stream și North Stream II pentru a ocoli Ucraina, era evident că va fi găsit un consens politic pentru a fi încheiat un acord până la sfârșitul anului 2019, când a expirat contractul dintre Gazprom și Naftogaz.²⁷⁵ Rusia și-a exprimat interesul de a prelungi contractul cu Naftogaz după 2019 și a primit sprijinul Uniunii Europene, care a concluzionat la reuniunea Consiliului European din primăvara anului 2019 că Ucraina ar trebui să își mențină statutul de tranzit, deoarece aceasta este benefic și pentru întreaga sa economie. După îndelungi negocieri tripartite, cu sprijinul semnificativ al Uniunii Europene, în decembrie 2019 s-a ajuns la un acord de prelungire a tranzitului gazului rusesc prin Ucraina, pentru o perioadă de cinci ani începând cu 2020. Acest fapt are o importantă semnificație pentru Republica Moldova, care continuă să fie aprovizionată cu gaze naturale prin ruta tradițională a conductelor Trans Balcanice, ce traversează Ucraina.

În scopul creșterii încrederii la nivel internațional și ca răspuns la plângerea rusă de extracție ilegală a gazelor din conductele de tranzit, Naftogaz a decis să se alăture inventarului de stocare a gazelor în 2014, devenind prima țară dincolo de UE 28 care raportează datele sale pe o bază săptămânală.²⁷⁶

În plus, Ucraina manifestă un interes deosebit pentru Uniunea Europeană și Republica Moldova oferind capacități de stocare gaze, deoarece este țara cu cea mai mare capacitate de stocare a gazelor subterane (32,5 miliarde mc) din Europa, din care o bună parte este neutilizată. Cele treisprezece depozite sunt unice datorită dimensiunii și amplasării acestora, cinci dintre cele mai voluminoase fiind situate aproape de granițele cu Polonia, Republica Moldova și România.

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ Naftogaz, *Natural Gas Transit via Ukraine 1998-2016*, Kiev, Ukraine. Disponibil la: <http://naftogaz-europe.com/article/en/naturalgastransitviaukraine> (consultat 03.04.2017).

²⁷⁵ The Oxford Institute for Energy Studies, *Russian Gas Transit Across Ukraine Post-2019: pipeline scenarios, gas flow consequences, and regulatory constraints*, p.18. Disponibil la: <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2016/02/Russian-Gas-Transit-Across-Ukraine-Post-2019-NG-105.pdf>, (consultat 03.04.2017).

²⁷⁶ Gas Storage Europe, *Press Release 05.05.2014*, Disponibil la: <http://www.gie.eu/index.php/news/15-news/gse/261-14gse004>, (consultat 03.04.2017).

După cum a declarat profesorul Umbach, datorită faptului că aceste depozite sunt utilizate doar la 50% din capacitate, "Uniunea Europeană le-ar putea folosi ca puncte de tranzit pentru livrările de gaze din Europa Centrală în Europa de Sud-Est ca fiind cea mai expusă regiune a gazului din Rusia monopol în Europa".²⁷⁷

Figura 3.5. Depozite de gaze din Ucraina

Sursa: Compania Naftogaz din Ucraina²⁷⁸

Sectorul energiei electrice al Ucrainei

În ceea ce privește sectorul energiei electrice, ar trebui să subliniem că cererea pentru acesta a scăzut cu 20% ca urmare a aceluiași factori care au fost descriși mai sus, în secțiunea dedicată sectorului gazelor și, în plus, tariful la energia electrică a crescut cu 60% până la 110% în funcție de volumul consumat.²⁷⁹ Aceste măsuri au obligat consumatorii să-și reducă consumul și să implementeze normele privind eficiența energetică.

Analizând energia mixul de producere, ponderea centralelor electrice convenționale în producția de energie electrică a fost redusă cu 50% în ultimii ani, astfel că gazul nu mai joacă un rol determinant în sectorul electricității din Ucraina. Producția de energie hidroelectrică a scăzut, de asemenea, din cauza schimbărilor climatice, deoarece vremea a devenit uscată, iar celelalte surse de energie regenerabilă reprezintă doar 1% din producția totală. În schimb, piața energiei nucleare a atins un maxim de 53% în totalul producției de energie electrică. Ucraina numără 15 reactoare operaționale; 4 reactoare sunt închise definitiv și 2 reactoare nucleare sunt în construcție (Kmelnitski 3 & 4). În cadrul Podului energetic Ucraina- Uniunea Europeană și al Planului de interconectare a pieței energiei baltice, a fost semnat un acord între Ukrenergo și Polenergia pentru

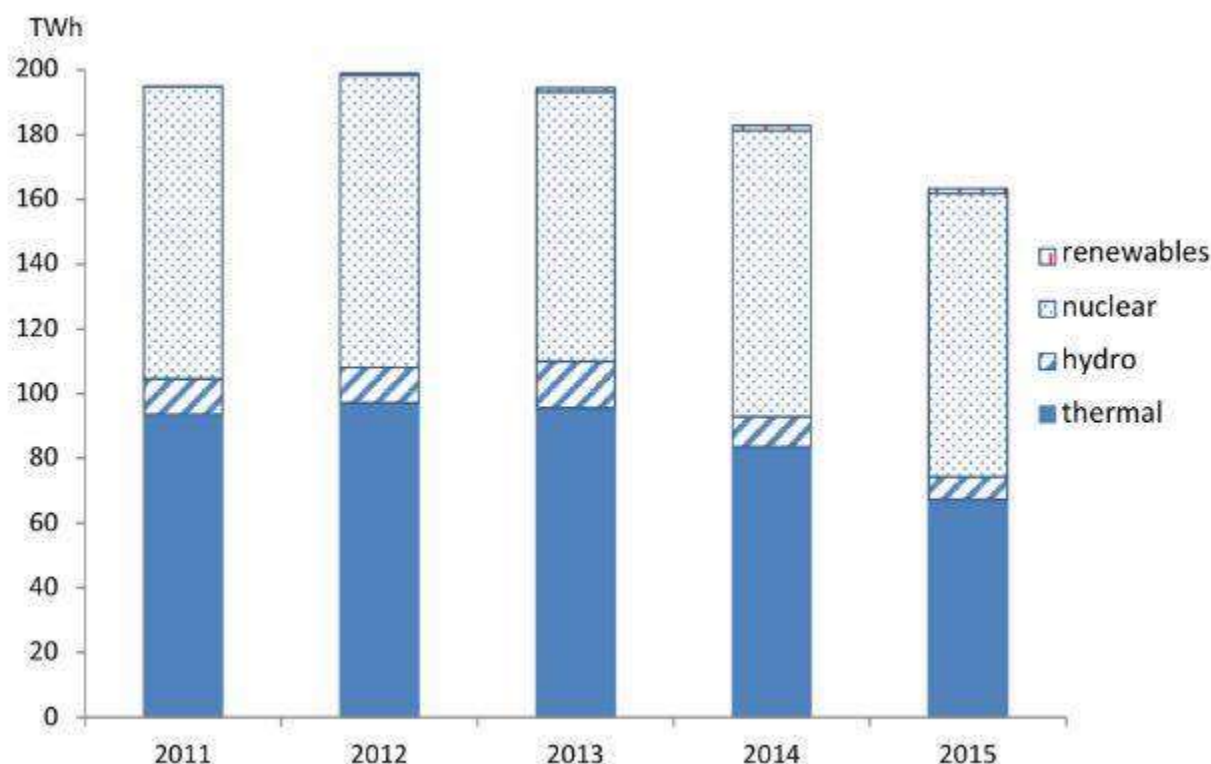
²⁷⁷ Frank Umbach, *op.cit.* p. 3

²⁷⁸ Naftogaz, *Gas Balances in Ukrainian Underground Storages*, Kiev, Ukraine, 2017. Disponibil la: <http://naftogaz-europe.com/article/en/englstorage>, (consultat 03.04.2017).

²⁷⁹ German Advisory Group, *op.cit.*, p.11.

a exporta energie din Ucraina în Polonia. Creșterea cererii de energie electrică ar conduce la o utilizare mai mare a capacității nucleare ucrainene, care ar genera mai multe fonduri pentru finalizarea unităților Kmelnitski 3 și 4.²⁸⁰ În prezent, cea mai mare parte a serviciilor și combustibililor nucleari din Ucraina sunt achiziționate din Rusia, însă a început să coopereze îndeaproape cu Westinghouse pentru a reduce dependența de furnizorul din Est.

Figura 3.6. Producerea de electricitate pe combustibil în Ucraina

Sursa: Asociația World Nuclear.²⁸¹

Conflictul existent în Ucraina de Est a avut repercusiuni asupra industriei cărbunelui, deoarece Ucraina este a șasea țară cu cel mai mare depozit de rezerve de cărbune care are în jur de 56 de miliarde de tone²⁸² din care aproape 46% se află în regiunile sale estice. După ce oferta de cărbune a scăzut substanțial, iar stocul s-a resimțit sub limita critică de 1,5 milioane de tone, care a dus la lipsa de aprovizionare a unor centrale electrice și la întreruperi de energie în unele regiuni din est în aprilie 2014, Ucraina și-a schimbat prioritatea față de planul de dezvoltare a regiunii Livov - Bazinul de cărbune din Volun.²⁸³

²⁸⁰ World Nuclear Association, *Nuclear Power in Ukraine*, 2017. Disponibil la: <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/ukraine.aspx>, (consultat 03.04.2017).

²⁸¹ World Nuclear Association, *op.cit.*

²⁸² EURACOAL, *Ukraine*. Disponibil la: <https://euracoal.eu/info/country-profiles/ukraine/>. (consultat 03.04.2017).

²⁸³ Victor Logatskiy, Leading Expert, Energy Programmes, Razumkov Centre, *op.cit.*, p.3.

Figura 3.7. Bazinele de cărbune din Ucraina

Sursa: Euracoal²⁸⁴

Exporturile de energie electrică către Uniunea Europeană au scăzut cu aproape 65% între 2013 și 2015 din cauza priorității date acoperirii consumului din țară.²⁸⁵ O altă problemă cu care se confruntă Ucraina este comerțul cu Crimeea, deoarece contractul de vânzare a energiei electrice a expirat la 1 ianuarie 2016, iar un nou contract nu a fost semnat din motive politice.²⁸⁶ Ucraina nu mai vinde electricitate peninsulei, deoarece Kievul a cerut ca Crimeea să fie recunoscută ca teritoriu propriu al Ucrainei, o cerere care nu a fost acceptată de Kremlin. O mențiune deosebită merită a fi făcută în legătură cu trecerea la noi mecanisme de piață pe piața angro de energie electrică din Ucraina, începând cu iulie 2019. Un nou operator de piață angro a fost creat,²⁸⁷ ce organizează atât tranzacții pentru ziua următoare cât și intra zilnice. Suplimentar, a fost organizată o piață de echilibrare și un mecanism de identificare și plată a dezechilibrelor, toate după modelul european.

3.2 Implementarea acquis-ului comunitar energetic în legislația națională a Republicii Moldova și a Ucrainei. Aspecte comparate.

Acordul de Asociere - instrument de transpunere al acquis-ului comunitar energetic în Republica Moldova și Ucraina

După extinderea Uniunii Europene din 2004, Comisia Europeană a creat un proiect, care are drept obiectiv consolidarea colaborării cu țările vecine din sud și est, și reducerea diferențelor existente dintre acestea. Politica Europeană de Vecinătate (PEV) este un instrument prin care

²⁸⁴ EURACOAL, *op.cit.*

²⁸⁵ German Advisory Group, Institute for Economic Research and Policy Consulting, *op.cit.* p.12.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Compania de stat „Operatorul de piață” a fost înființată la 18 iunie 2019 în conformitate cu Legea Ucrainei „Despre piața de energie electrică”. Disponibil la: <https://www.oree.com.ua/?lang=english>, (consultat 15.11.2021)

Romano Prodi și-a propus să creeze un ”cerc de prieteni” în vecinătatea Uniunii Europene²⁸⁸, care ar garanta o mai bună ”asociere politică și integrare economică la cel mai înalt nivel²⁸⁹”. Inițial, relațiile cu țările vecine din Europa de Est și regiunea Mediteraneană erau stabilite doar printr-o politică unică, care avea la bază cooperarea bilaterală între Uniunea Europeană și fiecare țară parteneră. Propunerea lui Sarkozy din 2007 de a crea o politică euro-mediteraneană, și propunerea guvernelor polonez și suedez de a aprofunda relațiile dintre Uniunea Europeană și vecinii din est, prin crearea parteneriatului estic, au constituit un moment decisiv pentru PEV, demarând crearea mecanismelor de cooperare regională. Parteneriatul Estic a fost inaugurat în timpul summit-ului de la Praga din 2009 și întrunește șase state: Republica Moldova, Ucraina, Belarus, Georgia, Armenia și Azerbaidjan având drept obiectiv „aducerea la un nivel superior” a relațiilor dintre Uniunea Europeană și țările din vecinătatea estică²⁹⁰. Componenta bilaterală a PEV a fost reconfirmată, în timp ce o componentă multilaterală a fost adăugată și, prin urmare, abordarea regională s-a îndreptat spre două blocuri: cel din sud – Uniunea pentru Mediterana și cel din est – Parteneriatul Estic²⁹¹.

PEV presupune că progresul economic în țările vecine nu poate fi obținut fără a lua în considerare instabilitățile politice, diferențele socio-economice, daunele aduse mediului, problemele de securitate cauzate de migrația ilegală, criminalitatea sporită și terorismul. Doar instituțiile democratice funcționale, cu guverne legitime care respectă drepturile omului, inclusiv drepturile minorităților, pot duce la creștere economică, stabilitate și la reducerea sărăciei.²⁹² Transpunerea legilor și reglementărilor Uniunii Europene în țările terțe se efectuează prin utilizarea diferitelor instrumente, dar vom evidenția doar două instrumente principale considerate a fi unele din cele mai eficiente: ”Planurile de Acțiune” și ”Acordurile de Asociere” care sunt negociate separat cu fiecare țară.

Prin Planurile de Acțiune ale PEV înțelegem ”Agenda de Asociere a țărilor partenere din Europa de Est”²⁹³ care stabilește prioritățile în sectoarele principale ale ”dialogului politic, reformei economice, comerțului și cooperării în domeniul justiției și afacerilor interne”.²⁹⁴ Toate

²⁸⁸ Marek Cichoki, ‘European Neighbourhood Policy’, K. Henderson and C. Weaver (eds.), *The Black Sea Region and EU Policy, The Challenge of Divergent Afendas*, Farnham, Ashgate, 2010, p.10, ISBN 9783035261042.

²⁸⁹ Comisia Europeană, *European Neighbourhood Policy (ENP)*, Belgia, 21.12.2016. Disponibil la: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en (consultat 21.04.2017).

²⁹⁰ Comunicat al Parlamentului European. Disponibil la: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html, (consultat 21.04.2017).

²⁹¹ Pagina Parlamentului European, Disponibil la: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html, (consultat 21.06.2017).

²⁹² Stefania Panebianco, Rosa Rossi, ‘EU attempts to export norms of good governance to the Mediterranean and Western Balkan countries’ *Jean Monnet Working Papers in Comparative and International Politics*, Octombrie 2004. Disponibil la: <http://aei.pitt.edu/6109/1/jmwp53.pdf> (consultat 01.04.2017).

²⁹³ European Union External Action, *European Neighbourhood Policy (ENP)*, op.cit.

²⁹⁴ Ibid

Planurile de Acțiune subliniază necesitatea ca țările vecine să demonstreze angajamentul față de valorile, normele și standardele europene comune ca o condiție pentru dezvoltarea în continuare a colaborărilor bilaterale cu Uniunea Europeană, planul fiind elaborat pentru următorii 3-5 ani. În cadrul PEV, atât Ucraina, cât și Republica Moldova au semnat Planuri de Acțiune în 2005, pe o perioadă de trei ani.²⁹⁵ Obiectivele acestor Planuri de Acțiune pentru sectorul energetic au fost: sporirea siguranței aprovizionării, “alinarea la principiile piețelor interne de energie și gaze naturale ale Uniunii Europene”,²⁹⁶ reforma autorităților de reglementare (Autorității Naționale de Reglementare în domeniul Energiei în Republica Moldova), transpunerea Pachetului Energetic III, sporirea eficienței energetice, diversificarea surselor de energie și utilizarea energiilor regenerabile. De asemenea, Planul de acțiune al Ucrainei include dispoziții privind siguranța nucleară și restructurarea sectorului cărbunelui.²⁹⁷

Analizând **Acordul de Asociere (AA)**, am dori să menționăm că este cel mai nou și cel mai important acord semnat între Uniunea Europeană și Republica Moldova, în iunie 2014. AA dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova a intrat pe deplin în vigoare la data de 1 iulie 2016 și conține un capitol privind cooperarea în domeniul energetic. Obiectivele asupra cărora ambele părți au convenit se regăsesc în articolele 76-79: “eficiența energetică, integrarea piețelor și convergența în materie de reglementare în sectorul energetic, energie durabilă din punct de vedere ecologic și la prețuri accesibile, inclusiv prin dispozițiile Tratatului Comunității Energetice”.²⁹⁸ În concordanță cu dispozițiile din AA, Republica Moldova trebuie să realizeze următoarele obiective:

- Dezvoltarea unor piețe competitive de energie, în conformitate cu standardele Uniunii Europene;
- Îmbunătățirea infrastructurii energetice, construcția proiectelor de interes național pentru diversificarea surselor de energie electrică, a furnizorilor și a rutelor de livrare „în mod eficient din punct de vedere economic și ecologic” și facilitarea investițiilor obținute prin împrumuturi și granturi²⁹⁹;

²⁹⁵ European Union, Ukraine, Joint Evaluation Report: *EU-Ukraine Action Plan*, Brussels/Kiev, 2008. Disponibil la: http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/ukraine/docs/ukraine_eu_joint_evaluation_2008_en.pdf, (consultat 13.02.2017)

²⁹⁶ European Union, *EU-Republica Moldova Action Plan*. Disponibil la: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/Republica_Moldova_enp_ap_final_en.pdf, (consultat 13.02.2017)

²⁹⁷ European Union, Ukraine, Joint Evaluation Report, *op.cit.*

²⁹⁸ Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Republica Moldova, of the other part, in *Official Journal of the European Union* 30 August 2014. Disponibil la: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(01\)&from=ro](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01)&from=ro), (consultat 13.02.2017).

²⁹⁹ Ibid

- Sporirea securității aprovizionării cu energie, a comerțului bilateral și multilateral bazat pe concurență loială. Îmbunătățirea tranzitului și a livrării în mod nediscriminatoriu;
- Diminuarea emisiilor de gaze cu efect de seră.³⁰⁰

Acordul de Asociere semnat între Uniunea Europeană și Ucraina dedică capitolul I din titlul V (Cooperare economică și sectorială) sectorului energetic. Cele două părți s-au angajat să coopereze în continuare în domeniul energetic pentru a integra sistemul energetic al Ucrainei în sistemul regional, pentru a dezvolta piața energiei electrice din Ucraina și pentru a evita viitoarele crize energetice. Ucraina a acceptat să respecte următoarele:

- Crearea unor mecanisme eficiente pentru depășirea posibilelor crize energetice prin cooperare bilaterală și multilaterală și implementarea reformelor de reglementare în vederea alinierii la legislația Uniunii Europene și integrarea pe piața europeană;
- Integrarea dinamică a rețelei energetice ucrainene în Europa; Construirea unei noi infrastructuri energetice de interes reciproc care va contribui la sporirea securității energetice prin diversificarea surselor de energie; instalarea la frontierele Ucrainei a unui sistem de contorizare transfrontalier, dezvoltarea surselor de energie regenerabilă;
- Creșterea eficienței energetice și a economiei de energie, transpunerea politicii privind eficiența energetică, a normelor și reglementărilor;
- Modernizarea sectorului cărbunelui, creșterea siguranței minelor de cărbune, reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră.
- Asigurarea unui “nivel ridicat de siguranță nucleară, utilizarea nepoluantă și pașnică a energiei nucleare, care să reglementeze toate activitățile civile de energie și etapele ciclului combustibilului nuclear, inclusiv producția și comerțul cu materiale nucleare, aspecte legate de siguranță și securitate ale energiei nucleare și intervenția în cazuri de urgență, precum și problemele legate de sănătate, mediu și neproliferație.”³⁰¹

Înainte de a trece la următorul subcapitol, dorim să facem câteva observații cu privire la acordurile care permit Uniunii Europene să promoveze valorile și normele sale în țările vecine și să atingă obiectivele stabilite. În primul rând, atât Republica Moldova, cât și Ucraina au avut posibilități restrânse de manevră în negocierea intereselor lor, de vreme ce Uniunea Europeană a promovat în primul rând agenda proprie. Putem deduce acest lucru din evoluția relațiilor dintre

³⁰⁰ Ibid

³⁰¹ Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Republica Moldova, of the other part, in *Official Journal of the European Union* 30 August 2014. Disponibil la: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(01\)&from=ro](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01)&from=ro), (consultat 13.02.2017).

UE și Ucraina pe sectorul energetic, care până în 2004 erau axate pe situația din Cernobîl, iar după 2009, din cauza crizelor de gaze naturale din 2006 și 2009, au avut ca obiectiv de bază sporirea securității energetice. Securitatea aprovizionării a devenit piatra de temelie a politicii Uniunii Europene și, într-o oarecare măsură, liberalizarea pieței de energie atât internă cât și a țărilor din vecinătate reprezintă un instrument pentru atingerea acestui obiectiv.

Cu toate acestea, clauza privind colaborarea în domeniul energiei din AA reprezintă un mare interes atât pentru Uniunea Europeană, cât și pentru Republica Moldova și Ucraina. Implementarea acestuia va duce la integrarea pe piața UE a celor două țări, va spori securitatea aprovizionării cu energie, va crește eficiența energetică și va face Republica Moldova și Ucraina mai puțin dependente de furnizorul estic.

Analizând legătura dintre Acordul de Asociere și Comunitatea Energetică, putem conchide că există o coordonare foarte bună între cele două seturi de angajamente. Dat fiind faptul că Republica Moldova și Ucraina au devenit, inițial, părți contractante la Tratatul de instituire a Comunității Energetice și, la doar câțiva ani după, au semnat Acordului de Asociere, unele angajamente existente din tratat au fost transpuse în noul acord, cu termenii limită de transpunere deja negociați. Trebuie să remarcăm că există și anumite părți din acquis-ul european în domeniul energiei prevăzute în tratat, care nu sunt incluse în AA (de exemplu, Directiva 2012/27 / UE - Eficiența Energetică) și viceversa, astfel putem concluziona că cele două documente sunt complementare. Tratatul are avantajul de a fi mai flexibil, având în vedere posibilitatea de adaptare a angajamentelor printr-o procedură mai optimizată decât AA, ca dovadă și adăugarea ulterioară a Directivei 2012/27/UE.

După ce am descris pe scurt instrumentele utilizate de Uniunea Europeană pentru a transpune acquis-ul în domeniul energetic în țările vecine - Republica Moldova și Ucraina, vom trece la următorul subparagraf în care vom analiza transpunerea legislației Uniunii Europene în domeniul energetic în cadrul de reglementare al Republicii Moldova și al Ucrainei. Vom descrie pe scurt lecțiile care pot fi învățate din România în procesul de aliniere a legislației naționale la legislația europeană în domeniul energetic.

Transpunerea și implementarea legislației UE în domeniul energetic în structura internă a Republicii Moldova și a Ucrainei, lecțiile învățate din parcursul României

Obiectivul Uniunii Europene de a crea o piață de energie electrică liberalizată și eficientă, precum și de a integra pe deplin statele membre într-o piață unică a Uniunii Europene în domeniul gazelor naturale și a energiei electrice, a dus la adoptarea Pachetului Energetic III, propus în 2007 de către Comisia Europeană. Acesta a fost votat în iulie 2009 de către Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene. Adoptarea noului pachet energetic va duce la sporirea securității

energetice, îmbunătățirea standardelor de servicii și, nu în ultimul rând, menținerea prețurilor pentru energiei la cel mai jos nivel posibil.³⁰² Separarea rețelelor energetice de transport ale Uniunii Europene a fost la baza noilor directive, fiind considerată cea mai bună soluție juridică pentru obținerea unei piețe competitive a gazelor naturale și a energiei electrice.

În continuare, vom analiza modul în care România se îndreaptă spre integrarea pe piața europeană a energiei electrice și modul în care a fost transpus Pachetul Energetic III în legislația Republicii Moldova și a Ucrainei privind energia electrică și gazele naturale.

Integrarea României în sistemul energetic european

Schimbările structurale în sistemul energetic din România au început cu mult înainte de aderarea acesteia la Uniunea Europeană în 1 ianuarie 2007. După semnarea Acordului de Comerț și Cooperare dintre România și Uniunea Europeană în 1995,³⁰³ a început procesul de restructurare care avea drept obiectiv redimensionarea și creșterea eficienței sectorului energetic. A fost creat un Comitet de Strategie și Reformă în cadrul companiei naționale energetice integrate pe verticală, numită RENEL.³⁰⁴ În 1998, Comitetul a elaborat proiectul primei Hotărâri de Guvern care a fost imediat aprobată de Guvern. Obiectivele acesteia erau restructurarea internă a companiei RENEL și separarea anumitor centrale electrice în producători independenți. De asemenea, în cadrul RENEL au fost elaborate ulterior două ordonanțe de urgență (Acte emise de Guvern cu putere de lege și ulterior aprobate de Parlament), una care stabilește crearea ANRE a României, Autoritatea de Reglementare în Domeniul Energiei Electrice a României, iar a doua este legea privind energia Electrică. De asemenea, între 2000 și 2004, procesul de reformă a fost accelerat, în conformitate cu negocierile cu privire la Tratatul de Aderare: compania integrată pe verticală a fost reorganizată sub forma unui holding, fiind înființate în interior mai multe companii de producere a energiei electrice, Transelectrica - un OTS și companii de distribuție și furnizare.³⁰⁵ O restructurare similară s-a produs și în sectorul gazelor naturale, fiind însă implementată cu o mică întârziere după restructurarea sectorului energiei electrice. Un operator al pieței de energie electrică angro numit OPCOM, a fost înființat în anul 2000, după ce ANRE RO a emis primul set de reguli ale pieței în

³⁰² European Commission, *Questions and Answers on the third legislative package for an internal EU gas and electricity market*, European Commission, Brussels, Belgium, 02.03.2011. Disponibil la: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-125_en.htm?locale=en, (consultat 15.03.2017).

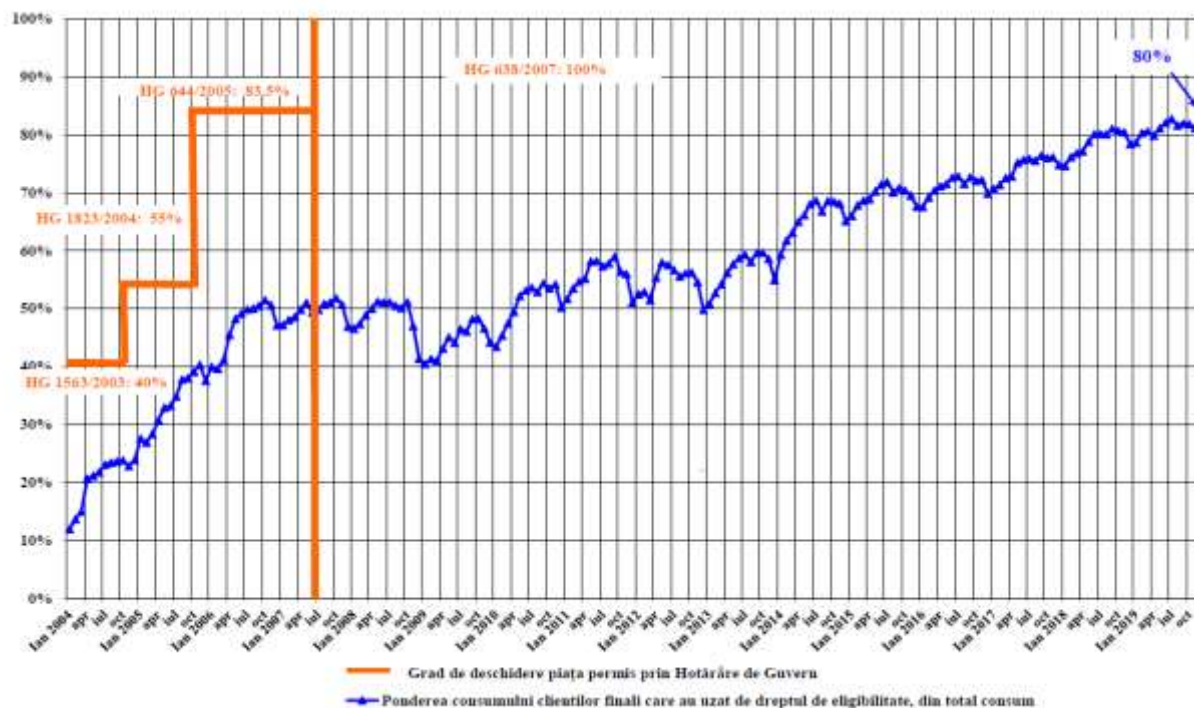
³⁰³ European External Action Service, *Summary of Europe Agreement establishing an association between the European Economic Communities and their Member States, of the one part, and Romania, of the other part*, European External Action Service, Brussels, Belgium. Disponibil la: <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=742> (consultat 15.11.2021).

³⁰⁴ Interview with Mr. Alexandru Săndulescu, *op.cit*

³⁰⁵ Ibid

1999.³⁰⁶ Deschiderea treptată a pieței a început după anul 2000, înregistrând în 2007 o deschidere legală a pieței de 100%. Gradul real de deschidere a pieței, determinat ca pondere a volumului de energie electrică vândută consumatorilor la prețuri negociate în total vânzări, a evoluat mai lent³⁰⁷.

Figura 3.8. Deschiderea pieței de energie electrică din România

Apariția furnizorilor independenți a dus la sporirea lichidității pieței. Separarea legală a distribuitorilor și a furnizorilor în companii distincte a fost efectuată în 2007 atât în domeniul energiei electrice cât și a gazelor naturale.

În ceea ce privește problema eficienței energetice, la sfârșitul anilor '90 a fost înființată o Agenție pentru Eficiență Energetică, iar în 2001 a fost creat un Fond pentru Eficiență Energetică.³⁰⁸ În aceeași perioadă a fost adoptată legislația corespunzătoare privind eficiența energetică, în conformitate cu acquis-ul european. Cât despre promovarea surselor regenerabile de energie, guvernul a creat în 2004³⁰⁹ un sistem de promovare și certificare a energiei ecologice, bazat pe un

³⁰⁶ Energy Ministry of Romania, *Strategia Energetică a României pentru perioada 2007 - 2020 actualizată pentru perioada 2011 - 2020*, Energy Ministry of Romania, Bucharest, Romania, p. 26. Disponibil la: http://www.minind.ro/energie/STRATEGIA_energetica_actualizata.pdf, (consultat 18.03.2017).

³⁰⁷ Autoritatea Națională de Reglementare în domeniul Energiei – ANRE. *Statutul și rolul ANRE*. Disponibil la: <https://www.anre.ro/ro/energie-electrica/rapoarte/rezultate-monitorizare-piata-energie-electrica/20191556881773> (consultat 12.06.2020)

³⁰⁸ Romanian Government, *Ordonanța de Urgență nr. 124 din 8 octombrie 2001 privind înființarea, organizarea și funcționarea Fondului Roman pentru Eficienta Energiei*, Romanian Government, Bucharest, Romania. Disponibil la: <http://www.cez.ro/ckfinder/userfiles/files/cez/cezv/legislatie/legi-reglementari-istoric/legislatie/ordonanta-de-urgenta-nr-124-din-2001.pdf>, (consultat 19.03.2017).

³⁰⁹ Romanian Government, *Hotărârea nr. 1892/2004 pentru stabilirea sistemului de promovare a producerii energiei electrice din surse regenerabile de energie*, Romanian Government, Bucharest, Romania. Disponibil la:

mecanism de piață ce implică tranzacționarea de Certificate Verzi, revizuit de Parlament în 2008.³¹⁰

Este important să menționăm că, la data aderării, sectorul energetic din România avea integral transpus *acquis-ul* comunitar și piața de energie era pe deplin funcțională. După aderare, ca orice alt stat membru, România a implementat și implementează în continuare schimbările impuse de noile directive ale Uniunii Europene.

Devenind o parte contractantă fondatoare a Comunității Energetice în 2005³¹¹, precum și fiind parte la declarația de la Salonic din 1999 și Memorandumului de la Atena din 2000 (predecesorii Comunității Energetice), România a accelerat procesul de introducere a regulilor pieței aliniate la *acquis-ul* comunitar și la practicile Uniunii Europene. Cooperarea regională intensă între miniștri, autoritățile de reglementare în domeniul energiei și OTS a început înainte de semnarea Tratatului Comunității Energetice.³¹² După intrarea în vigoare a Tratatului, Secretariatul Comunității Energetice a fost înființat și a preluat conducerea în coordonarea activităților. După aderarea la Uniunea Europeană în ianuarie 2007, România a pierdut statutul de parte contractantă a Tratatului de instituire a Comunității Energetice, dar a continuat să participe și să se implice în dezvoltarea piețelor regionale de energie electrică și gaze naturale.

Aderarea la ENTSO-E, rețeaua europeană de transport energie electrică, a decurs diferit, fiind în general un proces tehnic. Scrisoarea de aderare a fost trimisă în 1991, când ENTSO-E era denumită UCPT (Uniunea pentru Coordonarea Producției și Transportului Energiei electrice). În cele din urmă, interconectarea sincronă a fost realizată în 2004, după eforturi uriașe depuse pentru modernizarea instalațiilor din centralele electrice, a rețelei de transport și a Dispecerului Energetic Național. A fost implementat un sistem secundar de control al frecvenței și a fost construită o nouă linie electrică de 400 kV care interconectează România cu Ungaria. Aderarea la ENTSO-E și interconexiunea sincronă au ajutat România să se integreze pe piața de energie electrică a Uniunii

<http://lege5.ro/Gratuit/guydinrw/hotararea-nr-1892-2004-pentru-stabilirea-sistemului-de-promovare-a-produserii-energiei-electrice-din-surse-regenerabile-de-energie&d=2017-03-05>, (consultat 19.03.2017).

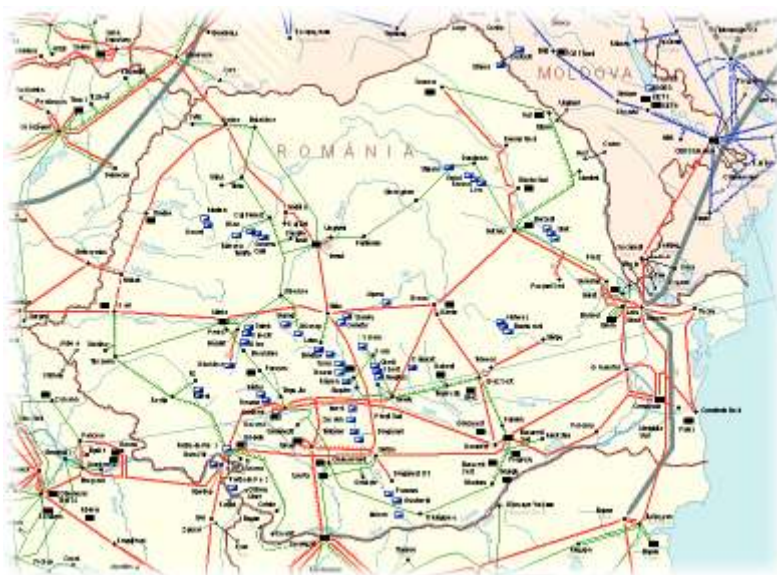
³¹⁰The Concurrence Council of Romania, *Aviz referitor la notificarea amendamentelor la Schema de sprijin privind sistemul cotelor obligatorii de energie electrică combinat cu tranzacționarea certificatelor verzi, instituită prin Legea nr. 220/2008 pentru stabilirea sistemului de promovare a producerii energiei din surse regenerabile de energie, republicată, cu modificările și completările ulterioare*, Bucharest, Romania, 19.03.2014. Disponibil la: http://www.ajutordestat.ro/documente/Aviz%20modif%20220_813ro.pdf, (consultat 19.03.2017).

³¹¹ Energy Community Secretariat, *Treaty Establishing the Energy Community*, *op.cit.*

³¹² Interview with Mr. Alexandru Săndulescu, *op.cit.*

Europene. ”În prezent, există o piață spot comună între România, Ungaria, Slovacia și Cehia, piața realizată prin consolidarea ofertelor în comun de către cei patru operatori de piață,,³¹³.

Figura 3.9. Interconexiunile de energie electrică în România

Sursa: Transelectrica³¹⁴

În domeniul gazelor naturale, rețeaua de livrare din România a fost izolată până în 2010 de rețelele Uniunii Europene, având doar două legături utilizate exclusiv pentru importurile din Federația Rusă (Isaccea și Medieșul Aurit). După 2010, s-au construit noi interconexiuni de gaze cu Ungaria și Bulgaria pentru integrarea sectorului gazelor naturale în piața de energie a Uniunii Europene.³¹⁵

Implementarea Pachetului Energetic III în Republica Moldova

Republica Moldova a devenit *parte contractantă* a Tratatului de instituire a Comunității Energetice în 2010 și, prin urmare, s-a angajat să transpună legislația Uniunii Europene în domeniul energiei, să dezvolte piețe competitive și deschise de energie electrică și gaze naturale și să integreze piața energetică națională în cea europeană. În conformitate cu aceste angajamente, Republica Moldova a transpus Pachetul Energetic II (Directivele 2003/54 / CE și 2003/55 / CE)

³¹³ Alexandru Săndulescu, Alexandrina Robu, *Finanțarea investițiilor în interconexiunile de energie electrică și gaze naturale dintre Republica Moldova și România*, Conferința Internațională Energetică Moldovei – 2016, Aspecte regionale de dezvoltare, Ediția III, Chișinău, Republica Moldova, 2016

³¹⁴ Transelectrica, *RET Europa Continentală*, Bucharest, Romania. Disponibil la: <http://www.transelectrica.ro/web/tel/ret-continental-europe?print=true>, (consultat 30.04.2017).

³¹⁵ The Center for Eastern Studies, *Hungary and Romania connecting gas pipeline systems*. Warsaw, Poland, 13.09.2010. Disponibil la: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2010-10-13/hungary-and-romania-connecting-gas-pipeline-systems>, (consultat 19.03.2017).

și, mai recent, în 2016, Pachetul Energetic III (Directivile 2009/72, 2009/73/EU, precum și două regulamente, 714/2009 și 715/2009). Având în vedere poziția fragilă a Republicii Moldova în ceea ce privește dependența de gazul rusesc, Comunitatea Energetică a convenit să amâne punerea în aplicare a principiului “separării” operatorului de transport gaze naturale până la 1 ianuarie 2020, așa cum prevede art. 9 alineatul (1) din Directiva 2009/73 / CE.³¹⁶

Pentru a promova dezvoltarea sectorului energetic, cadrul legal a fost completat în mod constant având un obiectiv clar de aliniere la cadrul european și la acquis-ul Comunității Energetice. Legislația primară include Legea Nr. 107 din 27.05.2016 cu privire la energia electrică, Legea Nr. 108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale, Legea Nr. 92 din 29.05.2014 cu privire la energia termică și promovarea cogenerării și Legea Nr. 461 din 30.07.2011 privind piața produselor petroliere.

Prin aprobarea legilor privind gazele naturale și energia electrică în mai 2016, Republica Moldova a transpus majoritatea prevederilor Pachetului Energetic III. Odată cu evoluția pieței cu amănuntul, noua lege privind energia electrică prevede, de asemenea, un mecanism de operare a pieței energiei electrice și mecanisme de echilibrare. În mod corespunzător, legea privind gazul natural stipulează necesitatea instaurării instrumentelor de echilibrare a gazelor naturale prin adoptarea unei legislații secundare.³¹⁷

Prevederile din Pachetul Energetic III privind autoritatea de reglementare în energie, Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică, au fost transpuse separat, în Legea cu privire la energetică, Nr.174 din 21.09.2017. Legea asigură independența reglementatorului, inclusiv financiară și puteri sporite de a emite legislație secundară. Totodată prevede selecția directorilor prin concurs, cu cerințe clare de competență, pentru mandate de șase ani.

În ceea ce privește evoluția surselor regenerabile de energie și a eficienței energetice în Republica Moldova, dorim să subliniem faptul că acestea sunt guvernate de Legea Nr. 10 din 26.02.2016 privind promovarea utilizării energiei din surse regenerabile, Legea Nr. 139 din 19.07.2018 cu privire la eficiența energetică, Legea Nr. 44 din 27.03.2014 cu privire la etichetarea produselor cu impact energetic, Legea Nr. 128 din 11.07.2014 privind performanța energetică a

³¹⁶ Ana-Otilia Nuțu, Denis Cenușă, ‘Interconnecting Republica Moldova's gas market: the Iasi-Ungheni case’, Expert Grup, Chisinau, Republica Moldova, 2016, p.12. Disponibil la: http://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/download/1511_d3527cd3fb892d86a39ec496490692c0, (cunsultat 16.03.2017).

³¹⁷ The Parliament of Republica Moldova, Legea no. 107 cu privire la energia electrică, The Parliament of Republica Moldova, Chisinau Republica Moldova, 27.05.2016, Disponibil la: [http://www.gasnaturalfenosa.md/sites/default/files/Legea cu privire la energia electrica nr 107 din 27.05.2016.pdf](http://www.gasnaturalfenosa.md/sites/default/files/Legea%20cu%20privire%20la%20energia%20electrica%20nr%20107%20din%2027.05.2016.pdf) (consultat 16.03.2017).

clădirilor și Legea Nr. 151 din 17.07.2014 privind cerințele în materie de proiectare ecologică aplicabile produselor cu impact ecologic.

Legea privind promovarea energiei electrice din surse regenerabile a fost adoptată în februarie 2016. Cu toate acestea, intrarea în vigoare a fost amânată până pe 25 martie 2018 pentru a permite autorităților competente să adopte actele secundare necesare.

O mențiune deosebită trebuie făcută referitor la Legea Nr. 139 din 19.07.2018 cu privire la eficiența energetică, Republica Moldova fiind prima țară semnatară a Tratatului Comunității Energetice ce transpune astfel prevederile Directivei 2012/27/EU privind eficiența energetică.

În continuare vom analiza starea implementării Pachetului Energetic III în sistemul de energie electrică și cel de gaze naturale a Republicii Moldova.

În ceea ce privește analiza implementării directivei 2009/72/CE privind piața internă de energie electrică, putem menționa că Republica Moldova a transpus în mod corespunzător modelul de separare legală și funcțională pentru OTS, după cum se poate observa din raportul Comunității Energetice, ”operatorul de stat a sistemului de distribuție, Moldelectrica, în prezent, desfășoară activități separat din punct de vedere legal și contabil de activitățile de producție și de furnizare a energiei electrice”.³¹⁸ Separarea legală și funcțională au fost însă cerințe ale Pachetului Energetic II, respectiv Directiva 2003/54/CE privind piața internă de energie. Separarea ”de proprietate” prevăzută de Pachetul Energetic III se poate realiza în una din următoarele trei variante:

- TSO independent ca proprietate, respectiv Moldelectrica să fie privatizată sau coordonată de o altă autoritate publică decât cea care coordonează producătorii și furnizorii aflați în proprietatea statului. Necesită ca Moldelectrica să dețină activele de transport energie electrică;
- ISO, operator de sistem independent, are aceleași cerințe privind separarea coordonării dar Moldelectrica poate să nu dețină activele, acestea rămânând în proprietatea publică a statului;
- ITO, o soluție care se aplică doar în cadrul companiilor vertical integrate, ce nu mai poate fi implementată în Republica Moldova, aceasta fiind deja avansată cu separarea legală și funcțională.

³¹⁸ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report*, Energy Community Secretariat, Vienna, Austria, p.104. Disponibil la: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/DOCS/4332394/3D790302C9FD5024E053C92FA8C0D492.pdf (consultat 14.01.2017).

Cerința privind punerea sub o altă autoritate a statului a fost îndeplinită, Moldelectrica fiind singura companie energetică rămasă sub coordonarea Ministerului Economiei și Infrastructurii. Toate celelalte companii energetice, Termoelectrica, CET Nord, Nodul hidroelectric Costești, Energocom, RED Nord și Furnizare Nord sunt administrate de Agenția Proprietății Publice, ce nu se mai află în coordonarea Ministerului, ci direct a Guvernului.

Din analiza soluțiilor posibile, a rezultat că cea mai bună soluție pentru Republica Moldova este modelul ISO, autoritățile dorind să păstreze proprietatea asupra activelor de transport energie electrică în domeniul public al statului. Din păcate modelul ISO nu a fost prevăzut în Legea 107/2016 a energiei electrice, iar soluția va putea fi aplicată după revizuirea acestei legi.

Cercetătorul moldovean Ion Efros menționează că separarea transportului energiei electrice de „segmentele competitive ale producerii și furnizării sunt necesare deoarece se consideră că menținerea lor într-o companie integrată pe vertical blochează accesul altor producători și furnizori la rețea”³¹⁹. Prin urmare, separarea are drept obiectiv sporirea competitivității pe piața de energie electrică, apariția unor noi jucători care vor oferi servicii de o calitate mai înaltă și preturi mai bune.

Al III-lea pachet energetic al Uniunii Europene, care a fost transpus prin noile legi privind energia electrică (107/2016) și gazele naturale (108/2016) reglementează inclusiv și accesul terților pe piață. Accesul la rețea este unul dintre elementele cheie într-o piață liberalizată fiind și stimulatorul principal al concurenței pe piața energetică. Cele două elemente definiții ale accesului la rețea fiind tarifele și codurile de rețea. ANRE, autoritatea națională de reglementare în domeniul energiei, stabilește și actualizează periodic tarife de utilizare a rețelelor de transport și de distribuție. “Tarifele pentru accesul la rețeaua de distribuție la diferite nivele de tensiune sunt separate de tarifele de energie electrică reglementate pentru utilizatori. Începând cu luna iulie 2015, acestea au fost adoptate pentru cele trei companii de distribuție a energiei electrice.”³²⁰ Aceste tarife au fost însă în scurt timp suspendate, apoi revalidate, ceea ce a demonstrat că Republica Moldova se confruntă cu dificultăți în implementare a articolului 32 din Directiva 2009/72/CE³²¹ și că Regulatorul național nu este pe deplin independent, fiind supus și răspunzând presiunilor politice. În ceea ce privesc codurile de rețea, normele de reglementare sunt deja elaborate, și au fost adoptate de către autorități în 2019.

³¹⁹ Efros I. *În căutarea liberalizării pierdute. Deschiderea pieței de energie electrică din Republica Moldova: unde suntem și unde ar trebui să ajungem?* Institutul de Politici Publice, 2014, p. 5. Disponibil la: <https://ipp.md/wp-content/uploads/2016/06/Liberalizarea-pietei-de-electricitate-din-Republica-Moldova.pdf>, (consultat 14.11.2019).

³²⁰ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report*, op.cit., p.104.

³²¹ Efros I. *op.cit.*, p. 10.

Achizițiile anuale de energie electrică

În anul 2016 Republica Moldova nu a procurat energie electrică de la nici o companie ucraineană, chiar dacă sistemul de energie electrică moldav este echilibrat și conectat la cel ucrainean.³²² În anul 2017, furnizorul ucrainean DTEK Trading, care a demonstrat o capacitate instalată suficientă pentru a livra energia electrică în Republica Moldova a concurat în cinci licitații organizate pe baza unei instrucțiuni emise de Ministerul Economiei pentru a furniza energie electrică pe perioada cuprinsă între 1.04.2017 și 31.03.2018.³²³ În cadrul licitațiilor organizată de RED Union Fenosa Distribuție, GazNatural Fenosa Furnizare, Moldelectrica, Furnizare Nord și RED Nord în luna martie 2017, principalii competitori au fost DTEK Trading, MGRES (Centrala Electrică Cuciurgani) și Energocom³²⁴. DTEK s-a retras însă din licitație, preferând să vândă energie către Energocom. După o serie de amânări, licitația a avut loc pe data de 31 martie 2017, ofertele fiind MGRES – 58.5 USD/MWh, redus în etapa de ofertă îmbunătățită la 54.4 USD/MWh iar Energocom – 54.5 USD/MWh, redus la 50,2 USD/MWh în oferta îmbunătățită. Câștigător evident a fost Energocom, cu energie achiziționată de la DTEK, și ca urmare a semnat contractele de furnizare a energiei electrice pentru perioada 1.04.2017- 31.03.2018. În scurt timp după semnarea contractului, Centrala Electrică de la Cuciurgani a prezentat companiei Energocom o nouă ofertă la un preț mai mic decât oferta inițială. În luna mai 2017, pe fondul dificultăților în aprovizionarea cu cărbune, Ministerul Energiei și Cărbunelui din Ucraina decide reducerea exporturilor de energie electrică către Republica Moldova și Belarus la circa o treime din cantitatea necesară³²⁵. În aceste condiții, Energocom a fost practic obligată să facă apel la cea de-a doua sursă posibilă de import energie electrică și a încheiat un contract adițional cu Centrala Electrică de la Cuciurgani, motivând totodată decizia și prin aceea că producătorul a depus noua oferta prin care oferă un preț cu 10% mai mic decât cel al partenerilor din Ucraina.

Menționăm că nu este prima dată când o dependență totală de importurile de energie electrică din Ucraina se dovedește riscantă pentru Republica Moldova. În noiembrie 2014, tot pe fondul dificultăților din sectorul energetic ucrainean, autoritățile din țara vecină au decis sistarea totală a exporturilor către Republica Moldova și Belarus, fără avertisment prealabil. Considerăm că doar asigurarea importurilor de energie electrică din cele două surse posibile în prezent, Ucraina și MGRES, prin contracte flexibile cu ponderi stabilite prin licitație (cel care oferă prețul cel mai mic ia cantitatea cea mai mare) poate asigura un nivel acceptabil de siguranță în aprovizionarea cu

³²² Ibid.

³²³ Interview with Mr. Alexandru Săndulescu, *op.cit.*

³²⁴ Report of the Group of Observers - Procurement of electricity in Republica Moldova (2017)

³²⁵ Interfax Ucraina. *Ministerul Energiei și Cărbunelui prognozează o reducere de trei ori a exporturilor de energie electrică către Moldova*, 25.07.2017. Disponibil la: <https://interfax.com.ua/news/economic/424370.html> , (consultat 11.03.2018).

energie electrică. Acest ”mix de contracte” a putut fi realizat până în prezent doar de Energocom ca integrator a două surse și nu poate fi realizat în licitații organizate pe principiul ”câștigătorul ia totul”.

Licitațiile din 2018, 2019 și 2020 au fost câștigate tot de Energocom, deși la licitații au mai participat DTEK, DonbassEnergo (DE Energy în 2020) și MGRES.

În urma numeroaselor critici privind Instrucțiunea emisă de Ministerul Economiei și Infrastructurii pentru organizarea licitațiilor, ministerul a decis să se retragă din această acțiune ce trebuia ca începând cu anul 2020 să fie organizată sub supravegherea ANRE, autoritate responsabilă cu stabilirea prețurilor reglementate la energia electrică. ANRE însă a întârziat cu cadrul necesar de reglementare secundară și-și va intra în rol în anul 2021.

Considerăm că soluția la sporirea securității electrice și la diversificarea pieței de energie electrică va fi doar noua interconectare la sistemul electric al României, ce va aduce noi participanți pe piața din Republica Moldova.

Comunitatea Energetică a subliniat că, chiar dacă liberalizarea pieței de energie electrică este garantată de noua lege cu privire la energia electrică, există puțini furnizori atât pe piața angro, cât și pe cea cu amănuntul.³²⁶ Compania românească Transelectrica și-a manifestat interesul de a achiziționa un OSD de stat din regiunea de nord, de la RED Nord, cu toate acestea, părțile continuă negocierile, cu unele întreruperi datorate atât schimbărilor politice de la Chișinău cât și schimbărilor de strategie de la București.

În ceea ce privește posibilitatea consumatorilor de a-și alege furnizorul, deși teoretic piața este deschisă 100%, până la momentul actual doar un număr redus de mari consumatori și-au schimbat furnizorul, preferând să negocieze cu acesta prețul energiei. Astfel, gradul real de deschidere a pieței a fost în 2019 de 7,4%, înregistrând o creștere semnificativă față de 2018 când a fost 3,24% și față de acum câțiva ani când doar fabrica de ciment LAFARGE și-a ales de sine stătător furnizorul, în conformitate cu cea mai bună ofertă de piață³²⁷.

Directiva 2009/72/CE reglementează și independența reglementatorului care urmează să asigure accesul nediscriminatoriu tuturor participanților pieței de energie, să supravegheze buna funcționare a acesteia și să intervină în cazul în care sunt înregistrate abateri. ANRE trebuie să fie o instituție autonomă cu un buget propriu și independență decizională, pentru a se evita imixtiunea

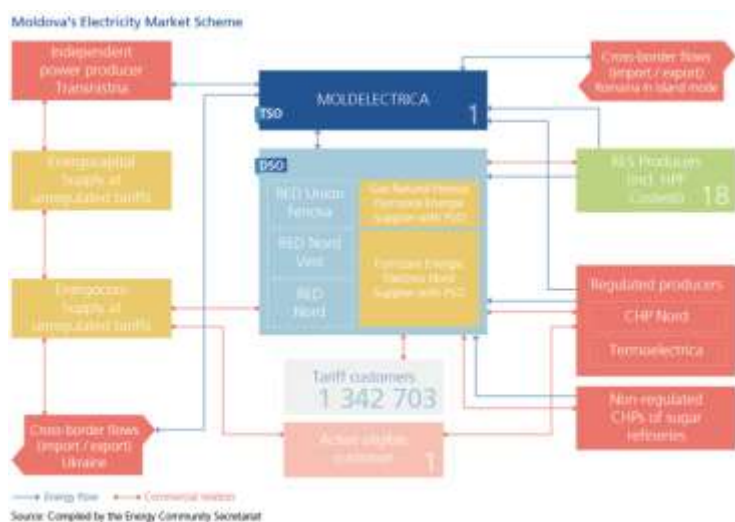
³²⁶ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report*, op.cit.p.105.

³²⁷ ANRE. Raport monitorizare piață de energie electrică pentru clienții finali deserviți de FUI – An 2019. Disponibil la: <https://www.anre.ro/download.php?f=fqaDgqA%3D&t=vdeyut7dlcecrLbbvY%3D> (consultat 27.11.2020).

politicului în activitatea sa.³²⁸ În Republica Moldova bugetul Agenției Naționale pentru Reglementare în Energetică a Republicii Moldova este stabilit și votat chiar de agenție, conform noii Legi cu privire la energetică Nr.174/2017. Înainte acesta era votat de către Parlament, acesta fiind un instrument de presiune din partea legislativului.

Pachetul Energetic III este focalizat în mare măsură pe protecția consumatorilor și mai ales protejarea consumatorilor din categoria social vulnerabili. Dispoziții cu privire la schemele de ajutor a persoanelor social vulnerabile au fost transpuse în noua lege cu privire la energia electrică, fiind specificat și regimul de susținere de stat de care pot beneficia.

Figura 3.10. Schema pieței de energie electrică din Republica Moldova

Sursa: Secretariatul Comunității Energetice³²⁹

Sectorul gazelor naturale al Republicii Moldova

În ceea ce privește sectorul gazelor naturale, Directiva 2009/73/CE (G) a fost transpusă în legea privind gazele naturale Nr.108 din 25 mai 2016. Pentru ca acquis-ul în domeniul gazelor naturale să fie implementat în mod corespunzător în perioada următoare, autoritățile naționale de reglementare urmează să adopte mai multe acte legislative secundare. În ceea ce privește separarea transportului de gaze naturale de segmentele de producere și furnizare, noua lege reglementează cele trei grade de separare structurală:

³²⁸ Comisia Europeană. Commission Staff Working Paper. Interpretative Note on Directive 2009/72/EC Concerning Common Rules for the Internal Market in Electricity and Directive 2009/73/ec Concerning Common Rules for the Internal Market in Natural Gas, Brussels, 22 ianuarie 2010. Disponibil la: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2010_01_21_the_regulatory_authorities.pdf (consultat 12.09.2018).

³²⁹ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report*, op.cit.p.105.

- a. Modelul separării exhaustive din punct de vedere juridic a companiilor de transport de cele a companiilor de producere și furnizare.
- b. Modelul Operatorului de Sistem Independent care permite furnizorilor să dețină și sistemul de transport cu condiția ca mentenanța rețelelor și investițiile viitoare sunt gestionate de către un alt subiect de drept privat.
- c. Modelul Operatorului de Transport Independent (ITO) prin intermediul cărora companiile furnizoare au dreptul de a deține și opera rețelele de transport însă numai prin intermediul unei companii subsidiare a cărei proces decizional este independent.³³⁰

Analizând implementarea cadrului normativ european în sectorul gazelor naturale, menționăm că ambii OTS, Moldovatrangaz și Tiraspoltrangaz, nu au aplicat încă principiul separării. Pentru OSD, operatorii sistemelor de distribuție, raportul Comunității Energetice arată că aceste companii sunt separate doar din punct de vedere juridic, nu și funcțional.³³¹ S.A. Moldovagaz este una dintre cele mai mari companii din sectorul energetic al Moldovei, care deține de facto monopol pe serviciile de transport, distribuție și furnizare a gazelor naturale pe teritoriul RM³³². De asemenea, Moldovagaz realizează și tranzitul de 17-19 miliarde de cm din gazul rusesc către Balcani, ce a scăzut practic la zero din 2020, ca urmare a intrării în funcțiune a Turkish Stream. Acțiunile Moldovagaz sunt împărțite între câteva entități: statul Republica Moldova (36,6%), autoritățile din așa numita regiune „transnistreană” (13,4%, concesionate Gazprom) și Gazprom (50%+1). Respectiv, putem concluziona ca gigantul Gazprom monopolizează de facto piața de gaze prin intermediul acțiunilor proprii dar și a celor deținute de autoritățile separatiste din stânga Nistrului. Mai mult, Moldovagaz împreună cu cele 12 companii fiice gestionează aproximativ 70% din rețeaua națională de distribuție.³³³ În ceea ce privește obligația separării proprietății Moldovagaz stipulată în Pachetul Energetic III, Republica Moldova a beneficiat de o derogare până la 01.01.2020. Până în momentul scrierii acestei teze, Moldovagaz nu a îndeplinit cerințele Pachetului Energetic III.

Soluțiile ar putea fi:

³³⁰ Kamila Kloc and Dagmara Koska, ‘Competition Law Mechanisms as Additional Tool of the Third Package Implementation’ in Robert Zajdler, *EU Energy Law Constrains with the Implementation of the Third Liberalisation Package*, Cambridge Scholars, London 2012, p.39.

³³¹ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report*, op.cit.p. 107.

³³² Expert-Grup. Extinderea gazoductului Iași Ungheni spre Chișinău: Provocări și oportunități, Chișinău, 2016, p. 6. Disponibil la: http://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/download/1494_b8aae7a181cf535fd861c0c56f7235bb, (consultat 25.08.2021).

³³³ Ibid.

- Vânzarea pachetului de control al Moldovatrangaz de către Moldovagaz către o altă companie. Dacă noua companie nu va fi una controlată de Gazprom, prognozăm că va exista o opoziție fermă din partea gigantului rus, proprietarul majoritar al Moldovagaz;
- Vânzarea pachetului de control a Moldovatrangaz, de către Moldovagaz către statul moldovenesc, în schimbul conductelor de transport și distribuție deținute de stat care sunt gestionate în prezent de companie, dar nu aparțin companiei Moldovagaz.

Un prim Plan de separare a fost propus de ANRE către Moldovagaz la începutul anului 2019. Planul prevedea ca opțiune principală vânzarea MoldovaTransgaz și ca opțiune de rezervă, în cazul în care vânzarea eșuează, varianta ITO descrisă mai sus. După patru luni de analiză, ANRE respinge planul pe motiv că dorește o soluție unică și nu un plan cu variante. În cursul anului 2019 au loc mai multe runde de negocieri, inclusiv cu participarea Secretariatului Comunității Energetice, iar în decembrie 2019 Moldovagaz prezintă un nou plan de separare, agreat de Secretariat. Planul a fost aprobat de ANRE în februarie 2020. Cităm din comunicatul ANRE: ”Planul aprobat de către Consiliul de Administrație al ANRE prevede implementarea procesului de separare în 12 etape distincte, pe parcursul cărora se vor realiza 23 de acțiuni de bază și 61 de acțiuni suplimentare care urmează a fi îndeplinite până la 01.10.2020. Principalele măsuri se referă la:

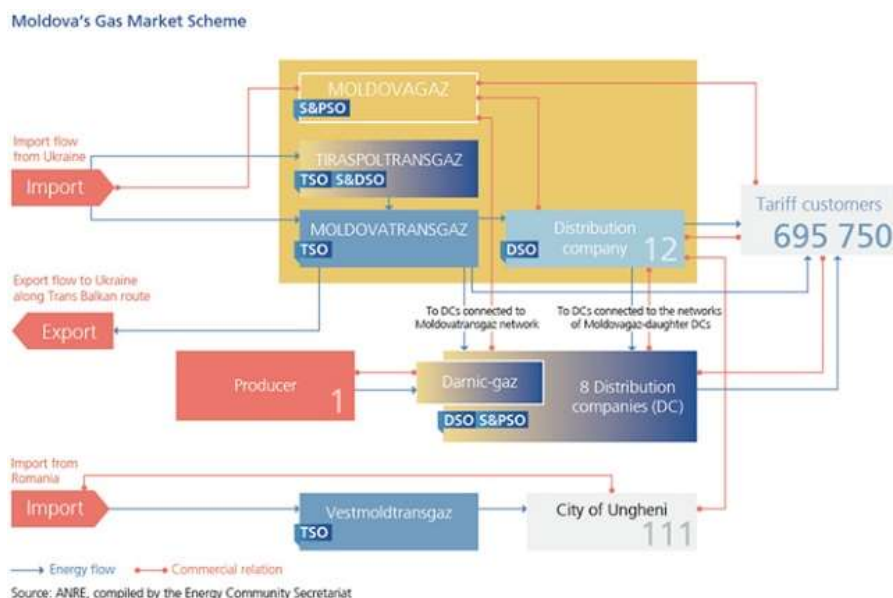
1. Organizarea întreprinderilor de furnizare și de transport al gazelor naturale pe orizontală;
2. Formarea bazei contractuale independente privind furnizarea și transportul gazelor naturale;
3. Atribuirea către SRL „Moldovatrangaz” a activelor cu drept de proprietate;
4. Asigurarea independenței personalului și managementului SRL „Moldovatrangaz”;
5. Oferirea SRL „Moldovatrangaz” a resurselor financiare necesare pentru activitatea de transport al gazelor naturale;
6. Formarea unei identități corporative separate;
7. Oferirea SRL „Moldovatrangaz” a dreptului efectiv de a lua decizii, independent de S.A. „Moldovagaz” în ceea ce privește activele necesare pentru exploatarea, întreținerea, modernizarea și dezvoltarea rețelelor de transport al gazelor naturale, precum și dreptul de a obține finanțare pe piețele de capital, în special prin împrumuturi și prin aport de capital;
8. Crearea în cadrul OST a unui organ de supraveghere responsabil de luarea deciziilor cu impact major asupra valorii activelor acționarilor din cadrul întreprinderii, în special a

deciziilor privind aprobarea planurilor financiare anuale și pe termen lung, a nivelului de îndatorare a întreprinderii și a mărimii dividendelor distribuite acționarilor.”

În Republica Moldova există alte 11 companii de distribuție și furnizare independente de Moldovagaz, care au o cotă de piață de doar 2%. Fiecare dintre aceste companii are mai puțin de 100 000 de clienți, deci nu au obligația de a fi separați din punct de vedere legal pe activitățile distincte de distribuție și furnizare.

Dorim să menționăm că accesul terților este garantat de legislația în vigoare, iar autoritatea de reglementare nu poate refuza companiilor noi care doresc să penetreze piața gazelor naturale să își presteze serviciile, cu excepția cazului în care nu îndeplinesc condițiile prevăzute de capitolul VIII art.58 din legea cu privire la gazele naturale din 2016.³³⁴ Cu toate acestea, Secretariatul Comunității Energetice subliniază că “punerea în aplicare a unui tarif de intrare / ieșire a livrării a fost amânată până la ”identificarea condițiilor relevante de pe piață“ fără explicații suplimentare, astfel nerespectându-se acquis-ul comunitar.”³³⁵ Legea 108/2016 prevede, de asemenea, în Capitolul XI o piață liberalizată, în care fiecare consumator are posibilitatea de a-și selecta furnizorul, cu toate acestea, în practică nu există nici un exemplu care ar putea fi prezentat. Articolul 84 prevede definirea clienților vulnerabili și mecanismelor de sprijin de care pot beneficia.

Figura 3.11. Schema gazelor naturale pe piața Moldovei

³³⁴ Parliament of the Republic of Moldova, Legea nr. 108 cu privire la gazele naturale, Chisinau, Republica Moldova, 27.05.2016. Disponibil la: <http://lex.justice.md/md/%20365664/> (consultat: 03.03.2017).

³³⁵ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report*, op.cit.p. 107.

Sursa: Secretariatul Comunității Energetice³³⁶

Noile legi creează un cadru juridic și de reglementare pentru dezvoltarea unor piețe concurențiale ale energiei electrice și gazelor naturale. Cu toate acestea, mediul competitiv rămâne numai de jure, de facto înregistrându-se o lipsă de concurenți pe segmentele angro, existând doar câțiva jucători mari atât pe piața gazelor naturale, cât și pe piața energiei electrice. În sectorul energiei electrice există aproximativ zece mici producători interni, însă toți aceștia vând energie electrică pe piața angro la prețuri reglementate, toate fiind calificate fie drept companii de cogenerare pentru încălzirea centralizată, fie producători ai energiei regenerabile.³³⁷

În afară de legislația primară, există mai multe acte normative secundare aprobate de ANRE, în special cu privire la aspecte precum licențierea, regulile pieței, investițiile, tarifele, protecția consumatorului, accesul și conectarea la rețeaua de energie electrică, contractarea, furnizarea și facturarea energiei, garanția de origine pentru producția din surse regenerabile.

Chiar dacă multe dispoziții din Pachetul Energetic III au fost deja transpuse în legislația națională, rămâne un număr mare de acte normative secundare care trebuie transpuse. În acest sens, a fost elaborat și adoptat de Autoritatea Națională de Reglementare în domeniul Energiei (ANRE) “Programul de reglementare pentru perioada 2016-2018”³³⁸, ulterior actualizat anual³³⁹. Documentul cuprinde o listă de acte normative și de inițiative, metodologii, regulamente, coduri, cu obiective precise de adoptare și aplicare pentru a crea o piață energetică funcțională și competitivă.

Pentru a diminua vulnerabilitatea sectorului energetic și anume dependența de sursele tradiționale de gaze naturale și energie electrică, Republica Moldova și-a propus să își diversifice sursele și rutele de aprovizionare cu energie. Diversificarea poate fi realizată prin construcția de interconexiuni cu rețelele de energie electrică și gaze naturale ale Uniunii Europene. Republica Moldova intenționează să își sincronizeze rețeaua de electricitate cu Rețeaua Europeană a Operatorilor de Transport și Sistem pentru energie Electrică (ENTSO-E) pentru a se conecta la piața europeană a energiei electrice. Pe partea de gaze naturale este necesară finalizarea construcției gazoductului Iași-Ungheni.

³³⁶ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report*, op.cit.p.110.

³³⁷ Interview with Mr. Alexandru Săndulescu, op.cit.

³³⁸ Republica Moldovan Energy Regulatory Agency, *Programul de reglementări al ANRE pentru anii 2016-2018*, Chisinau, Republica Moldova. Disponibil la: <http://www.anre.md/ro/content/plan-de-activitate>, (consultat 04.03.2017).

³³⁹ Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică. Program de Reglementari 2016-2018. Disponibil la: <http://www.anre.md/plan-de-activitate-3-9>, (consultat 18.09.2019).

Conchidem cu ideea că sunt îndeplinite condițiile de bază pentru a avea piețe competitive de gaze naturale și de energie electrică, Pachetul Energetic III fiind adoptat de către Republica Moldova. Cu toate acestea, implementarea acestuia este în progres, fiind necesară adoptarea legislației secundare de către autoritățile competente. De asemenea, este necesară apariția mai multor actori pe piața de energie la prețuri neregulate care ar distruge existența de facto a monopolistilor și ar spori competitivitatea pe piața națională, fapt care ar duce la diminuarea prețurilor și prestarea serviciilor de înaltă calitate.

Implementarea Pachetului Energetic III în Ucraina

Fiind parte contractantă a Comunității Energetice din 2011, Ucraina s-a angajat să transpună și să implementeze acquis-ul comunitar în domeniul energetic în legislația națională, să liberalizeze piața energetică și să interconecteze rețelele naționale cu cele europene. Pentru a respecta angajamentele, Ucraina a adoptat Pachetul Energetic III și, la 1 octombrie 2015, Legea cu privire la piața gazelor naturale, care se conformează cu directiva 2009/73/CE, precum și cu regulamentul 715/2009.³⁴⁰ În comparație cu Republica Moldova, care încă trebuie să adopte legislația secundară, Ucraina a votat în 2015 majoritatea legislației secundare care permite funcționarea noii legi. Cu toate acestea, reforma va fi finalizată după ce Ucraina va modifica o serie de legi anterioare, care includ, de asemenea, legea privind licențierea activităților economice, precum și legea privind monopolurile naturale.³⁴¹

Pentru Ucraina, reforma pieței gazelor naturale reprezintă baza tuturor reformelor³⁴², iar implementarea acesteia este esențială pentru continuarea parcursului european asumat și sporirea securității energetice. În acest sens, lansarea planului de acțiune privind separarea Naftogaz Ucraina³⁴³ este un progres important făcut de autoritățile de la Kiev. Una dintre reformele pe care compania le-a implementat deja a fost introducerea măsurilor de guvernare corporativă menite să sporească transparența și independența conducerii și crearea noului operator de transport de gaze naturale, GAS TSO³⁴⁴, la sfârșitul anului 2019. O altă realizare în ceea ce privește implementarea principiului separării este că 42 de operatori de distribuție autorizați întrunesc condițiile legale și își desfășoară activitatea.³⁴⁵

³⁴⁰ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report, op.cit.*, p. 164.

³⁴¹ Ibid.

³⁴² Frank Umbach, 'Ukraine's Energy Security and Energy Foreign Policies on the Way to Europe', *op.cit.*, p.3

³⁴³ Dixi Group, *Energy reforms. Monitoring report on Ukraine's progress in the implementation of the association agreement with the European Union in areas of energy and environment*, 2016, p. 10. Disponibil la: http://dixigroup.org/storage/files/2017-02-20/monthly_december_2016_eng_rs.pdf, (consultat 12.03.2017).

³⁴⁴ Site-ul Operatorului de sistem de transport al gazelor din Ucraina LCC. Disponibil la: <https://tsoua.com/en/>, (consultat 18.05.2020).

³⁴⁵ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report, op.cit.*, p. 165.

Conform noii legi cu privire la gazele naturale și a legislației secundare adoptate, piața gazelor naturale este complet deschisă și funcționează atât la tarife reglementate cât și la cele nereglementate.³⁴⁶ Cu toate acestea, implementarea legii este doar parțială, astfel raportul elaborat de Comunitatea Energetică arată că 84% din legile adoptate sunt implementate³⁴⁷. O altă abatere de la Pachetul Energetic III este că, din cauza reglementării speciale a tarifelor companiilor de termoficare până în aprilie 2017, consumatorii nu aveau posibilitatea de facto să-și schimbe furnizorul.³⁴⁸ Legea privind gazele naturale oferă, de asemenea, accesul terților la rețea, protecția consumatorilor³⁴⁹ și a clienților social-vulnerabili.³⁵⁰

În ceea ce privește transpunerea directivei 2009/72/UE și a regulamentului 714/2009, raportul Comunității Energetice arată că în 2020 Ucraina a transpus toate directivele cu privire la energia electrică, prevăzute de TEP, implimentând circa 49% din acestea³⁵¹. Comunitatea Energetică a declarat că legile adoptate în 2013 nu erau în conformitate cu Pachetul III.³⁵² Secretariatul de la Viena a sprijinit guvernul ucrainean în elaborarea unei noi legi cu privire la piața energiei electrice, cu toate acestea noua lege din Ucraina, nr.4493, a fost votată doar pe 13 aprilie 2017, după presiuni exercitate de Uniunea Europeană.³⁵³ Menționăm și faptul că în 2017 Ucraina a aderat și la rețeaua europeană a operatorilor de sisteme de transport, ENTSO-E. Astfel, statul vecin publică date deschise pe Platforma de transparență ENTSO-E. Însă aceste date sunt transmise cu întârzieri considerabile și nu în totalitate³⁵⁴.

În 2019, un nou model de piață a energiei electrice a devenit pe deplin operațional, creând noi oportunități pentru consumatorii finali. Notăm faptul că, consumatorii ucrainei își pot alege furnizorii de energie electrică. Reforma pieței ucrainene de energie electrică este încă în

³⁴⁶ Ukrainian Parliament, *Law of Ukraine on the natural gas market*, Ukrainian Parliament, Kiev, Ukraine, 2015, p.15, Disponibil la: https://www.icis.com/globalassets/global/icis/pdfs/natural-gas-market-law_en_final_12052015.pdf, (consultat 12.03.2017).

³⁴⁷ Energy Community. Ukraine's 2021 implementation performance and key energy sector benchmark data, pag.3. Disponibil la: <https://energy-community.org/implementation/Ukraine.html>, (consultat 24.11.2020)

³⁴⁸ Dixi Group, *op. cit.*, p.10.

³⁴⁹ Ukrainian Parliament, *Law of Ukraine on the natural gas market*, art.13.

³⁵⁰ Ibid., art.16.

³⁵¹ Energy Community. Ukraine's 2021 implementation performance and key energy sector benchmark data, *op.cit.*

³⁵² Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report*, *op.cit.*, p. 159.

³⁵³ C.M.S. Law Now, *Electricity Market liberalized to meet the EU 3rd Energy Package requirements*, Ukraine, 2017. Disponibil la: http://www.cms-lawnow.com/ealerts/2017/04/ukraine-electricity-market-liberalised-to-meet-the-eu-3rd-energy-package-requirements?sc_lang=de, (consultat 27.04.2017).

³⁵⁴ Climate Scorecard. Ukraine Passes New Energy Reform Legislation That Needs Implementation. Disponibil la: <https://www.climatescorecard.org/2020/04/ukraine-passes-new-energy-reform-legislation-that-needs-implementation/>, (consultat 19.07.2021).

desfășurare, fiind în pregătire un set de legislație secundară care urmează să fie adoptată pe parcursul anului 2021³⁵⁵.

Dispozițiile privind siguranța nucleară sunt prevăzute în directiva Consiliului 2014/87 / Euratom, directiva Consiliului 2013/59 / Euratom, directiva 2006/117 / Euratom a Consiliului. Euratom și Ucraina s-au angajat să transpună directivele europene în legislația națională în cadrul Acordului de Asociere. Obiectivul legislației este transpunerea standardelor de securitate ale Uniunii Europene, protecția persoanelor expuse radiațiilor, precum și tratarea, depozitarea minereurilor de uraniu. Pentru a-și îndeplini obligațiile, în decembrie 2016 guvernul de la Kiev a înregistrat proiectul de lege cu privire la “introducerea modificărilor la unele legi din Ucraina privind utilizarea energiei nucleare”. Comisia a revizuit proiectul de lege și a exprimat câteva obiecții care au fost acceptate în cea mai mare parte de partea ucraineană.³⁵⁶

Făcând o evaluare a Comisiei Naționale în domeniul Energiei Electrice și pentru Reglementare Utilităților din Ucraina, precum și în cazul Republicii Moldova, se poate observa că organizația nu respectă majoritatea criteriilor privind independența și transparența, stipulate în directivele 2009/72 / UE și 2009/73 /.³⁵⁷ Pentru o mai bună funcționare, în vederea îndeplinirii obiectivelor naționale stipulate în strategia energetică a țării, regulatorul trebuie să colaboreze și cu celelalte autorități ale statului responsabile de acest domeniu, mai ales cu ministerul de resort. De asemenea, regulatorul nu trebuie să cedeze presiunilor politice, și pe lângă transparență este necesară și asumarea responsabilității în fața consumatorilor și a tuturor participanților la piața de energie electrică.

În continuare, este important să menționăm faptul că, Comitetul antimonopol al Ucrainei este unul dintre cei mai activi și mai riguroși factori de aplicare a dreptului concurenței, fiind autoritatea concurențială care activează cel mai bine dintre toate statele Comunității Energetice. Comitetul se concentrează în principal pe investigarea abuzurilor de poziție dominantă care dăunează consumatorilor, dar investighează, de asemenea, acordurile anticoncurențiale și acțiunile concertate în sectoarele electricității și a gazelor. AMCU cooperează activ cu Secretariatul în ceea ce privește investigarea presupuselor abuzuri de dominanță³⁵⁸.

În ceea ce privește eficiența energetică, Ucraina a înregistrat un progres constant dar lent înregistrând 25 de puncte din 100 în anul 2016. În anul 2016 a fost înregistrat în Parlamentul

³⁵⁵ Dixi Group. 2019 Annual Report. Disponibil la: https://dixigroup.org/storage/files/2020-04-12/dixi_annual_2019_eng_web2.pdf, (consultat 13.12.2020)

³⁵⁶ Ibid.

³⁵⁷ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report*, *op.cit.*, p. 167.

³⁵⁸ Energy Community. Ukraine's 2021 implementation performance and key energy sector benchmark data, *op.cit.*, pag 8.

Ucrainean proiectul de lege privind Fondul pentru Eficiență Energetică, iar Planul național de acțiune privind eficiența energetică care prevede un obiectiv de economisire a energiei de 9 % până în 2020 a fost adoptat.³⁵⁹ Cu toate că Ucraina a adoptat în totalitate cadrul european cu privire la eficiența energetică, au fost implementate doar 52% din acestea până în 2020. Comparând progresele înregistrate de Ucraina și Republica Moldova în domeniul eficienței energetice, ar trebui să subliniem faptul că Republica Moldova este mai bine poziționată, deoarece legislația sa a fost aliniată la acquis-ul Uniunii Europene în 2014, anul în care a fost creat și Fondul pentru Eficiență Energetică. Ucraina este una din țările care înregistrează un nivel scăzut de eficiență energetică având însă un potențial mare de economisire a energiei. De asemenea, este necesar să luăm în considerare faptul că “costurile publice ale subvențiilor interne pentru consumul de energie au crescut până la 10% din PIB în anul 2014”.³⁶⁰

După adoptarea directivei 2009/28 / CE, Ucraina s-a angajat să crească producția de surse de energie regenerabilă pentru a atinge obiectivul de 11% din consumul final de energie până în 2020.³⁶¹ O problemă importantă cu care se confruntă Ucraina cu privire la sursele de energie regenerabilă este faptul că acest sector are nevoie de investiții uriașe pe care Ucraina nu le poate aloca sau atrage în acest moment. Statul nu a elaborat nici o schemă de sprijin pentru SER, cu excepția “tarifelor ecologice”.

În concluzie, am dori să subliniem faptul că Ucraina a transpus Pachetul Energetic III în domeniul pieței de gaze naturale, cu toate acestea implementarea noii legislații primare și secundare se află în faza medie. TEP nu a fost pus complet în aplicare nici în domeniul pieței de energie electrică, iar reforma Autorității Naționale de Reglementare a fost realizată cu abateri. Ucraina urmează să efectueze reforme interne pentru a spori eficiența energetică și pentru a dezvolta piața surselor de producere a energiei regenerabile. Cu toate acestea, guvernul este pro-activ în reformarea sectorului energetic din Ucraina, motiv pentru care problemele energetice sunt plasate în topul agendei politice a Ucrainei.

3.3 Concluzii în baza capitolului

În concluzie, efectuăm un studiu comparativ al nivelului securității energetice a aprovizionării din Republica Moldova, România și Ucraina și observă că acestea au diferențe mari în ceea ce ține de securitatea energetică, fiind expuse la diferite niveluri de schimbările regionale care ar putea surveni. Republica Moldova este o țară săracă din punct de vedere energetic, având

³⁵⁹ Dixi Group, *Energy reforms, op.cit.*, p.24.

³⁶⁰ Frank Umbach, ‘Ukraine’s Energy Security and Energy Foreign Policies on the Way to Europe’, *op.cit.*, p.3.

³⁶¹ Energy Community Secretariat, *Annual Implementation Report, op.cit.*, p. 167.

o mare dependență de energia de import, astfel, focusul primordial trebuie să fie pus pe diversificarea furnizorilor externi de electricitate și gaze naturale. Acest lucru poate fi făcut prin construirea interconexiunilor sincrone sau asincrone cu România pe partea de energie electrică și finisarea interconectorului Iași-Ungheni-Chișinău pe partea de gaze naturale. Țara vecină, membră a Uniunii Europene, România ar putea deveni o sursă importantă de electricitate și gaz pentru Republica Moldova și Ucraina, luând în considerare faptul că aceasta este bogată în resurse energetice, clasându-se în topul țărilor europene independente din punct de vedere energetic. Mai mult decât atât, România dispune de o rezervă naturală importantă de gaze și petrol în Marea Neagră care este încă neexploarată. În ceea ce privește Ucraina, aceasta are un nivel mai înalt de securitate a aprovizionării cu energie decât Republica Moldova, dar este încă dependentă de import în proporții de circa 60% din consumul național de gaze naturale. Din punct de vedere a energiei electrice, Ucraina este independentă, însă depinde de serviciile nucleare externe, care sunt în mare parte prestate de către Federația Rusă.

În ceea ce privește adoptarea acquis-ului comunitar energetic în structura națională, dorim să subliniem faptul că transpunerea Pachetului Energetic III în legislația națională a Republicii Moldova și a Ucrainei se realizează prin intermediul a două instrumente principale: Acordul de Asocierie și Tratatul Comunității Energetice - prevederile acestora fiind complementare. Luând drept exemplu România, țară vecină atât a Moldovei cât și a Ucrainei, am putut observa modul în care transpunerea și implementarea acquis-ului energetic european în structura internă a avut ca rezultat integrarea pe piața regională de energie prin crearea unor noi interconexiuni de energie electrică și gaze naturale, lucru care a dus la sporirea securității energetice a României.

Analizând transpunerea și implementarea Pachetului Energetic III în legislația Moldovei subliniem că Republica Moldova a reușit în mare parte să adopte TEP, cu excepția prevederilor privind separarea operatorilor de transport. Cu toate acestea, noile legi nu sunt, în mare măsură, puse în aplicare. Dispozițiile care constituie piatra de temelie a acquis-ului european cum ar fi: separarea companiilor de transport de cele de producție și furnizare din sectoarele de energie electrică și gaze naturale, stabilirea regulilor pieței și a tarifele și, într-o anumită măsură, accesul terților la piață se află în faza incipientă de implementare. În prezent, Comunitatea Energetică nu a lansat nici o procedură împotriva Moldovei. În ansamblu, putem menționa faptul că Republica Moldova îndeplinește cele mai importante condiții pentru funcționarea unei piețe liberalizate de energie, însă cea mai mare problemă este absența unui număr mai mare de operatori de distribuție, furnizare și producere pentru a crea o piață concurențială și a distruge monopolurile existente de facto.

Examinând sectorul energetic din Ucraina, ar trebui să subliniem faptul că acesta se află în de asemenea în procesul de adoptare a directivelor Europene, cu excepția sectorului de gaze naturale, pentru care a fost armonizată atât legislația primară cât și legislația secundară. Reformele interpretate de autoritățile de la Kiev în domeniul gazului natural, sunt considerate cea mai mare realizare a Ucrainei, aflându-se în proces de implementare. Constatăm însă că doar 30% din piața ucraineană a gazelor naturale este pe deplin liberalizată. Printre factorii care contribuie la stagnare acestui proces se numără și relațiile strânse dintre unii politicieni ucraineni și elitele oligarhice rusești. Liberalizarea totală a pieței naționale a gazului natural ar rezulta într-un conflict cu Gazprom, care este împotriva separării companiilor de transport, furnizare și producere și a accesului terților la rețea.

În ceea ce privește piața de energie electrică, legile care transpun acțiunile comunitare au fost votate de către Rada Supremă Ucraineană, în urma mai multor solicitări din partea Comisiei Europene. Cu toate acestea, implementarea acestora avansează în regim moderat. O problemă importantă pe care trebuie să o rezolve Ucraina este cea cu privire la independența autorității de reglementare, deoarece chiar dacă noua lege a fost votată, aceasta nu este implementată decât parțial, astfel considerăm regulatorul ucrainean ca fiind puțin transparent și dependent de factorii politici. În ansamblu, Ucraina se află încă pe calea implementării TEP, arătând semnale pozitive și voință politică de a dezvolta sectorul energetic și de a elimina monopoliurile existente.

Uniunea Europeană sprijină atât Ucraina, cât și Republica Moldova în dezvoltarea unei piețe deschise, transparente, nediscriminatorii și concurențiale de energie electrică și gaze naturale. Aceste reforme ar duce la integrarea celor două țări în piața energetică regională europeană, la mai multe interconexiuni și la sporirea securității aprovizionării pe termen lung atât la nivel național cât și la nivel european. Modernizarea infrastructurii energetice în Ucraina și Republica Moldova ar duce la o scădere a tarifelor pentru consumatorii finali și la stimularea dezvoltării businessului în domeniul energiilor regenerabile. Transpunerea legislației Uniunii Europene în domeniul energetic a arătat deja rezultate pozitive în perioade de criză politică severă din Ucraina, fiind o modalitate viabilă de a diminua efectele negative ale războiului hibrid al Rusiei în regiunile sale estice.

IV. Tendințe și evoluții ale securității energetice din zona Marea Neagră – Marea Baltică

4.1 Reglementarea juridică a cooperării regionale în domeniul energetic în regiunea Europei Centrale și de Est. Studiu de caz – Țările Baltice.

La un interval de 10 ani după „războaiele energetice” între Federația Rusă și Ucraina, statele membre ale Uniunii Europene din Europa Centrală și de Est au inițiat și au demarat realizarea unor proiecte importante în domeniul cooperării energetice regionale. Implementarea acestor proiecte de anvergură, sprijinite de către instituțiile europene, dovedesc atingerea unui nivel de conștientizare a importanței transpunerii și implementării cadrului normativ european din domeniul energetic, nu doar în statele „vechii Europe” (EU 15), dar inclusiv și în statele care au devenit parte a Uniunii Europene începând cu anul 2004.

Importanța geostrategică a cooperării energetice la nivel regional rezultă în primul rând din perspectivele asigurării securității energetice (în sensul aprovizionării cu hidrocarburi, în special cu gaze naturale) a statelor membre ale Uniunii Europene, dar și a integrării rețelelor electrice ale țărilor din Europa Centrală și de Est cu sistemele electrice ale statelor din Vestul Europei (în sensul sincronizării rețelelor). Este de remarcat faptul, că în ultimul deceniu implementarea proiectelor de anvergură în cele două sectoare – gazele naturale și rețelele electrice – a depășit cu mult nivelul unor simple proiecte de infrastructură: de construcție a unor gazoducte sau a conectoarelor bi-direcționale (în sectorul gazului natural), sau a stațiilor de transformare și a echipamentelor necesare pentru sincronizarea rețelelor electrice (în sectorul energiei electrice). Aceste proiecte au o serie de consecințe directe și în dezvoltarea piețelor energetice, atât la nivel regional cât și european. Astfel, piețele respective au devenit mai competitive (în urma diversificării surselor de aprovizionare), mai sigure (ca urmare a sporirii gradului de interconectare a infrastructurii), și mai

reziliente (datorită creșterii semnificative a securității de aprovizionare cu resurse energetice). Impactul proiectelor de infrastructură asupra dezvoltării piețelor energetice în cadrul Uniunii Europene este o dovadă a gradului de maturitate și de durabilitate a cooperării regionale în domeniul energetic. Prin această cooperare Uniunea Europeană își atinge în mod eficient obiectivele fixate în politica energetică și în declinarea celor cinci dimensiuni majore ale acesteia: securitatea aprovizionării cu energie, piața energetică internă, eficiența energetică, politicile de mediu și inovarea, cercetarea și dezvoltarea în domeniul energetic³⁶². Prin îndeplinirea acestor obiective Uniunea Europeană reușește să-și perfecționeze „în timp real” cadrul său juridic și normativ, adaptându-și în mod constant directivele și regulamentele și situându-se în acest fel pe poziția de lider la nivel mondial în domeniul cooperării regionale în domeniul energetic.

Mai mult decât atât, cooperarea se extinde și la statele aflate în vecinătatea Uniunii Europene (Ucraina și Republica Moldova, etc.), care beneficiază de finanțări din partea Uniunii Europene pentru proiecte de infrastructură care urmăresc obiectivul primordial de ieșire de sub „dominația energetică” estică și de integrare, pe termen mediu și îndelungat, în piețele energetice europene³⁶³.

Arhitectura proiectelor europene în domeniul energetic. Abordarea de tip Top-Down

Integrarea statelor membre din Europa Centrală și de Est în piața energetică a Uniunii Europene se bucură de sprijinul puternic al instituțiilor de la Bruxelles. Prin intermediul Directoratului General pentru Energie, Comisia Europeană oferă suportul politic și administrativ pentru proiectele de infrastructură în domeniul energetic. Grupurile de decidenți de nivel înalt în domeniul energetic sunt formate din reprezentanți ai statelor membre ale Uniunii Europene din regiunea respectivă, ai operatorilor sistemelor de transport (OST) și ai organismelor de reglementare. Aceste platforme oferă proiectelor la etapa incipientă sprijinul politic necesar, iar la etapa de implementare – elemente cheie pentru orientarea strategică și ghidare pe chestiuni importante de ordin tehnic³⁶⁴.

Uniunea Europeană dispune de mai multe mecanisme pentru finanțarea proiectelor de infrastructură în domeniul energetic. Cele mai importante dintre acestea sunt: Programul Energetic European pentru Reconstrucție (PEER), Fondul European pentru Dezvoltare Regională (FEDR) și Mecanismul pentru Interconectarea Europei (CEF). Aceste organisme acordă sprijin financiar

³⁶² Central Europe Energy Partners (CEEP), Policy Paper „Cross-border energy cooperation in Central Europe”, Bruxelles, 2018.

³⁶³ Central Europe Energy Partners (CEEP) Report, No. 3 (54), Bruxelles, 2018 (Q3)

³⁶⁴ European Commission Website. High level groups. Disponibil la:
<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/high-level-groups> (consultat 20.08.2020)

pentru numeroase proiecte în domeniul energetic, în baza listelor de Proiecte de Interes Comun (*Projects of Common Interest – PCI*)³⁶⁵. Proiectele de tip PCI sunt un instrument eficient în susținerea dezvoltării pieței integrate a energiei la nivelul întregii Uniunii Europene. Proiectele de Interes Comun (de tip PCI) sunt proiecte majore transfrontaliere de infrastructură în care participă cel puțin câte două state membre ale Uniunii Europene și al căror scop principal este să contribuie la interconectarea sistemelor energetice ale țărilor europene. Din moment ce un proiect de infrastructură energetică obține statutul PCI, acesta devine eligibil pentru finanțare din partea mecanismului CEF (Connecting Europe Facility)³⁶⁶. În perioada 2014 – 2020 CEF dispune de un buget total de 5,85 miliarde de euro pentru proiecte de tip PCI. Procesul de selecție al PCI se desfășoară în cadrul grupurilor strategice regionale de tip Rețeaua trans-europeană de transport (*Trans-European Network for Energy - TEN-E*), care sunt constituite pe principiul coridoarelor de infrastructură. În prezent există 4 astfel de coridoare în sectorul gazelor naturale, patru coridoare în sectorul energiei electrice, unul în sectorul produselor petroliere și trei grupuri tematice. Proiectele eligibile pentru a fi incluse în lista PCI trebuie să facă parte dintr-un plan de dezvoltare a rețelei pe 10 ani (*Ten-Year Network Development Plan – TYNDP*) și să aibă un impact transfrontalier. În cea de a treia listă a proiectelor PCI publicate de către Comisia Europeană în noiembrie 2017 figurează 106 proiecte în domeniul transportului și stocării de energie electrică, 4 proiecte de instalare a rețelelor inteligente (smart grid), 53 de proiecte în sectorul gazelor naturale, 6 proiecte în alte domenii³⁶⁷. La data elaborării acestei teze se lucrează la a patra listă de proiecte PCI.

Țările din Europa Centrală și de Est au accesat până în prezent 80 de proiecte de tip PCI, finanțate din fondurile CEF. Proiectele acordate statelor din această regiune se referă în special la coridoarele Nord-Sud în domeniul gazelor naturale și energiei electrice, Grupul de Nivel Înalt Baltic Energy Market Interconnection Plan (BEMIP) și la interconexiunile în domeniul produselor petroliere a statelor din Europa Centrală și de Est.

Abordarea pe orizontală a cooperării regionale în domeniul energetic

Un rol central în abordarea pe orizontală a cooperării regionale în domeniul energetic este jucat de către asociațiile europene numite Rețele Europene ale Operatorilor Sistemelor de Transport (*European Network of Transmission System Operators – ENTSO*), în domeniul gazelor

³⁶⁵ European Commission Website. Projects of Common Interest. Disponibil la: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/projects-common-interest>, (consultat 20.08.2020).

³⁶⁶ European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency Website. Connecting Europe Facility. Disponibil la: <https://ec.europa.eu/inea/en/connecting-europe-facility>, (consultat 20.08.2020).

³⁶⁷ Comisia Europeană. A treia listă a proiectelor PCI. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L .2018.090.01.0038.01.ENG&toc=OJ.L:2018:090:TOC>, (consultat 29.03.2018).

naturale (ENTSO-G)³⁶⁸ și al energiei electrice (ENTSO-E)³⁶⁹. Aceste organisme participă în procesul de planificare strategică la nivel european prin dezvoltarea planurilor de dezvoltare decenale (TYNDP) și prin elaborarea planurilor de investiții regionale. Organismele de tip ENTSO facilitează cooperarea regională inclusiv prin gestionarea permanentă a cheștiunilor de ordin operațional și a celor care se referă la securitatea rețelelor respective, conform prevederilor Pachetului Energetic III, ce constituie și baza legală a creării acestor structuri.

În domeniul gazelor naturale ENTSO-G facilitează și contribuie la aprofundarea cooperării între TSO-urile naționale pentru atingerea obiectivului major de creare a unui sistem pan-european de transport a gazelor naturale. ENTSO-G contribuie la elaborarea Planurilor de Investiții Regionale în domeniul gazelor naturale.³⁷⁰

În domeniul energiei electrice ENTSO-E a creat mai multe Grupuri de operatori (OST) bazate pe regiunile cu rețele electrice sincronizate, care permit compatibilitatea între operarea sistemelor respective pe de o parte, și dezvoltarea soluțiilor de piață, pe de altă parte. În cadrul regiunilor sincronizate, Grupurile de OST gestionează și o serie de aspecte de ordin tehnic și operațional, care includ: aprofundarea și dezvoltarea proceselor operaționale, investigarea cazurilor de deviere de la frecvență nominală, menținerea modelelor de rețea, monitorizarea și integrarea sistemelor interne și interconectarea sistemelor externe³⁷¹. În cadrul ENTSO-E au fost instituite entități de Coordonare Regională de Securitate, al căror rol este să efectueze schimb de informații cu referire la caracteristicile parametrilor tehnici ai rețelelor și să reacționeze atunci când este necesar. Începând cu anul 2016 participarea OST-urilor în cadrul structurilor de Coordonare Regională de Securitate a devenit obligatorie.

Un rol important în cooperarea regională în domeniul energetic este jucat de către Agenția de Cooperare a Organismelor de Reglementare din domeniul Energiei (*Agency for Cooperation of Energy Regulators – ACER*), înființată în conformitate cu Regulamentul UE 2009/713, parte componentă a TEP. În cadrul acestui organism au fost dezvoltate o serie de Inițiative Regionale prin care este stimulată cooperarea între organismele de reglementare naționale, operatorii sistemelor de transport (OST), Comisia Europeană, guvernele statelor respective și companiile din sectorul energetic. Scopul acestui format este să asigure dezvoltarea mecanismelor de alocare a

³⁶⁸ European Network of Transmission System Operators for Gas (ENTSO-G). Disponibil la: <https://www.entsog.eu/about-entsog> (consultat 20.09.2018).

³⁶⁹ European Network of Transmission System Operators for Gas (ENTSO-G). Disponibil la: https://www.entsoe.eu/network_codes/news/, (consultat 20.09.2018)

³⁷⁰ Ibid.

³⁷¹ K. Umpfenbach, A. Graf, C. Bausch, „Regional cooperation in the context of the new 2030 energy governance”, Ecologic Institute, January 30, 2015, pp. 10-11

capacităților, dezvoltarea infrastructurii și să contribuie la intensificarea procesului de integrare a piețelor energetice.

Sincronizarea rețelelor electrice ale Țărilor Baltice cu cele din Uniunea Europeană

La 15 ani distanță din momentul accederii lor în Uniunea Europeană, Țările Baltice rămân în prezent într-o situație vulnerabilă din punct de vedere energetic. La fel ca în perioadă sovietică, rețelele electrice ale Estoniei, Letoniei și Lituaniei sunt în prezent sincronizate cu rețeaua BRELL, coordonată de la Moscova, și din care mai fac parte rețelele electrice ale Federației Ruse și Belarusului. Această situație a fost dintotdeauna considerată de către Țările Baltice ca o amenințare deosebit de gravă la adresa securității naționale, de unde și interesul sporit al celor trei țări pentru implementarea măsurilor necesare pentru sincronizarea rețelelor lor electrice cu cele ale restului Uniunii Europene. Cu atât mai mult, cu cât alte state din regiunea Europei Centrale și de Est (inclusiv Bulgaria, România, Republică Cehă, Ungaria, Polonia și Slovacia) și-au sincronizat rețelele electrice naționale cu cele ale continentului european cu mai mult de un deceniu în urmă.

Un prim pas spre conectarea energetică a Țărilor Baltice cu restul Uniunii Europene a fost făcut în anul 1999, prin semnarea unui contract privind construcția unei conexiuni subacvatice între Estonia și Finlanda, denumită Estlink 1. Proiectul a durat mai mult timp decât fusese prevăzut inițial, construcția instalației fiind finalizată abia în anul 2006. Legătura cu rețelele electrice finlandeze a fost consolidată în anul 2014 odată cu inaugurarea Estlink 2 – un al doilea cablu subacvatic care leagă Estonia de Finlanda. În prezent cele două linii Estlink 1 și 2 figurează printre cele mai congestionate interconexiuni între rețele electrice la nivel european³⁷². Pentru a continua de-enclavizarea energetică a Statelor Baltice și scoaterea lor din situația de așa-numită „insulă energetică”, în anul 2016 a fost inaugurată o nouă interconexiune subacvatică: NordBalt, între Lituania și Suedia. Cablul respectiv are o capacitate de 700 MW³⁷³. În același an 2016 a fost inaugurată prima interconexiune pe uscat între Țările Baltice și restul Uniunii Europene: LitPol Link, între Lituania și Polonia, care funcționează la o capacitate maximală de 500 MW. Construcția interconexiunii LitPol Link a fost un prim pas în direcția conectării asincrone a rețelelor electrice ale Țărilor Baltice cu cele din Uniunea Europeană³⁷⁴, zona de rețea continentală. În plan mai este o interconexiune între Lituania și Polonia – este vorba de un cablu subacvatic denumit Harmony Link, și care va conecta Lituania și Polonia și va avea o capacitate de 700 MW. Toate cablurile

³⁷² Elering, *Laying of EstLink 2 submarine cable has been started*, Disponibil la: <http://estlink2.elering.ee/en/>, (consultat 12.03.2017).

³⁷³ 4Coffshore, *NordBaltic Interconnector*, Disponibil la: [https://www.4coffshore.com/transmission/interconnector-nordbalt\(swedlit\)-icid17.html](https://www.4coffshore.com/transmission/interconnector-nordbalt(swedlit)-icid17.html), (consultat 12.03.2017).

³⁷⁴ Comisia Europeană, *LitPol Link construction*, https://ec.europa.eu/inea/sites/inea/files/4.5.1-0005-lt-w-m-15_action_fiche_final_0.pdf, (consultat 14.04.2019).

subacvatice menționate funcționează în curent continuu (HVDC), ca și interconectarea LitPol ce este bazată pe o stație Back-to-Back.

O etapă mult așteptată a procesului de conectare a Țărilor Baltice cu restul Uniunii Europene a fost parcursă în iunie 2018, atunci când Comisia Europeană a semnat planul de acțiuni care prevedea deconectarea Estoniei, Letoniei și Lituaniei de la rețeaua BRELL și sincronizarea acestor țări cu rețelele electrice ale celorlalte state-membre ale Uniunii Europene către anul 2025. La ceremonia de semnare a acestui Acord, Jean-Claude Juncker, fostul Președinte al Comisiei Europene, a afirmat: „*Cu multă răbdare, cu multă muncă și într-un spirit de compromis, noi am reușit să identificăm o soluție europeană bazată pe solidaritate și care va face Europa mai puternică*”³⁷⁵. Într-adevăr, proiectul respectiv este unul foarte complex din punct de vedere tehnic și necesită investiții importante. Dimensiunea politică importantă a documentului a fost confirmată prin semnarea lui, în cadrul aceleiași ceremonii, de către șefii de state și de guverne ai Estoniei, Letoniei, Lituaniei și Poloniei.

La scurt timp după semnarea Acordului politic sus-menționat, operatorul rețelelor electrice poloneze PSE a depus o aplicație formală la Grupul Regional pentru Europa Continentală al ENTSO-E, pentru extinderea suprafeței sincrone a Europei Continentale spre Țările Baltice. Aplicația depusă de către compania PSE a fost însoțită de o Scrisoare oficială comună prin care Operatorii Sistemelor de Transport din cele trei Țări Baltice își declarau dorința de a face parte din zona sincronă a Europei Continentale. În același document erau arătate rezultatele unui studiu extins de dinamică și de stabilizare de frecvență, care demonstra fezabilitatea tehnică și economică a sincronizării. Ulterior ENTSO-E a anunțat faptul că Acordul cu privire la condițiile pentru o viitoare interconectare sincronă a sistemului electric al Statelor Baltice cu sistemul energetic European continental a intrat în vigoare pe 27 mai 2019³⁷⁶. Interconectarea sincronă va fi totuși problematică din punct de vedere politic și ea nu se va putea realiza fără identificarea unei soluții acceptabile de către partea rusă privind alimentarea cu energie electrică a enclavei Kaliningrad.

Până la etapa finală, respectiv interconectarea sincronă cu rețeaua ENTSO-E și deconectarea de la rețeaua BRELL, se continuă interconectarea asincronă prin cablul subacvatic

³⁷⁵ Comisia Europeană, *Questions and answers on the synchronisation of the Baltic States' electricity networks with the continental European network (CEN)*, Disponibil la: https://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-18-4285_en.htm, (consultat 12.03.2020).

³⁷⁶ Entso-E, *First milestone of Future Synchronous Connection of the Baltic Power System with Continental Europe*, Disponibil la: <https://www.entsoe.eu/news/2019/05/29/first-milestone-of-future-synchronous-connection-of-the-baltic-power-system-with-continental-europe/>, (consultat 12.03.2020).

Harmony Link și extinderea LitPol Link³⁷⁷. Interconexiunea LitPol Link între Polonia și Lituania funcționează în mod eficient cu un modul de 500 MW începând cu anul 2016.

Interconexiunile rețelelor electrice ale Țărilor Baltice cu cele din restul Uniunii Europene și proiectul de sincronizare au necesitat investiții de proporții. Proiectul Estlink 1 a costat 110 milioane de euro, investițiile au fost efectuate de către mai multe companii private, apoi fiind recuperate prin instituirea unui tarif special care a fost achitat de către beneficiarii acestei interconexiuni. Interconexiunea Estlink 2 a costat 320 milioane de euro, care au fost alocați de către Banca Europeană de Investiții. Investițiile necesare pentru construcția cablului subacvatic NordBalt au fost de aproximativ 552 de milioane de euro, acordate prin intermediul Programului Energetic European pentru Reconstrucție. Proiectul LitPol Link a fost finanțat cu 550 de milioane de euro prin intermediul mecanismului PCI (proiectul a fost inclus în lista PCI în anul 2015)³⁷⁸.

Din enumerarea de mai sus a costurilor necesare pentru implementarea proiectelor anterioare putem concluziona, că investițiile necesare pentru proiectele de infrastructură de anvergură sunt într-o continuă creștere. Astfel, sumele pentru construcția proiectului de sincronizare (inclusiv cablul subacvatic Harmony Link) vor depăși cu mult suma de jumătate de miliard de euro. În Octombrie 2018 operatorii rețelelor electrice Litgrid (Lituania), AST (Letonia) și Elering (Estonia) au depus o cerere de finanțare la CEF pentru prima fază a proiectului, în valoare de 432 milioane de euro, o primă tranșă de 10,3 milioane de euro pentru anul 2019 a fost aprobată³⁷⁹. Pentru asigurarea securității energetice va fi necesară instalarea și a altor echipamente de stabilizare, cum ar fi compensatoarele de sincronizare, ș.a. costul total estimat al proiectului de sincronizare a rețelelor Statelor Baltice cu restul Uniunii Europene se va ridica în final la 770 – 960 de milioane de euro, din care aproximativ 75% vor fi asigurate din surse financiare alocate de către Uniunea Europeană. În momentul sincronizării regiunea Statelor Baltice va fi una din regiunile Uniunii Europene cel mai bine interconectate cu statele vecine, având și aceste legături asincrone.

Până în anul 2025 vor fi necesare și alte investiții în infrastructura rețelelor interne din fiecare din cele trei State Baltice: atât pentru modernizarea conexiunilor cu rețelele electrice europene, cât și pentru instalarea unor stații *back-to-back* pentru asigurarea funcționării asincrone cu Rusia și Belarus.

³⁷⁷ Comisia Europeană, *op.cit.*

³⁷⁸ A. Fedosova, „Baltic energy systems: synchronization by 2025” Disponibil: <http://www.bestpaths-project.eu/en/news/543-baltic-energy-systems-synchronisation-by-2025>, (consultat 12.03.2020).

³⁷⁹Lista acțiunilor selectate pentru asistență financiară în cadrul celui de-al doilea apel la proiecte CEF pentru domeniul Energiei, anul 2019 Disponibil:

https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/list_of_all_projects_receiving_eu_support_under_the_2019_cef_call.pdf

Sincronizarea rețelelor electrice ale Statelor Baltice cu restul Uniunii Europene va readuce pe ordinea zilei decidenților europeni o problemă mai veche: cea a Regiunii Kaliningrad a Federației Ruse, care este o enclavă situată între Lituania și Polonia, cu ieșire la Marea Baltică. Odată cu sincronizarea sistemelor electrice baltice la cel european, Regiunea Kaliningrad se va pomeni în situația unei „insule energetice”, desprinsă de rețeaua BRELL. Această regiune, cea mai mică ca întindere dar și cea mai militarizată a Federației Ruse, dispune de suficiente capacități proprii de producere a energiei electrice și continuă să investească în modernizarea infrastructurii rețelelor electrice pe care le deține în prezent. Cu toate acestea, în momentul desprinderii Statelor Baltice de sistemul BRELL este posibilă izbucnirea unei „crize a energiei electrice” în relațiile, și așa destul de tensionate, cu Federația Rusă.

Interconectarea Țărilor Baltice în domeniul gazelor naturale

Cooperarea regională în cadrul BEMIP își găsește reflecția și în sectorul gazelor naturale prin susținerea unor importante proiecte de infrastructură. În anul 2015 a fost finalizată construcția unui terminal pentru Gazul Natural Lichefiat (*Liquefied Natural Gas – LNG*) în Klaipeda (Lituania)³⁸⁰. Denumit în mod simbolic „Independența”, punerea în funcțiune a acestui terminal a marcat sfârșitul unei perioade îndelungate de aflare a regiunii sub dominația unui singur furnizor de gaze naturale – gigantul rus Gazprom. În aceeași logică a dezvoltării sectorului gazelor naturale în regiunea Mării Baltice, în prezent este în plină desfășurare construcția unui gazoduct cu lungimea de aproximativ 500 de km, denumit Interconexiunea de Gaz între Polonia și Lituania (*Gas Interconnection Poland-Lithuania – GIPL*)³⁸¹. La fel ca în cazul sectorului energiei electrice, în sectorul gazelor naturale progresul înseamnă construcția interconexiunilor (în acest caz, al gazoductelor) și integrarea piețelor. Prin construcția și punerea în serviciu a GIPL (prevăzută pentru anul 2021) Statele Baltice vor fi de-enclavizate și se vor putea integra plener în piața europeană a gazelor naturale.

Implementarea proiectului GIPL este încă un exemplu de solidaritate europeană care contribuie la implementarea politicii europene comune în domeniul energetic prin diversificarea surselor de aprovizionare cu gaze naturale, asigurarea securității energetice și sporirea gradului de competitivitate a pieței. GIPL va elimina barierele existente în calea formării unei piețe veritabile a gazelor naturale în această regiune a Europei³⁸². De asemenea, noul gazoduct va oferi un grad

³⁸⁰ KN, *KLAIPĖDA LNG TERMINAL*, Disponibil la : <https://www.kn.lt/en/our-activities/lng-terminals/klaipeda-lng-terminal/559>, (consultat pe 14.05.2020).

³⁸¹ Hydrocarbons technology, *Gas Interconnection Poland-Lithuania*, <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/gas-interconnection-polandlithuania/>, (consultat pe 14.05.2020).

³⁸² Ibid

avansat de siguranță și de flexibilitate în aprovizionarea cu gaze naturale a regiunii BEMIP și va oferi soluții de conlucrare eficientă în situațiile extreme de criză³⁸³. Când va fi finalizat în anul 2021, gazoductul GIPL va permite aprovizionarea cu gaz echivalent cu 27 TWh pe an în direcția Statelor Baltice, și echivalentul a 22 TWh pe an în direcția Poloniei, integrând în acest fel Țările Baltice în piața europeană a gazelor naturale. Proiectul GIPL a fost inclus într-un Plan decenal (TYNDP) al ENTSO-G pe lista proiectelor de tip PCI, și în Planul de Investiții Regionale al BEMIP.

Piața Baltică Unică a Gazelor Naturale

Implementarea proiectelor de infrastructură de interconectare are loc concomitent cu adoptarea unor măsuri pentru dezvoltarea piețelor energetice comune între statele membre ale Uniunii Europene. Un exemplu concludent a unei astfel de piețe comune este Piața Baltică Unică a Gazelor Naturale, care a fost creată în urma semnării în decembrie 2016 a unei Declarații în acest sens de către prim-miniștrii celor trei State Baltice. Prin acest document au fost puse bazele unui Grup Regional de Coordonare a Pieței Gazelor Naturale, în componența căruia au intrat ministerele de resort din cele trei țări, organismele de reglementare în domeniul energetic și operatorii infrastructurii gaziere din regiune³⁸⁴.

Scopul funcționării acestui Grup de Coordonare este elaborarea unui set de reguli comune pentru toți participanții. Aceste reguli comune se referă în mod special la accesul la infrastructura gazieră, asigurarea unui mecanism eficient de alocare a capacităților, crearea unui *hub* virtual la nivel regional și eficientizarea generală a funcționării pieței de gaze naturale în întreaga regiune. De asemenea, este prevăzută crearea unui regim comun de tarifare a transportului de gaze naturale, complementat cu un mecanism de compensare eficient funcțional între sistemele de transport a gazelor naturale³⁸⁵.

Funcționarea pieței unice regionale în regiunea Baltică va permite un acces îmbunătățit al fiecărei țări la terminalul LNG de la Klaipeda și astfel la surse alternative de aprovizionare cu gaze naturale. În iulie 2017 în cadrul Pieței Unice a fost stabilit un model de alocare implicită a capacităților între operatorii Conexus (Letonia), Amber Grid (Lituania) și Elering (Estonia). În anul 2018 Estonia și Letonia au semnat un memorandum prin care ambele țări se angajează să

³⁸³ R. Zukas, „Solidarity and the beyond national borders mindset to link Baltic states’ grids to Continental Europe”, CEEP Report, No. 3 (54), Bruxelles, 2018 (Q3), pp. 7 – 8

³⁸⁴ Central Europe Energy Partners (CEEP), Policy Paper „Cross-border energy cooperation in Central Europe”, Bruxelles, 2018

³⁸⁵ Ibid

adopte o serie de modificări în legislațiile naționale, care vor permite ca Piața Baltică Unică a Gazelor Naturale să devină operațională începând cu anul 2020.

Cele două proiecte de infrastructură descrise mai sus – sincronizarea Țărilor Baltice cu rețelele electrice ale Uniunii Europene (prin intermediul liniei existente LitPol Link și prin construcția cablului subacvatic Harmony Link) și interconexiunea prin intermediul gazoductului GIPL – demonstrează că implementarea unor lucrări de anvergură la nivel european devine posibilă atunci când statele implicate își bazează acțiunile pe valori care stau la baza Uniunii Europene: solidaritatea, cooperarea la nivel regional și buna înțelegere între autoritățile statelor vecine. Ca orice proiecte de proporții, cele două menționate mai sus comportă un grad ridicat de complexitate tehnică și necesită o analiză comprehensivă prealabilă care permit identificarea soluțiilor fezabile din punct de vedere tehnic, sigure și eficiente în plan economic. În afară de aspectele tehnico-economice, concursul circumstanțelor pozitive – existența unui cadru instituțional și politic care să acorde sprijin pentru astfel de proiecte – este un factor de o importanță primordială. Prin esența sa, cooperarea regională constituie un soclu solid al construcției comune europene, iar implicarea Țărilor Baltice în cooperarea regională în domeniul energetic este un exemplu care demonstrează posibilitatea integrării eficiente și plene, în domeniul energetic, a unor state membre în cadrul Uniunii.

Cooperarea regională în sectorul gazelor naturale. Coridorul Gazier Nord-Sud

Vulnerabilitățile de infrastructură care au fost puse în evidență în urma conflictului energetic dintre Federația Rusă și Ucraina din anul 2009 au condus la sporirea gradului de conștientizare a necesității de a schimba paradigma de dezvoltare a sectorului energetic în întregime. Autoritățile statelor membre ale Uniunii Europene dar și cele de nivel european au adoptat o nouă viziune, bazată pe dezvoltarea interconexiunilor sistemice, care a început să fie implementată prin intermediul proiectelor de anvergură. Cooperarea regională în domeniul energetic s-a dezvoltat în ultimul deceniu anume în scopul identificării, sprijinirii și promovării proiectelor cu impact la nivel internațional. În domeniul gazelor naturale obiectivul major al acestor proiecte este asigurarea securității energetice a statelor și a Uniunii Europene în general, prin diversificarea surselor de aprovizionare. Construcția terminalelor LNG și a interconexiunilor prin intermediul gazoductelor noi, dotate cu echipamente moderne și performante constituie piatră de temelie a strategiei de dezvoltare și de integrare a domeniului gazelor naturale în regiunea Europei Centrale și de Est. Proiectele de infrastructură pentru transportul gazelor naturale se încadrează într-un plan de interconexiune de proporții, denumit **Coridorul Gazier Nord-Sud**. Coridorul respectiv reprezintă transpunerea unei viziuni foarte ambițioase care își propune să creeze pe termen lung un sistem interconectat, care să nu fie vulnerabil la presiunea (economică,

dar mai ales politică) exercitată de un anume „furnizor dominant” și care să permită formarea unei piețe libere și competitive a gazelor naturale, integrate cu restul pieței energetice a Uniunii Europene³⁸⁶. Existența și funcționarea eficientă a unui asemenea coridor va permite pe termen mediu și lung inclusiv diminuarea presiunii politice exercitate de către Federația Rusă asupra țărilor din regiunea occidentală a Uniunii Europene. Coridorul Gazier Nord-Sud constă dintr-o serie de proiecte importante, în cele ce urmează vom efectua o scurtă trecere în revistă a câtorva dintre ele.

Proiectul privind construcția unui terminal LNG pe insula croată Krk a fost inclus în lista proiectelor de tip PCI în anul 2013. Începând cu anul 2015 acest proiect figurează în lista proiectelor de investiții strategice a statului croat, iar doi ani mai târziu, în anul 2017, i s-au alocat 102,4 milioane de euro din CEF. Terminalul LNG de pe insulă Krk va fi operațional în 2021.³⁸⁷

Un alt terminal LNG de importanță capitală, operațional începând cu anul 2016, este cel din Swinoujscie (Polonia), cu o capacitate anuală de 5 bcm³⁸⁸. Către anul 2022 este planificată extinderea capacității anuale a terminalului până la 7,5 bcm, printr-un proiect de tip PCI.

Terminalul LNG „Independența” din Klaipeda (Lituania) a fost pus în funcțiune în anul 2015, și împreună cu cele din Swinoujscie și Krk constituie baza de aprovizionare a regiunii cu gaze naturale de tip LNG – un pas important în direcția diversificării surselor de aprovizionare cu gaze naturale pentru Europa Centrală și de Est.

Mai multe gazoducte aflate în faza de construcție vor completa în curând infrastructura existentă și vor permite transportul de gaze naturale între țările din regiune, contribuind în același timp și la liberalizarea pieței de profil. Cele mai importante proiecte în acest domeniu sunt:

- Interconexiunea de gaze naturale Polonia – Slovacia, care a primit finanțare în valoare de 107,7 milioane de euro din CEF. Proiectul va fi finalizat în anul 2021 și va face posibilă asigurarea securității energetice a celor două țări. Diversificarea aprovizionării cu gaze naturale va deveni posibilă în urmă conectării Slovaciei la terminalul LNG din Swinoujscie (Polonia).
- Un proiect similar se referă la extinderea gazoductului STORK II, care leagă Polonia de Republica Cehă. Acest proiect a fost inclus în lista PCI în anul 2013, și constă în instalarea

³⁸⁶ GAZ, *NORTH-SOUTH GAS CORRIDOR*, Disponibil la: <https://en.gaz-system.pl/our-investments/integration-with-european-gas-transmission-system/north-south-gas-corridor/>, (consultat 10.09.2020).

³⁸⁷ A. Dujmovic, „LNG terminal in Croatia: State of Play”, CEEP Report, No. 3 (54), Bruxelles, 2018 (Q3), pp. 9 – 10

³⁸⁸ bcm – *billion cubic meters* (eng.) Miliarde de metri cubi, unitatea de măsură folosită în mod curent pentru exprimarea cantităților anuale de consum a volumului de gaze naturale de către țări.

- unei conexiuni bi-direcționale între cele două țări, cu o capacitate anuală de 5 bcm pe direcția Polonia – Cehia și de 6,7 bcm pe direcția Cehia – Polonia³⁸⁹.
- Un alt proiect de anvergură care a fost inclus în lista proiectelor PCI este Eastring – un gazoduct bidirecțional cu lungimea de peste 1 200 de kilometri și cu o capacitate anuală de 20 miliarde de metri cubi/an, care efectuează conexiunea între Europa Centrală și Europa de Sud-Est, traversând Bulgaria, România, Ungaria și Slovacia. Proiectul se află la o etapă incipientă, studiul de fezabilitate fiind finanțat de CEF și prezentat public în septembrie 2018.
 - Gazoductul BRUA este un coridor care traversează Bulgaria, România, Ungaria și Austria și care va asigura interconexiunea cu alte proiecte mari de infrastructură, cum este TAP sau *hub*-urile din regiunea Europei Centrale, inclusiv depozitele de gaze naturale lichefiate din bazinul Mării Negre. BRUA a primit finanțare de aproximativ 100 de milioane de euro din partea Băncii Europene de Investiții și 179 de milioane de euro din partea CEF³⁹⁰.
 - Proiectul Baltic Pipe prevede construcția mai multor segmente de gazoduct subacvatic și subteran care va permite importul direct al gazelor naturale din Norvegia către regiunea Europei Centrale. Proiectul a fost inițiat de către operatorul sistemului de transport de gaze polonez GAZ-SYSTEM și operatorul sistemului de transport de gaze și electricitate danez Energinet. Gazoductul va fi constituit din 5 segmente, și va avea o capacitate anuală de aproximativ 10 miliarde de metri cubi/an de gaze naturale. Finalizarea lucrărilor de construcție și darea în exploatare a Baltic Pipe este prevăzută pentru anul 2022. Este de notat faptul, că în același an expiră contractul de livrare a gazelor naturale dintre compania poloneză PGNiG și gigantul energetic rus Gazprom. În prezent, livrarea unui volum de aproximativ 10 miliarde de metri cubi/an pe an (care acoperă 2/3 din consumul intern al Poloniei) are loc prin intermediul gazoductului Yamal. Punerea în funcțiune a Baltic Pipe va permite operatorului polonez PGNiG să dispună de pârghii noi în procesul de negociere a unui nou contract cu Gazprom³⁹¹. Baltic Pipe va face posibilă aprovizionarea Europei Centrale cu gaze naturale din Norvegia și va spori considerabil gradul de independență energetică față de Rusia a întregii regiuni. Totodată, va deveni posibilă diversificarea strategiei de import a resurselor energetice în regiune. Danemarca și Polonia vor fi principalii beneficiari ai acestui proiect, însă conexiunea Baltic Pipe cu terminalul LNG din Swinoujscie va asigura creșterea nivelului de securitate energetică a întregii regiuni a

³⁸⁹ N. Minin, „STORK II and its place in the Czech Republic’s gas policy”, CEEP Report, No. 3 (54), Bruxelles, 2018 (Q3), pp. 14 – 16

³⁹⁰ NET4, *GAS Projects*, Disponibil la adresa: <https://www.net4gas.cz/en/projects>, (consultat 12.03.2020).

³⁹¹ M. Zawistowski, „The Baltic Pipe project – the future of the gas market in CEE?”, CEEP Report, No. 3 (54), Bruxelles, 2018 (Q3), pp. 11 – 12

Europei Centrale și de Est, prin completarea Coridorului Gazier Nord-Sud și conectarea acestuia la resursele energetice ale Norvegiei. Odată cu finalizarea proiectului Baltic Pipe, construcția unor noi capacități de stocare și a interconexiunilor cu Ucraina, Lituania, Slovacia și Cehia vor transforma Polonia într-un *hub* gazier regional, capabil să livreze volume importante de gaze naturale vecinilor săi.

Cooperarea bazată pe inovare

Proiectele de cercetare, inovare și dezvoltare (CID) în domeniul energetic sunt finanțate în mod tradițional prin intermediul Programelor-Cadru CID ale Uniunii Europene. Până în anul 2027 programul-cadru Orizont Europa este cel care asigură viabilitatea financiară, dar și implicarea echipelor de cercetare de pe întreg continentul european. Unul din avantajele accesării finanțărilor prin intermediul Orizont Europa constă în faptul că respectivul program permite o largă participare a partenerilor de proiect, de pe întreg continentul european. Astfel, un proiect cu impact regional va atrage echipe de cercetători din întreaga Uniune Europeană, iar rezultatele științifice ale proiectului vor deveni accesibile și în afara regiunii respective. Finanțarea pentru proiectele CID din domeniul energetic este deseori complementată cu resurse din CEF sau din alte fonduri tematice³⁹².

Subiectele proiectelor CID în domeniul energetic se referă de cele mai multe ori la crearea unor rețele inteligente (de tip *smart grid* – eng.) sau a programelor pentru optimizarea acestor rețele. De asemenea, creșterea eficienței energetice prin intermediul unor programe specializate sau gestionarea rețelelor alimentate inclusiv din contul energiei regenerabile constituie subiecte răspândite în cadrul respectivelor proiecte.

Un exemplu de proiect de dezvoltare a rețelelor electrice inteligente (*smart grid* – eng.) este SINCRO.GRID, care a rezultat din cooperarea operatorilor sistemelor de transport croat (HOPS) și sloven (ELES), cu sprijinul operatorilor sistemelor de distribuție din cele două țări (HEP-ODS și, respectiv, SODO). Necesitatea implementării acestui proiect își are originea în mai mulți factori care au avut în ultimii ani un impact asupra securității rețelelor electrice din cele două țări: creșterea ponderii de energie electrică din surse regenerabile injectată în rețele, scăderea consumului de energie electrică datorat crizei economice, lipsa capacităților de producere centralizată a energiei electrice, și un grad înalt de interconectivitate în zonele de frontieră dintre cele două țări. Proiectul SINCRO.GRID a fost inclus în anul 2015 în lista proiectelor PCI, iar în 2017 a primit 40,5 milioane de euro din partea CEF, ceea ce acoperă 51% din necesitățile de

³⁹² Comisia Europeană, *What is Horizon 2020?*, Disponibil la: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020>, (consultat 15.03.2019).

finanțare. Asigurarea securității tranzitului de energie electrică în această regiune este o chestiune de importanță europeană, având în vedere magistralele majore de transport care traversează cele două țări ³⁹³.

Unul din cele mai relevante proiecte CID în domeniul *smart grids* la nivel european este CROSSBOW. Proiectul este axat pe gestionarea transfrontalieră a fluxurilor de energie electrică provenită din surse regenerabile, gestionarea unităților de stocare și crearea unei piețe transnaționale în domeniu. În cadrul proiectului sunt implicate 24 de instituții din mediul academic, comercial și din societatea civilă din 13 țări ale Europei Centrale și de Est (inclusiv din 5 țări care nu fac parte din Uniunea Europeană – Bosnia și Herțegovina, Macedonia de Nord, Muntenegru, Serbia și Ucraina). Valoarea totală a proiectului este de aproximativ 22 de milioane de euro, din care 17,2 milioane au fost alocate de către Comisia Europeană prin intermediul programului-cadru Orizont 2020³⁹⁴. CROSSBOW are o durată de implementare de 4 ani, în perioada noiembrie 2017 – octombrie 2021.

Țările din cadrul Grupului de la Vișegrad participă în Inițiativa de la Vișegrad pentru Cooperare Nucleară, care a condus la implementarea proiectelor Allegro. Institutele de cercetare nucleară a celor patru țări, în cooperare cu Comisariatul pentru Energie Atomică și Energii Alternative (CEA) din Franța au inițiat prin intermediul proiectelor Allegro construcția unor reactoare nucleare experimentale rapide cu sistem de răcire cu heliu. Dezvoltarea acestui nou tip de reactor este o etapă importantă în construcția unui Reactor Rapid răcit cu Gaz – unul din cele 6 concepte selectate de Forumul Internațional Generation IV și unul din cele trei reactoare rapide sprijinite de Platforma Europeană pentru Tehnologia Energiei Nucleare Sustenabile³⁹⁵.

Producerea bateriilor electrice performante este un subiect de importanță majoră pentru Uniunea Europeană, care își propune tranziția spre energiile cu un impact scăzut asupra mediului înconjurător și modernizarea industriei în acest sens. Pentru a stimula acest sector cu un potențial important de inovare, Comisia Europeană a lansat în octombrie 2017 *European Battery Alliance* – o platformă colaborativă deschisă pentru statele membre ale Uniunii Europene și organismele de finanțare, și la care participă în jur de 260 de parteneri din sectorul industrial și organisme de cercetare, inovare și dezvoltare din domeniu. Obiectivul major al acestei platforme de cooperare regională este crearea unui lanț valoric competitiv și sustenabil de producere a bateriilor de

³⁹³ M. Lasic et al, „SINCRO.GRID – Smart grid project of regional importance”, CEEP Report, No. 3 (54), Bruxelles, 2018 (Q3), pp. 5 – 6

³⁹⁴ CORDIS Project information: „CROSS BOrder management of variable renewable energies and storage units enabling a transnational Wholesale market” Disponibil: <https://cordis.europa.eu/project/rcn/211949/factsheet/en> , (citată 10.02.2020).

³⁹⁵Ibid.

generație nouă în Uniunea Europeană³⁹⁶. Grație investițiilor importante în sectorul bateriilor electrice performante care au fost efectuate în ultimii ani, țările din regiunea Europei Centrale și de Est sunt în prezent o parte componentă importantă a lanțului tehnologic al bateriilor la nivel mondial.

4.2 Cadrul normativ ce stă la baza procesului de creare a pieței regionale de energie între Republica Moldova, Ucraina și România. Evoluții și perspective.

Sectorul energiei electrice al Republicii Moldova importă circa 80% din consumul său domestic, ceea ce face sectorul vulnerabil și anemic, cu o securitate a aprovizionării scăzută. Aceste caracteristici negative sunt o consecință a schemelor opace dezvoltate în cadrul sectorului de către oligarhii locali și a dependenței de furnizori externi unici. Pentru a atinge obiectivele trasate de autoritățile Moldovei, precum: creșterea nivelului securității aprovizionării cu energie prin diversificarea furnizorilor și a rutelor de aprovizionare, stabilirea unei competiții înalte pe piața energiei electrice, și conectarea și integrarea pieței naționale de energie electrică la cea europeană, Republica Moldova are nevoie să construiască o nouă infrastructură de interconectare cu România, stat membru al Uniunii Europene.

Republica Moldova a procurat energie electrică din România până în 2014, când România a devenit membră a ENTSO-E³⁹⁷ și a dezactivat liniile electrice de legătură cu Republica Moldova, deoarece s-a interconectat sincron cu o altă rețea, respectiv cu cea central europeană. Acest lucru a avut ca și consecință imposibilitatea unui comerț transfrontalier cu energie electrică între cele două țări, din cauza diferenței de frecvență a sistemelor electrice. Cu toate acestea, hotarele dintre România și Republica Moldova au rămas în continuare traversate de o linie de 400 kV și de trei linii de 110kV, care sunt utilizate pentru comerțul transfrontalier în regim autonom³⁹⁸. Prin intermediul liniilor de 110kV s-au mai realizat mici schimburi transfrontaliere de energie electrică, într-un regim de interconectare special (în insulă pasivă de consum).

Pentru a fi realizat obiectivul trasat de către autoritățile naționale, și anume cel de construire a interconectărilor dintre Republica Moldova și România, este necesară o voință politică din partea ambelor state. În promovarea proiectelor de interconectare electrică există două niveluri interdependente de decizie. La nivelul politic, sunt implicate guvernele și ministerele relevante ale

³⁹⁶ Comisia Europeană, *European Battery Alliance*, Disponibil la: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/european-battery-alliance_en, (citată 25.05.2020).

³⁹⁷ UCTE era numele ENTSO-E la acea vreme

³⁹⁸ Moldelectrica, *Energy Sources*, Chisinau, Republica Moldova. Disponibil: http://moldelectrica.md/ro/electricity/energy_sources (citată 23.04.2017).

celor două țări, precum și Comisia Europeană și Comunitatea Energetică, care au scopul de a crește nivelul securității aprovizionării cu energie electrică prin investiții strategice. La nivelul economic, cei doi operatori de sistem de transport Transelectrica din România și Moldelectrica din Republica Moldova privesc noile interconectări ca pe o investiție care urmează să genereze profit.

În 2005 a fost semnat un Acord Interguvernamental cu privire la interconectările în sectorul gazului și energiei electrice, semnat de șefii guvernelor celor două state. Totodată, directorii celor două companii au semnat acordul de cooperare tehnică la nivel de companii³⁹⁹. Dorim să menționăm faptul că, deși autoritățile moldovenești promovează intens proiectul de interconectare la nivel internațional și poartă discuții cu donatorii străini, la nivel național există actori politici și așa ziși specialiști care militează împotriva realizării acestor proiecte.

Pe de altă parte, România este interesată în construirea noilor interconectări - din perspectivă economică, având o cantitate de energie suficientă pe care ar putea să o comercializeze la un preț rezonabil și, din perspectivă politică, datorită atașamentului special față de Republica Moldova, ca urmare a trecutului istoric comun. Potrivit celui de-al Treilea Pachet Energetic al Uniunii Europene, toți operatorii de sisteme de transport în sectoarele de gaz și energie electrică din statele membre trebuie să aibă Planuri de Dezvoltare a Rețelelor (TYNDP) pentru o perioadă de zece ani, care trebuie actualizate la fiecare doi ani.

Transelectrica, operatorul de sistem de transport al României, a proiectat noi interconectări în planul său de dezvoltare care are drept scop atingerea pragului de 10% de interconectare a țării⁴⁰⁰. Cu toate acestea, nici o interconectare nu este orientată către vecinii săi din Uniunea Europeană, datorită faptului că interconectările cu Bulgaria și Ungaria sunt puternice, iar o creștere a capacității de interconexiune pe aceste direcții nu este o prioritate la această etapă. Planul TYNDP pentru anii 2016 – 2025 al Transelectrica presupune o nouă linie electrică de 400 kV cu Serbia, prin punctele Reșița – Pancevo, care sunt parte a Mid Continental East Corridor⁴⁰¹ și o interconectare cu Republica Moldova, prin raioanele Suceava – Bălți, care urmează să fie construită până în 2023⁴⁰². Ediția următoare a planului Transelectrica, pentru perioada 2018 –

³⁹⁹ Guvernul României, *Înțelegerea dintre România și Republica Moldova privind interconectarea rețelelor de gaze naturale și energie electrică, aprobată de Guvern*, Guvernul României, București, 26.08.2015. Disponibil <http://gov.ro/ro/guvernul/sedinte-guvern/intelegerea-dintre-romania-i-republica-Republica-Moldova-privind-interconectarea-rețelelor-de-gaze-naturale-i-energie-electrica-aprobata-de-guvern> (citată 22.04.2017).

⁴⁰⁰ Transelectrica, *Planul de Dezvoltare a RET perioada 2016 – 2025*, București,, România, 21.07.2004, p.12. Disponibil la: <http://www.transelectrica.ro/documents/10179/25146/Planul+de+dezvoltare+a+RET+perioada+2016-2025.pdf/3dd99934-3661-401f-9816-84359593153f> (citată 23.04.2017).

⁴⁰¹ Ibid., p.11.

⁴⁰² Ibid.

2027, prevede aceleași proiecte de interconexiune⁴⁰³. Interconexiunea cu Republica Moldova este considerată prin linia electrică de interconexiune de 400 kV existentă, Isaccea – Vulcănești.

Linia electrică Suceava - Bălți va fi cea de-a doua interconectare cu Republica Moldova, condiționată de realizarea pe teritoriul României a liniei electrice Gădălin – Suceava, ce are termen de finalizare 2027.

Din păcate, linia electrică de interconexiune Isaccea – Vulcănești nu poate fi utilizată acum, din cauza diferențelor de frecvență ale sistemelor electrice ale celor două state. Pentru ca aceasta să poată fi folosită, este necesară construirea unei sub-stații back-to-back pe teritoriul Republicii Moldova, cu o capacitate de 2 x 300 MW în Vulcănești și o linie de 400 kV de la Vulcănești la Chișinău⁴⁰⁴.

Un alt pas care urmează să fie făcut înainte de operaționalizarea interconectorului electric cu România, ar fi asigurarea compatibilității cu piața de peste Prut. La acea vreme, probabil 2023 - 2024, piața angro de energie electrică a României va fi total integrată cu piețele din întreaga Uniunea Europeană. De aceea, cea mai bună opțiune va fi cea de a fonda o subsidiară a OPCOM în Republica Moldova sau de a asigura un transfer direct de know-how de la OPCOM spre un operator de piață local⁴⁰⁵.

În privința interconectării dintre Republica Moldova și Ucraina, trebuie să subliniem faptul că aceasta se află la un nivel satisfăcător, cele două state fiind conectate prin șapte linii interstatale de 330 kV și 11 de 110 kV⁴⁰⁶. Sistemul de Energie Integrat al Ucrainei este sincronizat cu Sistemul de Energie al Moldovei. Prin urmare, nu există necesitatea de a construi noi rețele electrice între cele două țări vecine sau stații back-to-back.

Analizând sectorul energetic ucrainean, o marea parte a sistemului este sincronizat cu rețeaua IPS/UPS, care include Republica Moldova, Federația Rusă, Ucraina, Republica Belarus, Statele Baltice și câteva țări asiatice, iar insula Burshtyn, localizată în sud-vestul Ucrainei, este sincronizată cu ENTSO-E prin punctul Mukachevo⁴⁰⁷. Ucraina deține linii de energie interstatale cu vecinele sale membre-UE Polonia, Ungaria și România. Deși România cumpără energie

⁴⁰³ Transelectrica, *Planul de Dezvoltare a RET perioada 2016 – 2025*, București, România, 21.07.2004, p.12; Disponibil : <http://www.transelectrica.ro/documents/10179/25146/Planul+de+dezvoltare+a+RET+perioada+2016-2025.pdf/3dd99934-3661-401f-9816-84359593153f> (citată: 23.04.2017).

⁴⁰⁴ Guvernul României, *Memorandum of Understanding...*, op.cit.

⁴⁰⁵ Interviu cu DI Alexandru Săndulescu, op.cit.

⁴⁰⁶ Liudmyla Vlasenko, *Power of System of Ukraine: today and tomorrow*, Ukraine, 2013. Disponibil <https://eneken.ieej.or.jp/data/5026.pdf> p.15 citat 02.04.2017.

⁴⁰⁷ Liudmyla Vlasenko, op. cit., p.15.

electrică din Ucraina, această cantitate reprezintă un procentaj mic din consumul total de energie electrică al României⁴⁰⁸.

Potrivit Strategiei Energetice 2030 a Ucrainei, autoritățile au stabilit obiectivul de a integra sistemul de electricitate al Ucrainei în ENTSO-E și de a întâmpina noi furnizori occidentali pe piața internă, dar și de a integra Ucraina pe piața de energie electrică europeană⁴⁰⁹.

Din punct de vedere tehnic, interconectările pot fi sincrone și asincrone. Mai mult, vom analiza cea mai bună interconectare care poate fi construită între Republica Moldova, Ucraina și România.

Interconectarea sincronă

Un consorțiu al Operatorilor de sisteme de transport care aparține ENTSO-E⁴¹⁰ a efectuat un studiu de fezabilitate asupra interconectării sincrone a rețelelor de electricitate din Ucraina și Republica Moldova cu ENTSO-E⁴¹¹. Concluzia studiului publicat în 2016 afirma că interconectarea este fezabilă și că nu este nevoie de nicio infrastructură adițională majoră pentru acest lucru⁴¹². Totuși, trebuie să menționăm că studiul ENTSO-E este unul teoretic, acesta considerând că toate centralele electrice și rețelele de transmisie a energiei electrice din Ucraina și Republica Moldova respectă și funcționează potrivit cerințelor *Manualului de Operare ENTSO-E pentru Europa Continentală*⁴¹³, ceea ce este departe de a fi real. Totodată studiul din 2016 a considerat ca existente o serie de elemente de infrastructură, cum ar fi liniile electrice Gădălin – Suceava și Suceava – Bălți, ce nu vor fi disponibile înainte de 2027.

În concluzie, până în prezent există doar simulări pe calculator, care nu iau în considerare situația reală a echipamentului existent. Cum interconectarea sincronă a Republicii Moldova și Ucrainei la ENTSO-E este obiectivul pe termen lung al autorităților de la Chișinău, în anul 2017 Moldelectrica a transmis ENTSO-E solicitarea formală de aderare și a semnat un acord multipartit

⁴⁰⁸ Interviu cu Dl Răzvan Nicolescu, fost Ministru al Energiei al României, via Skype, 14.04.2017.

⁴⁰⁹ Agenția Austriacă a Energiei, *Energy Strategy of Ukraine Through 2035 White Book Of Ukrainian Energy Policy "Security And Competitiveness", draft*, Kiev, Ukraine, 2014, p.35. Disponibil http://www.enercee.net/fileadmin/enercee/images-2016/Ukraine/Energy_strategy_2035_eng.pdf (citat 15.04.2017).

⁴¹⁰ Entso-E, *Feasibility Study on Synchronous Interconnection of Ukrainian and Republica Moldovan Power Systems to ENTSO-E Continental Europe Power System. Joint Operational Programme Romania-Ukraine-Republic of Republica Moldova 2007-2013 Common borders. Common solutions*, UMPSI, 2015 Disponibil: https://www.entsoe.eu/Documents/SOC%20documents/Regional_Groups_Continental_Europe/Joint_operational_programme_Romania_Ukraine_Republica_Moldova_2007-2013.pdf (citat 22.04.2017).

⁴¹¹ Misiunea Ucrainei în Uniunea Europeană, *Ukraine – EU Energy cooperation*, Brussels, Belgium. Disponibil <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/ukraine-eu/sectoral-dialogue/energy> (citat 12.04.2017).

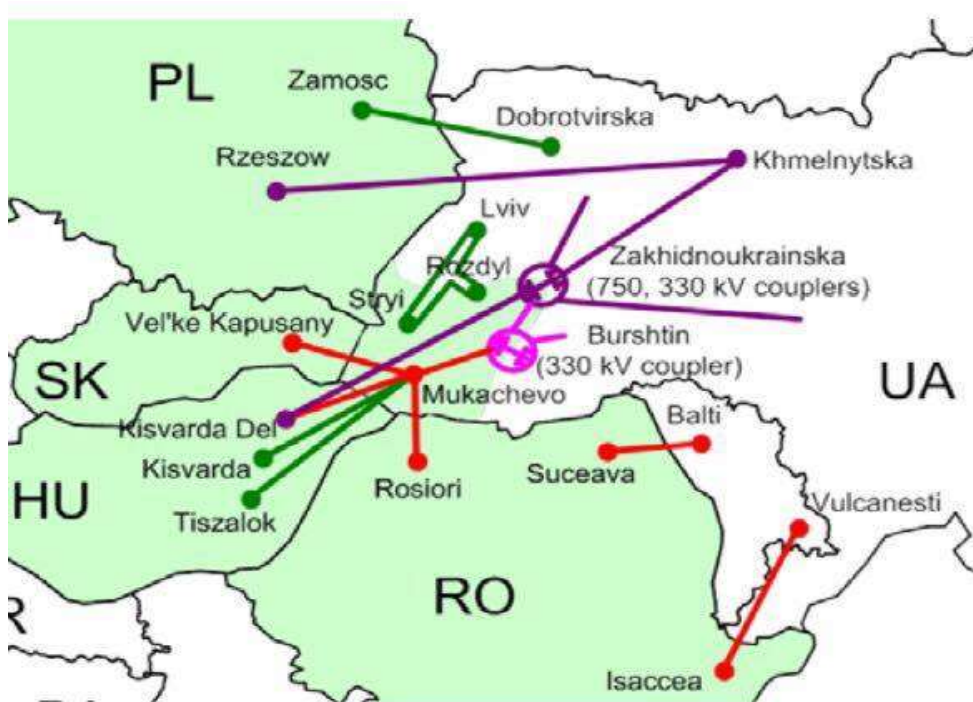
⁴¹² Daniela Bolborici, Oana Zachia, Gheorghe Lazaroiu, 'Synchronous Interconnection Of Ukrainian And Republica Moldovan Power Systems To The Continental European ENTSO-E Power System', Universitatea Politehnică din București, România, 2016, p.624. Disponibil <http://www.ie.asm.md/assets/files/16A-100.pdf> citat (16.04.2017).

⁴¹³ Entso-E, *Continental Europe Operation Handbook*, Entso-E, Bruxelles, Belgia, 2015. Disponibil <https://www.entsoe.eu/publications/system-operations-reports/operation-handbook/Pages/default.aspx> citat (21.04.2017).

cu membri ENTSO-E. Un acord similar a fost semnat și de Ukrenergo. Cele două acorduri prevăd reluarea studiilor de stabilitate statică și dinamică, de data aceasta pe baza informațiilor reale, măsurate în instalații. Studiile urmează a fi realizate de un consorțiu de OTS din cadrul ENTSO-E, condus de Transelectrica. Lucrul a început în martie 2020 și va dura circa 17 luni.

În contextul formatului de negocieri de cooperare la nivel regional, propunem înaintarea unei inițiative din partea Chișinăului, privind elaborarea unui proiect de acord internațional la nivel regional, în contextul asigurării securității energetice ale statelor membre (Ucraina, România, Polonia, Ungaria, Slovacia). Chiar dacă statele menționate, cu excepția Ucrainei, sunt membre ale Uniunii Europene, astfel acest concept fiind reglementat, totuși, faptul că aceste state fac parte din fostul bloc socialist, a determinat dependența îndelungată față de Rusia, punând în pericol securitatea energetică, dar și fiind vulnerabile în fața provocărilor din partea Rusiei ca monopolist în livrarea de resurse energetice.

Figura 3.12. Linii de interconectare pe suprafața de interfață a Moldovei, României și Ucrainei

Sursa: Universitatea Politehnică din România⁴¹⁴

Pentru a se alătura în mod sincron ENTSO-E, este nevoie de îndeplinirea următorilor pași:

- a) Studiul de fezabilitate tehnică efectuat de ENTSO-E (menționat anterior);

⁴¹⁴ Daniela Bolborici, Oana Zachia, Gheorghe Lazaroiu, *op. cit.*, p.620.

- b) O *scrisoare formală de solicitare* de alăturare la ENTSO-E din partea autorităților/ operatorului de transport al țării aderente (transmisă);
- c) O listă cu cerințele tehnice pregătită de ENTSO-E și care să se bazeze pe *Manualul de Operare*;
- d) Lucrări de modernizare a centralelor electrice și a rețelelor de electricitate, pentru a respecta noile cerințe;
- e) Teste de interconectare și decizia finală⁴¹⁵.

Atât Ucraina, cât și Republica Moldova au trecut de cel de-al doilea pas, iar ENTSO-E va pregăti lista cu cerințele tehnice care urmează a fi implementate⁴¹⁶.

Trăsăturile negative ale interconectărilor sincrone constau în faptul că acesta este un proces îndelungat și costisitor. Cele mai recente astfel de cazuri sunt România și Bulgaria, care au expediat scrisoarea de solicitare în 1991 și au aderat în 2004, și Turcia, care a expediat scrisoarea de solicitare în 2000 și a aderat ca și membru-observator în 2015⁴¹⁷.

Costurile necesare pentru modernizare sunt greu de estimat fără măsurările adecvate, dar acestea ar putea varia între 1 – 2 miliarde de euro. În România, numai măsurarea performanței fiecărei unități generatoare de electricitate a necesitat aproape trei ani.

Interconectarea asincronă

O interconectare care poate fi obținută mai rapid, în doar 2 – 3 ani, este interconectarea asincronă. Aceasta implică sub-stații back to back, care pot interconecta sistemele de electricitate cu frecvențe diferite. Există trei asemenea interconectări posibile între Republica Moldova și România:

- a) Interconectarea sudică, Isaccea – Vulcănești – Chișinău, cu sub-stația BtB în Vulcănești, care ar costa circa 194 de milioane de euro doar pe teritoriul Moldovei;
- b) Interconectarea nordică, Suceava – Bălți, cu sub-stația BtB în Bălți, care ar costa circa 140 de milioane de euro;
- c) Interconectarea centrală, România – Ungheni – Strășeni, cu sub-stația BtB în Ungheni sau Strășeni, cu valori de circa 137 de milioane de euro în Republica Moldova și 120 de milioane de euro în România⁴¹⁸.

⁴¹⁵ Entso-E, *Feasibility Study on Synchronous Interconnection of Ukrainian and Republica Moldovan...*, op.cit.

⁴¹⁶ Daniela Bolborici, Oana Zachia, Gheorghe Lazaroiu, op. cit., p.624.

⁴¹⁷ Entso-E, *Turkish grid operator, TEIAS, joins ENTSO-E as observer member*, Entso-E, Bruxelles, Belgia, 14.01.2016. Disponibil <https://www.entsoe.eu/news-events/announcements/announcements-archive/Pages/News/turkish-grid-operator-TEIAS-joins-ENTSO-E-as-observer-member.aspx> (citată 04.04.2017).

⁴¹⁸ Expert-Grup, *Electricity interconnection with Romania - higher energy security for Republica Moldova*, Chișinău, Republica Moldova, 19.01.2017. Disponibil <http://www.expert-grup.org/en/activitate/comunicate-de->

Un studiu de fezabilitate a fost dezvoltat de către un consorțiu condus de către ISPE România și finanțat de BERD. Acest studiu a luat în considerare fezabilitatea fiecărei dintre cele trei interconectări posibile, cea sudică având prioritate. În baza acestui studiu a fost luată o decizie de investiție. De asemenea, a fost realizat un studiu de sistem în prima parte a Studiului de Fezabilitate⁴¹⁹.

În anii recentți, soluția asincronă pare a fi modalitatea preferată de a conecta ENTSO-E și rețelele IPS – UPS. În acest sens, trebuie să menționăm următoarele:

- Rețeaua „Black Sea Transmission Network” dintre Georgia și Turcia, cu sub-stații BtB 2 x 350 MW și cu 283 km de linii de electricitate, construirea căreia a început în 2010 și a fost finalizată în 2013⁴²⁰;
- „Interconectarea Litpol” dintre Polonia și Lituania, cu sub-stații BtB 2 x 500 MW BtB și 341 km de linii de electricitate, construirea căreia a început în 2014 și al cărei prim modul a fost finisat⁴²¹;
- Cablul de curent continuu „NordBalt” dintre Suedia și Lituania, de 700 MW, cu o lungime de 450 km, al cărei construire a început în 2015⁴²²;

Compararea soluțiilor sincrone și asincrone

Avantajele soluției asincrone:

- Poate fi realizată mai rapid, în 2 – 3 ani, în comparație cu o perioadă de aproximativ 15 ani necesară pentru soluția sincronă;
- Necesită costuri totale mai mici, luând în considerare modernizările necesare pentru îndeplinirea cerințelor tehnice ale ENTSO-E pentru soluția sincronă;
- Oferă un control precis al curgerii curentului electric prin sub-stația BtB, care poate fi utilizat, în acest sens, pentru a asigura serviciile de balansare;
- Oferă un control precis asupra energiei reactive și a nivelului de voltaj, fiind folosit în optimizarea operării rețelei.

[presa/item/1364-interconectarea-pe-electricitate-cu-romania-securitate-energetica-mai-mare-pentru-Republica-Moldova](#), (citată 14.04.2017).

⁴¹⁹ Interviu cu Dl Alexandru Săndulescu, *op.cit.*

⁴²⁰ GSE Organization, *Black Sea Transmission Network Project (BSTN)*, Tbilisi, Georgia. Disponibil <http://www.gse.com.ge/M9LtvI2EQCCNYg7LvHWOJQ.html> (citată 14.04.2017).

⁴²¹ LitPol Link, *LitPol Link capacity tests successful*, Varșovia, Polonia, 16.09. 2015. Disponibil <http://www.litpol-link.com/news/litpol-link-capacity-tests-successful-sM721T> (citată 14.04.2017).

⁴²² Svenska Kraftnat, *Strengthening the connection to the Baltic region*, Svenska. Disponibil <http://www.svk.se/en/grid-development/Developmentprojects/nordbalt1/> (citată 17.04.2017).

Avantajele soluției sincrone:

- Are un cost per interconectare mai mic, deoarece nu necesită o infrastructură BtB în plus;
- Oferă calitate de membru al ENTSO-E, care include aprovizionarea de urgență cu electricitate de la alți membri, dacă este nevoie;
- Pierderile de energie sunt mai mici, dacă luăm în considerare pierderile din sub-stațiile BtB din cadrul interconectării asincrone;
- Oferă o siguranță mai înaltă a interconectărilor, datorită absenței sub-stațiilor BtB.

Nu există vreo excludere mutuală între aceste două soluții. Soluția asincronă este acceptată ca soluție de tranzit spre soluția sincronă finală. În acest sens, sub-stațiile BtB ar putea fi relocalizate la următorul hotar asincron, chiar dacă, după 10 ani de operare, acestea ar putea fi complet depreciate.

Cu toate acestea, interconectările vor fi construite doar atunci când Republica Moldova și Ucraina vor trece peste crizele lor politice și vor reuși să distrugă schemele opace din sectorul dat. Așa cum a menționat și Margarita Balmaceda: “comerțul cu energie a devenit unul dintre cele mai corupte domenii ale economiei și a pus în funcțiune un tip de dinamism instituțional în care unii actori economici puternici ar manifesta puțin interes în creșterea transparenței comerțului energetic, mai ales vizavi de furnizorul principal, Rusia”⁴²³.

Și în Republica Moldova au fost perioade de stagnare, proiectul interconectării asincrone fiind practic blocat între 2017 și jumătatea anului 2018. Odată decizia politică luată, finanțarea a fost asigurată prin două credite de câte 80 mil. euro de la BEI și BERD și un grant de 40 mil. euro de la Uniunea Europeană pentru stația Back-to-Back Vulcănești și 61 mil. euro credit de la Banca Mondială pentru linia electrică Vulcănești – Chișinău. În 2020 urmează a fi lansată licitația pentru lucrări și echipamente, finalizarea proiectului fiind estimată pentru 2023 – 2024.

Interconectările rețelelor de gaz natural dintre Republica Moldova, Ucraina și România

Rețeaua de distribuție și tranzitare a gazului natural era considerată “bijuteria coroanei” sistemului energetic al Uniunii Sovietice și a fost construită mai degrabă pentru a face țările dependente de sursa primară, care era Rusia, decât cu gândul de a asigura aprovizionarea Statelor Membre. Astfel, moștenirea **wire-wheel pipelines**, în baza Rusiei Occidentale, a minimizat dramatic opțiunile de livrare a energiei valabile pentru Republica Moldova și Ucraina, ambele sărace în gaz natural, după 1991, având în vedere lipsa conectărilor viabile cu sistemele energetice

⁴²³ Margarita M. Balmaceda, *The Politics of Energy Dependency, Ukraine, Belarus and Lithuania between domestic oligarchs and Russian pressure*, Universitatea din Toronto, Toronto, Canada, 2013, p.60, ISBN 9781442695795.

occidentale”⁴²⁴. Prin urmare, nu existau careva interconectări ale rețelelor între Republica Moldova, Ucraina și România, țara vecină care are capacitatea de a-și vinde propriul gaz natural.

Pentru a diversifica furnizorii de gaze și pentru a deveni mai puțin dependentă de un singur furnizor, Republica Moldova a construit, în 2014, conducta Iași – Ungheni, cu lungimea de 43 de km și capacitatea de 1,5 miliarde de mc/an, precum a fost discutat în capitolul anterior. Conducta existentă între Republica Moldova și România (finanțată de Uniunea Europeană cu 7 milioane de euro) s-a confruntat cu numeroase obstacole, datorită negocierilor dintre guvernele României și Moldovei. În pofida potențialului indiscutabil, proiectul nu poate fi, la momentul actual, exploatat la capacitatea maximă⁴²⁵.

Din punct de vedere tehnic, există două probleme principale legate de interconectările în domeniul gazului natural între Republica Moldova și România. În orele de vârf, capacitatea gazoductului Iași – Ungheni nu poate acoperi în totalitate cererea de gaz. Prin urmare, Republica Moldova va trebui să semneze un acord cu Ucraina, pentru a putea să folosească unitățile de depozitare a gazului ale acesteia din urmă. Cea de-a doua problemă, deja menționată, are legătură cu rețelele slabe de transportare a gazului, de ambele părți ale râului Prut. România trebuie să consolideze conducta Onești – Gherăiești – Iași, fapt care cere investiții estimate inițial la 110 milioane de euro, actualmente la 174,25 mil. euro, iar Republica Moldova a construit conducta Ungheni – Chișinău, cu o lungime de 117 km, o investiție estimată la 93 de milioane de euro⁴²⁶. După decizia de a privatiza proiectul luată de Agenția Proprietății Publice la sfârșitul anului 2017, gazoductul Ungheni – Chișinău a fost realizat de Transgaz, OTS gaze naturale din RO și urma să fie finalizat în 2020, însă a fost finalizat cu întârziere de un an.

Cealaltă opțiune pentru Republica Moldova și Ucraina ar putea fi utilizarea conductelor de tranzit cu flux invers. Există trei conducte cu capacitate înaltă, cu diametre de 800 mm (RI) sau 1200 mm (ATI), care pornesc din Federația Rusă și care sunt folosite pentru aprovizionarea Moldovei, României, Bulgariei, Greciei și Turciei cu gaz, complet sau parțial. În prezent, aceste gazoducte sunt utilizate exclusiv, dar nu la capacitate maximă, de către Gazprom pentru a vinde gaz în Balcani. Dacă doar una dintre aceste gazoducte vor fi utilizate cu flux invers, aprovizionând cu gaz din Balcani Republica Moldova și Ucraina, atunci toate necesitățile de aprovizionare ale acestor țări ar putea fi îndeplinite.

⁴²⁴ Margarita M. Balmaceda, *op.cit.*, p. 53.

⁴²⁵ Interviu cu Siegfried Mureșan, Membru al Parlamentului European, *op.cit.*

⁴²⁶ Studiu de Fezabilitate elaborat de Fichtner GmbH în 2015 în Margarita M. Balmaceda, *op.cit.*

Tehnic, există posibilitatea de a asigura fluxul de gaze invers pe primul fir al conductelor Trans Balcanice, T1, și de a extrage gazul în Căușeni, o sub-stație de gaze naturale din sudul Republicii Moldova, utilizând acest gazoduct.⁴²⁷ Soluția a fost considerată de autoritățile Republicii Moldova ca alternativă de aprovizionare, în cazul în care contractul de tranzit gaze prin Ucraina nu era prelungit cu încă cinci ani în decembrie 2019. Aprovizionarea cu gaze ar fi fost posibilă tot din Federația Rusă, prin Turkish Stream și conectarea acestuia cu T1, finalizată în noiembrie 2019. Nu este posibilă prin această cale importarea de gaze naturale din România datorită presiunii reduse din rețeaua adiacentă de transport de gaze din România.

Aceste opțiuni nu se exclud mutual, fiecare dintre acestea având avantajele sale distincte și complementare. Pentru prima opțiune, interconectorul Iași – Ungheni-Chișinău, sursele de gaz s-ar putea afla pe teritoriul României (cele existente vor fi epuizate în circa 15 ani), sursele centrale din Uniunea Europeană prin interconectarea Arad – Szeged, terminalele LNG în Grecia și Turcia prin interconectorul Giurgiu – Ruse, în România, în larg, Coridorul de Sud.

Pentru a putea construi interconectările regionale, precum am menționat în sub-capitolul cu privire la electricitate, România trebuie să dezvolte un TYNDP (Plan Național de Dezvoltare pe o perioadă de zece ani) în privința gazelor naturale în conformitate cu condițiile TEP (Al Treilea Pachet Energetic).

Un alt proiect important în TYNDP cu privire la gazele naturale este conducta necesară pentru extragerea rezervelor de gaz din largul Mării Negre, atunci când va începe operarea comercială a acestor rezerve⁴²⁸.

Mai mult, investigând interconectarea ucraineană cu gaze naturale, putem menționa că GTS (sistemul de tranzitare a gazelor) al Ucrainei conectează rețelele statelor adiacente Rusia, Republica Belarus, Polonia, Slovacia, Ungaria, România și Republica Moldova, și că este unit cu acestea în cadrul vastei rețele europene de gaze naturale⁴²⁹. Ucraina ar putea fi caracterizată ca o țară “săracă în energie, dar bogată din chirie”⁴³⁰. GTS Ucrainei a cunoscut o evoluție semnificativă în ultimele două decenii, având, la începutul anilor 1990, o rețea săracă, căreia îi lipsea elemente din infrastructură, precum stațiile de măsurare a gazelor la granițele administrative dintre Ucraina și vecinii săi post-sovietici, dar și era “dependentă general de importurile energetice din Rusia în proporție de aproximativ 50%”, pentru ca mai apoi să cunoască independența totală față de gazul

⁴²⁷ În Chișinău este concentrat circa 60% din consumul național de gaz.

⁴²⁸ Ibid.

⁴²⁹ Naftogaz of Ukraine, *Gas transmission*, Kiev, Ucraina. Disponibil <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweben.nsf/0/29BCD2249EBF8851C2257F9B0025483E?OpenDocument&Expand=1.2&> (citată 21.04.2017).

⁴³⁰ Margarita Balmaceda, *op.cit.*, p.95.

rusesc și să utilizeze noi conducte inter-statale cu vecinii săi din Uniunea Europeană. Ucraina a importat pentru prima dată gaz dintr-un stat membru al Uniunii Europene în 2012, când a cumpărat gaz de la compania germană RWE, care vindea gaz la un preț mai mic decât Gazprom, prin fluxuri inverse care traversau Polonia⁴³¹.

Dorind să reducă dependența de gazul rusesc, la 2 septembrie 2014 a fost inaugurat un nou gazoduct care urma să transporte gaz din Slovacia în Ucraina. În următoarele câteva luni, capacitatea acestuia a fost crescută de la cea originală, de 8 miliarde de mc/an, la 10 miliarde de mc/an. În sfârșit, începând cu ianuarie 2015, capacitatea noii conducte a ajuns la 15 miliarde de mc/an. Această rută ar putea, eventual, asigura circa 90% din necesitățile anuale de gaze naturale ale Ucrainei⁴³².

O extindere a volumelor fizice de transportare transfrontalieră a gazelor naturale este, de asemenea, un subiect actual. În decembrie 2014, Ukrtransgaz și GAZ-SYSTEM S.A., operatorul de sisteme de transport polonez, au semnat un acord care prevedea încorporarea rețelelor de transportare a gazelor din cele două state. Interconectarea proiectată a Rețelelor de Gaze ale Poloniei și Ucrainei se află încă la etapa de pre-investiții (permissive), deși ambele Părți au confirmat deja intenția lor de a dezvolta interconectarea, a cărei lungime totală este de circa 112 km⁴³³. Punerea în aplicare a contractului va duce la creșterea capacității de transportare a gazului din Polonia în Ucraina cu o valoare cuprinsă între 8 miliarde de mc/an și 9,5 miliarde de mc/an. Acordul arată, de asemenea, intenția părților de a depozita gazul european în depozitele subterane ucrainene și de a furniza acest gaz clienților din Uniunea Europeană⁴³⁴.

În mai 2015, Ukrtransgaz și FGSZ, operatorul de sisteme de transport ungar, au autorizat un acord de interconectare neîntreruptă. Acesta a fost primul contract dintre operatorii de sisteme de transport ucraineni și o țară membră a Uniunii Europene care respectă în totalitate cadrul normativ european cu privire la energie⁴³⁵. Urmând semnarea unui contract de interconectare, care permite actorilor de pe piață să transporte gaz – inclusiv din sursele naturale de gaz lichefiat – între operatorii de sisteme de gaze naturale din Bulgaria și Grecia, în luna iunie a acestui an, operatorii rețelelor de gaze dintre Bulgaria și România și dintre România și Ucraina au inițiat contracte comparabile. Aceste lucruri reprezintă un pas important în inaugurarea rețelei de conducte Trans-

⁴³¹ Margarita Balmaceda *op.cit.*, p. 149.

⁴³² Naftogaz din Ucraina, *Gas transmission, op.cit.*

⁴³³ Sistemul de gaz, *Gas Interconnection Poland-Ukraine*, Varșovia, Polonia, 19.10.2015. Disponibil <http://en.gaz-system.pl/our-investments/integration-with-european-gas-transmission-system/gas-interconnection-poland-ukraine/> (citată 19.04.2017).

⁴³⁴ Naftogaz din Ucraina, *Gas transmission, op.cit.*

⁴³⁵ Ibid.

Balcanice dintre Grecia și Ucraina, care ar urma să transporte și să comercializeze gaz în conformitate cu reglementările Uniunii Europene⁴³⁶.

4.3 Concluzii la Capitolul IV

Generalizând asupra subiectului cercetat în acest capitol al lucrării, concluzionăm că Țările Baltice sunt implicate plener în cooperarea regională în domeniul energetic, fiind în plin proces de sincronizare cu sistemul energetic european. În prezent, proiectele de infrastructură și cele care vizează liberalizarea și integrarea piețelor energetice naționale în cadrul pieței unice de energie a Uniunii Europene se bucură de sprijinul organismelor de nivel european și primesc finanțare din fondurile europene, care fac posibilă implementarea lor. Cooperarea pe orizontală în diferite formate contribuie la sporirea încrederii între parteneri, dar și la o eficientizare a modului de implementare a proiectelor în domeniul energetic.

Prin implementarea programelor de sprijin (financiar, juridic, administrativ, dar și politic) instituțiile Uniunii Europene reușesc să creeze sinergiile necesare pentru atingerea obiectivelor politicilor Uniunii Europene în domeniul energiei. În domeniul energiei electrice se mizează în mod deosebit pe sincronizarea rețelelor electrice la nivel european și atingerea unui nivel avansat de interconectivitate la nivel regional. În domeniul gazelor naturale, satisfacerea obiectivelor majore se referă la asigurarea securității energetice prin diversificarea surselor de aprovizionare cu gaze naturale și prin multiplicarea căilor de transport. Atingerea acestor obiective începe să demonstreze rezultate concrete, mai ales în privința liberalizării piețelor, a sporirii competitivității lor și a integrării lor la nivel european. În paralel, este urmărit obiectivul de creștere a eficienței energetice și a ponderii energiei provenite din surse regenerabile, intensificarea cooperării pentru inovare și cercetare în domeniul energetic. Rezultatele obținute de Țările Baltice în domeniul energetic sunt un exemplu pentru Republica Moldova, Ucraina și România.

În continuare, în ceea ce privește consolidarea pieței regionale de energie dintre Republica Moldova, România și Ucraina, în urma cercetării efectuate subliniem că aproximativ 78.7% din totalul de energie din Republica Moldova este importat, această dependență făcând sectorul vulnerabil la corupție, abuz și dependență de furnizori externi. Acesta este unul dintre motivele pentru care interconectarea cu piața de energie a României va asigura diversificarea surselor energetice, și crearea, în consecință, a unei piețe competitive, stabile și cu un grad mai înalt al

⁴³⁶ Comisia Europeană, *Bulgaria-Romania and Romania-Ukraine sign gas agreements*, Comisia Europeană, Bruxelles, Belgia, 19.07.2016, Disponibil <https://ec.europa.eu/energy/en/news/bulgaria-romania-and-romania-ukraine-sign-gas-agreements> (citată 14.04.2017).

securității energetice în Republica Moldova. Pe de o parte, interconectarea cu România va duce la reducerea semnificativă a tarifelor de energie electrică pentru utilizatorii finali din Republica Moldova, dat fiind faptul că România produce electricitate în exces la prețuri mai mici. Pe de altă parte, acest lucru va ajuta România să atingă pragul european de capacitate a interconectării electrice de cel puțin 10%. Considerăm că solicitările adresate de Uniunea Europeană guvernului Republicii Moldova, de a reduce corupția, implementarea eficientă a prevederilor Acordului de Asociere și respectarea statului de drept în schimbul suportului financiar, vor contribui la interconectarea graduală a sistemului energetic moldovenesc cu sistemul Uniunii Europene (în special prin interconectarea energetică cu România), și la reducerea dependenței energetice față de o sursă unică de energie.

Ca urmare a studiului efectuat, recomandăm atât Ucrainei, cât și Republicii Moldova, să construiască, în primă fază, interconectările asincrone cu țările Uniunii Europene, pentru a putea diversifica furnizorii de electricitate într-un timp mai scurt și la prețuri mai mici.

Pe lângă cele menționate mai sus, Ucraina este în procesul de consolidare a interconexiunilor sale de gaze naturale cu țările vecine. Noul gazoduct dintre Ucraina și Polonia, care se află în construcție, este unul de mare importanță pentru ambele state - Ucraina își va diversifica furnizorii de gaze, iar Polonia va beneficia de depozitele spațioase de gaze ale Ucrainei, care se află în apropierea graniței dintre cele două țări. Un pas important pentru Ucraina reprezintă, de asemenea, acordul dintre România și Ucraina, care este un element esențial pentru funcționalitatea rețelei de conducte Trans-Balcanice.

În concluzie, după ce am cercetat piața energetică regională a Republicii Moldova, României și Ucrainei, putem să menționăm că există două piețe distincte, atât în sectorul electricității, cât și în cel al gazelor naturale: piața angro și piața cu amănuntul. Dacă regulile de pe piața cu amănuntul pot varia de la o țară la alta, în limitele stabilite de cadrul normativ al Uniunii Europene, atunci regulile de pe piața angro trebuie să fie identice în țările vecine pentru a dezvolta piața regională. Mai mult, atât Ucraina, cât și Republica Moldova trebuie să implementeze normele secundare, necesare pentru funcționarea piețelor angro din sectorul electricității și cel al gazului. Pe de altă parte, cele trei țări vecine trebuie să-și construiască/adapteze rețelele fizice, prin care energia să poată circula. Noua infrastructură de interconectare va permite o competiție directă între furnizorii de electricitate și de gaze naturale din Est și Vest.

Aceste recomandări sunt inspirate din exemplul Statelor Baltice care și-au sporit securitatea energetică prin consolidarea pieței regionale de energie, construirea infrastructurii energetice, racordarea legislației naționale și sincronizarea sistemelor energetice naționale la cele Europene. O importanță sporită o are și faptul că Uniunea Europeană a susținut economic prin proiecte directe Țările Baltice în aspirația lor de a se conecta la sistemul energetic European. Astfel, putem deduce

că, datorită precedentului creat, Uniunea Europeană ar putea susține economic atât Republica Moldova cât și Ucraina în demersul lor de a construi o adevărată piață liberă și competitivă de energie electrică.

În condițiile de lipsă sau de insuficiență de finanțare a unor proiecte destul de costisitoare, dar atât de importante pentru asigurarea securității energetice regionale, în general și a Republicii Moldova, în special, bazându-se pe cadrul normativ ce reglementează cooperarea statelor în materia nominalizată, considerăm oportun intensificarea, în special pe căile diplomatice, a dialogului cu partenerii de dezvoltare, precum și instituțiile financiare internaționale. Ne referim la elaborarea unei „platforme” pe subiectul securității energetice regionale, în special a Republicii Moldova, pentru elaborarea unei Foi de Parcurs, obiectivele căreia ar fi atragerea de fonduri și investiții pentru urgentarea realizării conceptului securității energetice regionale. Or, punerea în aplicare sa unei asemenea strategii, ar putea facilita, chiar dacă parțial, reglementarea diferendului „transnistrean”, în contextul în care, din punct de vedere economic, acest proiect va fi interesant pentru autoritățile din stânga Nistrului.

Propunem elaborarea unui acord internațional regional între Republica Moldova, Ucraina, România, Polonia, Ungaria, Slovacia cu privire la cooperarea în materie de securitate energetică și asigurarea reciprocă cu surse de energie în cazul în care Federația Rusă sistează livrarea de gaze naturale.

Concluzii generale și recomandări

Concluzii generale

- În urma efectuării unei cercetări ample a legislației energetice, concluzionăm că sectorul energetic a fost aproape exclusiv o chestiune de interes național, supus legislației interne a fiecărei țări. Însă, o dată cu dezvoltarea economică, apariția giganților economici, precum și necesitatea stringentă de cooperare regională în vederea creșterii securității energetice, dreptul energetic a devenit un subiect de interes comun al comunității internaționale și este internaționalizat progresiv. Astfel, o primă concluzie ce ține de aspectul teoretic al temei abordate este că deși foarte puțin studiate și deloc sistematizate în doctrina de specialitate, izvoarele specifice dreptului energetic pot fi clasificate în trei mari surse: tratatele multilaterale și anume: Tratatul privind Carta Energiei și Tratatul de instituire a Comunității Energetice; tratatele bilaterale încheiate între două state; și instituționalizarea cooperării statelor în domeniul energiei.
- Deși, în doctrina de specialitate nu există principii unanim acceptate, un număr mare de savanți demonstrează existența principiilor specifice acestei ramuri de drept. Astfel, pentru a remedia această omisiune, în concluzie propunem următoarele șapte principii directoare: principiul suveranității naționale asupra resurselor naturale; principiul accesului la serviciile energetice moderne; principiul Echității Energetice; principiul utilizării prudente, raționale și durabile a resurselor naturale; principiul protecției mediului, sănătății umane și combaterii schimbărilor climatice; principiul securității și fiabilității energetice; principiul rezilienței.
- Întrucât în mediul academic, nu a fost agreată o definiție a securității energetice, teza de față a definit securitatea energetică ca fiind *disponibilitatea neîntreruptă a surselor de energie la un preț accesibil, îmbunătățirea eficienței energetice, modificarea atitudinii consumatorilor și dezvoltarea infrastructurii energetice, protejarea mediului, a comunităților și a generațiilor viitoare.*
- Având în vedere numărul limitat de căi de aprovizionare disponibile și numărul redus de furnizori externi de electricitate și gaze naturale, Republica Moldova are un nivel foarte scăzut de securitate a aprovizionării cu energie. Pentru a contracara acest nivel înalt de dependență și insecuritate, focusul primordial trebuie să fie pus pe diversificarea furnizorilor externi de electricitate și gaze naturale. Acest lucru poate fi făcut prin construirea interconexiunilor sincrone sau asincrone cu România pe partea de energie electrică și utilizarea interconectorului Iași-Ungheni-Chișinău pe partea de gaze naturale. Țara vecină România, membră a Uniunii Europene, ar putea deveni o sursă importantă de

- electricitate și gaz pentru Republica Moldova și Ucraina, luând în considerare faptul că aceasta este bogată în resurse energetice, clasându-se în topul țărilor europene independente din punct de vedere energetic. Mai mult decât atât, România dispune de o rezervă naturală importantă de gaze și petrol în Marea Neagră care este încă neexplorată.
- Interconectarea cu piața de energie a României va asigura diversificarea surselor energetice, și crearea, în consecință, a unei piețe competitive, stabile și cu un grad mai înalt al securității energetice în Republica Moldova. Pe de o parte, interconectarea cu România va duce la reducerea semnificativă a tarifelor de energie electrică pentru utilizatorii finali din Republica Moldova, dat fiind faptul că statul vecin produce electricitate în exces la prețuri mai mici. Pe de altă parte, acest lucru va ajuta România să atingă pragul european de capacitate a interconectării electrice de cel puțin 10%.
 - O opțiune de furnizare a gazelor pentru Republica Moldova - fluxul invers pe conductele de gaz trans-balcanice - a fost disponibilă la sfârșitul anului 2019, după lucrările efectuate în Turcia, Bulgaria și România. Aceasta este o cale alternativă care poate fi utilizată pentru alimentarea cu gaze naturale din coridorul sudic, fluxul turcesc sau terminalul GNL grecesc. Se estimează că aproximativ 15 milioane de cm de gaz pot fi furnizate pe zi Moldovei pe această cale. Sunt în vigoare acorduri de interoperabilitate, inclusiv între MoldovaTransgaz și OTS din Ucraina. Această rută nu a fost încă testată.
 - În ceea ce privește Ucraina, aceasta are un nivel mai înalt de securitate a aprovizionării cu energie decât Republica Moldova, dar este încă dependentă de import în proporții de circa 60% din consumul național de gaze naturale. Din punct de vedere a energiei electrice, Ucraina este independentă, însă depinde de serviciile nucleare externe, care sunt în mare parte prestate de către Federația Rusă. Ucraina este în proces de consolidare a interconexiunilor sale de gaze naturale cu țările vecine. Noul gazoduct dintre Ucraina și Polonia, care se află în construcție, este unul de mare importanță pentru ambele state prin care Ucraina își va diversifica furnizorii de gaze, iar Polonia va beneficia de depozitele spațioase de gaze ale Ucrainei, care se află în apropierea graniței dintre cele două țări. Un pas important pentru Ucraina reprezintă, de asemenea, acordul dintre România și Ucraina, care este un element esențial pentru funcționalitatea rețelei de conducte Trans-Balcanice.
 - Pentru a se putea integra în piața unică europeană, sectorul energetic din Republica Moldova are nevoie urgentă de o serie de reforme pentru a fi în conformitate cu cel european și a fi în linie cu Pachetul Energetic III și noul pachet “O energie curată pentru toți europenii”. Spre exemplu, separarea funcțională a operatorilor de energie, liberalizarea pieței energetice și integrarea ulterioară în piața energetică Europeană va crea un set adecvat de condiții capabile să atragă investiții considerabile din străinătate în economia

națională. Modernizarea infrastructurii energetice va duce la o scădere a tarifelor pentru utilizatorul final și va stimula dezvoltarea energiilor regenerabile. Modificarea graduală a mixtului de energie și sporirea măsurilor de eficiență energetică vor contribui la realizarea cu succes a tranziției către o energie curată și la îmbunătățirea indicatorilor de mediu ai acestor țări. În ansamblu, un mediu de afaceri previzibil combinat cu o legislație armonioasă în concordanță cu legislația energetică a Uniunii Europene va asigura în mod eficient o securitate energetică ridicată și va permite o stabilizare politică a regiunii date.

- Analizând transpunerea și implementarea Pachetului Energetic III în legislația Moldovei subliniem în concluzie că Republica Moldova a reușit să îl transpună în mare parte în legislația națională prin intermediul Legii nr 107 din 27.05.2017 cu privire la energia electrică, Legii nr 108 din 27.05.2017 cu privire la gazele naturale, Legea nr 139 din 19.07.2018 cu privire la eficiența energetică, Legea nr. 174 din 21.09.2017 cu privire la energie, Legea nr 10 din 26.02.2016 privind promovarea utilizării energiei produse din surse regenerabile precum și Hotărârea nr. 334 din 14.12.2018 cu privire la aprobarea Regulamentului de organizare și funcționare a Agenției Naționale pentru Reglementare în Energetică precum și Hotărâri ale Guvernului și Hotărâri ale ANRE. Analizând implementarea legislației sus menționate, conchidem că dispozițiile privind accesul terților, metodologiile tarifare, schimbarea aprovizionării, protecția consumatorilor și competențele autorităților de reglementare au fost îmbunătățite în comparație cu legislația anterioară. Cu toate acestea, ANRE nu a adoptat toată legislația secundară necesară pentru implementarea legilor noi. De asemenea, odata cu adoptarea de către Uniunea Europeană a Pachetului Energetic “O energie curată pentru toți europenii” este necesară revizuirea legilor sus menționate, pentru a le alinia la noile norme europene. Această revizuire a fost programată în Planul de acțiune al guvernului 2019-2020.
- Dispozițiile care constituie piatra de temelie al acquis-ului european cum ar fi: separarea companiilor de transport de cele de producție și furnizare, stabilirea regulilor pieței și a tarifelor și, într-o anumită măsură, accesul terților la piață se află în faza incipientă de implementare. Separarea proprietății operatorului de sistem de transport al gazelor (OTS) MoldovaTransgaz este încă neîndeplinită, termenul limită fiind depășit (ianuarie 2020 - derogare de la dispozițiile celui de-al treilea pachet energetic). În prezent procesul este în desfășurare, fiind selectat modelul ITO de către companie. În același timp, al doilea OTS pentru gaze, VestMoldTransgaz, deține și operează secțiunea moldovenească a interconectorului de gaze Ungheni – Chișinău. Această companie de transport a gazului natural este total separată de orice altă activitate din Republica Moldova, respectând

prevederile Pachetului Energetic III. VestMoldTransgaz este deținută de compania Transgaz din România.

- În ceea ce privește piața de energie electrică, putem concluziona faptul că Republica Moldova îndeplinește cele mai importante condiții pentru funcționarea unei piețe liberalizate de energie electrică, însă cea mai mare problemă este absența unui număr mai mare de operatori de distribuție, furnizare și producere pentru a crea o piață concurențială și a distruge monopolul existent de facto. În ciuda deschiderii legale a pieței, care este de 100%, toți consumatorii de gaze sunt în continuare furnizați la tarife reglementate. Chiar dacă Legea nr 107 din 27.05.2016 cu privire la energia electrică, inclusiv legislația secundară, permite tuturor consumatorilor să își aleagă în mod competitiv furnizorul și pe piața de energie există 21 de furnizori de gaz autorizați, nu există o piață reală din cauza lipsei unei aprovizionări alternative mai ieftine.
- Dezvoltarea pieței angro a energiei electrice este încă în faza inițială. Nu există niciun operator de piață și, în consecință, nu există piețe pe termen scurt - DAM (Day Ahead Market) și IDM (Intra Day Market). În prezent, piața angro de energie electrică se bazează doar pe contracte, încheiate de obicei anual. Deschiderea reală a pieței cu amănuntul a energiei electrice a înregistrat în 2019 o evoluție semnificativă, dar trebuie accelerată în continuare. În 2017 au existat doar doi consumatori care au schimbat furnizorul, în 2018 numărul a crescut la 251, iar consumul lor a reprezentat 3,24% din consumul final. În 2019 deschiderea pieței a ajuns la 7,4%. Există patru furnizori care concurează activ pe piața competitivă de vânzare cu amănuntul. Este de așteptat că interconectarea cu România va aduce mai mulți concurenți pe piața angro a energiei electrice, numărul furnizorilor de pe piața cu amănuntul va crește și mai mulți consumatori finali vor schimba furnizorul.
- Începând cu 2017, achiziția anuală de energie electrică a devenit mai competitivă și mai transparentă, pe baza liniilor directe stabilite de Secretariatul Comunității Energetice și emise de Ministerul Economiei, dar, din cauza numărului limitat de participanți la licitații, riscul de corupție este încă foarte înalt. În ultimul an, procesul de achiziție a fost supravegheat de un grup de observatori care include și reprezentanți ai delegației Uniunii Europene în Republica Moldova.
- Cu toate acestea, în prezent, toată energia electrică „importată” pentru consumul malului drept al râului Nistru este produsă în regiunea „transnistreană”, de către Centrala MGRES. Există acuzații conform cărora MGRES nu plătește pentru gazul consumat, crescând datoria de gaze a MoldovaGaz față de Gazprom. Astfel, compania a acumulat până la sfârșitul anului 2019 o datorie istorică de 6819 milioane USD către Gazprom pentru consumul de gaze din trecut, dintre care doar 715 milioane USD este datoria malului drept

al râului Nistru. Regiunea „transnistreană” nu recunoaște autoritatea de reglementare a energiei ANRE și nu aplică legislația energetică emisă de autoritățile moldovenești.

- Întărirea independenței ANRE constituie o provocare pentru Republica Moldova, iar prerogativele de reglementare ale ANRE trebuie să fie în continuare sporite. O nouă lege a energiei, nr.174, a fost emisă în 2017 pentru a consolida competențele și independența ANRE, conform Pachetului Energetic III. Este însă nevoie de proceduri mai transparente în elaborarea legislației secundare, în prezent, consultările publice au un caracter formal.
- Având exemplu Țărilor Baltice, putem conchide că acestea sunt implicate plenar în cooperarea regională în domeniul energetic, fiind în plin proces de sincronizare cu sistemul energetic european. În prezent, proiectele de infrastructură și cele care vizează liberalizarea și integrarea piețelor energetice naționale în cadrul pieței unice de energie a Uniunii Europene se bucură de sprijinul organismelor de nivel european și primesc finanțare din fondurile europene, care fac posibilă implementarea lor.

Recomandări

- Din punct de vedere teoretic, odată cu identificarea izvoarelor, obiectului de reglementare și a principiilor proprii acestei ramuri de drept, care din păcate nu au fost definitivate până acum în doctrina de specialitate, am demonstrat că dreptul energetic este o ramură distinctă care aparține dreptului internațional, deși una foarte nouă. Această ramură are dreptul la existență și trebuie să devină disciplină de studii în cadrul instituțiilor superioare de învățământ naționale și internaționale pentru ca să formeze cadre specializate în soluționarea litigiilor de drept energetic, să consulte investitorii naționali și internaționali care vor să acceadă pe piața energetică a Republicii Moldova și să susțină statul în transpunerea și implementarea cadrului normativ european.
- Din punct de vedere juridic, pentru ca Republica Moldova să poată să se integreze pe piața energetică europeană, aceasta trebuie să-și alinieze legislația națională la cea a Uniunii Europene. Astfel, recomandăm să fie revizuită Legea nr.108 din 27.05.2016 cu privire la gazele naturale, pentru a fi transpus Regulamentul Uniunii Europene nr 1227/2011 cu privire la integritatea și transparența pieței angro de energie (REMIT), pentru a introduce un mecanism de compensare inter - OTS precum și elemente din noua directivă UE 2019/692 din 17 aprilie 2019 de modificare a Directivei 2009/73/CE privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale. De asemenea, este nevoie de ajustarea Legii cu privire la energia electrică nr.107 din 27.05.2016 tot pentru transpunerea Regulamentului UE nr 1227/2011 cu privire la integritatea și transparența pieței angro de energie (REMIT) și pentru a introduce elemente din Directiva UE 2019/944 din 5 iunie

- 2019 privind normele comune pentru piața internă de energie electrică și de modificare a Directivei 2012/27/UE.
- Odată cu revizuirea legislației primare din domeniul energiei din Republica Moldova, ar trebui clarificate responsabilitățile autorităților privind asigurarea securității aprovizionării cu energie. În acest sens, propunem ca Guvernul să fie responsabil de securitatea energetică pe termen lung, prin promovarea investițiilor în infrastructură, iar autoritatea de reglementare să fie responsabilă de securitatea energetică pe termen scurt, dată de buna funcționare a piețelor de energie electrică și gaze naturale.
 - Din punct de vedere tehnic, recomandăm ca cele trei țări vecine Republica Moldova, România și Ucraina să-și construiască/adapteze rețelele fizice, prin care energia electrică și gazele naturale să poată circula în ambele sensuri, în cantități suficiente acoperirii necesarului unei piețe regionale. Pentru Republica Moldova, noua infrastructură de interconectare va permite o competiție directă între furnizorii de electricitate și de gaze naturale din Est și Vest.
 - Ca urmare a studiului efectuat, în ceea ce ține de energia electrică recomandăm atât Ucrainei, cât și Republicii Moldova, să construiască, în primă fază, interconectările asincrone de energie electrică cu țările Uniunii Europene, pentru a putea diversifica furnizorii de electricitate într-un timp mai scurt și beneficia de creșterea concurenței pe piețele naționale.
 - Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică din Republica Moldova și Ucraina ar trebui să devină transparente și cu adevărat independente, ieșind din influența politică și putând să-și adopte și folosească adecvat propriul buget. Ambele țări ar trebui să pună în aplicare noile legi privind autoritatea națională de reglementare a energiei și să o facă cu adevărat funcțională. Este nevoie de mai multă transparență în adoptarea legislației secundare și de consultări publice adecvate, acestea la moment fiind mai mult formale.
 - Tot în ceea ce privește Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică, recomandăm ca legislația primară să-i stabilizească domeniul în responsabilitate și obiective, cum ar fi dezvoltarea și buna funcționare a piețelor de energie electrică și gaze naturale, acordând totodată o anumită libertate Agenției în ceea ce privește emiterea reglementărilor secundare necesare atingerii obiectivelor.
 - Comunitatea Energetică trebuie să-și lărgască atribuțiile inclusiv prin a putea oferi stimulente relevante părților contractante, cum ar fi ajutor financiar direct și sprijin tehnic pentru integrarea pe piața europeană a energiei, ca recompensă pentru progresele efectuate de țările semnatare ale Tratatului, (inclusiv Republica Moldova și Ucraina) în transpunerea

și punerea în aplicare a legilor europene în domeniul energiei. În cazul în care părțile contractante nu-și respectă obligațiile legale, Comunitatea Energetică ar trebui să dețină mecanisme de penalizare a acestui stat.

- Recomandăm ca Uniunea Europeană să adopte și să promoveze o viziune comună europeană care ar da naștere la strategii naționale privind infrastructura critică a energiei care trebuie în mod imperativ să rămână sub controlul autorităților naționale din fiecare Stat Membru sau din țările din vecinătatea sa pentru ca acestea să nu ajungă în posesia altor state, lucru care le-ar face vulnerabile.
- Recomandăm autorităților de la Chișinău să solicite ajutor din partea Uniunii Europene, în primul rând de ordin juridic, prin care să fie elaborată și pusă în aplicare strategia națională privind infrastructura critică a energiei, care ar asigura că energia (ca termen ce întrunește segmentul respectiv), să fie plasat în mod imperativ sub controlul autorităților naționale ale statelor respectiv. Or, orice schimbare al regimului juridic respectiv, va trebui bine argumentat și discutat în contextul dialogului regional.
- Considerăm necesar crearea unui Consiliu Științific pe lângă Președenția și Guvernul Republicii Moldova, compus din experți, inclusiv din domenii conexe, care ar avea drept obiectiv examinarea riscurilor și provocărilor pe termen scurt, mediu, dar în special lung, ce țin de asigurarea securității energetice, dar și a securității în sens larg. Or, o astfel de colaborare a experților, inevitabil vor lua în considerație ca exemplu prevederile Declarației de la Paris (2015), Madrid (2019), Glasgow (2021). O astfel de practică există în mai multe țări, Consiliile respective fiind constituite în dependență de problemele cu care se confruntă statul.

BIBLIOGRAFIE

Acte normative:

În limba română:

1. Comisia Europeană , *Note interpretative ale directivei 2009/72 CE privind regulile comune pentru piața internă în electricitate și directiva 2009/73 cu privire la regulile comune a pieței interne în documentul de lucru al serviciilor comisiei de gaze naturale*, Bruxelles, Belgia, (citată: 22 ianuarie 2010).
2. Consiliul Concurenței din România, *Aviz referitor la notificarea amendamentelor la Schema de sprijin privind sistemul cotelor obligatorii de energie electrică combinat cu tranzacționarea certificatelor verzi, instituită prin Legea nr. 220/2008 pentru stabilirea sistemului de promovare a producerii energiei din surse regenerabile de energie, republicată, cu modificările și completările ulterioare*, București, România; Disponibil http://www.ajutordestat.ro/documente/Aviz%20modif%20220_813ro.pdf (citată 19.03.2017).
3. Comisia Europeană, *Raportul Comisiei privind o politică externă de servicii a intereselor energetice ale Europei, la 2, SI160/06 (2006)* Comisia Europeană, Bruxelles, Belgia. Disponibil http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/90082.pdf (citată: 30.04.2017).
4. Comisia Europeană, *Raport al Comisiei către Consiliu și Parlamentul European privind implementarea Programului energetic european pentru redresare și a Fondului european pentru eficiența energetică, 8.10.2015*, Bruxelles, Belgia ; Disponibil: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/RO/1-2015-484-RO-F1-1.PDF>. (citată: 30.05.2019).
5. Directiva 94/22/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 30 mai 1994 privind condițiile de acordare și folosire a autorizațiilor de prospectare, explorare și extracție a hidrocarburilor; Disponibil <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A31994L0022>, (citată: 20.04.2018).
6. Guvernul Republicii Moldova, *Hotărârea de Guvern Nr.102 din 5 februarie 2013 cu privire la Strategia energetică a Republicii Moldova până în anul 2030* ; Disponibil <http://lex.justice.md/md/346670/>, (citată: 30.05.2018).
7. Guvernul Republicii Moldova, *Hotărârea de Guvern Nr.102 din 8 februarie 2013 cu privire la aprobarea Strategiei energetice a Republicii Moldova până în anul 2030* .
8. Guvernul României, *Hotărârea nr. 1892/2004 pentru stabilirea sistemului de promovare a producerii energiei electrice din surse regenerabile de energie*, București, România; Disponibil <http://lege5.ro/Gratuit/guydinrw/hotararea-nr-1892-2004-pentru-stabilirea->

sistemului-de-promovare-a-producerii-energiei-electrice-din-surse-regenerabile-de-energie&d=2017-03-05 (citat 19.03.2017).

9. Guvernul României, *Ordonanța de Urgență nr. 124 din 8 octombrie 2001 privind înființarea, organizarea și funcționarea Fondului Roman pentru Eficiența Energiei*, București, România; Disponibil <http://www.cez.ro/ckfinder/userfiles/files/cez/cezv/legislatie/legi-reglementari-istoric/legislatie/ordonanta-de-urgenta-nr-124-din-2001.pdf> citat: 19.03.2017
10. Parlamentul Moldovei, *Legea nr. 107 cu privire la energia electrică*, Chișinău, Republica Moldova, 27.05.2016, Disponibil [http://www.gasnaturalfenosa.md/sites/default/files/Legea cu privire la energia electrica nr 107 din 27.05.2016.pdf](http://www.gasnaturalfenosa.md/sites/default/files/Legea%20cu%20privire%20la%20energia%20electrica%20nr%20107%20din%2027.05.2016.pdf) (citat 16.03.2017).
11. Parlamentul Republicii Moldova, *Legea nr. 108 cu privire la gazele naturale*, Chișinău, Republica Moldova, 27.05.2016; Disponibil <http://lex.justice.md/md/%20365664/> (citat 03.03.2017).
12. Parlamentul României, *LEGEA Nr. 123/2012 energiei electrice și a gazelor naturale*, București, Romania, 16.07.2012. Disponibil [http://www.legalis.ro/wp-content/uploads/2012/07/Legea 123 2012 a energiei electrice si a gazelor naturale.pdf](http://www.legalis.ro/wp-content/uploads/2012/07/Legea_123_2012_a_energiei_electrice_si_a_gazelor_naturale.pdf) (citat: 03.04.2017).
13. Secretariatul Comunității Energiei, *Raportul anual de implementare*, Viena , Austria; Disponibil https://www.google.com/search?q=Secretariatul+Comunit%C4%83%C8%9Bii+Energiei%2C+Raportul+anual+de+implementare%2C+Viena+%2C+Austria%3B&ei=IF6RYYaoLtCI9u8PhJJSKwAM&oq=Secretariatul+Comunit%C4%83%C8%9Bii+Energiei%2C+Raportul+anual+de+implementare%2C+Viena+%2C+Austria%3B&gs_lcp=Cgdnd3Mtd2l6EANKBAhBGAFQzAxY8Q9grxtoAXAAeACAAV6IAdcCkgEBNJgBAKABAcABAQ&sclient=gws-wiz&ved=0ahUKEwiGwsXLxpj0AhVQhP0HHQSKAjgQ4dUDCA4&uact=5&safe=active&ssui=on (citat: 14.01.2017).
14. Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene; Disponibil pe Jounalul Oficial al Uniunii Europene: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>

În limba rusă:

15. C.M.S. *Legea cu privire la piața energiei electrice a fost liberalizată pentru a îndeplini cerințele UE pentru al treilea pachet energetic*, Ucraina, 2017; Disponibil <http://www.cms->

lawnow.com/ealerts/2017/04/ukraine-electricity-market-liberalised-to-meet-the-eu-3rd-energy-package-requirements?sc_lang=de (citat: 27.04.2017).

16. Guvernul Rusiei, 2017, *Rezoluția din 28 februarie 2017 privind modificările la Rezoluția din 8 ianuarie 2009* N 1-r N 354-r.
17. Guvernul Rusiei, 2015, *Rezoluția din 28 iulie 2015 privind modificările aduse direcțiilor principale pentru politica de stat de îmbunătățire a eficienței energetice în sectorul energetic pe baza SRE pentru perioada de până în 2020* N 1472-r.
18. Guvernul Rusiei, 2013, *Decretul din 28 mai 2013 cu privire la mecanismul de promovare a energiei regenerabile pe piața de energie și capacitate*, N 449.
19. Guvernul Rusiei, 2011, *Legea federală din 6 decembrie 2011 cu privire la modificările actelor legislative ale Federației Ruse* N 394-FZ.
20. Guvernul Rusiei, 2009, *Rezoluția din 8 ianuarie 2009 privind principalele direcții ale politicilor guvernamentale în sfera eficienței energetice a sectorului energetic prin utilizarea SRE până în 2024* N 1-r.
21. Guvernul Rusiei, 2007, *Legea federală din 4 noiembrie 2007 cu privire la modificările actelor legislative ale Federației Ruse* N 250-FZ.
22. Guvernul Rusiei, 2003, *Legea federală din 26 martie 2003 privind sectorul energetic* N 35-FZ.
23. Parlamentul Ucrainei, *Legea Ucrainei privind piața gazelor naturale*, Kiev, Ucraina, 2015, p.15; Disponibil: https://www.icis.com/globalassets/global/icis/pdfs/natural-gas-market-law_en_final_12052015.pdf (citat: 12.03.2017).

În limba engleză și franceză:

24. Central Europe Energy Partners (2018), *Cross-border energy cooperation in Central Europe*, Policy Paper Brussels; Disponibil <https://www.ceep.be/www/wp-content/uploads/2018/11/CEDE-2018-policy-papper.pdf>
25. Central Europe Energy Partners, DUJMOVIC A. (2018), *LNG terminal in Croatia: State of PLayer*, Report No. 3 (54), Bruxelles(2018)(Q3).
26. Central Europe Energy Partners, LASIC M. (2018), *SINGRO.GRID- Smart grid project of regional importance*, Report No. 3 (54), Bruxelles(2018)(Q3).
27. Central Europe Energy Partners, MININ N. , *STORK II and its place in the Czech Republic's gas policy*, Report No. 3 (54), Bruxelles(2018)(Q3).
28. Central Europe Energy Partners, ZAWISTOWSKI M., *The Baltic Pipe Project - The future of the gas market in CEE?*, Report No. 3 (54), Bruxelles(2018)(Q3).

29. Central Europe Energy Partners, ZUKAS R. , *Solidarity and the beyond national borders mindset to link Baltic states' grids to continental Europe*, Report No. 3 (54), Bruxelles(2018)(Q3).
30. European Commission , Communication from the Commission Europe 2020, *A strategy smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels, 3.3.2010 (COM (2010) 2020 final .
31. Federal Office for Spatial Development ARE, *Brundland Report*, 1987; Disponibil <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html>, (citat: 30.04.2017).
32. General Assembly - Twenty-ninth Session, Resolution adopted on the reports of the Second Committee; Disponibil [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a/res/3281\(XXIX\)&Lang=E](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=a/res/3281(XXIX)&Lang=E), (citat: 30.04.2018).
33. The World Trade Organization, *Doha Declaration*, 15 November 2011.
34. The Biodiversity Convention 1992, the Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses 1997.
35. Ukraine Passes New Energy Reform Legislation That Needs Implementation; Disponibil Ukraine News Brief and Action Alert: <https://www.climatecard.org/2020/04/ukraine-passes-new-energy-reform-legislation-that-needs-implementation/>, (citat: 14.05.2017).

Surse științifice:

Surse bibliografice în limba română:

36. BIRD T., CROFT S., Școala de la Copenhaga și securitatea europeană, *Studii de securitate*; București, Cavallioti, 2005.
37. BURUIAN A., SUCEVEANU N., SÂRCU D., OSMOCHEȘCU N., DORUL O.(2009), *Drept internațional public*, Chișinău , ISBN 978-9975-106-43-6
38. BUZAN B.(2000), *Popoarele, statele și teama*; Chișinău: Cartier, ISBN 978-9975-79-727-6
39. DORUL O. (2009), *Dreptul securității internaționale. În: Drept internațional public*. Coordonator: BURUIAN A. (2009) Chișinău: Editura „Elena-V.I.” SRL, ISBN 978 9975 106 406 436
40. DUSCIAC D., POPESCU N., & PARLICOV V.(2016), „*EU – Russia and the energy dimension of the Eastern Partnership*”, CES Working Papers, Volume VIII, Issue 2, pp. 251 – 268.

41. DUSCIAC D.(2015), *Dimensiunea energetică a relațiilor Republica Moldova- România: realități și perspective de colaborare*, Fundația CAESAR România, Colecția „România în 3D, România: Democrație, Dezvoltare, Demnitate” GRAFOART, București.
42. GAMURARI V. (2016) *Aplicabilitatea dreptului de ocupație ca parte componentă a jus ad bellum în condițiile conflictelor armate contemporane: aspecte teoretico-practice*. În: Studii Juridice Universitare. ULIM. № 3-4. Anul IX/2016, p. 11-21, 0,8 c.a. ISSN 1857-4122
43. GAMURARI V. (2007), *Cutuma ca izvor de drept și rolul ei în codificarea dreptului internațional*. În: Analele. ULIM. Seria Drept. Vol.7. 2007, p. 103-113, 0,9 c.a.
44. KEOHANE R. (1984), *AFTER HEGEMONY, Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, USA, ISBN 9780691122489
45. SANDULESCU A., ROBU A.(2016), *Finanțarea investițiilor în interconexiunile de energie electrică și gaze naturale dintre Republica Moldova și România*, Conferință Internațională Energetică a Moldovei – 2016, Aspecte regionale de dezvoltare, Ediția III, Chișinău, Republica a Moldova, ISBN 978-9975-4123-5-3
46. SPORTEL E., FALTAS S. (2009), *Reforma sectorului de securitate în Republica Moldova: consolidarea controlului asupra sectorului de securitate*; Groningen: Olanda, Centrul pentru Studii Europene de Securitate (CESS), ISBN 9789975802987 9975802982
47. VATANSEVER A. (2017), *Rusia construiește mai multe conducte? Explicând strategia Rusiei de export de petrol și gaze*, Politica Energetică Vol. 108 ISBN 0301-4215
48. WOLFERS A.(1952), ‘‘Securitatea Națională’’ ca simbol ambiguu ; Știința Politică Trimestrială 67, nr. 4 , ISBN 9781315236339

Surse bibliografice în limba rusă:

49. SIDIRIVICH V. *Mirovaya Energeticheskaya Revolyutsia (Global Energy Revolution)*, Alpina Publisher, Russia, 2015.
50. VINOGRADOVA O, *Marshruty Rossiiskoi Nefti*, Neftegazovaya Vertikal, 16 aprilie 2015.
51. Лукашук И.И. *Международное право. Особенная часть.*, 3-е издание, переработанное и дополненное. Москва: Волтерс Клувер, 2005, ISBN 5-466-00103-1

Surse bibliografice în limba engleză și franceză:

52. ANG. B. W., CHOONG W. L. and NG. T. S. (2015) , *Energy Security: Definitions, Dimensions and Indexes*, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol. 42.

53. Agreement concerning the creation of the Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) Statute, entered into force 1 October 1960, revised 10 April 1965, 443 UNTS; Disponibil: <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=080000028013372f>, (citat: 28.04.2019).
54. Audiovisual Library of International Law, *A virtual training and research centre in international law*; Disponibil: <https://legal.un.org/avl/intro/introduction.html?tab=2>, (citat: 30.04.2018).
55. BALMACEDA M. (2013), *Politica dependenței energetice, Ucraina, Belarus și Lituania între oligarhii interni și presiunea rusă*, University of Toronto, Toronto, Canada, ISBN 9781442695795
56. BAMBERGER C. and WÄLDE T. (2001), *The Energy Charter Treaty*, in *Energy Law in Europe: National, EU and International Law and Institutions*, Oxford University Press, ISBN 978-0-19-534069-3
57. BERT KRUYT, (2009) , *Indicators for energy security*, *Politica energetică*, 37(6), pp. 2166-2181
58. BILL MCSWEENEY, (1996), «*Identity and security: Buzan and the Copenhagen school*»; *Review of International Studies*, Vol. 22, Issue 1, Disponibil <https://doi.org/10.1017/S0260210500118467> ISSN 1469-9044, (citat: 3.06.2017).
59. BOBBITT P.(2003), *The Shield of Achilles*, Anchor Book, ISBN 978-0-14-193794-6
60. BOLBORICI D., ZACHIA O., LAZAROIU G.(2016), *Interconectarea sincrona a sistemelor de alimentare ucrainiene si moldovenești la sistemul european de energie ENTSO-E* , Universitatea Politehnică din București, România, p.624. Disponibil <http://www.ie.asm.md/assets/files/16A-100.pdf> (citat 16.04.2017).
61. BRADBROOK A. (1966), *Energy Law as an Academic Discipline*, *Journal of Energy & Natural Resources Law* 193, 14 (2).
62. BRUNNEE J., *Drept internațional de mediu și interese comunitare: aspecte procedurale*, E. Benvenisti and G. Nolte, *Obligații comunitare în dreptul internațional*, forthcoming, SSRN, 2017; Disponibil <https://ssrn.com/abstract=2784701> (for community interest); R. Wolfrum, 'Enforcing Community Interests Through International Dispute Settlement: Reality or Utopia', in *Liber Amicorum Simma*, note 3, 113 (inherent community interests).
63. BUSCHLE D., HIRSBRUNNER S., KADDOUS C. (2011), *European Energy Law* Helbing Lichtenhahn, ISBN 978-3-7190-3054-4
64. BUZAN B. (2003), Ole Wæver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, (The Press Syndicate of the University of Cambridge, 2003), ISBN-13 978-0-511-49125-2

65. BUZAN B. (1991), *Oameni, State si Frica: O Agendă pentru Studii Internaționale de Securitate în era Post- Războiului Rece*; 1st by Harvester Wheatsheaf (1991), 2nd edition, ISBN 978-9975-79-727-6
66. CAMERON P. (2002), *Competition in Energy Markets, Law and Regulation in the European Union*, Oxford University Press, New York, USA, ISBN 9780199282975
67. CHERP A. și JEWELL J (2014), *The concept of energy security: Beyond the four As*, Vol. 75, Energy Policy ISBN 0301-4215
68. CHESTER L. (2010), *Conceptualising Energy Security and Making Explicit its Polysemic Nature*, Energy Policy, 38; Disponibil : <https://ideas.repec.org/a/eee/enepol/v38y2010i2p887-895.html>
69. CICHOCKI M. European Neighbourhood Policy, in HENDERSON K. si WEAVER C. (2010) (eds.), *The Black Sea Region and EU Policy: The Challenge of Divergent Agendas*, Farnham, Ashgate, ISBN 9781409412014
70. Comisia Europeana, Directia Generala pentru Energie, Comisia Europeana, *EU energy in figures Statistic Pocketbook 2013*, Brussels, Belgium, ISBN 978-92-79-30194-0 Disponibil https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2013_pocketbook.pdf citat 05.04.2017
71. Comisia Europeana, *Energie si mediul*, Comisia Europeana, Bruxelles, Belgia. Disponibil http://ec.europa.eu/competition/sectors/energy/overview_en.html (citat 15.03.2017).
72. Comisia Europeana, Energie, *Strategia UE de securitate energetică*, Bruxelles; Disponibil <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy>, (citat 05.05.2017).
73. Comisia Europeana, *Politica europeană de vecinatate (ENP)*, Belgia, 21. 12. 2016; Disponibil https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/330/european-neighbourhood-policy-enp_en (citat 21.04.2017).
74. Comisia Europeana, *Priorități-6 priorități ale Comisiei pentru 2019-2024*; Disponibil https://ec.europa.eu/commission/priorities/energy-union-and-climate_ro
75. Comisia Europeană , Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliul , Comisia europeană economică, socială și Comisia regională, Comunicare privind consolidarea rețelelor energetice europene, Bruxelles, 23.11.2017 COM(2017) 718 ; Disponibil <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/RO/COM-2017-718-F1-RO-MAIN-PART-1.PDF>
76. Comisia Europeană , Fondul European de Dezvoltare Regionala(FEDR) ; Disponibil https://ec.europa.eu/regional_policy/ro/funding/erdf/
77. Comisia Europeană, a treia listă a proiectelor PCI; Disponibil https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2018.090.01.0038.01.ENG&toc=OJ:L:2018:090:TOC

78. Comisia Europeană, Bulgaria- România și România-Ucraina semnează acorduri privind gazele, Bruxelles, Belgia, 19.07.2016, Disponibil <https://ec.europa.eu/energy/en/news/bulgaria-romania-and-romania-ukraine-sign-gas-agreements> (citată 14.04.2017).
79. Comisia Europeană, *Cooperarea în domeniul energiei în Marea Nordului*, ; Disponibil <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/high-level-groups>
80. Comisia Europeană, *Proiecte de interes comun*; Disponibil <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/projects-common-interest>
81. Comunicat al Parlamentului European, Disponibil http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html Belgia, (citată 21.04.2017).
82. Comunitatea Energetică, *Despre noi*, Viena, Austria. Disponibil https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Who_are_we (citată 15.02.2017).
83. Comunitatea Energiei, *Membri*, Viena, Austria. Disponibil https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/MEMBERS (citată 15.02.2017).
84. Conferința Organizației Națiunilor Unite privind mediul și dezvoltarea, *Declarația de la Rio privind mediul și dezvoltarea*, 2012 ; Disponibil <https://www.eea.europa.eu/ro/semnale/semnale-de-mediu-2012/articole/calea-spre-o-durabilitate-globala>, (citată: 30.04.2017).
85. Consiliul European, *Consiliul definește principiile și prioritățile pentru viitorul sistemelor energetice*, Comunicat de presă, 25/06/2019; disponibil <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/energy-union/>, (citată: 30.08.2019).
86. Consiliul European, Consiliul Uniunii Europene, *Acordul de la Paris privind schimbările climatice*; Disponibil <https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/climate-change/timeline/>
87. CORDIS, Informații despre proiect: *Gestionarea transfrontalieră a energiei regenerabile variabile și a unităților de stocare care să permită o piață transnațională* ; Disponibil <https://cordis.europa.eu/project/rcn/211949/factsheet/en>, (citată: 02.04.2018).
88. CRAWFORD J.(2013), *Principiile de drept internațional ale lui Brownlie*, Oxford University Press, 2013. Termenul „îngrijorare comună a umanității”, D; Shelton, „Îngrijorarea comună a umanității”, *Environmental Law and Policy* Vol. 39, 2009 ISBN 978-0-19-257702-3
89. DANAE A. (2009), *Energy Transit under the Energy Charter Treaty and the General Agreement on Tariffs and Trade*, *Journal of Energy and Natural Resources Law*, Vol. 27.
90. DELVAUX B., HUNT M., TALUS K. (2012), *EU Energy Law and Policy Issues*, Vol.3, ELRF Collection, Cambridge, UK, ISBN 978-1780680484

91. Depozitare gaze în Europa, *Comunicat de presă 05.05.2014*, Disponibil <http://www.gie.eu/index.php/news/15-news/gse/261-14gse004>, (citat : 03.04.2017).
92. Depozitare gaze în Europa , Disponibil <https://www.anre.ro/ro/gaze-naturale/rapoarte/rapoarte-piata-gaze-naturale/rapoarte-lunare-de-monitorizare-pentru-piata-interna-de-gaze-naturale-2019> (citat 03.04.2020).
93. DR. PEREIRA E. G. and PROFESSOR TALUS K. (2017), *Upstream Law and Regulation: A Global Guide*, Globe Law and Business ISBN 9781911078241
94. DUCAN S. (1991), *Relative Gains Concerns when the Number of States in the International System Increases*; American Political Science Review, 85(3).
95. EICHEBGREEN B. *Elusive Stability*, Cambridge University Press, New York, 1990, ISBN 0-521-36538-4
96. Energy Charter Treaty, *The Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects (PEEREA)*; Disponibil <https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-efficiency-protocol/>, (citat: 17.06.2018).
97. Energy Community, *To create an integrated pan-European energy market*; Disponibil <https://www.energy-community.org/aboutus/howweare.html>, (citat: 30.04.2017).
98. *Energy Independence, LNG Terminals*, Disponibil :<https://www.kn.lt/en/our-activities/lng-terminals/klaipeda-lng-terminal/559>, (citat: 25.07.2018).
99. Entso-E, *Continental Europe Operation Handbook*, Bruxelles, Belgia, 2015. Disponibil <https://www.entsoe.eu/publications/system-operations-reports/operation-handbook/Pages/default.aspx> citat (21.04.2017).
100. ENTso-E, Network Code News ; Available https://www.entsoe.eu/network_codes/news/
101. ENTso-E, *First milestone of Future Synchronous Connection of the Baltic Power System with Continental Europe*, Available <https://www.entsoe.eu/news/2019/05/29/first-milestone-of-future-synchronous-connection-of-the-baltic-power-system-with-continental-europe/>
102. Entso-E, *Map*, Entso-E, Brussels, Belgium. Disponibil <https://www.entsoe.eu/map/Pages/default.aspx> citat (01.05.2017).
103. Entso-E, Operatorul de rețea turc, *TEIAS*, ca membru observator, Bruxelles, Belgia, 14.01.2016. Disponibil <https://www.entsoe.eu/news-events/announcements/announcements-archive/Pages/News/turkish-grid-operator-TEIAS-joins-ENTSO-E-as-observer-member.aspx> citat (04.04.2017).
104. ENTso-E, Staying Informed; Disponibil: <https://www.entsog.eu/>, (citat: 07.05.2019).
105. Entso-E, *Studiu de fezibilitate privind interconectarea sincrona a sistemelor electrice ucrainiene si moldovenești la sistemul energetic Entso-E Europa continentală. Programul operațional comun România-Ucraina-Republica Moldova 2007-2013 Frontiere comune*,

- UMPSI, 2015 Disponibil [https://eepublicdownloads.entsoe.eu/clean-documents/SOC%20documents/Regional Groups Continental Europe/Joint operational programme Romania Ukraine Moldova 2007-2013.pdf](https://eepublicdownloads.entsoe.eu/clean-documents/SOC%20documents/Regional%20Groups%20Continental%20Europe/Joint%20operational%20programme%20Romania%20Ukraine%20Moldova%202007-2013.pdf) (citat 22.04.2017).
106. ENTSOG, European Network of Transmission System Operators for Gas, Disponibil: <https://www.entsog.eu/about-entsog>, (citat: 30.05.2019).
107. EUR -Lex, Site-ul Uniunii Europene, *Document 12012E/TXT*, Disponibil <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ro/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT>, (citat: 30.05.2019).
108. EURACOAL, Ucraina, Disponibil <https://euracoal.eu/info/country-profiles/ukraine/> citat (03.04.2017).
109. European Commission, Commission Staff Working Paper, *Interpretative note on Directive 2009/72/EC concerning common rules for the internal market in electricity and directive 2009/73/EC concerning common rules for the internal market in natural gas*. Brussels, 22 January 2010. Disponibil: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2010_01_21_the_regulatory_authorities.pdf, (citat: 30.05.2019).
110. European Commission, *Connecting Europe Facility Energy*, Disponibil https://ec.europa.eu/inea/sites/inea/files/4.5.1-0005-It-w-m-15_action_fiche_final_0.pdf, (citat: 30.03.2018).
111. European Commission, *Connecting Europe Facility*; Disponibil <https://ec.europa.eu/inea/en/connecting-europe-facility>
112. European Commission, *Horizon 2020*, Disponibil: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020>, (citat: 28.04.2019).
113. European Commission, *Internal Market, Industry Entrepreneurship and SMEs*; Disponibil: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/european-battery-alliance_en, (citat: 30.05.2019).
114. European Commission, *Questions and answers on the synchronisation of the Baltic States' electricity networks with the continental European network (CEN)* ; Disponibil: https://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-18-4285_en.htm, (citat: 30.05.2019).
115. EUROSTAT, ” *Importurile UE de produse energetice - Dezvoltări recente - Statistici explicite*”, Eurostat, No. May 2019
116. Expert - Grup, *Interconectarea electricității cu România- securitate energetică mai mare pentru Republica Moldova*, Chișinău, Republica Moldova, 19.01.2017. Disponibil [http://www.expert-grup.org/en/activitate/comunicate-de-presa/item/1364-interconectarea-pe-electricitate-cu-romania-securitate-energetica-mai-mare-pentru-Republica Moldova](http://www.expert-grup.org/en/activitate/comunicate-de-presa/item/1364-interconectarea-pe-electricitate-cu-romania-securitate-energetica-mai-mare-pentru-Republica-Moldova) citat (14.04.2017).

117. FEDOSOVA ,*Sisteme de energie baltică: sincronizare până în 2025*; Disponibil <http://www.bestpaths-project.eu/en/news/543-baltic-energy-systems-synchronisation-by-2025>
118. FREIRE M. R.(2012), *Politica energetică a Rusiei în Eurasia: împuternicire sau capturare* în R. KANET și M. FREIRE, *Concurează pentru influența: UE și Rusia în Eurasia post-sovietică*, Dordrecht, ISSN 1647-0737
119. FRONTERA RESOURCES, *Resursele Frontera și Guvernul Moldovei semnează Protocolul de declarație comună*, Houston, USA, 03.03.2017. Disponibil <https://www.investigate.co.uk/frontera-resources/rns/signing-of-joint-declaration-protocol/201703030904504605Y/> (citată 03.04.2017), RNS 4605Y
120. Gas system, Integration with European gas transmission system, North-South Gas Corridor; Disponibil: <https://en.gaz-system.pl/our-investments/integration-with-european-gas-transmission-system/north-south-gas-corridor/>, (citată: 30.05.2019).
121. Gas Transmission System Operator of Ukraine, We transport energy of independence; Disponibil <https://tsoua.com/en/>, (citată: 25.02.2018).
122. Glosar Multilingv al Agenției Europene de Mediu (EEA), Bruxelles, Belgia, Disponibil <http://glossary.eea.europa.eu/> citată (20.03.2017).
123. GOLDTHAU A., SOVACOOOL B. K., *The Uniqueness of the Energy Security, Justice and Governance Problem*. Energy Policy, vol. 21, 2011; ISSN: 0301-4215; Disponibil https://sisu.ut.ee/sites/default/files/autumnschool2013/files/the_uniqueness_of_the_energy_security_justice_and_governance_problem.pdf, (citată: 30.05.2019).
124. Grupul Dixi, *Reformele energetice. Raport de monitorizare a progresului Ucrainei în implementarea acordului de asociere cu Uniunea Europeană în domeniile energiei și mediului*, 2016 p. 10; Disponibil http://dixigroup.org/storage/files/2017-02-20/monthly_december_2016_eng_rs.pdf (citată 12.03.2017).
125. GSE Organizație, *Proiectul rețelei de transport pe Marea Neagră (BSTN)*, Tbilisi, Georgia. Disponibil <http://www.gse.com.ge/M9LtvI2EQCCNYg7LvHW0JQ.html> (citată 14.04.2017).
126. Guvernul României, Energie, București, România; Disponibil <http://gov.ro/ro/obiective/strategii-politici-programe/energie&page=1> (citată 03.04.2017).
127. Guvernul României, *Înțelegerea dintre România și Republica Moldova privind interconectarea rețelelor de gaze naturale și energie electrică, aprobată de Guvern*, Guvernul României, București, 26.08.2015. Disponibil <http://gov.ro/ro/guvernul/sedinte-guvern/intelegerea-dintre-romania-i-republica-Republica-Moldova-privind-interconectarea-retelelor-de-gaze-naturale-i-energie-electrica-aprobata-de-guvern> citată (22.04.2017)

128. HUNT M. și KAROVA R., *Acquis-ul energetic în temeiul Tratatului comunitar al energiei și integrarea piețelor de energie electrică din Europa de Sud-Est. O relație dificilă*, în DELVAUX B., HUNT M., TALUS K. (2010), *EU Energy Law and Policy Issues*, ELRF Collection, Euroconfidentiel, ISBN: 9782930066721
129. Hydrocarbons Technology, Gas Interconnection Poland-Lithuania, Disponibil <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/gas-interconnection-polandlithuania/>, (citată: 30.05.2019).
130. IEA- International Energy Agency, *Energy Security and Climate Policy: Assessing Interactions*, Paris: IEA/OECD, 2007. Disponibil <https://www.iea.org/news/energy-security-and-climate-policy-assessing-interactions>, (citată: 30.05.2018).
131. Independent, Spune lucrurilor pe nume, În martie se fac trei ani de la concesionarea a 40% din teritoriul Moldovei unei companii americane. Despre controversatul contract nu se mai aude nimic, Articol publicat la data de 30 ianuarie 2020; Disponibil <https://independent.md/in-martie-se-fac-trei-ani-de-la-concesionarea-a-40-din-teritoriul-moldovei-unei-companii-americiane-despre-controversatul-contract-nu-se-mai-aude-nimic/>, (citată: 15.04.2019).
132. Inițiativa celor 3 mări, *Inițiativa include cele 12 state membre ale UE situate între Marea Adriatică, Marea Baltică, și Marea Neagră: Austria, Bulgaria, Croația, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia, și Slovenia*, O platformă politică flexibilă, la nivel prezidențial, lansată în 2015; Disponibil <http://three-seas.eu/about/>
133. International Atomic Energy Agency, The Statute of the IAEA, 26 October 1956, entered into force 29 July 1957, 276 UNTS 3. Under a special agreement, as well as the statute, it reports annually to the UN General Assembly and, when appropriate, to the Security Council; Disponibil <https://www.iaea.org/about/overview/statute>
134. International court decision, *Case Concerning the Payment of Various Serbian Loans Issued in France*, PCIJ Series A, No. 20, 1929; Disponibil [https://www.google.com/search?q=Case+Concerning+the+Payment+of+Various+Serbian+Loans+Issued+in+France+\(Serbian+Loans\)%2C+PCIJ+Series+A%2C+No.+20+\(1929\)&oq=Case+Concerning+the+Payment+of+Various+Serbian+Loans+Issued+in+France+\(Serbian+Loans\)%2C+PCIJ+Series+A%2C+No.+20+\(1929\)&aqs=chrome.69i59j91j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8&safe=active&ssui=on](https://www.google.com/search?q=Case+Concerning+the+Payment+of+Various+Serbian+Loans+Issued+in+France+(Serbian+Loans)%2C+PCIJ+Series+A%2C+No.+20+(1929)&oq=Case+Concerning+the+Payment+of+Various+Serbian+Loans+Issued+in+France+(Serbian+Loans)%2C+PCIJ+Series+A%2C+No.+20+(1929)&aqs=chrome.69i59j91j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8&safe=active&ssui=on), (citată: 30.05.2019).
135. International Energy Charter; Disponibil https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/IEC_EN.pdf
136. International Legal Materials, *The International Energy Forum Charter*, Published online by Cambridge University Press: 20 January 2017 Disponibil <https://www.cambridge.org/core/journals/international-legal->

materials/article/abs/international-energy-forum-charter/644D6E2E8C31833284F77B46650E6F29

137. Interviu cu domnul SĂNDULESCU A., consilier la nivel înalt al UE pentru politica energetică, Chișinău, interviu în Republica Moldova prin Skype, (10.03.2017).
138. Interviu cu Domnul JUNKER J. C., Președintele Comisiei Europene, Energia este la fel de importantă pentru Europa acum ca în anii 1950. Horizon. The EU Research & Innovation Magazine, 06.03.2015. Disponibil https://horizon-magazine.eu/article/energy-important-europe-now-it-was-1950s_en.html (citată 07.04. 2017).
139. Interviu cu Domnul Nicolescu R., fost Ministru al Energiei din României, via Skype, 14.04.2017.
140. Interviu cu domnul MURESAN S., MEP(PE), Negociator șef pentru bugetul UE 2018, prin Skype, Bruxelles, Belgia, 09.03.2017.
141. IPP, Institutul de Politici Publice, *Liberalizarea pieței de electricitate din Republica Moldova*; Disponibil <http://ipp.md/wp-content/uploads/2016/06/Liberalizarea-pietei-de-electricitate-din-Republica-Republica-Moldova.pdf>
142. IRYNA SOLOMONENKO, *European Neighbourhood Policy Implementation in Ukraine: Local Context Matters*, The European Neighbourhood Policy's Challenges, Brussels: PIE Peter Lang; ERWOAN LANNON, *The European Neighbourhood Policy's Challenges*(2012) ISBN 9783035261042
143. JESSICA JEWELL, 'Modelul IEA al Securității Energetice pe termen scurt (MOSES). Surse de Energie Primară și Combustibili Secundari', *Document de lucru al Agenției Internaționale pentru Energie*, Paris, France, 2011, Disponibil https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/moses_paper.pdf citată 25.04.2017, (citată: 30.05.2019).
144. JOHANSSON B. (2013), *A broadened typology on energy and security*, Energy, vol. 53.
145. JOSEPH M. GRIECO, *Cooperation among Nations*; Cornell University Press, New York, 1990 ISBN 9780801496998
146. JOSEPH P. TOMAIN, *Ending Dirty Energy Policy: Prelude to Climate Change*, Cambridge, 2011 ISBN 978-0521111096
147. Jurnalul de conducte și gaz, *Nord Stream nu poate restricționa alți furnizori*, vol. 239 (5), 2012; Disponibil <http://www.pipelineandgasjournal.com/nord-stream-can%E2%80%99t-restrict-other-suppliers> citată 21.05.2016
148. KINDLEBERGER, C. P. (1973), *The World in Depression;1929-1939*; Berkeley: University of California Press, ISBN: 9780520275850

149. KJAERNET H., *Relațiile azero-ruse și economizarea politicii externe în INDRA OVERLAND*, ANDREA KENDALL-TAYLOR, *Politica energiei caspice: Azerbaidjan, Kazahstan și Turkmenistan*, Routledge, New York, 2010 ISBN-13: 978-0415549165
150. KLARE T. M.(2008), *Rising Powers, Shrinking Planet, the New Geopolitics of Energy*, New York: Metropolitan Books, ISBN-13: 978-0805080643
151. KLOC K. and KOSKA D.(2012), ‘Competition Law Mechanisms as Additional Tool of the Third Package Implementation’ in ZAJDLER R., *EU Energy Law Constrains with the Implementation of the Third Liberalisation Package*, London, Cambridge Scholars.
152. KOCH O. si GAUER C. (2011), ”Liberalizarea energiei și dreptul concurenței” în: BUSCHLE D., HIRSBRUNNER S., KADDOUS C., *Legea Europeană a Energiei -Legislația europeană în domeniul energiei*, Helbing Lichtenhahn, Bale.
153. KOOP S. D.(2014) *Politics, Markets and EU Gas Supply Security, Case Studies of the UK and Germany*, Berlin, Germany: Springer, Disponibil <http://www.springer.com/gp/book/9783658083236> citat 31 Mai 2019 ISBN: 978-3-658-08324-3
154. LANSHINA T. A., “SKIP” LAITNER J. A., POTASHNIKOV V. Y., BARINOVA V. A.(2018), *Extinderea lentă a energiei regenerabile în Rusia: probleme de competitivitate și reglementare*, Energy Policy 120.
155. LETOVA K., YAO R., DAVIDSON M. si AFANASYEVA E. (2018), *O analiză a piețelor de energie electrică și a reformelor din Rusia*, Utilities Policy 53.
156. LitPol Link, *LitPol Link capacity tests successful*, Varșovia, Polonia, 16.09. 2015. Disponibil <http://www.litpol-link.com/news/litpol-link-capacity-tests-successful-sM721T>(citat 14.04.2017).
157. Lista acțiunilor selectate pentru asistență financiară în cadrul celui de-al doilea apel la proiecte CEF pentru domeniul Energiei, anul 2019; Disponibil https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/list_of_all_projects_receiving_eu_support_under_the_2019_cef_call.pdf. (citat: 30.05.2019).
158. Lista proiectelor de interconectare prioritare din cadrul Inițiativei celor Trei Mări, *Summitul Inițiativei celor Trei Mări de la București*, 17 – 18 septembrie 2018. Disponibil <http://three-seas.eu/three-seas-initiative-short-list-of-priority-interconnection-projects>, (citat: 30.05.2019).
159. LUTH G. și KORIN A.(2009), *Securitatea energetică: în ochii privitorului. În securitatea energetică, provocări pentru secolul XXI: Referință, LUTH GAL și ANNE KORIN*, Santa Barbara, California, USA: Praeger Security International, 2009 ISBN-13: 978-0275999971 ISBN-10: 0275999971

160. MARK L. și POPESCU N., *Un audit de putere al relațiilor UE-Rusia*, London, UK: Consiliul European pentru Relații Externe; Disponibil https://ecfr.eu/publication/a_power_audit_of_eu_russia_relations/
161. MARQUINA A.(2008),*The Southeast–Southwest European Energy Corridor. In Energy Security: Visions from Asia and Europe*, MARGUINA A., UK: Palgrave Macmillan.
162. MANSON A., BENGT J., LARS N. J., *Evaluarea securității energetice: o prezentare generală a metodologiilor utilizate în mod obișnuit*, Energy, vol. 73, 2014 Disponibil <https://portal.research.lu.se/en/publications/assessing-energy-security-an-overview-of-commonly-used-methodolog>
163. MARTIN, L. L. (1992a). *Coercive cooperation: Explaining multilateral economic sanctions*; Princeton, NJ: Princeton University Press.// DREZNER, D. W. (1999). *The sanctions paradox: Economic statecraft and international relations*. New York: Cambridge University Press ISBN: 9780691034768
164. MAZNEVA E., *Rusia promovează legătura cu gazul Turciei pe măsură ce legăturile se îmbunătățesc*, Bloomberg, 3 Septembrie. Disponibil <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-09-03/russia-pushing-ahead-with-turkey-gas-link-as-ties> (citată 12 septembrie 2016).
165. McCauley D. and others (2013), *Advancing Energy Justice: The Triumvirate of Tenets*, International Energy Law Review 107, ISSN 1757-4404
166. MILNER H., *International theories of cooperation among nations and weaknesses*, World Vol. 44, nr. 3, 1992, ISBN 0043-8871, 0043-8871
167. MØLLER B. (2000) , *The Concept of Security: The Pros and Cons of Expansion and Contradiction: Paper for Joint Sessions of the Peace Theories Commission and the Security and Disarmament Commission at the 18th General Conference Of the International Peace Research Association (IPRA) Tampere*; Finland, 5-9 August 2000.
168. MORGENTHAU H. (1985), *Politics among nations: the struggle for power and peace*, 6th ed., New York, USA: Knopf, ISBN 978-1-912303-40-3
169. Ministerul Economiei din Republica Moldova, *Republica Moldova a semnat cu Ucraina noul contract de furnizare a energiei electrice*, Chișinău, Republic of Moldova, 01.04.2017. Disponibil http://www.mec.gov.md/ro/content/republica-Republica_Moldova-semnat-cu-ucraina-noul-contract-de-furnizare-energiei-electrice (citată 03.04.2017)
170. Ministerul Economiei și Infrastructurii Disponibil <https://mei.gov.md/ro/content/republica-moldova-semnat-cu-ucraina-noul-contract-de-furnizare-energiei-electrice> (citată 4.01.2017).
171. Ministerul Economiei, Energiei și Mediului de Afaceri, *Strategia Energetică a României 2019-2030, , cu perspectiva anului 2050. Versiune preliminară supusă consultării publice*,

- București, România; Disponibil <http://energie.gov.ro/transparenta-decizionala/strategia-energetica-a-romaniei-2019-2030-cu-perspectiva-anului-2050/>, (citată: 30.05.2019).
172. Ministerul Energiei din București, România; Disponibil <https://www.anre.ro/ro/energie-electrica/rapoarte/rezultate-monitorizare-piata-energie-electrica/20191556881773>, (citată: 06.05.2020).
173. Ministerul Energiei din România, *Strategia Energetică a României 2016-2030, cu perspectiva anului 2050. Versiune preliminară supusă consultării publice*, București, România; Disponibil http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2016-11-15-21418046-0-strategia-energetica-romaniei-2016-2030-versiune-propusa-spre-consult.pdf p.25 (citată 03.04.2017).
174. Ministerul Energiei din România, *Strategia Energetică a României pentru perioada 2007 - 2020 actualizată pentru perioada 2011 – 2020*, București, România, p. 26. Disponibil http://www.minind.ro/energie/STRATEGIA_energetica_actualizata.pdf (citată 18.03.2017).
175. Ministerul Mediului, Agenția Națională pentru Protecția Mediului, *Dezvoltarea durabilă la nivel național*, Disponibil: <http://www.anpm.ro/dezvoltare-durabila>, (citată: 30.02.2019).
176. Misiunea Ucrainei în Uniunea Europeană, *Ucraina-Cooperarea UE în domeniul energiei*, Bruxelles, Belgium. Disponibil: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/ukraine-eu/sectoral-dialogue/energy> (citată 12.04.2017).
177. Moldelectrica, *Surse de Energie*, Chișinău, Republica Moldova. Disponibil: http://moldelectrica.md/ro/electricity/energy_sources (citată: 23.04.2017).
178. MOLDELELECTRICA, *Surse de energie*, Operatorul sistemului de transport al Republicii Moldova; Disponibil: http://www.moldelectrica.md/ro/electricity/energy_sources, (citată: 30.05.2019).
179. Republica Moldova va împrumuta 82 milioane de euro pentru gazoductul Ungheni-Chișinău, Articol publicat la data de 21 iulie; Disponibil <https://deschide.md/ro/stiri/economic/15162/Republica-Moldova-va-%C3%AEmprumuta-82-mln-euro-pentru-gazoductul-Ungheni-Chi%C8%99in%C4%83u.htm>, (citată: 30.05.2019).
180. Naftogaz din Ucraina, *Transport de gaze*, Kiev, Ucraina; Disponibil: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweben.nsf/0/29BCD2249EBF8851C2257F9B0025483E?OpenDocument&Expand=1.2&> (citată 21.04.2017).
181. Naftogaz raportează capacitatea de import a rețelei sale din Rusia la 288 bcm pe an; Disponibil: <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2016/07/The-Ukrainian-residential-gas-sector-a-market-untapped-NG-109.pdf>, ISBN 978-1-78467-060-3
182. Naftogaz, *Bilanturi de gaz în depozitele subterane din Ucraina*, Kiev, Ukraine, 2017. Disponibil <http://naftogaz-europe.com/article/en/englstorage> (citată 03.04.2017).

183. Naftogaz, Conform rezultatelor din 2016: *Ucraina și-a mărit producția de gaze cu 200 mcm*, Kiev, Ukraine. Disponibil <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweben.nsf/0/1083208DB4E3F04CC22580BC0049FE1C?OpenDocument> (citată 03.04.2017).
184. Naftogaz, *Importurile de gaze în Ucraina, 2015-2016*, Kiev, Ucraina, 03.02.2017; Disponibil: <http://naftogaz-europe.com/article/en/gasimportsukraine20152016> (citată 03.04.2017).
185. Naftogaz, *Tranzitul gazelor naturale prin Ucraina 1998-2016*, Kiev, Ukraine. Disponibil <http://naftogaz-europe.com/article/en/naturalgastransitviaukraine> (citată 03.04.2017).
186. NUTU A. O., Cenușă D. (2017), *Interconectarea pieței gazului din Republica Moldova: cazul Iași-Ungheni*, Grupul de experți, Centrul Analitic Independent Chișinău, Republica Moldova p. 8; Disponibil http://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/download/1511_d3527cd3fb892d86a39ec496490692c0 , (citată 03.04.2017).
187. NUTU A. O., CENUSA D. (2016), *Extinderea gazoductului Iasi-Ungheni spre Chișinău: Provocări și oportunități*, Chișinău, Februarie 2016; Disponibil http://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/download/1494_b8aae7a181cf535fd861c0c56f7235bb
188. OKUN A. M.(1975), *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*, Brookings Institution Press 1975 ISBN 9780815726531
189. OLSON, M. (1965). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press, ISBN 9780674537514. OPCOM, *Operatorul Pieței de Energie Electrică și de Gaze Naturale din România*; Disponibil https://www.opcom.ro/tranzactii_produce/tranzactii_produce.php?lang=ro&id=162
190. Operațiunile Grupului Visegrad; Disponibil <http://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs>
191. OPERATOR M., *We work 24/7 and guarantee daily 100% payment*; Disponibil <https://www.oree.com.ua/?lang=english>
192. OYE K. A.(1986) , *Cooperation Under Anarchy*, Princeton University Press, Princeton, ISBN 0691076952
193. Pagina Parlamentului European, Disponibil http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html, Belgia (citată 21.06.2017).
194. PARAVANTIS J. A., STIGKA E., MIHALAKAKOU G., EVANTHIE M., HILLS J. M. , DOURMAS V., *Social Acceptance of Renewable Energy Projects: A Contingent Valuation Investigation in Western Greece*. Renewable Energy, Vol. 123, 2018, ISSN: 0960-1481

195. Parlamentul European, *Fișe tehnice privind Uniunea Europeană*, Parlamentul European, Bruxelles, Belgia. Disponibil http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.7.2.html (citat 15.03.2017).
196. Parlamentul European, Raport referitor la Strategia europeană pentru securitatea energetică (2014/2153(INI)); Disponibil http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2015-0164_RO.html.
197. Parlamentul European; Disponibil: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/ro/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html, citat 21.04.2017
198. Partenerii energetici din Europa Centrala (CEDE),(2018) Document de politică , '' *Cooperarea transfrontalieră în domeniul energiei în Europa Centrală*'' , Bruxelles, Belgia.
199. Partenerii energetici din Europa Centrala (CEDE), Raportul Nr. 3 (54), Bruxelles, Belgia, 2018(Q3); Disponibil <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/high-level-groups>
200. PAUWELYN J. (2003), *Conflict of Norms in Public International Law*, The Press Syndicate of the University of Cambridge, ISBN 9780511494550
201. PEREIRA E. and TALUS K. (2014), *National Petroleum Supply Reservations: Background and Comparison*, Journal of World Energy
202. Proiectul NET4GAS ; Disponibil <https://www.net4gas.cz/en/projects>
203. RAPHAEL J. HEFFRON*, A. RØNNE**, J. P. TOMAIN***, A. BRADBROOK**** and K. TALUS*****(2018), *A treatise for energy law*, Journal of World Energy Law and Business.
204. Raportul Grupului de Observatori - Achiziția de energie electrică în Republica Moldova 2017; Disponibil: <https://www.google.com/search?q=Raportul+Grupului+de+Observatori+-+Achizitia+de+energie+electric+in+Republica+Moldova+2017&oq=Raportul+Grupului+de+Observatori+-+Achizitia+de+energie+electric+in+Republica+Moldova+2017&aqs=chrome..69i57j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8&safe=active&ssui=on> citat 25. 09.2020
205. SINDAL D. (1991). Relative gains and the pattern of international cooperation. *American Political Science Review*, 85(3), 701–726.
206. SOVACOOOL K. and others (2016), *Energy decisions reframed as justice and ethical concerns*, Nature Energy .
207. SOVACOOOL B. K. și MUKHERJEE I. (2011), *Conceptualizing and measuring energy security: A synthesized approach* ,Energy, vol. 36 ISSN 0360-5442

208. SOVACOOB. K. și WILLIAM R. (2011), *Snakes in the Grass: The Energy Security Implications of Medupi*, The Electricity Journal, 24(1).
209. SOVACOOB B. K. (2011), *The Routledge Handbook of Energy Security*, Routledge International Handbooks, ISBN 9780415721639
210. SHEEHAN M. (2005), *Securitatea Internațională: un studiu analitic*, United States, Lynne Rienner Publishers, ISBN: 978-1-62637-938-1
211. TALIPOVA A., PARSEGOV S., *Evolution of Natural Gas Business Model With Deregulation, Financial Instrument, Technology Solution, and Rising LNG Export. Comparative Study of Projects Inside the US and Abroad*, SPE Annual Technical Conference and Exhibition, SPE-191532-MS
212. TALIPOVA A., S. G. PARSEGOV și TUKPETOV P.(2019), *Russian gas exchange: A new indicator of market efficiency and competition or the instrument of monopolist?*; Higher School of Economics, Texas A&M University, USA, Energy Policy 135, ISSN: 0301-4215
213. TALUS K., World Law and Policy Issues Energy B. DELVAUX, M. HUNT și K TALUS, *EU Energy Law and Policy Issues*, 2008 ISBN 9781780680484 ISBN 9781780681870
214. UMPFENBACH K., GRAF A., BAUSCH C. (2015) *Regional Cooperation in the Context of the New 2030 Energy Governance*, Ecologic Institute, Berlin, 30.01. 2015
215. UMBACH F.(2014), "Energie: UE poate depăși amenințarea Rusiei cu reducerea noilor aprovizionări cu gaze" *GIS: Serviciul de Informații Geopolitice*, 16 June 2014
216. UMBACH F. (2014), *Energie: jocul de noroc al Rusiei asupra Crimeei ar putea aduce recompense și influențe energetice majore*, GIS: Serviciul de Informații Geopolitice, 23 Iunie 2014
217. UMBACH F.(2011), *Securitatea energetică în Eurasia: dobândirea intereselor în A. DELLECKER și T. GOMART, Securitatea energetică rusă și politica externă*, Routledge, New York, 2011, ISBN 9780203816738
218. UMBACH F.(2010), "Energie: Impactul geopolitic al scăderii prețurilor la petrol", *Serviciul de informații Geopolitice*, 38 1229-1240, Munich-Berlin, Germany, ISSN 0301-4215
Disponibil <http://carleton.ca/ces/wp-content/uploads/Global-Energy-Security-and-Implications-for-the-EU.pdf> citat 20.03.2017
219. UMBACH F.(2010), *Securitatea energetică a Ucrainei și politicile externe energetice pe drumul spre Europa*, Urban Strandberg 2010
220. VLASENKO L., *Puterea sistemului Ucrainei : azi și mâine*, Ucraina, 2013 ; Disponibil <https://eneken.ieej.or.jp/data/5026.pdf> p.15 citat 02.04.2017

221. World Energy Council (2019), *Trilemma Index 2019*; Londra, Disponibil pe: https://www.worldenergy.org/assets/downloads/WETrilemma_2019_Full_Report_v4_pages.pdf
222. World Energy Council(2016), *Energy Trilemma Index 2016*; London UK, Disponibil <https://trilemma.worldenergy.org> citat 09.04.2017
223. ZACHMANN G., NAUMENKO D., Actualizarea energiei Ucrainei 2015/2016, German Advisory Group, Institute for Economic Research and Policy Consulting, Berlin/Kyiv, 03.2016, p.5; Disponibil http://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2016/05/TN_01_2016_en.pdf citat 03.04.2017

Referințe bibliografice din surse electronice:

224. ACER, *European Union Agency for the Cooperation of Energy Regulators*, Disponibil: <https://www.acer.europa.eu/the-agency/about-acer>
225. Acord de asociere între Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele membre ale acestora, pe de o parte și Republica Moldova pe de alta parte în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* 30 August 2014. Disponibil [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(01\)&from=ro](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01)&from=ro) citat: 13.02.2017
226. Acțiunea externă a Uniunii Europene, *Politica Europeană de Vecinătate, (ENP)*, Bruxelles, Belgia; Disponibil https://eeas.europa.eu/topics/european-neighbourhood-policy-enp_en citat 20.04.2017
227. Agenția Austriacă a Energiei, Strategia energetică a Ucrainei până în 2035, Cartea albă a politicii energetice ucrainiene , “ Securitate si competitivitate”, Kiev, Ucraina, 2014, p.35. Disponibil: http://www.enercee.net/fileadmin/enercee/images-2016/Ukraine/Energy_strategy_2035_eng.pdf citat 15.04.2017
228. Agenția de cooperare internațională pentru dezvoltare, *Asigurarea accesului tuturor la energie la prețuri accesibile, într-un mod sigur, durabil și modern*; Disponibil: <http://roaid.ro/odd-7-asigurarea-accesului-tuturor-la-energie-la-preturi-accesibile-intr-un-mod-sigur-durabil-si-modern/>
229. Agenția Națională pentru Reglementare în Energetică a Republicii Moldova, Disponibil: <http://www.anre.md/anre-a-aprobat-planul-de-masuri-privind-separarea-operatorului-sistemului-de-transport-al-gazelor-naturale-srl-Republica-Moldovatrangaz-3-98>

230. Agenția pentru Eficiență Energetică din Republica Moldova, Biomasa, Chișinău, Republica Moldova, 2012. Disponibil: <http://www.aee.md/energie/biocombustibil/descriere-3> citat: 03.04.2017
231. Agenția pentru reglementarea energiei, *Programul de reglementări al ANRE pentru anii 2016-2018*, Chișinău, Republica Moldova. Disponibil <http://www.anre.md/ro/content/plan-de-activitate> citat 04.03.2017
232. ANRE, A aprobat planul de măsuri privind separarea operatorului sistemului de transport al gazelor naturale SRL "MOLDOVATRANGAZ"; Disponibil [http://www.anre.md/anre-a-aprobat-planul-de-masuri-privind-separarea-operatorului-sistemului-de-transport-al-gazelor-naturale-srl-Republica Moldovatrangaz-3-98](http://www.anre.md/anre-a-aprobat-planul-de-masuri-privind-separarea-operatorului-sistemului-de-transport-al-gazelor-naturale-srl-Republica-Moldovatrangaz-3-98)
233. ANRE, *Autoritatea Națională de Reglementare în Domeniul Energiei*, Disponibil <https://www.anre.ro/ro/energie-electrica/rapoarte/rezultate-monitorizare-piata-energie-electrica/20191556881773>
234. ANRE, *Planul de activitate*, Disponibil <http://www.anre.md/plan-de-activitate-3-9>
235. Autoritatea Româna de Reglementare în Domeniul Energiei, *Piața gazelor naturale*, ANRE, București, România. Disponibil <https://www.anre.ro/ro/gaze-naturale/rapoarte/rapoarte-piata-gaze-naturale> citat 03.04.2020
236. Autoritatea Româna de Reglementare în Domeniul Energiei (2019), *Raportul lunar al gazului pe piață din decembrie 2019*, ANRE, București, Romania. Disponibil <https://www.anre.ro/ro/rapoarte-lunare-de-monitorizare-pentru-piata-interna-de-gaze-naturale-2019>
237. Autoritatea Româna de Reglementare în Domeniul Energiei (2016), *Raportul privind rezultatele monitorizării Pieței de Energie Electrică 2016*; ANRE, București, România. Disponibil <http://www.anre.ro/ro/energie-electrica/rapoarte/rapoarte-monitorizare-piata-reglementata> citat 03.04.2017
238. Asociația Nucleară Mondială (2017), *Energia nucleară în Ucraina*, Disponibil <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/ukraine.aspx> citat 03.04.2017
239. Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare, *Profilul Țării Moldove*, BERD, Republica Moldova p. 159; Disponibil <http://amp.gov.md/portal/node/29> citat 25.05.2017
240. BILYS S., CEO, A. A. GRID, *Piața gazelor baltice: prețuri și proiecte*, Baltic Energy, Forum 2017, Vilnius, 23.11.2017; Disponibil: https://www.lsta.lt/files/events/171123_Verslo_zin/11_saulius_bilys_dujos.pdf
241. BORȘ S., CRISTEAM I., CUȘNIR E., *Potențiale depozite subterane pentru înmagazinarea de gaze naturale pe teritoriul Republicii Moldova*, în: *Internațional Conference "Energy of*

- Republica Moldova – 2012. Regional Aspects of Development*, Chișinău, Republic of Moldova, 4 October 2012, p. 3. Disponibil: <http://www.ie.asm.md/assets/images/img/pdf/A-19.pdf> citat 03.04.2017
242. BUSCANEANU S., *Republica Moldova și UE în contextul politicii europene de vecinătate. Implementarea planului de acțiune UE-Republica Moldova* Chișinău, Republica Moldova, 2008; Disponibil <http://www.e-democracy.md/files/realizarea-pauem-en.pdf> citat 07.04.2017
243. Ce Oltenia, Piața de Energie, București, Romania. Disponibil <http://www.ceoltenia.ro/business/piata-de-energie/> citat 20.04.2017
244. Centrul Analitic Independent, Expert-Grup, *Apel public: 6 solicitări pe marginea contractului de concesiune a lucrătorilor de explorare a 40% din teritoriul Republicii Moldova*; Disponibil <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1403-6-solicitari-pe-marginea-contractului-de-concesiune-a-lucr%C4%83rilor-de-explorare&category=184>
245. Centrul pentru Studii Orientale, Ungaria și România conectează sistemele de conducte de gaz, Warsaw, Polonia, 13.09.2010; Disponibil <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2010-10-13/hungary-and-romania-connecting-gas-pipeline-systems> citat 19.03.2017
246. CET Nord, *Caracteristici Generale*. Disponibil <https://www.cet-nord.md/ro/station/sovet-ao-cet-nord/9-station/2-proizvodstvennye-moshchnosti> citat 03.04.2017
247. DAINTITH T., *Against „lex petrolea”*, The Journal of World Energy Law and Business 1, 10 (1), 2017
248. De ce Arbitraj? (2017); Disponibil <https://caib-biac.ro/wp-content/uploads/2017/03/De-ce-Arbitraj.pdf>
249. GILES R., *Revoluția gazelor de șist poate deschide integrarea Ucrainei în Europa*, GlobalPost, PRI, 17.06.2013. Disponibil: <https://www.pri.org/stories/2013-06-17/shale-gas-revolution-may-open-ukraine-s-integration-europe> citat 03.04.2017
250. HOBBS T. (1651), *The Leviathan*; Part I, Ch. XIII, ISBN 978-1439297254
251. KAROVA R., *Comunitatea Energetică pentru Europa de Sud-Est: Justificare și implementare până în prezent*, Documentele de lucru EUI, nr. 12, Robert Schuman Center for Advanced Studies, Florence School of Regulation, Florence, Italy, 2009
252. LOGATSKIY V., Leading Expert, Energy Programmes, Razumkov Centre, *Sectorul Energetic al Ucrainei în 2014-2016: Analiza și revizuire*; Disponibil [:http://old.razumkov.org.ua/upload/1467706848_file.pdf](http://old.razumkov.org.ua/upload/1467706848_file.pdf) citat: 03.04.2017
253. MALIK S. , *„Securitatea umană”*, HOUGH P., MALIK S., MORAN A. și PILBEAM B, *Studii de securitate internațională, Teorie și practică*, Routledge, 2015, ISBN 9780415734356

254. MALIK S., ''Construirea Securității'', în HOUGH P., MALIK S., MORAN A. și PILBEAM B., *Studii de securitate internațională, Teorie și practică*, Routledge, 2015, ISBN 9780367109868
255. OXENSTIERNA S. și TYNKKYNEN V. P. (2014), *Energie și securitate rusă până în 2030*, Routledge, New York, USA, ISBN 9781138204232
256. KRAFTNAT S., *Consolidarea conexiunii cu regiunea baltică*, Svenska. Disponibil : <http://www.svk.se/en/grid-development/Developmentprojects/nordbalt1/>, citat: 17.04.2017
257. PANEBIANCO S., ROSSI R. (2004), *UE încearcă să exporte norme de bună guvernare către țările mediteraneene și din Balcanii de Vest*, MONNET J., *Lucrări de lucru în politica comparată și internațională*. Disponibil <http://aei.pitt.edu/6109/1/jmwp53.pdf> citat 01.04.2017
258. RENNER S. , Comunitatea Energetică din Europa de Sud-Est: un proiect neo-funcționalist de integrare regională , *Documentele online de integrare europeană*, Vol. 13, 2009. p.3. Disponibil <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2009-001.pdf> citat 16.02.2017
259. Rise Republica Moldova, *Imperiul Gazprom în Republica Moldova*, Disponibil: https://www.rise.md/english/confidential-contract-gazprom-empire-in-Republica_Moldova/ citat 26.05.2017
260. Reformele energetice. Raport de monitorizare a progresului Ucrainei în implementarea acordului de asociere cu Uniunea Europeană în domeniile energiei și mediului, 18 septembrie. Disponibil: <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/publications/energy-reforms-monitoring-report-ukraines-progress-areas-energy-0>, (citat: 30.05.2019).
261. Revizuirea Statistică a Energiei Mondiale; Disponibil: <http://oilproduction.net/files/especial-BP/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf> citat 20.02.2017
262. România Liberă, Harta gazelor de șist din România. București, România. Disponibil: <http://www.romanalibera.ro/special/investigatii/harta-gazelor-de-sist-din-romania-315807> citat 01.05.2017
263. Rules-Based Energy Governance Worldwide Regulation of Energy in International Law; Disponibil https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/CBFCEBE8DC68204E3C2268D07E6B84EC/9781316529720c2_p36-113_CBO.pdf/rulesbased_energy_governance_worldwide.pdf, ISBN 9781-78471-150-4
264. Rules-Based Energy Governance Worldwide, Regulation of Energy in International Law; Disponibil https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/CBFCEBE8DC68204E3C2268D07E6B84EC/9781316529720c2_p36-113_CBO.pdf/rulesbased_energy_governance_worldwide.pdf
265. SCHELLING, T. C. (1980). *The strategy of conflict* (2d ed.). Cambridge, MA: Harvard University Press, ISBN 9780674840317

266. Secretariatul Comunității Energetice, *Prezentare generală a Sectorului Energetic*, Secretariatul Comunității Energiei, Viena, Austria. Disponibil: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Overview citat 03/04.2017
267. Secretariatul Comunității Energetice, *Raportul Anual de implementare 2015/2016*, Viena, Austria, 01.9.2016, p.111. Disponibil: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/DOCS/4332394/3D790302C9FD5024E053C92FA8C0D492.pdf citat 03.04.2017
268. Secretariatul Comunității Energiei, *Consiliul Ministerial*, Viena, Austria. Disponibil: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Institutions/Ministerial_Council ECS, citat 14.03.2017
269. Secretariatul Comunității Energiei, *Tratatul de instituire a Comunității Energetice*, Oct. 25, 2005, 2006 O.J. L 198/14, ECS, Athens, Greece. Disponibil: https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Legal/Treaty#Preamble citat 14.03.2017
270. Secretariatul, Comunității Energetice, *Centrul de soluționare și negociere al litigiilor*; Disponibil www.energy-community.org
271. Semnificația cooperării dintre țările Grupului de la Visegrad, Articol disponibil: <https://www.akcenta.ro/clanky-semnificaia-cooperrii-dintre-rile-grupului-de-la-visegrad.html>
272. Serviciul european pentru acțiune externă, *Rezumatul Acordului european de instituire a unei asociații între Comunitățile Economice Europene și statele membre ale acestora, pe de o parte România și pe de alta parte Serviciul European pentru Acțiune Externă*, Bruxelles, Belgia ; Disponibil <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=742>
273. Sistemul de gaz, *Interconectarea gazelor Polonia-Ucraina*, Varsovia, Polonia, 19.10.2015. Disponibil <http://en.gaz-system.pl/our-investments/integration-with-european-gas-transmission-system/gas-interconnection-poland-ukraine/> citat 19.04.2017
274. Site-ul EIA SUA, 2015a. Rusia- Analiza și Datele Internaționale privind Energia, Iulie 28. Disponibil : (<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?Iso=RUS>)). citat 10 septembrie 2010
275. Site-ul Ministerului Energiei al Federației Ruse, 2015d, *Zagruzka Osnovnykh Truboprovodnykh Marshrutov Eksporta Nefti v 2014 g.* Disponibil (<http://minenergo.gov.ru/activity/oilgas/index.php?Print=Y>) citat 18.01.2016

276. SNIDAL, D.(1991) Relative gains and the pattern of international cooperation. *American Political Science Review*, 85(3), Cambridge , MA: Harvard University Press, ISSN 0003-0554, 1537-5943
277. SNTGN TRANSGAZ SA MEDIAS , *Planul de Dezvoltare a Sistemului Național de Transport Gaze Naturale* 2019-1028; Disponibil :<http://www.transgaz.ro/sites/default/files/uploads/users/admin/Plan%20dezvoltare%202019%20-%202028.pdf>
278. SOVACOOOL B. K. (2013), *An International Assessment of Energy Security Performance*. *Ecological Economics*, Vol. 88; Disponibil : https://econpapers.repec.org/article/eeeeecolec/v_3a88_3ay_3a2013_3ai_3ac_3ap_3a148-158.htm
279. SOVACOOOL B. K., COOPER C. și PARENTEAU P. (2011), *From a Hard Place to a Rock: Questioning the Energy Security of a Coal-Based Economy*. *Energy Policy*, vol. 39. Disponibil :<https://ideas.repec.org/a/eee/enepol/v39y2011i8p4664-4670.html>
280. Statute of the International Renewable Energy Agency (IRENA), 26 January 2009, entered into force 10 May 2012, 2709 UNTS 27; Disponibil https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/About-IRENA/Statute/IRENA_FC_Statute_signed_in_Bonn_26_01_2009_incl_declaration_on_further_authentic_versions.pdf?la=en&hash=635C494208DD405EA8CD2BDB04414FECD40F55F1
281. SMOKE R., *Securitatea Națională și Dilema Nucleară: O Introducere în Experiența Americană în Războiul Rece, Ediția a III-a* ; New York: McGraw-Hill, 1993, ISBN 978-0070593527
282. TAYLOR, M. (1976). *Anarchy and cooperation*. London: WILEY., AXELROD, R. (1981). The emergence of cooperation among egoists. *American Political Science Review*, 75, 306–318, AXELROD, R. (1984). *The evolution of cooperation*. New York: Basic Books., Schelling, T. C. (1980). *The strategy of conflict* (2d ed.). Cambridge, MA: Harvard University Press, ISBN 9780691186702
283. Tekhnologicheskoe Razvitie Otrasley Ekonomiki (Dezvoltarea tehnologică a industriilor), Rosstat, Moscow, 2016; Disponibil : http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/economydevelopment/), citat: 22 January 2017, in Russian
284. The Energy Charter Treaty; Disponibil https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/1994_ECT.pdf

285. The Energy Charter Treaty; Disponibil <https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/>
286. The International Energy Agency (IEA) Association Initiative opens membership to emerging economies , *Shaping a secure and sustainable energy future for all*; Disponibil : <https://www.iea.org/>
287. The Oxford Institute for Energy Studies, Russian Gas Transit Across Ukraine Post-2019: pipeline scenarios, gas flow consequences, and regulatory constraints,p.18. Disponibil <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2016/02/Russian-Gas-Transit-Across-Ukraine-Post-2019-NG-105.pdf> citat: 03.04.201 ISBN 9781784670542
288. The World Charter for Nature(1982), *Environmental Treaties and Resource Indicators (ENTRI)*, Disponibil :<https://sedac.ciesin.columbia.edu/entri/texts/world.charter.for.nature.1982.html>
289. THOMSON M.(1984), *Among the Energy Tribes: A Cultural Framework for the Analysis and Design of Energy Policy*, Policy Sciences, Vol. 17.
290. Transelectrica, *Memorandum de înțelegere*, București, Romania; Disponibil :<http://www.transelectrica.ro/-/republica-ceha-slovacia-ungaria-romania-si-polonia-au-semnat-memorandumul-de-intelegere-in-vederea-extinderii-cz-sk-hu-market-coupling-catre-pietele-1>, citat: 27.04.2017
291. Transelectrica, *Planul de Dezvoltare a RET perioada 2016 – 2025*, București, România, 21.07.2004, p.12; Disponibil : <http://www.transelectrica.ro/documents/10179/25146/Planul+de+dezvoltare+a+RET+perioada+2016-2025.pdf/3dd99934-3661-401f-9816-84359593153f> citat: 23.04.2017.
292. Transelectrica, *RET Europa Continentală*, București , România. Disponibil : <http://www.transelectrica.ro/web/tel/ret-continental-europe?print=true> citat : 30.04.2017
293. Transgaz România a câștigat licitația de privatizare a Vestmoldtransgaz , Articol publicat în data de 27 februarie 2018; Disponibil https://agora.md/stiri/42671/transgaz-romania-a-castigat-licitatia-de-privatizare-a-vestmoldtransgaz?fb_comment_id=2357950790897506_2358003507558901
294. Transgaz, *Comunicat de presă*, București, Romania, 13.12.2016. Disponibil : http://new.transgaz.ro/ro/media/comunicate_de_presa_presa/2016 citat 03.04.2017
295. Tratatul de instituire a Comunității Energiei; Dispiniabil <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l27074> Trilemana Energiei Mondiale ; Disponibil <https://trilemma.worldenergy.org/>

296. Un proiect eşuat: ce a făcut exploratorul american de gaze și petrol în Republica Moldova timp de doi ani, Mold street, Articol publicat la data de 21.03.2019; Disponibil <https://www.mold-street.com/?go=news&n=8543>
297. United Nations Development Programme (UNDP) , *World Energy Assessment Overview: Update*, 2004; Disponibil : https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/environment-energy/sustainable_energy/world_energy_assessmentoverview2004update.html
298. United Nations Framework Convention on Climate Change, United Nations, 1992; Disponibil : <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>
299. Uniunea Europeană, *Planul de acțiune UE- Republica Moldova*, Disponibil https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/Republica_Moldova_enp_ap_final_en.pdf citat 13.02.2017
300. Uniunea Europeană, Ucraina, Raport de evaluare comuna: Planul de acțiune UE-Ucraina, Bruxelles/Kiev, 2008; Disponibil http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/ukraine/docs/ukraine_eu_joint_evaluation_2008_en.pdf citat: 13.02.2017
301. US Department of Energy, *Transforming the Nation's Electricity System: The Second Installment of the Quadrennial Energy Review* , 2017; Disponibil :<https://www.energy.gov/sites/prod/files/2017/02/f34/Quadrennial%20Energy%20Review--Second%20Installment%20%28Full%20Report%29.pdf>
302. VASILYAN S.(2010), *O cacofonie: politica de securitate a UE către Caucazul de Sus*, în K. HENDERSON și C. WAEVER, *Regiunea Mării Negre și politica UE. Provocarea agendelor divergente*, Ashagate, ISBN 3901328963 ISBN 9781409412014
303. VOLKER R. (2018), *Towards a European Energy Union: European Energy Strategy in International Law*, Cambridge University Press, Marea Britanie ISBN 9781107142817
304. WEC-World Energy Council ,*World Energy Trilemma I 2016. Defining Measures to Accelerate the Energy Transition*, London, UK: WEC, 2016; Disponibil https://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2016/05/World-Energy-Trilemma_fullreport_2016_web.pdf, citat 20 Iunie 2020
305. WINZER C.(2012), *Conceptualizing Energy Security*, Energy Policy, Vol. 46; Disponibil <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301421512002029>
306. WOEHREL S.(2009), *Politica energetică rusă către țările vecine*, US Congress Research Service,; Disponibil : <https://fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf> citat: 25.05.2017
307. YOUNGS R., *Politica energetică externă a Europei: între Geopolitică și Piața I*, Centrul pentru studii politice europene, document de lucru nr. 278, 2007. Disponibil

https://www.researchgate.net/publication/228268286_Europe%27s_External_Energy_Policy_Between_Geopolitics_and_the_Market_CEPS_Working_Document_No_278_November_2007 citat 02.03.2017

308. YERGIN D.(1988), *Securitatea energetică în anii 1990*, Afaceri străine, 67(1)
309. ZAHARIA V., Expert în rețele electrice, *Planul de Dezvoltare a RET perioada 2018-2027*, Transelectrica Societate Administrată în Sistem Dualist; Disponibil <http://www.transelectrica.ro/documents/10179/6507897/Planul+de+dezvoltare+a+RET+2018+2027+Revizia+0+FINAL+10.09+clean.pdf/7a2ea9e4-b627-4af8-9dd5-64ada59e1447>

Referințe bibliografice în limba rusă:

310. Минэнергоугля прогнозирует снижение втрое экспорта э/э в Молдову; Доступен на: <https://interfax.com.ua/news/economic/424370.html>
311. Neftegaz RU, Disponibil <https://neftegaz.ru/news/Trading/526720-za-2019-g-eksport-rossiyskoy-nefti-vyros-na-2-7/>
312. МИНИСТЕРСТВО ЭНЕРГЕТИКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ <https://minenergo.gov.ru/node/4164>
313. Russia Monitor, *Gazprom's Oil and Natural Gas Exports Fall Sharply*; Disponibil <https://warsawinstitute.org/gazproms-oil-natural-gas-exports-fall-sharply/>
314. События: <https://www.gazprom.com/press/news/2020/january/article497324/?fbclid=IwAR1fHY-pGHcLCTtFERvIRmLwabLlq35L2WZWzZqWzWySS7oDAufmMtG4u8>
315. Gazprom, *Power of Siberia*; Disponibil https://www.gazprom.com/projects/power-of-siberia/?fbclid=IwAR3B7UpMmh4zVnIx8pXgxiKQilstAjHHe9Lex-P-9xFn_YKBO76EwnRsh44
316. Samopomich, *Віце-президент Єврокомісії закликає Кабмін прискорити роботу над законом про ринок електроенергії* (Vice President of the European Commission calls on the Cabinet to speed up work on the law on the electricity market), Ukraine, 17.05.2017. Disponibil <http://samopomich.ua/vitse-prezydent-yevrokomisiyi-zaklykaye-kabmin-pryskoryty-robotu-nad-zakonom-pro-rynok-elektroenergiyi/> citat 29.03.2017.

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata Robu-Cepoi Alexandrina, studentă-doctorandă a Școlii doctorale Științe Juridice de la Universitatea de Studii Europene din Republica Moldova, declar pe răspundere personală că teza de doctorat este elaborată doar de mine, pe baza efortului personal de cercetare și redactare. În cadrul lucrării precizez sursa tuturor ideilor, datelor și formulărilor care nu îmi aparțin, conform normelor de citare a surselor și a respectării legislației privind drepturile de autor. Declar că toate afirmațiile din lucrare referitoare la datele și informațiile analizate, la metodele prin care acestea au fost obținute și la sursele din care le-am obținut sunt adevărate. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Robu-Cepoi Alexandrina _____ 16 noiembrie 2021

Alexandrina Robu-Cepoi

Data nașterii: 19/12/1990 | **Cetățenie:** moldoveană, română | **Gen:** Feminin |
(+32) 493936789 | alexandrina.robuc@coleurope.eu |

Rue du Grand Duc 9, 1040, Brussels, Belgia

EXPERIENȚA PROFESIONALĂ

02/07/2019 – ÎN CURS – Brussels, Belgia

CONSILIERĂ PE PROBLEME POLITICE – PARLAMENTUL EUROPEAN

01/04/2014 – ÎN CURS – Brussels, Belgia

MEMBRĂ AL CONSILIULUI DE ADMINISTRARE, VICE-PREȘEDINTE – YOUNG ENTREPRENEURS OF THE EUROPEAN UNION (JEUNE)

09/2017 – 03/2018 – Brussels, Belgia

ASISTENT MANAGER PE POLITICI ȘI EVENIMENTE – THE EUROPEAN ALLIANCE OF COMPANIES FOR ENERGY EFFICIENCY IN BUILDINGS (EUROACE)

01/2013 – 01/2017 – Chișinău, Moldova

PREȘEDINTE DE ORGANIZAȚIE – ASOCIAȚIA EUROPEANĂ A TINERILOR ANTREPRENORI

04/2016 – 09/2016 – Chișinău, Moldova

ASISTENTĂ A ÎNALȚULUI CONSILIER UE PE POLITICI ENERGETICE, EXPERT ENERGETIC – MISIUNEA ÎNALȚILOR CONSILIERI UE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

07/2014 – 04/2016 – Chișinău, Moldova

DIRECTOR EXECUTIV – ASOCIAȚIA PATRONALĂ ÎN DOMENIUL ENERGETIC

09/2015 – 12/2015 – Chișinău, Moldova

COORDONATOR DE PROIECT, CAMPANIA NAȚIONALĂ DE PROMOVARE A EFICIENȚEI ENERGETICE – PROIECT FINANȚAT DE POLISH AID

06/2010 – 06/2012

PREȘEDINTE DE ORGANIZAȚIE – ROTARACT CLUB CHISINAU

EDUCAȚIE ȘI FORMARE PROFESIONALĂ

09/2016 – 06/2017 – Warsaw, Polonia

MASTER 2 ÎN STUDII EUROPENE INTERDISCIPLINARE – College of Europe

11/2015 – ÎN CURS – Chisinau, Moldova

DOCTORANDĂ – Universitatea de Studii Europene din Moldova

„Reconfigurarea sistemului energetic (fluxurilor energetice) zona marea Neagră – marea Baltică, consecințele asupra Republicii Moldova. Aspecte juridico-politice”

09/2013 – 02/2015 – Chisinau, Moldova

MASTER ÎN DREPT INTERNAȚIONAL – Universitatea de Studii Europene din Moldova

Specialitatea: Drept internațional

01/09/2009 – 24/06/2013 – Chisinau, Moldova

LICENȚIATĂ ÎN DREPT – Universitatea de Stat din Republica Moldova

Specialitatea: Drept civil

01/01/2010 – 01/09/2013 – Chisinau, Moldova

DAAD SUR-PLACE SCHOLARSHIP – Konrad Adenauer Foundation

28/08/2008 – 22/05/2009

**SCHIMB DE TINERI PE TERMEN LUNG, BURSIERA A FUNDAȚIEI ROTARY
INTERNAȚIONAL ÎN**

BRAZILIA – Rotary International

21/11/2014 – 18/09/2015

CERTIFICAT " FACING ANTAGONISM IN EUROPE" – Franco - German Youth Office

29/03/2013 – 30/03/2013 – Chisinau

**CERTIFICAT "ENTREPRENEURSHIP AND PROJECT/PROGRAM MANAGEMENT" ,
EUROPEAID/**
